

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

Ognjen Dragičević

POLITIKE I MEHANIZMI DELOVANJA
MEĐUNARODNOG MONETARNOG FONDA U
PROCESU SMANJENJA EKONOMSKE
NEJEDNAKOSTI U PERIODU OD 1997. DO 2018.
GODINE

Doktorska disertacija

Beograd, 2023.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

Ognjen Dragičević

POLICIES AND MECHANISMS OF THE
INTERNATIONAL MONETARY FUND IN THE
PROCESS OF REDUCING ECONOMIC INEQUALITY
IN THE PERIOD FROM 1997 TO 2018

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2023

Mentor:

Prof. dr Nemanja Džuverović, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

Komisija:

Prof. dr Radovan Kovačević, Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet

Doc. dr Aleksandar Milošević, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

Datum odbrane:

Politike i mehanizmi delovanja Međunarodnog monetarnog fonda u procesu smanjenja ekonomske nejednakosti u periodu od 1997. do 2018. godine

Sažetak

Rad je posvećen istraživanju promene pristupa Međunarodnog monetarnog fonda smanjenju ekonomske nejednakosti kao deo reakcije ove institucije na krizu kredibiliteta i legitimiteta sa kojom se suočila nakon Azijske finansijske krize iz 1997. godine. U osnovi novog pristupa jeste promena diskursa MMF-a o značaju unutrašnje dohodovne nejednakosti i njenog odnosa sa konceptom ekonomskog rasta. Oblikovanje i institucionalizacija redefinisano diskursa kroz delovanje za ove procese ključnih predstavnika MMF-a, pretočeni su u promene sadržaja i shvatanja uloge pojedinih makroekonomskih i sektorskih politika i mehanizama delovanja (funkcije nadzora i program dodele finansijske pomoći) Fonda, a u cilju pružanja doprinosa smanjenju ekonomske nejednakosti kako unutar država članica, tako i između njih.

Važan segment ove disertacije jeste istraživanje značaja finansijskih kriza (Azijske finansijske krize, Svetske ekonomske krize i Dužničke krize Evrozone) za ove procese kao spoljnog faktora koji je uticao na iniciranje ovih promena, ali i kao sredstva koje su koristili predstavnici MMF-a u promovisanju i zastupanju ovog novog pristupa ekonomskoj nejednakosti.

Ključne reči: Međunarodni monetarni fond, ekonomska nejednakost, dohodovna nejednakost, ekonomski rast, finansijske krize, institucionalna kriza MMF-a, organizaciona kultura, promene diskursa, reforme politika i mehanizama MMF-a

Naučna oblast: Političke nauke

Uža naučna oblast: Međunarodne studije

Policies and Mechanisms of the International Monetary Fund in the Process Of Reducing Economic Inequality in the Period From 1997 To 2018

Abstract

The paper aims to examine the evolving approach of the International Monetary Fund (IMF) in addressing economic inequality in response to the credibility and legitimacy crisis it encountered after the 1997 Asian financial crisis. The IMF's new approach focuses on acknowledging the significance of internal income inequality and its impact on economic growth.

The redefined discourse has resulted in changes to the IMF's macroeconomic and sectoral policies and its mechanisms of action, such as supervisory functions and financial assistance programs. These changes aim to reduce economic inequality within and between member states.

This study also investigates the role of principal financial crises, including the Asian financial crisis, World Economic Crisis, and Eurozone Debt Crisis, as external factors influencing these changes, as well as the tools employed by IMF representatives to advocate for and champion this new approach to addressing economic inequality.

Keywords: International Monetary Fund, economic inequality, income inequality, economic growth, financial crises, institutional crisis of the IMF, organizational culture, changes in discourse, reforms of IMF policies and mechanisms

Scientific field: Political science

Scientific subfield: International studies

SADRŽAJ

I UVOD.....	9
PRVI DEO.....	16
II TEORIJSKI OKVIR.....	16
2.1. Analitički eklekticizam.....	16
2.2. Teorijski pristup istraživanja.....	18
2.2.1. <i>Postavke principal - agent pristupa</i>	20
2.2.1.1. Primena konceptata principal-agent pristupa.....	26
2.2.1.2. Ograničenja principal-agent pristupa.....	30
2.2.2. <i>Koncepti i primena teorije birokratizacije</i>	32
2.2.2.1. Životni ciklus normi.....	38
2.2.2.2. Izvor i priroda promena.....	42
2.2.3. <i>Teorija eksploatacije krize</i>	47
2.3.3.1. Teorija eksploatacije kriza i reformski procesi unutar MMF-a.....	50
III METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	57
3.1. Kvalitativna metoda studije slučaja.....	58
3.1.1. <i>Analiza diskursa – primena Istorijske analize diskursa</i>	61
3.1.2. <i>Analiza sadržaja</i>	66
3.1.3. <i>Primena statističkih metoda</i>	66
3.2. Selekcija jedinica analize.....	67
DRUGI DEO.....	69
STUDIJA SLUČAJA: PROMENA PRISTUPA MMF-a EKONOMSKOJ NEJEDNAKOSTI.....	69
IV FINANSIJSKE KRIZE: POZADINA STUDIJE SLUČAJA.....	69
4.1. Azijska finansijska kriza.....	70
4.1.1. <i>Okidači azijske finansijske krize</i>	72
4.1.2. <i>Faktori koji su produbili krizu - posledice delovanja MMF-a</i>	73
4.2. Svetska ekonomska kriza.....	79
4.2.1. <i>Deregulacija kao izvor krize</i>	79
4.2.2. <i>Tehnološke i finansijske inovacije</i>	80
4.2.3. <i>Neravnoteža platnog bilansa kao pogonsko gorivo krize</i>	81
4.2.4. <i>Makroekonomske politike</i>	82
4.2.5. <i>Psihološki podsticaji ka riziku</i>	83

4.2.6. Okidač krize – krah hipotekarnog tržišta	84
4.2.7. Posledice krize i njen značaj za istraživanje	85
4.3. Dužnička kriza Evrozone	89
4.3.1. Okidač i stvarni uzroci krize.....	90
V ANALIZA DISKURSA	95
5.1. Početni stav i stari diskurs o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti	95
5.2. Uspon pitanja unutrašnje nejednakosti i transformacija diskursa.....	98
5.2.1. Narativ o odnosu siromaštva i unutrašnje nejednakosti	104
5.2.2. Transformacija narativa o značaju unutrašnje nejednakosti	106
5.2.2.1. Početak promena.....	106
5.2.2.2. Borba narativa	109
5.2.2.3. Stabilizacija i institucionalizacija novog shvatanja značaja unutrašnje nejednakosti	111
5.2.3. Narativ o odnosu unutrašnje nejednakosti i ekonomskog rasta.....	113
5.2.4. Narativ o eksploataciji kriza i postkriznih perioda	115
5.2.5. Politike i mere Međunarodnog monetarnog fonda u novom diskursu	117
5.2.6. Rezultati analize diskursa.....	117
5.3. Testiranje ishoda istorijske analize diskursa.	119
5.3.1. Odnos narativa prioritizacije unutrašnje nejednakosti i veze ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti.....	119
5.3.2. Odnos narativa eksploatacije kriza i postkriznog perioda i prioritizacije unutrašnje nejednakosti.....	122
VI ANALIZA POLITIKA I MEHANIZAMA DELOVANJA MEĐUNARODNOG MONETARNOG FONDA .	124
6.1. Institucionalizacija novog diskursa o dohodovnoj nejednakosti	124
6.2. Promene u politikama Međunarodnog monetarnog fonda u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti.....	130
6.2.1. Makroekonomske politike	131
6.2.1.1. Fiskalna politika.....	132
6.2.1.2. Monetarna politika	135
6.2.2. Strukturne reforme.....	136
6.2.2.1. Institucije i vladavina prava.....	137
6.2.2.2. Reforme tržišta rada	138
6.2.2.3. Finansijska inkluzija.....	139
6.2.2.4. Trgovinske politike.....	140

6.3. Mehanizmi delovanja Međunarodnog monetarnog fonda u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti.....	143
6.3.1. <i>Mehanizam vršenja nadzora</i>	144
6.3.2. <i>Pružanje finansijske pomoći Međunarodnog monetarnog fonda</i>	145
6.3.3. <i>Promena pristupa Fonda u procesu kreiranja programa</i>	148
6.3.4. <i>Integracija makro-socijalnih uslova u sadržaj program MMF-a</i>	150
VII ZAKLJUČAK	154
VIII BIBLIOGRAFIJA.....	157
8.1. Literatura.....	157
8.2. Izjave i obrćanja predstavnika Međunarodnog monetarnog fonda	176
8.3. Dokumenta i publikacije Međunarodnog monetarnog fonda:.....	198
8.4. Internet arhive i baze podataka	205

I UVOD

Poslednjih godina svedoci smo sve većeg angažovanja i posvećenosti Međunarodnog monetarnog fonda (u tekstu i kao Fond i kao MMF) problemu ekonomske nejednakosti. Autori poput Aleksa Nana (Alex Nunn) i Pola Vajta (Paul White) ističu da su svetska ekonomska kriza iz 2008. godine, uspon desničarskih i populističkih pokreta u Evropi i Arapsko proleće bili okidači za aktivnije učešće MMF u istraživanju uzroka i posledica ovog izazova, kao i kreiranju rešenja koje bi umanjilo rast ovog vida ekonomske nejednakosti (Nunn and White, 2016, 188).

Izjava direktorke Fonda Kristin Lagard (Christine Lagarde) iz 2013. godine da je „izražena nejednakost korozivna za rast, da je korozivna za društvo, i da sada MMF bolje razume da ravnomernija distribucija prihoda omogućava ekonomsku stabilnost i dugoročni prosperitet, zdravije društvo zasnovano na koheziji i poverenju“, predstavlja jasan znak svesnosti problema, kao i zainteresovanosti Fonda da učestvuje u rešavanju ovog izazova (Lagarde, 2013). Ovakav stav Lagard je na liniji sa tezama njenog prethodnika Dominika Stros-Kana (Dominique Strauss-Kahn), kao i njene naslednice Kristaline Georgieva (Kristalina Georgieva). Tako je Stros-Kan neretko isticao da „nejednaka distribucija bogatstva predstavlja pretnju slobodnom tržištu, odnosno da je ona tamna strana globalizacije“ (Strauss-Kahn, 2010). Drugim rečima, nejednakost kao „društvena kriza pravednosti i solidarnosti“ čini države ranjivim na finansijske i socijalne anksioznosti, stoga je uloga MMF-a da kreira politike koje će smanjiti nejednakost i osigurati pravednu distribuciju mogućnosti i resursa (Strauss-Kahn, 2011). Trenutna direktorka MMF, upravo na temelju angažovanja i doprinosa svojih prethodnika, nastavlja sa narativom koji temu unutrašnje nejednakosti pozicionira kao jedan od ključnih izazova, a obuzdavanje ovog problema označava prioritetom institucije kojom rukovodi (Georgieva, 2020).

Ovaj kontinuitet u sagledavanju značaja i posledica ekonomske nejednakosti od strane aktera koji su upravljali i upravljaju Fondom, potkrepljen je i stručnim analizama i istraživanjima osoblja MMF-a. Stoga ne čudi što je za vreme mandata pomenutih direktora značajan deo izveštaja ove institucije poput World Economic Outlook i Global Financial Stability Report, kao i godišnjih pregleda Kancelarije za nezavisnu evaluaciju bio posvećen temama koje proizilaze iz problema ekonomske nejednakosti (WEO 2007, 2013, 2015; GFSR, 2016; IEO Evaluations, 2017). Ovi izveštaji su bili praćeni stručnim radovima od strane članova osoblja MMF-a o značaju pitanja unutrašnje ekonomske nejednakosti za ekonomski rast i društvenu koheziju (Coady and Gupta, 2012; Naceur and Zhang, 2016; Ostry, Loungani and Furceri, 2016; Furceri and Ostry, 2019)

Za ovo istraživanje najvažnije su studije u okviru Fonda koje se tiču odnosa delovanja ove institucije i koncepta ekonomske nejednakosti, tj. na koji način su politika uslovljavanja, vršenje nadzora i kontrole doprineli trendovima dohodne nejednakosti (Blanchard, Jaumotte and Loungani, 2014; Ostry, Berg and Kothari, 2018). Ovi stavovi svedoče o napuštanju prethodnog poimanja značaja nejednakosti dohotka i zanemarivanju njenih negativnih efekata.

Naime, u ekonomskoj paradigmi Međunarodnog monetarnog fonda do početka devedesetih godina 20. veka dominirala je doktrina ekonomske neutralnosti koja obavezuje MMF da se vodi isključivo ekonomskim principima prilikom donošenja odluka koje se tiču

država članica. Pomenuta paradigma je delovanje Fonda usmeravala na makroekonomska prilagođavanja, dok su društveni ciljevi i procesi prevashodno smatrani domenom unutrašnje politike država (Finch, 1983; Swedberg, 1986). U skladu sa ovakvim stavovima jeste i posmatranje koncepata unutrašnje ekonomske nejednakosti kao podređenog i sekundarnog u odnosu na druge ekonomske ciljeve. Tako Martin Feldstajn (Martin Feldstein) pozivajući se na Paretov princip ističe „da nejednakost nije problem“ i da fokus treba da bude na procesu smanjenja siromaštva (Feldstein, 1998, 1). Preciznije rečeno, Feldstajn ističe da se uvećanje nejednakosti, koje je zasnovano na znanju, veštinama, preduzetništvu i tehnološkim inovacijama, koje ne degradiraju postojeći status drugih, ne može posmatrati kao negativna stvar samo zato što na tome insistira egalitarna perspektiva, jer je takva nejednakost proizvod ekonomskih principa (Ibidem, 1998, 1- 4).

Na sličan način, na primeru Kine, odnos između siromaštva i unutrašnje nejednakosti posmatra i En Kruger (Anne Krueger), bivša glavna ekonomistkinja Svetske Banke, zamenica direktora i privremena direktorka MMF-a (Berg and Krueger, 2002, 3). U svojim radovima ova autorka zastupa tezu da međunarodne institucije, poput MMF-a, nemaju mandat da vrše redistributivnu politiku unutar država, već da stvaraju makroekonomske preduslove za rast (Krueger, 1997, 21).

Suština ovih stavova se ogledala u metafori plime i brodova, gde je zadatak MMF-a da podstiče plimu (ekonomski rast) koja će podići sve brodova bez obzira na njihovu veličinu, tj. doneće dobrobit svim slojevima društva (Stiglitz, 2016, 134). Ono što je primetno jeste da se ova metafora ne odnosi na pitanje distribucije koristi od rasta.

Pored navedenih razlog, važan deo argumentacije starog narativa jeste uvreženo mišljenje o pozitivnom odnosu dohodovne nejednakosti i ekonomskog rasta. „Istraživanja efekta nejednakosti na rast sugerišu da bi veća nejednakost mogla biti dobra za rast“ (Iradian, 2005, 4). Rast dohodovne nejednakosti se posmatra kao nužna posledica (trade-off) ekonomskog razvoja, odnosno služi kao podsticaj za privrednu aktivnost i izvor akumulacije kapitala (Kuznets, 1955; Bourguignon, 1981; Barro, 2000). Ovako definisan odnos između dohodovne nejednakosti i rasta implicira i obrnutu proporcionalnost između dve dimenzije ekonomske nejednakosti, unutrašnje i međunarodne. Prema ovakom shvatanju, zemlje u razvoju koje žele da sustignu najrazvijenije države, zarad većeg ekonomskog rasta, moraju na neki način žrtvovati unutrašnju ekonomsku i društvenu koheziju.

Novija istraživanja svedoče o napuštanju ili revidiranju ovih teza. Tako Endru Berg (Andrew Berg) i Džonatan Ostri (Jonathan Ostry) ističu da postoji „statistička značajnost uticaja niske unutrašnje nejednakosti na održivost ekonomskog rasta“, odnosno da je „jednakost važan sastojak u promovisanju i održavanju rasta“ (Berg and Ostry, 2011, 13; Berg et.al., 2012; 2018).

Pojedini radovi svode vremenski efekat važenja pozitivnog odnosa između nejednakosti i rasta samo na inicijalnu fazu (Benhabib, 2003; Halter et al., 2014) ili uspostavljaju prag nejednakost posle kog se ovaj odnos transformiše u negativnu korelaciju (Grigoli and Robles, 2017).¹ Navedeni autori poentiraju tvrdnjom da izražena i dugoročna

¹ Autori u svom radu ukazuju da prag meren Džini indeksom od 0.27 predstavlja granicu posle koje odnos rasta i dohodovne nejednakosti postaje negativan. Reč je o relativno niskoj nejednakosti karakterističnoj uglavnom za razvijene ekonomije koje po pravilu imaju veću društvenu koheziju (Grigoli and Robles, 2017, 3).

unutrašnja nejednakost predstavlja značajnu prepreku za ekonomski rast, društvenu stabilnost, kao i da vodi degradaciji institucija. Ovaj negativan uticaj po ekonomski razvoj država odražava se i na trendove međunarodne nejednakosti. Očigledno da sa promenom shvatanja odnosa između unutrašnje nejednakosti i ekonomskog razvoja dolazi i do promene odnosa između unutrašnje i međunarodne komponente ekonomske nejednakosti. U ovom novom shvatanju, rast unutrašnje nejednakosti predstavlja značajnu varijablu u objašnjenju rastućeg trenda ekonomske dekonvergencije između bogatih država i zemlja u razvoju (Dervis, 2012).

Međutim, postavlja se pitanje da li je proklamovani otklon MMF-a i transformacija narativa samo privremena reakcija institucije na pritisak međunarodnih događaja i fokusa stručne javnosti na socijalne uzroke i posledice ovih procesa ili je reč o suštinskoj promeni?

Smatramo da je redefinisavanje diskursa MMF-a, tj. razumevanje koncepta ekonomske nejednakosti, sastavni deo suštinske promene pristupa Međunarodnog monetarnog fonda koji se odražava u reformama politika i mehanizama delovanja ove institucije. Navedeni stavovi i stručne analize nisu cilj sam po sebi, već predstavljaju redefinisani diskurs, koji je operacionalizovan u konkretnim reformskim procesima i oblicima ponašanja ove institucije. Na ovom tragu, direktorka MMF-a, poentira sa tvrdnjom da je diskurs o ekonomskoj nejednakosti „ugrađene u prakse nadzora, kreditiranja, istraživanja i osnaženja razvojnih kapaciteta država članica“ (Georgieva, 2020).

U pogledu politika, najznačajnije promene se pre svega odnose na shvatanje i primenu redistributivnih mehanizama u okviru fiskalne politike, zagovaranje progresivnog oporezivanja, implementaciju elemenata socijalne zaštite kao balansa merama štednje u okviru fiskalne konsolidacije, kao i osnaživanje kapaciteta (obrazovanje, inovacije i društvena mobilnost) koji doprinose razvoju socijalnog kapitala i institucija zemalja članica (Bird, 2009; Chwieroth, 2010; ob.cit. Coady and Gupta, 2012; Ostry et. al., 2016). Važnu novinu u okviru politika MMF predstavlja insistiranje na socijalnoj dimenziji u njegovom delovanju. U prilog ovoj posvećenosti ne govori samo donošenje Strategije angažovanja MMF-a u socijalnim davanjima 2019. godine (A Strategy for IMF Engagement on Social Spending) već čitav set konkretnih reformskih koraka koji se odnose na mehanizme delovanja MMF-a. Jedan od takvih koraka predstavlja formiranje Fonda za smanjenje siromaštva i rast (Poverty Reduction and Growth Trust – PRGT/PRGT) i instrumenata podrške (pratećim) politikama (Policy Support Instrument) iz 2009. godine. Uključivanje socijalne dimenzije u mehanizam vršenja nadzora i kontrole, pre svega u okviru bilateralnog nadzora, a na osnovu člana IV osnivačkog akta, takođe čini deo ovih evolutivnih procesa.²

Za razliku od već pomenute teze da se pomeranje fokusa MMF-a ka pitanju unutrašnje nejednakosti dešava nakon Svetske ekonomske krize iz 2008. godine i važnih političkih procesa na početku druge decenije 21. veka, smatramo da proces promene pristupa Fonda počinje znatno ranije, tj. u toku i nakon Jugoistočnoazijske finansijske krize. Stenli Fišer (Stanley Fischer), prvi zamenik direktora MMF-a, na konferenciji o „Ekonomske politikama i pravičnosti“ (Economic Policy and Equity) iz 1998. godine je ukazao da je Jugoistočnoazijska finansijska kriza iz 1997. godine „istakla značaj pravičnosti u dizajnu programa podrške MMF-a“ (Fischer, 1998). Fišer priznaje da se u diskursu Fonda

² U periodu od 2015-2018, sprovedene su studije za 42 zemlje u kojima su, između ostalog, analizirani politike i faktori koji oblikuju trendove nejednakosti u ovim državama (IMF, 2019).

pojam pravičnosti, pre svega, odnosio na pitanje siromaštva, a retko kad na samu distribuciju prihoda (Ibidem, 1998). Međutim, iz samog njegovog govora, kao i iz izlaganja učesnika na ovoj konferenciji može zaključiti da se ta praksa menja u korist pitanja unutrašnje nejednakosti (Ibidem, 1998; Chu, Gupta and Tanzi, 1999). Naime, sam Fišer je u više navrata, neposredno nakon krize iz 1997. godine, isticao stav da smanjenje nejednakosti podstiče dugoročan rast i da MMF u svojim programima mora integrisati socijalnu sigurnosnu mrežu, usmeriti budžetska izdvajanja na osnovne socijalne usluge, obezbediti adekvatan nadzor i analitički okvir kako bi se kroz dobijene uvide unapredili postojeći mehanizmi (Fischer, 1999; 2000).

Period koji je usledio nakon ove krize, kako smo to već naveli, obeležio je proces produbljivanja i argumentovanja novog narativa o ekonomskoj nejednakosti, kao i kreiranja i sprovođenja konkretnih reformi politika i mehanizama delovanja MMF-a posvećenih ovom izazovu.

Na osnovu prethodno navedenog, nameću se pitanja koji su to razlozi koji su naveli Međunarodni monetarni fond da promeni pristup, odnosno koji su to faktori koji su inicirali i usloveli promenu diskursa i reforme politika i mehanizama u okviru MMF-a? Odgovor leži u egzogenim (kretanju trendova ekonomske nejednakosti i finansijske krize) i endogenim (norme, preference i interesi predstavnika i osoblja MMF-a) činiocima.

U prethodnim pasusima istakli smo da ekonomsku nejednakost čine dve međusobno prožimajuće dimenzije, međunarodna i unutrašnja. Obe dimenzije, u periodu koji je prethodio promeni pristupa, obeležene su negativnim tendencijama čije su društvene, ekonomske i političke posledice proizvele snažan pritisak na stručnu javnost, donosioce odluka unutar država i predstavnike međunarodnih institucija da preispitaju uzroke, efekte kao i međusoban odnos ovih dimenzija.

„U razvijenim zemljama nejednakost u dohotku je bila u padu sve do 1980. godine, nakon toga značajno raste, posebno od 1990. godine“ (Derviš and Qureshi, 2016, 2). Prema izveštaju Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (Organisation for Economic Cooperation and Development OECD), 18 od 23 države članice, u periodu od sredine osamdesetih godina 20. veka do 2013. godine, imale su značajan rast unutrašnje nejednakosti (OECD, 2015, 24). Od 85 država samo je 30 uspelo da smanji nejednakost u periodu od 1980. do 2000. godine, odnosno 65% država pokazalo je stabilan ili zapažen rast razlike u prihodima između njihovih građana (Seguino, et al., 2013, 68). U prilog govori i analiza Branka Milanovića i Džona Romera (John Roemer), da je u periodu od 1988. do 2011. godine, dve trećine država zabeležilo rast dohodne nejednakosti (Milanovic and Roemer, 2016, 111).³

Sličan negativan trend u periodu od 1978. do 2000. godine, beleži se u pogledu ekonomske nejednakosti između država. Najveći rast nejednakosti uočen je na prostoru Istočne Evrope i nekadašnjeg Sovjetskog saveza (za 0,138), zatim u Africi (za 0,095), Latinskoj Americi i Karibima (za 0,071) i Aziji (za 0,058), jedino je region Severne Amerike i Zapadne Evrope zabeležio opadanje Džini indeksa (sa 0,163 na 0,153) (Milanovic, 2007, 46-48). Tezi o produbljivanju jaza između država doprinosi i kretanje ovog indikatora na

³ Đovani Kornia (Giovanni A. Cornia) i Bruno Martorano (Bruno Martorano) su u svom istraživanju utvrdili da su osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka gotovo svi regioni, osim Bliskog istoka i Severne Afrike, zabeležili rast nejednakosti u dohotku u njihovim državama (Cornia and Martorano, 2012, 2).

nivou sveta. Tako je, u periodu od 1980. do 2000. godine, došlo do povećanja Džini koeficijenta sa 0,474 na 0,545 (Milanovic 2005, 48). Ovako opisan trend međunarodne nejednakosti „se razlikuje od prethodnih po dužini trajanja, odnosno reč je o najdužem neoscilirajućem rastu koji je za posledicu imao najveću stopu nejednakosti u dosadašnjim merenjima“ (Džuverović, 2013, 40).

Na osnovu iznetog nameću se dva zaključka. Prvi, da je primetno podudaranje kretanja međunarodne nejednakosti i distribucije prihoda unutar država, kao i da ovo podudaranje doprinosi stavu da povećanje unutrašnje nejednakosti destimuliše rast u tim državama i vodi ka dekonvergenciji u odnosu na druge zemlje. Drugi zaključak nam ukazuje je da MMF u svom insisitranju na ekonomskom rastu kao jednom od vodećih prioriteta nakon kraha Bretonvudskog sistema zanemario socijalnu dimenziju u svom delovanju te stoga nije ni dovoljno pažnje posvećivao pitanju ekonomske nejednakosti (Vreeland, 2002; Frenkel, 2003; Killick, 2003; Stone, 2004).

Drugi spoljni faktor predstavljaju međunarodne finansijske krize sa kraja 20. i početkom 21. veka. Kao što smo istakli, Jugoistočnoazijska finansijska kriza iz 1997. predstavlja početnu tačku promene pristupa MMF-a u poimanju ekonomske nejednakosti i sprovođenja, shodno tome, odgovarajućih reformi unutar ove institucije.

Učešće Fonda u pomenutoj krizi bilo je predmet oštih kritika zbog njegove uloge u njenom produbljanju i prelivanju na zemlje u regionu Jugoistočne Azije (Bhagwati, 1998; Meltzer and Sachs, 2000; Radelet and Saches, 2001; Wade, 2003; Oatley and Yackee, 2004; Dieter 2006). Posledica ovih kritika jeste otvaranje debate o sposobnosti Fonda da ispunjava proklamovane ciljeve, kao i o svrsishodnosti njegovog postojanja u formi koja je postojala do okončanja krize. Važan deo ove debate jeste i pojava ozbiljnog skepticizma i pesimizma u pogledu buduće uloge i značaja Međunarodnog monetarnog fonda. Period između dve finansijske krize, sa kraja 20. veka i sa početka 21. veka, obeležili su zabrinutost i sumorna predviđanja u vezi sa perspektivom Fonda u godinama koje dolaze. Pomenute kritike su utrle put u stvaranju narativa o Fondu kao gubitniku i prevaziđenoj instituciji.

U prilog govori i izjava dugogodišnjeg urednika u Fajnenšel Tajmsu (Financial Times) Martina Volfa (Martin Wolf), koji u jednoj od svojih kolumni u vrlo strogom tonu upozorava „da je MMF na ivici ne samo opskurnosti već irelevantnosti“ (Wolf, 2006). O zabrinutosti zbog ozbiljnosti izazova sa kojima se ova institucija suočavala dovoljno govori i izjava tadašnjeg kandidata za generalnog direktora Fonda, Dominika Stros-Kana (Dominique Strauss-Kahn) „da je ulog danas samo postojanje MMF-a kao vodeće institucije koja održava finansijsku stabilnost u svetu, tj. obezbeđuje globalno javno dobro“ (Strauss-Kahn, 2007).

Ovakva percepcija budućnosti Fonda, zasnovana na navedenim kritikama, nije bila bez utemeljenja u konkretnim radnjama i događajima. Naime, aktivnosti pojedinih država, kao i finansijsko stanje u samoj instituciji govorili su u prilog narativa o slabljenju Fonda. Primeri ove praksa jesu prevremene oplate obaveza od strane velikih „klijenata“ (Argentina, Brazil, Turska), kao i izražena tendencija pada potražnje za uslugama MMF-a u periodu od 1999. do 2007. godine. Podaci da su u 2007. godini pozajmljena sredstva/plasirani krediti Međunarodnog monetarnog fonda iznosila svega 10 % od obima/nivoa iz 2003. godine, kao i da je u istoj godini Fond bio prinuđen da otpusti 15 %

svojih zaposlenih zbog smanjenih prihoda, govore u prilog pomenutim pesimističkim predviđanjima (Kaya, 2012, 1).⁴

U istom vremenskom okviru, dolazi do pojave alternativa poput Čiang Mai (Chiang Mai) inicijative, bilateralnih svop aranžmana, i istorijski najveće akumulacije deviznih rezervi u vodećim zemljama u razvoju. Ovi događaji i procesi su bili jasan signal težnji država u periodu nakon Jugoistočnoazijske finansijske krize da osiguraju samodovoljnost ili uzajamnu pomoć kako bi se izbeglo obraćanje MMF- u u kriznim vremenima.

Negativan narativ i percepcija budućeg statusa Fonda, odnosno kriza legitimitet i kredibiliteta ove institucije, kao i primeri opadanja značaja, primorali su Međunarodni monetarni fond na pokretanje reformskih procesa čiji važan aspekt jeste i promena pristupa MMF-a u poimanju i smanjenju ekonomske nejednakosti. Pored navedenih promena, koje se odnose na narativ o ekonomskoj nejednakosti i reformi politika i mehanizama delovanja, ovaj sveobuhvatni proces činile su i reforme glasačkih prava i sistema kvota, kao i načina finansiranja aktivnosti Fonda. Ključnu ulogu u pokretanju, stvaranju i sprovođenju pomenutih reformi, kao i njihovom zagovaranju i promovisanju u nameri da repositioniraju Fond u međunarodnim ekonomskim odnosima, imali su direktori MMF-a i njihovi najbliži saradnici.

Započete i ostvarene reforme, pored univerzalnog članstva, razgranate organizacione strukture, široke ekspertize MMF-a, hitnost situacije i nedovoljni kapaciteti mogućih alternativa, predstavljaju razloge zašto su na samitima G20 u Sankt Peterburgu i Vašingtonu 2008. godine najvažniji principalii Fonda ukazali poverenje ovoj instituciji da preuzme jednu od glavnih uloga u procesu kreiranja, koordinacije i sprovođenja odgovora na finansijske izazove koje je donela Svetska ekonomska kriza iz 2008. godine. Za Liam Klega (Liam Clegg) „globalna finansijska kriza iz 2008. godine udahnula je novi život, nove resurse/kapacitete, u Međunarodni monetarni fond“ (Clegg, 2012, 81). Sa obnovom poverenja u MMF od strane najznačajnijih principala oličenih u G20 za vreme pomenute krize, došlo je do zaustavljanja procesa opadanja relevantnosti ove institucije (ob. cit. Kaya, 2012, 24-26). Ovaj „uspon feniksa“, kako je Džozef Džojcs (Joseph Joyce) opisao delovanje Fonda u Svetskoj ekonomskoj krizi iz 2008. i njenom derivatu Dužničkoj krizi Evrozone iz 2010. godine, od posebne je važnosti za naše istraživanje.

U prethodnim delovima naveli smo da značaj jugoistočnoazijske kriza iz 1997. godine leži u činjenici da je ona početna tačka u promeni pristupa MMF-a ekonomskoj nejednakosti, tj. da su negativne posledice učešća MMF-a u rešavanju ove krize oblikovale reforme koje su usledile. Svetska ekonomska kriza i Dužnička kriza Evrozone predstavljaju tačke provere i produbljivanja promena u narativu, politikama i mehanizmima delovanja posvećenih problemu ekonomske nejednakosti. Drugim rečima, ove krize su bile poligon za testiranje dotadašnjih reformi, ali i prekretnice u procesu njihovog daljeg uobličavanja. Potvrda teze da je delovanje MMF-a u finansijskim krizama iz 2008. i 2010. godine doprinelo daljem kvalitativnom unapređenju reformskih procesa, koji po našem mišljenju čine nov pristup ekonomskoj nejednakosti, široko je zastupljen u literaturi posvećenoj ovoj temi (Oberdabernig, 2013; Ben et.al., 2016; Mariotti et. al., 2017; Ostry et. al., 2019; Clift, 2020).

⁴ Prihodi od kamatnih stopa plasiranih kredita MMF-a su se značajno smanjili, sa prosečnih 2 milijarde SDR godišnje u periodu od 1998 do 2005. na 484 miliona SDR 2007. godine (Broome, 2010, 10).

Istovremeno, o navedenim procesima postoje i drugačija mišljenja, odnosno kritike upućene posvećenosti MMF-a pitanju ekonomske nejednakosti i adekvatnosti njegovih mera. Reč je o stavovima koji se zasnivaju na tezi da su sprovedene reforme izraz „organizacione hipokrizije“, jer je proklamovana retorika MMF-a u suprotnosti sa posledicama primene njenih politika i programa (Kentikelenis et al., 2016). Za već spomenute Nana i Vajta, reforma Fonda u kontekstu radne i socijalne zaštite je dokaz da je posvećenost MMF-a nejednakosti više priča nego stvarnost (Nunn and White, 2016, 187). Navedene i slične kritike neretko poistovećuju MMF sa Svetskom bankom, na taj način zaboravljajući šta je mandat i koje su nadležnosti Fonda. Takođe, u ovim kritikama primećuje se i učitavanje normativnih pogleda autora, te je tako predmet istraživanja ono šta bi trebalo da bude, a ne ono što jeste. Drugim rečima, ne analizira se proces reformi kao takav, nego njegovo odstupanje od zamisli autora. Insistiranje na radikalnim, brzim reformama i odmah vidljivim rezultatima, čije odsustvo vodi tezi da je u pitanju licemerje Fonda, zanemaruje evolutivni karakter promena u tako važnim i velikim međunarodnim institucijama kao što je MMF.

Ključni ciljevi ove disertacije jesu da pokuša da pruži odgovore koji se tiču razloga, obima i stepena promene pristupa Međunarodnog monetarnog fonda ekonomskoj nejednakosti i da objasni doprinos navedenih finansijskih kriza kreiranju i sprovođenju reformi diskursa, politika i mehanizama delovanja koji čine nov pristup MMF-a. Cilj ovog rada predstavlja i istraživanje uloge najvažnijih predstavnika Fonda u procesu redefinisanja diskursa o dohodnoj nejednakosti. Preciznije rečeno, istraživanja razloga i načina kako su ovi akteri koristili ne samo pomenute finansijske krize već i krizu kredibiliteta i legitimiteta Fonda u nametanju ovog novog poimanja nejednakosti i njegovog prelijanja u konkretne reformske procese unutar MMF-a.

Drugim rečima, svrha ove teze jeste da pruži objašnjenje zašto su predstavnici MMF-a inicirali i sprovedi promenu pristupa ekonomskoj nejednakosti, kakav je sadržaj i priroda ove promene, kao i da objasni značaj finansijskih kriza u posmatranom periodu za ovaj proces.

Na kraju važno je istaći da se u ovoj disertaciji nismo bavili samim trendovima ekonomske nejednakosti, niti kvalitetom i posledicama primene politika i mehanizama delovanja MMF-a. Takođe, predmet istraživanja nisu ni finansijske krize same po sebi već njihova veza/uloga u promenama diskursa, politika i mehanizama delovanja koje smo istraživali.

U nameri da pružimo što preciznije odgovore na postavljena pitanja, ovaj rad smo podelili na dva dela. Prvi predstavlja teorijski i metodološki okvir u kom smo izložili osoben teorijski pristup i njemu svojstvenu metodologiju istraživanja. Drugi deo rada čini studija slučaja, koja pokriva finansijske krize i postkrizne periode od 1997. do 2018. godine, a u kojoj su analizirane reforme diskursa, politika i mehanizama delovanja MMF-a u kontekstu ekonomske nejednakosti.

PRVI DEO

II TEORIJSKI OKVIR

U osnovi istraživanja ove doktorske disertacije jeste interdisciplinarni pristup koji obuhvata i povezuje naučne oblasti međunarodnih odnosa, međunarodne političke ekonomije, kao i ekonomije razvoja.

Ovakvo disciplinarno određenje svoje uporište ima u svojstvenom epistemološkom polazištu koje se oslanja na analitički eklekticizam kao poseban vid epistemološkog pragmatizma.

Na osnovu ovakvog stajališta, za potrebe istraživanja ove doktorske disertacije, stvorili smo poseban teorijski okvir i shodno njemu odgovarajući metodološki pristup.

U narednim delovima objasnićemo osobenost teorijskog objašnjenja promene pristupa Međunarodnog monetarnog fonda ekonomskoj nejednakosti. Reč je o teorijskom pristupu koji kombinuje racionalistički i konstruktivistički pristup sa teorijskim konceptima iz oblasti kriznog menadžmenta. Uvodni korak u ovom zadatku/poduhvatu jeste objašnjenje značaja koncepta analitičkog eklekticizma.

2.1. Analitički eklekticizam

Tvorci ovog koncepta Rudra Sil (Rudra Sil) i Piter Kacenstajn (Peter Katzenstain) ističu da je analitički eklekticizam posvećen „stvaranju intelektualnih i praktičnih veza između analitičkih klastera/alata, koje su bitno međusobno povezane iako potiču iz različitih (epistemoloških) paradigmi“ (Sil and Katzenstain, 2010, 2). Ovaj pristup počiva na pragmatičnom setu pretpostavki kojima se prevazilaze rigidni epistemološki stavovi (Ibidem, 2). Cilj ovog pristupa jeste da ponudi odgovore na konkretna pitanja u vezi sa kompleksnim fenomenima u političkim naukama.

Radi ostvarenja ovog cilj nećemo se držati strogog i nefleksibilnog insistiranja Dejvida Marša i Pola Furlonga (David Marsh i Paul Furlong) na epistemologiji „kao koži“, koju sa sobom nosi svaki autor (Marsh and Furlong, 2006, 23). Naime, tvorci ove metafore ističu da su ontološka i epistemološka stajališta jasno odvojena i nepromenjiva (Ibidem, 23). Preciznije rečeno, da ova polazišta oblikuju istraživačev pogled na svet, njegovu naučnu perspektivu, pa se stoga ne mogu stapati ili menjati.

Za razliku od ovakvih stavova, kao što je to već istaknuto, prednost analitičkog eklekticizma leži u izgradnji mehanizama za premošćavanje ovih krutih postavki u svrhu izgradnje što potpunijeg i, za istraživanje, optimalnijeg teorijskog i metodološkog okvira. Ovaj pristup ne odbacuje postojanje različitih epistemoloških paradigmi i teorija koje proizilaze iz njih. Namera nije da se „sintetizuju, odbace ili zamene postojeće paradigme, već se oslanja na povezivanje za istraživanje relevantnih koncepata, narativa i zaključaka koji su nastali u naizgled nepomirljivim epistemološkim i teorijskim pozicijama“ (ob.cit, Sil and Katzenstain, 2010, 3).

Odabirom ovog vida epistemološkog pragmatizma zapravo zaobilazimo neretko nesvrshodnu debatu između ušančenih epistemoloških i teorijskih tabora čije insistiranje

na krutosti i jednostranosti sve više udaljava istraživače od kompleksnih procesa i pojava u praksi međunarodnih odnosa i međunarodne ekonomije. Ovakva debata i pomenuta ušančenost opterećuju i otežavaju sposobnost istraživača da na objektivan i adekvatan način prouče svoje predmete istraživanja u nameri da dođu do preciznijih odgovora.

Analitički eklekticizam i njegove varijante su u svojoj biti „problem-solving pristupi“, čiji cilj jeste da kreiraju teorijski okvir srednjeg dometa koje će proizvesti što konkretnije i sveobuhvatnije odgovore na konkretna istraživačka pitanja u vezi sa jasno definisanim predmetom istraživanja složenog procesa ili pojave. Drugim rečima, pretpostavke, metodologija i zaključci do kojih se dolazi ovim pristupom nemaju opšte važenje niti pretenduju da budu uniformno primenjeni na druge procese i fenomene.

Naravno da ovakav pristup sa sobom nosi i određene rizike i kritike poput onih koje se odnose na neophodnost minimuma konzistentnosti teorija koje čine teorijski okvir, neselektivnost prilikom odabira koncepata i metoda - pluralizam kao „cilj sam po sebi“. (Moravcsik, 2003, 136) Takođe, kritike se odnose i na nedovoljnu teoretizaciju stajališta, kao i na nejasne i nerazvijene alate usklađivanja i povezivanja koncepata koji dolaze iz različitih paradigmi (Cornut, 2015, 53).

Branu od ovih rizika i kritika predstavlja jasno definisanje predmeta istraživanja, pojmova, koncepata i metoda koji se koriste u doktorskoj disertaciji. Ključan segment u otklanjanju ovih izazova jeste kreiranje skladnog teorijskog pristupa pod kojim se podrazumeva precizno određenje uloge svake od teorija koje ovaj pristup čine (Lake, 2011). Takođe, mora se naglasiti na koji način se ove teorije međusobno dopunjuju, odnosno šta čini njihovu komplementarnost.

2.2. Teorijski pristup istraživanja

Na epistemološkom polazištu analitičkog eklekticizma, teorijski pristup našeg istraživanja čine teorije i koncepti zasnovani na (post)pozitivističkim/racionalističkim i interpretativističkim osnovama. Reč je o teoriji delatništva (theory of agency) koja proističe racionalističkog korpusa, tj. principal-agent pristupu, kao i teoriji birokratizacije i njoj bliskih drugih konstruktivističkih koncepata.

U nameri da se na što precizniji i sveobuhvatniji način potvrde proklamovani ciljevi iz uvodnog dela, pomenuta dva teorijskog pravca dopunjena su i primenom teorije eksploatacije kriza koja je pozajmljena iz oblasti korporativnog i političkog kriznog menadžmenta.

Komplementarna priroda upotrebe koncepata iz navedenih teorija ogleda se u jasnoj podeli uloga koja svaka od njih ima u objašnjenju procesa, ishoda i ponašanja aktera koji se tiču politika i mehanizama delovanja Međunarodnog monetarnog fonda u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti. Struktura odnosa između ovih teorijskih pravaca i njihovih uloga je šematski prikazana na skici 1. Na predstavljenoj šemi jasno se može uočiti da se ovi teorijski pravci naslanjaju i nastavljaju jedan na drugi u prikazanom redosledu. Osa stepena konkretizacije se odnosi na stepen opštosti predmeta istraživanja koji se objašnjava jednim od teorijskih pristupa. Drugim rečima, ova osa ukazuje na pravac sužavanja argumentacije i tema koje se pokrivaju u odnosu na elemente teorijskog okvira, tj. ukazuje na prirodu i obim uloge koji pomenuti teorijski pravci imaju u ovom istraživanju.

Koherentnost ovih teorija i njihovu komplementarnost ojačavaju i „vezivne tačke“ koje predstavljaju istovremeno usklađeno objašnjenje određenih elemenata predmeta istraživanja od strane barem dva pristupa iz teorijskog okvira. Tako na primer i PA pristup i teorija birokratizacije iz različitih, ali podudarnih uglova osvetljavaju pitanje autonomije/samostalnosti i izvore autoriteta i legitimiteta Međunarodnog monetarnog fonda u kontekstu ekonomske nejednakosti. Vezivna tačka jeste i pitanja uloge relevantnih predstavnika MMF-a u redefinisaniu diskursa o dohodovnoj nejednakosti i shodno tome pokretanju i sprovođenju reformskih procesa unutar Fonda. U ovom slučaju vezu predstavlja primena konstruktivističkih koncepata i teorije eksploatacije kriza.

Osnovni teorijski sloj argumentacije ove disertacije čini principal-agent pristup čija uloga po stepenu opštosti jeste najšira kako se to može i videti na grafičkom prikazu. Svrha ovog pristupa jeste da ukaže na stav da je Međunarodni monetarni fond pre svega međunarodna institucija/agent koji je osnovan i funkcioniše u interesu država članica, da ove države članice kao principalima u krajnjoj instanci kroz organe MMF-a u kojima su predstavljeni daju poslednju reč/saglasnost kada su u pitanju ciljevi, reformski procesi, promene paradigmi, politika, načina funkcionisanja ili obezbeđivanja resursa Fonda. Takođe, uloga navedenog teorijskog pravca jeste da objasni izvore autonomnog/samostalnog delovanja Fonda u odnosu na svoje osnivače, razloge i načine takvog delovanja kao i njegove ishode. Drugim rečima, principal-agent pristup predstavlja temelj odgovora na pitanja zašto i kako Međunarodni monetarni fond pokreće i sprovodi unutrašnje reformske procese, kao i kakav je međusobni odnos sa principalima u toku ovih promena. Međutim, ovaj pristup ne može da pruži adekvatne odgovore u pogledu sadržine i suštine tog autonomnog ponašanja. PA model nije u stanju da samostalno objasni zašto baš

neke oblasti/teme, vrednosti ili norme postaju predmet interesovanja i delovanja Fonda, kao ni dinamiku njihovog razvoja i usvajanja u okviru ove institucije.

Upravo je to zadatak sledećeg sloja koji se taloži i nastavlja na PA model. Uloga teorije birokratizacije i njenih pratećih koncepata jeste da dopuni i nadomesti ograničena prethodnog teorijskog pristupa. Ovaj konstruktivistički pravac treba da objasni razloge zašto i načine kako je ekonomska nejednakost, pre svega unutrašnja dohodovna nejednakost, postala prvo deo, a zatim i prioritet reformske agende MMF-a. Primetno je kao što je to istaknuto i na prikazu da je predmet primene ovog sloja teorijskog okvira uži i usmereniji u odnosu na racionalistički element.

Iako je reč o relativno skorašnjoj praksi, primena ova dva pristupa u različitim odnosima, uprkos različitim epistemološkim i ontološkim polazištima, u proučavanju međunarodnih (finansijskih) institucija je već izražena u akademskoj praksi, o čemu svedoče brojni radovi istaknutih istraživača (Moschella, 2012; Best, 2010; Barnett and Coleman, 2005).

U prilog ovome govore i stavovi Džejmisa Ferona (James Fearon) i Aleksandra Venta (Alexander Wendt) koji ne poriču postojanje značajnih razlika između ova dva pristupa, ali ističu da postoje brojne oblasti u kojima je poželjna njihova saradnja jer su pomenute razlike pre komplementarne nego kontradiktorne (Fearon and Wendt, 2002, 92). Aleksandar Vent tvrdi da integracijom konstruktivističkih koncepata u racionalističke pristupe poput principal-agent, istraživači dobijaju „uzročnu dubinu“, odnosno veći eksplanatorni potencijal istraživačkog pristupa (Wendt, 2001, 1021). Na sličan način i Dankan Snidal (Duncan Snidal) ukazuje da racionalni izbor kao metodologija uključuje opšte teorijske pretpostavke, te ga to čini široko otvorenim za priliv drugih teorijskih sadržaja, tj. „otvorenim za upliv konstruktivističkih tvrdnji koje mogu biti plodonosno ugrađene u racionalistički model“ (Snidal, 2002, 101). Zaključak koji se nameće iz navedene literature jeste da kroz integraciju ovih pristupa istraživač upotpunjuje svoj teorijski i metodološki okvir koji mu na koncu omogućava izgradnju i dokazivanje kvalitetnijih i održivijih hipoteza i zaključaka.

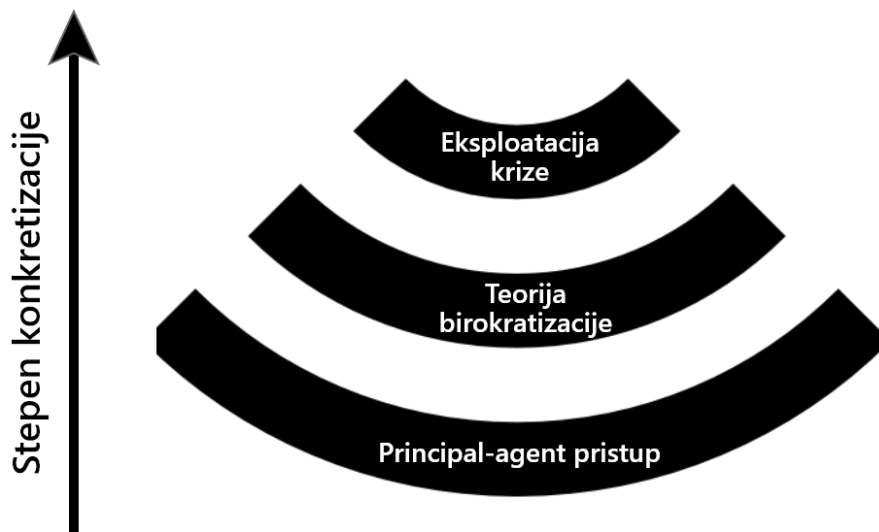
Poslednji sloj, koji zapravo daje i pečat, teorijskom stajalištu disertacije jeste ujedno i onaj najusmereniji po pitanju predmeta primene. Teorija eksploatacije krize pomaže da shvatimo ulogu relevantnih aktera unutar MMF-a u promovisanju i zastupanju pitanja unutrašnje nejednakosti kao cilja reformi. Drugi element primene ove teorije jeste da ukaže na obrazac upotrebe finansijskih kriza od strane aktera unutar Fonda kao sredstva u zastupanju prioritizacije nejednakosti u politikama i mehanizmima delovanja MMF-a posvećenih ovom izazovu.

Teorija eksploatacije krize vrlo dobro se nadovezuje na teoriju birokratizacije jer pojašnjava kontekst i ulogu ključnih aktera koji iniciraju i zastupaju sadržaj koji čine reformske procese. Takođe ova teorija je komplementarna i sa principal-agent pristupom jer sagledava kako predstavnici MMF-a kao agenti koriste krizne situacije kako bi proširili svoju autonomiju ili delovali van nje.

Ovako postavljen teorijski okvir podrazumeva analizu na dva nivoa gde se analizira delovanje Međunarodnog monetarnog fonda kao aktera u međunarodnoj areni i delovanje relevantnih predstavnika MMF-a unutra ove institucije.

U narednim odeljcima rada su izloženi elementi ovih teorijskih pravaca, kao i njihova svrha u izvođenju argumenta kojima se dokazuju iznete tvrdnje i ostvaruju ciljevi ove disertacije.

Skica 1. Šematski prikaz odnosa teorijskih pravaca

2.2.1. Postavke principal - agent pristupa

Okosnicu racionalističkog elementa teorijskog pristupa u disertaciji čini teorija delatništva (theory of agency), odnosno njen principal-agent (PA) pristup. Koreni ove teorije razvijali su se gotovo paralelno u oblastima menadžmenta i teorijama organizacije (upravljanja u kompanijama), kao i teorijama koje se bave odnosima između političkih aktera i birača u unutrašnjoj političkoj areni. Jedan od utemeljitelja principal-agent pristupa, Stiven Ros (Stephen A. Ross) ističe da je odnos delatništva jedan od najstarijih poznatih kodifikovanih modela društvene interakcije koji nastaje između dve i više strana, gde je jedna predstavljena kao agent, da deluje za i u ime drugih strana predstavljenih kao principal, u određenoj oblasti koja se uređuje ovim odnosom (Ross, 1973, 134).

Začeta u mikroekonomiji i polju menadžmenta, ova teorija se razvijala na dva koloseka. Prvi je i dalje ostalo polje ekonomije u okviru kog je naglasak bio na podsticajima, motivaciji i mehanizmima kontrole agenta. Drugi kolosek predstavlja institucionalna teorija delatništva Berija Mitnika (Barry Mitnick) koji na sličan način poput Rosa definiše osnovne koncepte PA pristupa. Razliku između stavova ova dva pionira PA modela i teorije delatništva predstavlja insistiranje Mitnika na „institucionalnoj formi delatništva, imperfekciji PA odnosa, kao i mehanizmima kontrole za smanjenje ovih nesavršenosti“ (Mitnick, 2019, 2). Mitnik svojim radovima je prilagodio i uopštio koncepte teorije delatništva/PA modela i na taj način utro put široj primeni i razvoju ovog teorijskog pravca u širim društvenim oblastima (Mitnick, 2012, 8).

PA je analitički alat koji omogućava da se proširi saznanje o fenomenima koji nas okružuju, a koji nisu predmet proučavanja klasičnih teorija međunarodnih (ekonomskih) odnosa ili produbi saznanje o pojavama i procesima iz ove oblasti u kojima nije do sada primenjivan PA pristup (Hawkins et al., 2006, 10-12). U svojoj biti „delegiranje je uslovna dodela autoriteta od strane principala agentu koja ga ovlašćuje da deluje u ime principala” (Ibidem, 2006, 7).

Značaj PA pristupa se ogleda u tome što objašnjava kontekst u kom funkcionišu međunarodne institucije. Ovaj pristup nam omogućava da sagledamo u kojoj meri ove institucije mogu da se ponašaju samostalno u odnosu na principale i kako spoljni faktori poput dinamike odnosa među principalima utiče na njihov status i delovanje (Woods, 2006, 385-390).

Proces delegiranja uvek proističe iz formalnog ili neformalnog ugovora, tj. akta o delegiranju. Ovim aktom se definišu obim nadležnosti resursi, međusobne obaveze aktera, mehanizmi kontrole i nadzora, kao i podsticaji i sankcije za delovanje agenta. Ono što opisuje proces delatništva jeste da su uloge principala i agenta međusobno definisane. Delegiranje kao takvo, principal i agent čine tačke trougla PA modela, katete u ovom trouglu su preferencije/interesi aktera i podsticaji koje delatništvo proizvodi za njihovo ponašanje. Delegiranje autoriteta je ograničeno u svom obimu i mora biti reverzibilno. Principal uvek može povući ovlašćenja i razvlastiti agenta, ova dimenzija na posredan način podrazumeva i vremenski okvir delegiranja koji zavisi od sposobnosti agenta da ispuni zadate ciljeve.

Od posebne važnosti za istraživanje jeste forma delatništva koja nastaje u odnosu agenta i kompleksnog/kolektivnog principala. Kolektivni principal podrazumeva da dva ili više principala imaju jedinstveni akt o delegiranju sa jednim agentom koji deluje u ime i za interes njih kao kolektiva. (Lyne, Nielson and Tireney, 2006, 44) Koncept kolektivnog principala „u mnogo većoj meri reflektuje strategijsku interakciju unutar institucija” (Ibidem, 2006, 75). Drugim rečima, ovaj koncept u dobroj meri opisuje najčešće odnose između država članica (principali) i međunarodnih institucija (agenti) koje ove države osnivaju.

Jasno je da odnos agenta i kompleksnog principala utkan u međunarodne finansijske institucije, pa i u Međunarodni monetarni fond. Čin osnivanja, definisanje mandata, načina funkcionisanja, obaveza i prava Međunarodnog monetarnog fonda se određuje kroz osnivački kolektivni ugovor (akt o delegiranju) koji je jedinstven i predstavlja saglasnost svih principala. Na sličan način Mark Kopelovič (Mark S. Copelovitch) proces donošenja odluka i kreiranja politika Međunarodnog monetarnog fonda posmatra kao produkt „zajedničkog delatništva” u kom agent/Fond deluje u ime i za interese „kolektivnog principala” (Copelovitch, 2010, 50).⁵

Osnovno pitanje koje postavlja PA pristup jeste zašto države uopšte delegiraju nadležnosti međunarodnim institucijama. Raspon motiva zbog kojih principal delegira

⁵ Iako bi se u idealnim uslovima pod kolektivnim principalom podrazumevale sve države članice, podrazumeva se da je reč o najrazvijenijim državama upravo zbog asimetrije u ekonomskoj snazi između država članica pa samim tim i značaju za funkcionisanje MMF-a. Pod najrazvijenijim državama autor podrazumeva države okupljene u G5 grupu (SAD, Velika Britanija, Nemačka, Japan i Francuska) iz razloga da ove zemlje imaju kontrolu u organima MMF-a u kojima se donose odluke. U literaturi koja se bavi odnosima MMF i država članica, nezaobilazni deo jeste i Veto status SAD-a zbog veličine kvote i količine glasačkih prava koja iz nje proizilaze (Copelovitch, 2010, 51-54).

ovlašćenja agentu kreće se od „minimiziranja transakcionih troškova, rešavanja problema kolektivne akcije, otklanjanja problema nestabilnosti politika, do obezbeđivanja potrebne ekspertize i tehničkih/regulatornih standarda, definisanja distributivnih koristi i sprovođenja nepopularnih odluka“ (Kassim and Menon, 2003, 123).

Odgovor na pitanje zašto države delegiraju nadležnosti leži i u beneficijama koje delegiranje donosi, odnosno vrednosti javnih dobara koja institucije pružaju principalima. Takođe, navode se i određene sekundarne dobiti koje delegiranje donosi, a koje se mogu svrstati u upravljanje eksternalijama politika, olakšavanja procesa donošenja kolektivnih odluka, rešavanje sporova, dostizanje kredibiliteta i kreiranje najvažnijih politika (ob. cit. Hawkins et al, 2006, 12).

Jedan od glavnih razloga zašto principalii delegiraju ovlašćenja na agenta, u ovom slučaju Međunarodnog monetarnog fonda, jesu zahtevi za specijalizacijom u oblasti delovanja (Ibidem, 2006, 13).⁶ Naime, pitanja potrebne ekspertize, asimetrije znanja i informacija traže od principala da prenesu nadležnosti na agenta koji poseduje specijalizaciju u oblasti delovanja i čije će aktivnosti doneti dobiti i ostvariti proklamovane ciljeve država osnivača.

Osnovni koncepti ovog teorijskog pristupa, pored odnosa principal-agent, akta o delegiranju i samog delegiranja, jesu koncepti autonomije, zone diskrecije, problema u delatništvu. Pomenutim konceptima se definiše nivo slobode koje agent (u ovom slučaju MMF-a) uživa u odnosu na kolektivnog principala u kontekstu iniciranja i sprovođenja politika ili odluka u okviru poverene autonomije. Lisa Martin (Lisa Martin) autonomiju u PA modelu vidi kao raspon potencijalno nezavisnih aktivnosti dostupnih agentu (Martin, 2006, 140)

U slučaju višebrojnih principala/ kompleksnih principala se mogućnost kontrole i sankcionisanja delovanja agenta usložnjava i ograničava, što omogućuje agentu da proširuje svoju autonomiju kao i oblasti delovanja. (Pollack, 1997, 100) Ovo širenje za posledicu ima osnaživanje uticaja koje agent ima nad principalima, produbljivanje asimetriji informacija, unapređenje kapaciteta i uveličavanje stepena zavisnosti ovih principala na agente. Mark Polak ističe da je mehanizam/ opcije određivanja agende jedan od najvažnijih koje agenti imaju u očuvanju i uvećanju svoje autonomije i polja delovanja (Pollack, 1997, 101)

Uticaj osoblja Fonda na procese donošenja odluka raste ukoliko je značajan deo principala nezadovoljan postojećim stanjem. Naime, ovde se tvrdi da u slučajevima krize koja pretil međunarodnom finansijskom sistemu, osoblje MMF-a ima značajan uticaj na odluke koje donosi Odbor direktora. (Martin, 2006, 142). Ovakva situacija omogućava osoblju da se strateški ponaša i odabere one politike koje imaju potencijala da privuku podršku različito pozicioniranih strana/principala (ob.cit. Martin, 2006, 143). Takođe, zastupnici principal-agent pristupa insistiraju na razlici u konceptima autonomije i diskrecije agenta u PA modelu. Tako se pod diskreциjom načelno podrazumeva vid delatništva u kom principal definiše ciljeve i smernice, dok se ostavlja agentu da odabere načine kako će doći do ovih ciljeva (ob.cit.Hawkins et al., 2006, 8).

⁶ Dobit od specijalizacije je veće ukoliko su aktivnosti agenta češće, ponavljajuće aktivnosti zahtevaju posebnu stručnost i znanje.

Diskrecija i autonomija koja iz nje proističe su temelji efikasnosti agenta u obavljanju poverenih nadležnosti. Ovakvo poimanje diskrecije agenta, iako pojednostavljeno na dobar način ukazuje da je ovaj vid ponašanja agenta uređen aktom o delegiranju i ima saglasnost principala. Agentu se ostavlja autonomija da sam odabere najsvrsishodnije načine u postizanju proklamovanih ciljeva. Stoga je upitno insistiranje na razlici između ova dva pojma, posebno imajući u vidu da i stanje diskrecije omogućava agentu da se ponaša i u skladu sa svojim preferencijama, odnosno da koristi diskreciju za ostvarivanje svojih interesa.

Kad se navodi da diskrecija predstavlja alternative delegiranju zasnovanom na pravilima, ponovo se vrši veštačka podjela jer se autonomija agenta zapravo reguliše kroz neformalnu ili formalnu saglasnost principala. Dok je jasna razlika između autonomije i samovolje agenta u delatništvu, dotle su linije podele između autonomije i diskrecije zamagljene i ovi pojmovi se međusobno upotpunjuju, te se stoga i koriste kao sinonim u ovom radu.

Pod samovoljom agenta (agency slack) se podrazumeva „nezavisna aktivnost agenta koja je neželjena ili nepredviđena iz ugla principala”(ob. cit. Hawkins et al, 2006, 8). Samovolja se dešava kroz dve forme. Prava se naziva „zabušavanje” (shirking) kada agent minimalizuje napore/aktivnosti koje obavlja u ime i za interese principala (Ibidem, 2006, 8) Druga jeste “isklizavanje” (slippage) i odnosi se na aktivnosti agenta kojima se vrši “pomeranje politika od željenih ishoda i preferencija principala ka sopstvenim interesima”(Ibidem, 2006, 8).

Ovaj nesklad nije neka vrsta ishitrene pobunjenosti ili buntovništva agenta već se opravdava kroz koncept „problema delatništva“ (agency problem/agency slack). Pod ovim terminom se podrazumeva situacija kada principal ili više principala nemaju mogućnost adekvatne/optimalne kontrole ili mehanizama nadzora nad samovoljom agenta u kreiranju i sprovođenju politika i agendi. Ova teza implicira da agent zapravo poseduje uslovno ovlašćenje da deluje u ime i za interese principala. Ova zavisnost od principala ne sputava agenta da postupa mimo ovlašćenja (samovolja agenta) ili da proširuje svoj mandat u skladu sa aktom o delegiranju (agentova autonomija).

Pristup principal-agent ističe da je ovakva pojava uobičajena pre svega zbog asimetrije informacija, stručnosti, organizacionih kapaciteta, prirode podsticaja. Drugim rečima da je rizik od mogućeg moralnog hazarda u ovom kontekstu na neki način predviđen aktom o delegiranju i pratećim konceptima koje smo već pomenuli.

Institucionalni dizajn agenta predstavlja faktor koji determiniše njegovu autonomiju i sklonosti ka samovolji (Cortell and Peterson, 2006, 256). Endrju Kortel (Andrew P. Cortell) i Suzan Piterson (Susan Peterson) se u izvesnoj meri ograđuju od teze da različitosti u stavovima principala apriori stvaraju samovolju kod agenta. Diskrecija agenta nije sama po sebi dovoljan uslov za samovolju agenta, potrebno je da se ispune zahtevi da postoje administrativni elementi/osoblje koje može imati stavove i interese drugačije od principala. (Ibidem, 2006, 257). Drugim rečima, neophodno je da postoji birokratski aparat koji ima svojstvo nadnacionalnosti i nije pod direktnim uticajem država članica međunarodne institucije. Zaključak je da samo agenti koji imaju administrativne kapacitete da razviju i sprovedu sopstvene preferencije, kao i postojanje procedura odlučivanja koje omogućavaju ovim administrativnim elementima da oblikuju krajnje odluke agenta, mogu imati određene nivoe samovolje.

Postojanje „samovolje agenta“ (agency slack) predstavlja konstantu PA odnosa jer zbog postojanja različitosti interesa, ciljeva i vrednosti između principala i agenta, sam odnos podstiče agenta da širi svoj autonomiju mimo prvobitno poverenih ovlašćenja. Za Helen Milner (Helen Milner) pitanje samovolje agenta dodatno se komplikuje sa pojavom kompleksnog/zajedničkog principala (Milner, 2006, 112). Naime, u osnovi ovog stava jeste da heterogenost u preferencijama i interesima među principalima povećava prostor da agent sledi svoje interese nezavisno od volje principala. Takođe, kada postoji značajan stepen usklađenosti stavova država članica ili njihova zainteresovanost za određena pitanje prostor za samovolju se smanjuje, a povećava stepen kontrole agenta.

Za nas važna teza u vezi sa problemom delatništva jeste da se zona diskrecije agenta i njegova autonomija povećava sa usložnjavanjem koju sa sobom nosi koncept nesigurnosti okruženja. U ovakvim uslovima se dodatno smanjuje mogućnost kontrole i nadzora, kao i motiva i stručnosti da se u takvim okolnostima principal aktivnije bavi funkcionisanjem agenta. To naravno ne znači da u ovakvim uslovima ne može doći do približavanja i poklapanja interesa i preferencija ovih aktera. Jasno je da u našem istraživanju ovu spoljnu nesigurnost predstavljaju međunarodne finansijske krize koje su deo predmeta istraživanja. Ove krize predstavljaju ključne faktore za iniciranje i testiranje reformskih procesa koje obuhvata promena pristupa MMF-a ekonomskoj nejednakosti.

Problem delatništva je zapravo skup neizvesnosti i troškova koji nastaju samovoljom agenta i proširivanjem njegove autonomije. Ovaj problem je jedno od ključnih pitanje za PA pristup koji pokušava da sagleda motive i ishode oportunističkog ponašanja agenta i posledice koje takvo ponašanje ima po međusobni odnos principala i agenta.

Postoje dva načina pomoću kojih principalni usmeravaju delovanje agenta u našem slučaju Međunarodnog monetarnog fonda, jedan su podsticaji, drugi mehanizmi kontrole. Akt o delegiranju definiše podsticaje koje principalni dodeljuju agentu za adekvatno obavljanje poverenih nadležnosti. Najčešće je reč o materijalnim podsticajima, poput posebnih bonusa, nagrada ili pak simboličkog isticanja uloge agenta. Na primeru MMF-a reč je o uvećanju resursa, povećanju broju članova osoblja, dodavanju novih nadležnosti ili donošenju odluka po predlogu Fonda kojima se dodatno osnažuje njegov kredibilitet i legitimitet u odnosima sa državama članicama.⁷

Kontrolni mehanizmi se mogu podeliti u dve grupe. Prvu čine ex ante administrativne procedure i ex post nadzorne procedure (Pollack, 2006, 169). Administrativne procedure obuhvataju pravni okvir pod kojim se vrši delegiranje, obim nadležnosti koje se delegiraju, kao i regulatorni okvir za potrebe mehanizama delovanja agenta. Pod nadzornim procedurama podrazumeva se naknadni mehanizam koji treba da kontroliše i koriguje ponašanje agenta.⁸ Grupa mehanizama ex post kontrole se najčešće

⁷ Manipulacijom podsticaja principal teži da smanji potencijalno „isklizavanje“ agenta, odnosno da smanji cenu delegiranja. Upravo analiza mehanizama na koji način smanjiti gubitke i troškove heterogenosti interesa principal i agenta čine „problem principala“ (Miller, 2005, 204). Ove pretpostavke imaju dva glavna efekta u pogledu PA odnosa. Prvi, Da bi predupredio troškove delatništva, principalni koriste „podsticaje zasnovane na ishodima“ kako bi rešili problem moralnog hazarda kojem teži agent (Miller, 2005, 206). Na ovaj način se rizik deli i prebacuje na samog agenta koji je inače sklon rizičnom ponašanju. Drugi efekat je „efikasnost kompromisa“, odnosno odnos podsticaja/troškova koje principal treba da uloži kako bi ograničio rizično ponašanje i efikasnosti agenta (Miller, 2005, 206).

⁸ Jedan od ex post rešenja kontrole jeste i nadzor nad ponašanjem agenta kako bi se ustanovilo i pravovremeno reagovalo na odstupanja agenta od zadatih okvira. Postoje dve vrste ovih strategija nadzora.

izražava u formi sankcija kroz koje principalni teži da disciplinuje agenta utičući na njegov budžet, kadrovanje i mandat (Kassim and Menon, 2003, 124).

Principal-agent model nudi za ovu disertaciju vrlo važno objašnjenje na koji način agent širi/produbljuje svoje autonomno delovanje. Pomenuti Hovkinsa i Džejkobi Vejd (Jacoby Wade) ističu strateško ponašanje međunarodnih finansijskih institucija u PA odnosu. Autori ističu četiri osnovne strategije koje agent primenjuje kako bi uvećao svoju samostalnost i značaj (Hawkins and Wade, 2006, 202):

- Interpretacija poverenog mandata
- Reinterpretaciji ovih pravila nakon delegiranja sa ciljem širenja autonomije i uticaja agenta;
- Širenje popustljivosti;
- Tamponovanje/buffering

Pod *interpretacijom mandata* se podrazumeva strateško tumačenje mandata, pravila funkcionisanja, opsega autonomije i obaveza prema principalima. Cilj ovog ponašanja jeste nametnuti svoje stajalište značenja akta o delegiranju kako bi se osigurala i uvećala autonomija i diskrecija u radu agenta.

Na ovu strategiju se naslanja i strategija *reinterpretacije* postojećih elemenata koje sadrži akt o delegiranju. Ova strategija se dešava ili zbog značajnih promena konteksta u kom agent funkcioniše ili promena bitnih preferencija agenta.⁹

Sledeća strategija jeste *širenje popustljivosti* koja podrazumeva aktivnosti agenta u pravca većeg otvaranja za saradnju i uticaj trećih strana. U kontekstu delovanja Međunarodnog monetarnog fonda i smanjenja ekonomske nejednakosti, reč je o aktivnostima ove institucije u izgradnji koalicija i saradnje sa drugim međunarodnim organizacijama poput Svetske banke, Razvojne agencije Ujedinjenih nacija, relevantnim nevladinim organizacijama i nezavisnim istraživačkim centrima kao što je to Oxfam International ili značajnim pojedincima iz akademske zajednice.

Reč je o „policijskom patroliranju” koje od principala zahteva aktivno delovanje u pogledu kontrole i nadziranja agenta, što otvara pitanje troškova i spremnosti principala da vrši ovakvu kontrolu; i „požarnom alarmu” gde principal radi kontrole agenta okreće trećoj strani (Kassim and Menon, 2003, 124). Druga strategija stvara sekundarni principal-agent odnos, koji sa sobom nosi novi problem delatništva koji dodano uvećavaju troškove delegiranja. Ono što im je zajedničko jeste da podižu troškove delegiranja, pre svega troškove nadzora.

⁹ Agent u okviru strategije reinterpretacije koristi četiri mehanizma (Hawkins and Wade, 2006, 205):

1. Agent reinterpretira pravila postepeno na gradualni način, tako dajući prostora i vremena principalima da prihvate promenu bez da naglo prelazi crvene linije (Ibidem, 2006, 205). Ovi postepeni koraci koji pojedinačno ne predstavljaju značajno pomeranje od početnog stanja, kreiraju akumulativni efekat opipljivih promena
2. Agent može reinterpretirati pravila tako da izaziva/podstiče podelu među principalima
3. Agent može odabrati da se ponaša u skladu sa suštinskim preferencijama principala dok razvija proceduralne inovativnosti/novine za njihovo sprovođenje ili po pitanju drugih polja delovanja. Autori ukazuju na rizik od presedana (Ibidem, 2006, 205). Preciznije rečeno na strah principala da će pomenute inovativnosti predstavljati “nogu u vrata” za uplive ovakvog ponašanja agenta i u ona pitanja koja su od suštinske važnosti za principale.
4. Jeste zahtev agenta principalima za formalizacijom praksi koje je agent razvio neformalnim načinima ili zaobilazeći postojeće procedure (proizvod samovolje agenta) (Ibidem, 2006, 205). Pitanje naknadne formalizacije sa jedne strane rešava troškove kontrole i na neki način vraća ponašanje agenta u formalne okvire, ali sa druge strane podstiče agenta da nastavi sa ovim praksom i u drugim stvarima kao dokazanim načinom proširivanja autonomije.

Navedena strategija se oslanja na tezu da će agent biti podložan uticaju trećih strana ako se poklapaju njihove preferencije, ako treća strana poseduje informacije ili resurse koji su neophodni agentu da obavlja svoje funkcije (Hawkins and Wade 2006, 209).¹⁰ Uticaj akademske/stručne zajednice kao i relevantnih međunarodnih nevladinih organizacija, kao spoljnog pritiska za iniciranje procesa reformi unutar MMF-a, posebno nakon Azijske finansijske krize je očigledan. U samom uvodnom delu ukazali smo na vrlo oštre stavove pojedinih istraživača koji su predstavljali linije ozbiljnih kritika upućenih na račun Fonda.

Tamponovanje kao poslednja strategija odnosi se na pokušaje agenta da ometa konstantnu kontrolu i nadzor principala. Ova strategija se odnosi na pokušaje agenta da zaobiđe nadzor i kontrolu od strane principala. Ističu se dve forme tamponovanja, dualizam i ceremonijalizam.¹¹

2.2.1.1. Primena koncepta principal-agent pristupa

Neopterećenost pritiskom velikih teorija, usmerenost na konkretne predmete istraživanja, kao i otvorenost za uplive i upotrebu drugih teorijskih pravaca čine ovaj pristup vrlo zahvalnim alatom za objašnjenje razloga nastanka međunarodnih institucija, njihove autonomije, mandata, kao i sistema podsticaja i mehanizama pomoću kojih države članice kontrolišu delovanje ovih institucija.

U prilogu rasprostranjenosti primene ovog modela govore brojne studije koje su posvećene istraživanju reformi (međunarodnih) institucija i njihovih politika (Martin 2004; Lyne et al 2005); pitanja asimetrije informacija i posledica koje proističu iz ove asimetrije po odnos principala i agenta (Gould 2004; Pollack 2003; Cooley and Ron 2002); motiva i ciljeva procesa delegiranja i kompleksnosti faktora koji ovaj proces oblikuju (Vaubel 2003; Broz and Hawes 2004, Lake and McCubbins 2004, Milner 2004).

Stoga ne čudi što je ovaj pristup znatno zastupljen u istraživanjima autonomnog funkcionisanja Međunarodnog monetarnog fonda i njegovog odnosa sa državama članicama. Autonomija delovanja, sadržaj politike uslovljavanja i načini dodele finansijske pomoći MMF-s su najčešće bili predmet istraživanja autora koji su primenjivali ovaj pristup. Mnogi autori primenom PA modela u svojim istraživanjima su pokušali da shvate samu prirodu i domete samostalnog delovanja MMF-a (Seabrooke, 2012, Breen and Breen, 2013, Martin, 2017). Tako Martin tvrdi da postoje dve vrste autonomije MMF-a formalna i

¹⁰ Agent će biti spreman u ovim okolnostima da usvaja kritike od treće strane ukoliko ne može na iste da pruži adekvatan odgovor. Propustljivost ka trećim stranama vodi ka većem uplivu uticaja ovih strana na stavove i ponašanje agenta. Međutim, agent je taj koji u ovom odnosu određuje granice. Preduslov ovog uticaja/odnosa jeste postojanje komplementarnosti stavova i ciljeva ovih aktera (Hawkins and Wade, 2006, 209).

¹¹ Dualizam je forma tamponovanja u kojoj agent paralelno obavlja svoje korske funkcije (ono što zapravo radi i radnji kojima se agent dodvorava najvažnijim principalima (Hawkins and Wade 2006, 210). Ceremonijalizam je forma površnog izveštavanja o agentovim aktivnostima čiji je cilj da zadovolji potrebe i osećaj kontrole principala bez otkrivanja suštinskih informacija (Ibidem, 2010). Na ovaj način agent čuva i asimetriju informacija i ekspertizu koja je važan izvor njegove autonomije. Snažan agent neretko poseže za samoobavezivanjem izveštavanja kako bi zadovoljio potrebe principala, ali i kontrolisao protok informacija i sprečio imenovanje potencijalno striktnijih mehanizama kontrole (Ibidem, 2006, 211).

neformalna. Formalna autonomija je skup ovlašćenja koji principalni delegiraju agentu kroz akt o delegiranju, dok se pod neformalnim delatništvom podrazumeva diskreciono delovanje MMF-a u praksi (ob. cit. Martin, 2006, 141; Martin, 2017).

Drugi autori su prilikom upotrebe principal-agent pristupa svoj fokus usmeravali na usponu pojedinih politika na agendi MMF-a poput liberalizacije i kontrole kretanja kapitala (Chwieroth, 2014; Howarth and Sadeh, 2011). Na sličan način PA model je bio deo teorijskog okvira za razumevanje razvoja mehanizama nadzora i monitoringa Međunarodnog monetarnog fonda (Kaya, 2012; Hodson, 2015). Primer ovakvog istraživanja jeste i rad Besme Momani, u kom se ukazuje da je ovaj pristup bio odlično sredstvo u objašnjenju uticaja pre svega Sjedinjenih Američkih Država, kao najvažnijeg principala, u procesu unapređenja funkcije vršenja nadzora MMF-a (Momani, 2006, 21).

U literaturi politika uslovljavanja, koja je sastavni deo programa MMF-a u pružanju finansijske pomoći državama članica, predstavljala je najznačajniji poligon upotrebe principal-agent pristupa. Upotrebom ovog teorijskog pravca, autori su hteli ili da ukažu na upliv interesa i volje principala u kreiranje programa MMF-a (Stone, 2008; Breen, 2008; Copelovitch, et al., 2013) ili na koji način je Fond kao agent koristio razlike u interesima najvažnijih principala i u saradnji sa zemljama u razvoju reformisao mehanizme pružanja pomoći najsiromašnijim državama (Hibben, 2014, 2015).

Iz poimanja Međunarodnog monetarnog fonda kao agenta, osnovanog od strane država (principala) kroz osnivački ugovor (akt o delegiranju), kojim se uređuje mandat, stepen autonomije, funkcije, mehanizmi kontrole i međusobni odnos sa principalima, vidi se da PA pristup predstavlja temelj teorijskog okvira ove disertacije.

Iako je Odbor Guvernera prema osnivačkom ugovoru glavno predstavničko telo država članica, u operativnom i suštinskom smislu odnos principal-agent je izražen u odnosu između Odbora izvršnih direktora (principal) i menadžmenta i osoblja (agent). Odbor direktora čine izvršni direktori koji su izabrani od pojedinačnih ili grupa država članica i generalni direktor kao nadnacionalna ličnosti koja predstavlja instituciju u celini. Pomenuti direktori su predstavnici najrelevantnijih principala i kao takvi odražavaju interese i percepcije svojih država. Akt o delegiranju predviđa da je u mandatu Izvršnog odbora da vodi i nadgleda delovanje/poslovanje MMF-a, da bira Generalnog direktora, da donosi odluke, usvaja dokumente i izveštaje, odobrava zajmove i vrši druge aktivnosti neophodne za funkcionisanje institucije (IMF, 2016 ed.). Prilikom odlučivanja o ovim stvarima, osim u slučaju nerešenog ishoda glasanja, direktor Fonda nema pravo glasa u procesu donošenja odluka Izvršnog odbora. Generalni direktor, pod kontrolom Odbora, sa druge strane oličava osoblje MMF-a i operativno upravlja svakodnevnim aktivnostima Fonda (Ibidem, 2016ed.).

Opisan odnos potvrđuje tezu o tome po kojoj najvažniji principalni ipak imaju poslednju reč kada se radi o usvajanju/implementiranju promena koje istražujemo u ovom radu. Drugim rečima, da bi se da se promena diskursa o ekonomskoj nejednakosti prelila u zvanične politike i mehanizme delovanja MMF-a neophodna je saglasnost Odbora direktora, tj. principala.

Ovaj pristup, kako smo već opisali u prethodnom delu, podrazumeva postojanje autonomije MMF-a, tj. samostalnosti osoblja i menadžmenta u obavljanju mandatom poverenih funkcija. Svoju autonomiju Fond opravdava ekspertizom/specijalizacijom i efikasnosti u ostvarenju nadležnosti. Asimetrija informacija na strani osoblja MMF-a i heterogenost/nesklad u interesima principala uvećavaju ovu samostalnost koja se pre

svoga odražava u sposobnosti agenta da nametne svoje stavove, interese i teme u okviru agende ove institucije.

U članu 1 Osnivačkog ugovora, u okviru nadležnosti MMF-a, ne pominje se pitanje ekonomske nejednakosti, odnosno iz prvobitnog mandata Fonda izopšteni su bili kakvi koncepti koji sadrže socijalnu dimenziju (ob. cit. IMF, 2016ed). Upravo PA model nam pomaže da sagledamo na koji način su direktori i osoblje Međunarodnog monetarnog fonda proširili svoje polje delovanja na društveno-ekonomske izazove poput pitanja ekonomske nejednakosti.

U ovom procesu agent je svoje strateško ponašanje u cilju širenja nadležnosti, zasnovao na reinterpetaciji postojećeg mandata. Naime, pomenuti član 1 definiše na vrlo štur i uopšten način nadležnosti MMF-a što otvara mogućnost za učitavanjem različitih tumačenja šta sve predstavlja mandat ove institucije od strane direktora i osoblja. Direktori i osoblje Fonda su naknadnom reinterpetacijom drugog stava člana 1 osnivačkog akta, koji ističe da je uloga Fonda „da olakša širenje i izbalansirani rast međunarodne trgovine i time da doprinese promovisanju i održavanju visokog nivoa zaposlenosti i realnih prihoda, kao i razvoju proizvodnih kapaciteta svih članica, kao i njihovih primarnih ciljeva ekonomske politike“ (IMF), zapravo opravdavali nametanje pitanja dohodovne nejednakosti na agendu prioriteta MMF-a. U osnovi novog tumačenja jeste promena shvatanja odnosa unutrašnje nejednakosti i ekonomskog rasta. Preciznije rečeno, širenje svoje nadležnosti na ovo polje MMF je pravdao novim shvatanjem unutrašnje nejednakosti kao bitne determinante dugoročnog i održivog ekonomskog rasta. Tako opisana nejednakost postaje prioritet ekonomskih politika država članica, tj. prioritet delovanja MMF-a.

U okviru reinterpetacije posebno su zahvalna dva njena mehanizma koja opisuju obrazac kako je MMF kao agent koristio svoju autonomiju da postavi temu unutrašnje ekonomske nejednakosti kao deo svojih nadležnosti. Reč je o postepenoj reinterpetaciji kako bi se dalo vremena i prostora principalima da shvate značaj pitanja nejednakosti. Ovu fazu u ponašanju agenta prepoznajemo u prvim godinama studije slučaja, tj. u toku i neposredno nakon Azijske krize. Ovaj vid ponašanja preklapa se sa postepenom evolucijom značaja koncepta unutrašnje nejednakosti i njegovog odnosa sa pitanjem siromaštva. U istraživanju se prepoznaje i ponašanje agenta kojim se teži ka uspostavljanju presedana, odnosno prakse gde agent obavljajući primarni zadatak, u našem slučaju prevencija i rešavanje finansijskih kriza, paralelno razvija agendu po nekom drugom pitanju i kao takvu teži da je poveže i sprovede u okviru očekivanog delovanja. Promena pristupa MMF-a ekonomskoj nejednakosti je deo šireg procesa reformi čija je svrha da obnovi poljuljani kredibilitet i legitimitet ove institucije nakon Azijske krize. Takođe, insistiranje na socijalnoj dimenziji prilikom delovanja u Svetskoj ekonomskoj krizi ili Dužničkoj krizi Evrozone može se podvesti pod ovaj oblik reinterpetacije mandata.

Drugi način u okviru PA modela koji objašnjava širenje polja nadležnosti agenta i na pitanje ekonomske nejednakosti, a koji se može i paralelno odvijati sa prethodnim, jeste samovolja agenta. Naime zbog krize kredibiliteta i legitimiteta sa kojima se MMF suočio nakon Azijske krize otpočeo je proces reformi sa ciljem obnove statusa i poverenja u rad ove institucije, deo ovog procesa jesu i reforme politika i mehanizama delovanja u cilju smanjenja nejednakosti. Insistiranjem na promeni okruženja i nastanku novih globalnih izaziva koji nisu postojale kada je Fond osnovan, novih saznanja o negativnim posledicama izraženog jaza između bogatih i siromašnih po ekonomski razvoj, kao i negativnog uticaja koje finansijske krize imaju u produbljivanju ovog jaza, MMF je nalazio pokriće za svoje

delovanje mimo poverenih nadležnosti/ovlašćenja. Ova samovolja agenta se preliva u konkretne reforme politika i mehanizam delovanja kroz naknadnu formalizaciju i davanje saglasnosti Odbora direktora što zbog preklapanja interesa, što zbog moguće visoke cene kontrole ili kažnjavanja agenta.

MMF-a je u širenju mandata na ekonomsku nejednakost imao snažnu podršku kod partnerskih razvojnih institucija poput Svetske banke, predstavnika međunarodnih istraživačkih centara, stručne javnosti i nevladinog sektora. Ova veza sa trećim stranama se uklapa u strateško ponašanje opisanog kao „širenje kroz popustljivost“.

Takođe, značajan faktor u širenju mandata od strane agenta čini i spoljni pritisak. U ovom istraživanju taj pritisak je u obliku ekonomskih, političkih i društvenih posledica produbljivanja ekonomske nejednakosti, posebno u kriznim momentima. Istakli smo već da je visoka socijalna i ekonomska cena Azijske krize iz 1997. godine bila jedan od pokretača promene pristupa ekonomskoj nejednakosti MMF-a, dok je Velika recesija iz 2008. godine označena kao ključna prekretna tačka u shvatanju značaja unutrašnje nejednakosti. Finansijske krize u različitim ulogama, bilo kao spoljni faktor, ili pozadina/kontekst promena ili kao sredstvo u promovisanju i zagovaranju, očigledno predstavljaju konstantu u svim elementima teorijskog okvira ove disertacije.

Prilikom autonomnog i samovoljnog delovanja, Fond je u odnosu na države članice koristio asimetriju informacija, ekspertizu i heterogenost stavova svojih principala ili njihovu ravnodušnost kako bi efikasnije primenjivao pomenute strategije u širenju svog polja delovanja i autonomije.

Odbor direktora značajan iskorak u kontroli ponašanja osoblja i menadžmenta MMF-a je napravio osnivanjem Nezavisne kancelarije za evaluaciju (the Independent Evaluation Office) 2001. godine nakon negativnog iskustva tokom Azijske krize.

Mandat ovog tela jeste „da sistematski sprovodi objektivne i nezavisne evaluacije o pitanjima od značaja za mandat Fonda; da posluži kao sredstvo za unapređenje kulture učenja unutar Fonda, jačanje spoljnog kredibiliteta MMF-u i podrška institucionalnom upravljanju i nadzornim ovlašćenjima Izvršnog odbora“(IEO, 2015). Sam akt o osnivanju ove kancelarije ističe da je ovo telo u svom radu nezavisna od menadžmenta MMF-a, ali i od uticaja Izvršnog odbora... struktura i modaliteti rada IEO moraju štiti njegovu operativnu nezavisnost (Ibidem, 2015).

Iako ambiciozno zamišljena, ova kancelarija nema ni kapacitete, ni resurse da bude adekvatno kontrolno telo delovanja MMF-a. U prilog ovome govori i podatak da 11 članova osoblja od ukupno svega 15 zaposlenih pored Direktora IEO, poseduje ekspertizu da nadzire rad osoblja MMF-a (IEO). Iako su nalazi ove Kancelarije neretko u skladu sa opravdanim kritikama na račun MMF-a, njena vidljivost i značaj njenih stavova imaju ograničen uticaj na ponašanje osoblja i direktora MMF-a. Postavlja se pitanje zašto principali ne osnaže ovu Kancelariju ili ne uvedu nove alate kontrole rada Fonda?

Mark Polak nudi objašnjenje u vidu visokih troškova za sprovođenje dodatne kontrole i nadzora, kojima se neretko može uticati na kredibilitet MMF-a kao nezavisne institucije (ob. cit. Pollack, 2006, 170). Sa druge strane insistiranje na kontroli pored troškova praćenja principalima donosi i smanjenu sposobnost agenta da ostvaruje proklamovane ciljeve zbog kojih je uopšte došlo do delegiranja. Džon Hubler (John Hubler) i Čarls Šipen (Charles Shipan) ističu da su ovi mehanizmi zapravo zavisna varijabla, odnosno da njihova forma zavisi od političkog okruženja i šireg konteksta u kom funkcionišu agent i principali (Hubler and Shipan 2000, 29). Stoga u potencijalnom

podizanju cene delegiranja usled uvođenja novih alata kontrole zbog izrazite asimetrije informacija i potrebne ekspertize, kao i u njihovim posledica po efikasnost i kredibilitet MMF-a leže odgovori zašto nije došlo do sužavanja autonomnog delovanja i smanjenja podsticaja za samovoljom agenta od strane država principala. Ovaj argument zapravo ističe da Fond u širenju svoje autonomije i samovoljnog delovanja sa ciljem iniciranja reformskih procesa u kontekstu smanjenja nejednakosti nije imao adekvatne kontrolne prepreke kojima bi principali mogli da usmere ili ograniče njegovo postupanje.

Asimetrija informacija, ekspertiza, potreba za MMF-om u kriznim periodima i objektivni pritisak posledica ekonomske nejednakosti doprineli su naknadnoj formalizaciji delovanja agenta i pristanku Odbora direktora na prelivanje promene diskursa o unutrašnjoj nejednakosti na politike i mehanizme delovanja MMF-a.

2.2.1.2. Ograničenja principal-agent pristupa

Principal-agent pristup ima ograničenja koje ga čine nedovoljnim da samostalno odgovori na zahteve koje ima istraživanje pred nama. Ograničenost ovog teorijskog pravca leži u tome što principal-agent pristup nema alate kojima bi mogao da sagleda unutrašnju dinamiku iniciranja, kreiranja i sprovođenja normativnih promena i sadržaja politika u okviru MMF-a.

Polak u svojoj analizira linije kritika i njihove opravdanosti u kontekstu primene PA modela u proučavanju međunarodnih institucija ističe postojanje tri grupe ovih uslovno rečeno napada na teorijski pravac. Prvu grupu metaforično naziva „crvenim haringama“ u nameri da ukaže na njihovu prirodu da se fokusiraju na sporedne i gotovo irelevantne elemente odnosa principal-agent poput nerazumevanja autonomije, preferencija i uloge samog agenta (Pollack, 2007, 4). U okviru ove linije kritika leži i zameranje PA pristupu da ne nudi odgovore na spoljne uticaje ili uticaje treće strane na odnos između principala i agenta, odnosno da zbog simplifikacije ne vidi dalje od procesa delegiranja (Ibidem, 8.)

Druga grupa kritika se odnosi na veštačke pokušaje da se napravi razlika između različitih tipova agenata, dok se zapravo može pre govoriti o različitim stepenima autonomija koje akteri uživaju. U osnovi ove kritike jeste teza ĐanDominika Majonea (Giandomenico Majone) o „dve logike delegiranja“, jednoj koja zahteva ekspertizu u oblasti delegiranja i druga koju naziva „kredibilnom posvećenošću“ (Majone 2001, 104). Dok je očigledno da se u slučaju prve principali okreću delegiranju agentu zbog asimetrije znanja, veština i informacija u okviru određene autonomije i pravila funkcionisanja odnosa, u slučaju druge logike reč je o nesposobnosti principala da posvećeno i dugoročno se pridržavaju određenih principa i sprovode određene politike iako imaju znanje i veštine, usled neizvesnosti i dinamike u unutrašnjim političkim arenama, kao i različitih perspektivama/interesima kada je u pitanju već broj nalogodavaca. Iz ove dihotomije po mišljenju Majonea proističe i dihotomija između agenta i poverenika u kojoj poverenik uživa znatno veći stepen ne samo autonomije već i uticaja na principale (Ibidem, 113). Na sličan način i drugi autori poput Rut Grant (Ruth Grant) i Roberta Kohejn (Robert Keohane) prave distinkcije između agenata sa diskrecionim ovlašćenjima/autoritetom i

instrumentalnih agenata (Grant and Keohane 2005, 31). U ovom slučaju takođe razlika je zasnovana na stepenu autonomije i načinima kontrole agenta.

Poslednja grupa kritika koju ističe Polak zapravo ukazuje na stvarne mane PA modela kao teorije srednjeg dometa i analitičkog aparata koju takva teorija/pristup pruža. Naime, Polak se u pita da li pristup principal – agent može da objasni razloge delegiranja i delatništva u međunarodnoj areni. Svoju sumnju zasniva na nemogućnosti da PA model objasni razloge i motive zašto države delegiraju ovlašćenja Međunarodnim institucijama, kao naknadni i uticaj koju ove institucije imaju na njihove principale (ob.cit. Pollack, 2007, 13). Polak ove mane potvrđuje kroz neretku nesposobnosti PA modela da u empiriji dokaže apstraktne razloge kojima se opravdava proces delatništva, kao i to da ovaj pristup nema mehanizme da obuhvati skrivene ili nematerijalne motive/razloge za uspostavljanje odnosa između principala i agenta (Ibidem, 2007, 14-15).

Za nas mnogo važnija kritika na račun PA modela koju autor ističe jeste da je „PA pristup crna kutija“ za razumevanje unutrašnjih procesa ne samo kod agenta već i principala ... odnosno da PA pristup ne može da ponudi kompletan odgovor objašnjenju ishoda (Ibidem, 2007, 8).

Sami zastupnici PA pristupa iskazuju svest da prelivanje i primena ove teorije iz izvornih oblasti (mikroekonomije i menadžmenta) u razumevanje kompleksnih političkih pojava nosi sa sobom zanemarivanje kulturnih i socioloških faktora u oblikovanju ponašanja PA aktera u ovim pojavama (Colleta, 2013, 316). Ketrin Viver (Catherine Weaver) ističe ograničenja PA pristupa u shavatanju uloge agenta, njegove koherentnosti i sposobnosti da projektuje nematerijalne uticaje na svoje principale i idruge aktere (Weaver, 2010, 48). Autorka dalje nastavlja da je problem sa PA modelom taj što ne objašnjava šta agent stvarno želi, tj. PA model ne može da adekvatno objasni zašto institucije ili njeno osoblje kreiraju i promovišu određene ideje, setove značenja ili prakse mimo delegiranog mandata, posebno uslovima kada materijalni faktori imaju mali značaj (Ibidem, 2010, 48).

Principal-agent pristup može da objasni kako Međunarodni monetarni fond širi svoju autonomiju ili kako u određenim okolnostima koristi asimetriju informacija, svoju ekspertizu i sukobe interesa i preferencija između principala, kako bi „samovoljno“ delovao (agency slack), ali ne može da sagleda za šta Fond koristi tu proširenu autonomiju i samovolju. Preciznije rečeno, ovaj pristup ne može da nam pruži objašnjenje sadržine pomenutog autonomnog/samostalnog delovanja Fonda. Pomenuti teorijski model je ograničen u pogledu razumevanja transformacije diskursa o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti i njenog odnosa sa ekonomskim rastom, tj. ograničen je da razume zašto i kako se baš ovo pitanje našlo na agendi MMF-a.

Iz ovoga proističe i nemogućnost da objasni i sadržinu reformi politika i mehanizama delovanja iako jasno definiše procese i načina kako se ove reforme usvajaju i postaju sastavni deo funkcionisanja Fonda. Takođe, PA pristup je nem i za pitanja brzine, nivoa, i kvaliteta ovih promena, odnosno da li je u pitanju institucionalna hipokrizija ili se ove promene u diskursu stvarno primenjuju i u praksi, da li su one kozmetičke prirode ili suštinske, da li su evolutivnog ili revolucionarnog karaktera?

Rešenje za ova ograničenja nam nude ineterpretativistički/konstruktivistički teorijski pristupi koji akcenat upravo stavljaju na značaj vrednosti, normi i narativa za razumevanje funkcionisanja međunarodnih institucija, kao i na unutrašnjoj dinamici u procesu odlučivanja u ovim institucijama.

Uloga konstruktivističkih koncepata, kako smo to istakli na početku ovog dela, nije da zamene PA pristup već da ga upotpune sa ciljem što boljeg razumevanja evolucije Međunarodnog monetarnog fonda u pogledu politika i mehanizama delovanja koji se tiču ekonomske nejednakosti.

2.2.2. Koncepti i primena teorije birokratizacije

U prethodnim delovima naveli smo da razlike između pristupa PA i konstruktivističkih teorijskih koncepata nisu prepreka za saradnju ovih teorijskih pravaca. Naprotiv, kombinovanje ovih teorija omogućava da sagledamo na precizniji i sveobuhvatniji način proces evolucije diskursa, politika i mehanizama delovanja Međunarodnog monetarnog fonda koji se tiču ekonomskog jaza kako između pojedinaca, tako i država. Uključivanje konstruktivističkog pristupa u teorijski okvir nam pruža mogućnost da istražimo prirodu, unutrašnju dinamiku i obim procesa reformi u Međunarodnom monetarnom fondu. Zagovornici ovog pristupa ističu da su promene u okviru međunarodnih finansijskih institucija uslovljene organizaciono-kulturnim i partikularnim interesima pojedinih sektora ili aktera unutar ovih institucija (Clegg, 2012, 2013; Momani, 2005; Chwiero, 2008, 2010).

Polazna teza konstruktivističkog pristupa jeste da međunarodne institucije kao takve nisu puka produžena ruka najvažnijih principala već imaju sposobnost da usmeravaju i oblikuju ponašanje svojih država članica. U osnovi ovog stava jeste shvatanje međunarodnih institucija „kao birokratija, tj. kao autonomnih (samostalnih) aktera“ (Barnett and Finnemore, 2004, 2). Drugim rečima, međunarodne institucije imaju sposobnost da proizvode objektivna/bezlična pravila kojima ne samo da regulišu već i konstituišu i konstruišu svet oko sebe“ (Ibidem, 2004, 3).

Osnovna teza konstruktivističkog pristupa u međunarodnim ekonomskim odnosima jeste stav da su finansijski izazovi, razvojni problemi i njihova rešenja društveno konstruisani i istorijski ukorenjeni (Park and Vetterlein, 2010, 10). Konstruktivizam teži da identifikuje „kada i kako su ideje/norme/vrednosti bitne za oblikovanje međunarodnih ekonomskih politika“ (Park, 2018, 146). Drugim rečima, sa konstruktivizmom dolazi do promene fokusa sa interesa ka kulturi, normama, pravilima, diskursima, kojima se demonstrira da socijalni faktori imaju primarnu ulogu za oblikovanje shvatanja sveta od strane aktera (Barnett and Duvall, 2018). Interpretativistički pristup je očigledan i odličan teorijski alat u objašnjavanju moći i autoriteta međunarodnih finansijskih institucija, koji proističu iz njihove sposobnosti da kreiraju, interpretiraju i šire norme i ideje koje oblikuju ponašanje i interese drugih aktera (Weaver, 2010, 50).

Stoga društvena konstrukcija ideja postaje relevantna za istraživanje jer predstavlja izvor autoriteta institucija. Konstruktivizam nudi širok obim objašnjenja kako organizaciona kultura uobličava realnost, odnosno kakav je njen značaj za oblikovanje i definisanje stavova pojedinaca unutar organizacije u pogledu ciljeva, uslova i motiva promena unutar njih (Chwiero, 2008).

Organizaciona kultura, kao ključni koncept teorije birokratizacije, se može shvatiti kao set pravila, rituala i uverenja koja su ukorenjena u organizaciji i njenim jedinicama, i odražava se na način kako osoblje ovih organizacija shvata svoje okruženje. Organizaciona

kultura predstavlja sočiva kroz koje osoblje organizacija posmatra okvir u kom funkcioniše organizacija (Barnett and Finnemore, 1999, 719). Kulturni identitet organizacije zapravo kreira narative koje pojedinci koriste kako bi proizveli značenje za procese i pojave koje posmatraju/istražuju (Ibidem, 719). Majkl Barnet (Michael Barnett) i Marta Finnemore (Martha Finnemore) ukazuju da „birokratije po svojoj definiciji kreiraju pravila, radeći to one kreiraju društveno znanje, definišu zajedničke međunarodne zadatke, nove kategorije aktera, njihove interese, kao i šire modele političke organizacije” (Ibidem, 1999, 700).

Pod birokratijom autori ističu da je reč „o posebnoj društvenoj formi autoriteta sa specifičnom unutrašnjom logikom i trendovima u ponašanju” (ob.cit. Barnett and Finnemore, 2004, 3). Drugim rečima, međunarodne institucije kroz ova pravila stvaraju nove kategorije aktera, formiraju interese i percepcije za druge aktere, definišu nove zajedničke međunarodne ciljeve i zadatke, i šire nove modele društvenog organizovanja po svetu.

Birokratija izražava svoj uticaj kroz sposobnost da kreira objektivna i univerzalna pravila. Ta pravila zatim koristi ne samo da reguliše odnose nego da „konstituiše i izgrađuje društveni svet” (Ibidem, 2004, 3). Svojim stavovima da su međunarodne organizacije više od pukih agenata koji služe interesima svojih osnivača i čiji je zadatak da olakšaju saradnju, obezbede javna dobra, reše pitanja kolektivne akcije, već da predstavljaju subjekte koji imaju sposobnost da oblikuju aktere, kao i uloge i funkcije koje ti akteri treba da obavljaju, konstruktivistički pristup pravi otklon od stroge državnocentrične argumentacije (ob.cit. Barnett and Finnemore, 1999, 700).

Birokratije uživaju autonomiju i autoritet u odnosu na države, pojedince i druge međunarodne aktere. „Pod autoritetom se misli na sposobnost jednog aktera da koristi institucionalne i diskursivne resurse kako bi izazvao poslušnost drugih” (ob.cit. Barnett and Finnemore, 2004, 4).

Da bi se neka institucija smatrala birokratijom neophodno je da sadrži određene birokratske principe i karakteristike. Reč je o (Barnett and Duvall, 2018, 54):

- Kontrola/autoritetu zasnovanom na ekspertizi
- Organizacionoj strukturi prilagođenoj polju delovanja
- Postojanju procedura i standardizovanih odgovora na okruženje
- Postojanju procesa donošenja odluka zasnovanih na objektivnoj primeni pravila i procedura

Priroda moći/autoriteta međunarodnih institucija je dvostruka, ona je i regulatorna i konstitutivna (ob.cit. Barnett and Finnemore, 2004, 20-25). Upravo ovakva priroda nam omogućava eklektički pristup i povezanost ova dva različita teorijska pravca jer je jasno da je regulatorna priroda domen PA modela, koja kroz određena pravila igre uz delegirana ovlašćenja oblikuje ponašanje agenta. Sa druge strane, konstitutivna se odnosi na uspostavljanje pravila, vrednosti, narativa koji usmeravaju principale u skladu i mimo delegiranih ovlašćenja. Drugim rečima, međunarodne organizacije poput MMF-a „konstituišu svet oko sebe kroz definisanje novih kategorija problema kojima treba upravljati i kreiranje novih normi, interesa, aktera i društvenih potreba” (Ibidem, 2004, 17).

Primenom konstruktivističkih koncepata zaključuje se da MMF ne sledi samo mandat koji mu je poveren, već da ova institucija daje značenje procesima i događajima koji čine njegovo polje delovanja. Poimanje Međunarodnog monetarnog fonda kao birokratije

opisuje sposobnost Fonda da stvori novi diskurs o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti i njenoj vezi sa ekonomskim rastom, zatim da shodno ovim novim pogledom na pomenuto pitanje predloži sadržaj politika i mehanizama delovanja.

Pitanje shvatanja autonomije međunarodnih institucija je jedna od vezivnih tačaka koja povezuje teorijske pravce u jedinstveni teorijski okvir, konkretno PA pristup i teoriju birokratizacije. Pored PA modela i konstruktivizam objašnjava koncept autonomnog delovanja MMF-a u odnosu na države članice.

Interpretativistički pristup prepoznaje dve vrste poimanja autonomije međunarodnih institucija, uže i šire. Pod užim poimanjem se podrazumeva sposobnost da se u potpunosti suprotstavi i utiče na najvažnije države članice (Ibidem, 2004, 12). Ovako postavljen kriterijum samostalnosti bi učinio postojanje samostalnih/autonomnih institucija vrlo retkim. Pod širim poimanjem autonomije se podrazumeva sposobnost međunarodnih institucija da se ponašaju i deluju u smeru koji nije određen ili iniciran od strane država (Ibidem, 2004, 12). Barent i Finmor ističu da međunarodne organizacije mogu delovati i mimo interesa država članica, čak mogu i transformisati te interese (Ibidem, 2004, 29). Za razliku od šireg, uže definisanje autonomije je retko u praksi što i potvrđuje na neki način teze PA modela o funkcionisanju Fonda kao agenta i uloge država članica u oblikovanju ove autonomije u krajnjoj instanci.

Pomenuta autonomija međunarodnih institucija, u našem slučaju MMF-a, u odnosu na države i druge aktere može se grupisati u pet tipova (Ibidem, 2004, 28-31):

1. *Međunarodne organizacije mogu ispoljavati autonomiju kako bi promovisale i ostvarivale interese država članica.*

U osnovi „autonomija po dizajnu“, kako se inače naziva ovaj tip autonomije leži stav da su države članice svesne da međunarodne organizacije bez određenog stepena autonomije neće biti u stanju da sprovedu njihove interese, stoga ih one tolerišu i podstiču da koriste svoju autonomiju kako bi unapredile svoj mandata radi ostvarenja poverenih ovlašćenja. Pod ovom autonomijom pre svega se podrazumeva sposobnost međunarodnih organizacija da kreiraju pravila i procedure, kao i njihova tumačenja i prateće narative, suprotne prvobitno poverenom mandatu, a u nameri da na bolji način ostvare poverene ciljeve.

2. *Međunarodne organizacije mogu delovati autonomno kada su države indiferentne.*

Međunarodne organizacije mogu, zapravo i teže, da popune vakum koji nastaje usled nezainteresovanosti država za neku oblast delovanja ili zbog novonastalih situacija koje zbog tromosti, problema koordinacije interesa ili manjka ekspertize i resursa, države ne mogu da razumeju i regulišu.

3. *Međunarodne organizacije mogu biti neuspešne u sprovođenju poverenih ovlašćenja/zadataka od strane država*

U ovom slučaju međunarodne organizacije iskazuju tendenciju ka birokratskoj patologiji, tj. „patologiji međunarodnih organizacija“ koja podstiče neefikasnost, krutost, negativnu selekciju kadra i neadekvatnu organizacionu strukturu, i održava se na sposobnost ovih institucija da vrše poverene mandate (ob.cit. Barnett and Finnemore, 1999, 715).¹²

¹² Postoje i slučajevi kada Međunarodne organizacije zbog suprotnosti sa organizacionom kulturom, normama i stručnosti, odbijaju da sprovedu u praksi politiku koja može ugroziti legitimitet i kredibilitet institucije. Takođe, ukazuje se i na strateško ponašanje birokratija da umesto formalno dodeljenih zadataka

4. Međunarodne organizacije mogu delovati suprotno interesima država i drugih aktera

Pod ovim tipom autonomije, podrazumeva se delovanje navedenih institucija kao samostalnih aktera u odnosu na svoje principale. Najčešće je to slučaj u odnosima ovih organizacija i manje razvijenih i uticajnijih država članica. Međunarodne organizacije su sposobne da stvaraju savez i koalicije sa zainteresovanim akterima i državama u ograničavanju i transformaciji interesa i preferencija najmoćnijih država članica.

5. Međunarodne organizacije mogu menjati normativno okruženje, kao i percepciju i preference država kako bi bile u skladu sa njihovim preferencijama

U ovom kontekstu važna poluga jeste kreiranje narativa i postavljanje agende koje vrši ove institucije. Na ovu bazu se nadograđuju i konkretni mehanizmi delovanja u promovisanju i sprovođenju ove agende i narativa o nekom problemu ili procesu.

Očigledno da se navedena tipologija u velikoj meri poklapa sa poimanjem autonomije u PA modelu kada je reč o dodeljenoj autonomiji, njenim ciljevima i pokušajima samovolje agenta. Ono što izdvaja interpretativističko shvatanje jesu poslednja dva podtipa. Za istraživanje delovanja MMF-a u kontekstu ekonomske nejednakosti od posebne važnosti jeste poimanje autonomije Fonda kao sposobnosti da definiše i redefiniše određene procesa i da kroz to novo viđenje oblikuje interese i preferencije država članica. Važna teza koja proizilazi iz ovakvog stava jeste da Međunarodni monetarni fonda ima sposobnost da oblikuje narative o procesima i događajima koji ga okružuju, tj. da može definisati i etablirati određene teme kao probleme/pretnje i ponuditi odgovore na njih.

Kao potvrdu ovog iskaza govori i stav Barneta i Finmor da MMF ne samo da procenjuje ekonomske politike država članica već određuje koje su to politike najbolje, koji su mehanizmi njihovog ostvarivanja najefikasniji, tj. koji vid upravljanja ekonomskim politikama će dovesti do realizacije ciljeva koje je opet Fond definisao kao takvim (ob. cit. Barnett and Finnemore 2004, 8). Iz navedenog se jasno uviđa da je na ovaj način MMF definisao i novi diskurs o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti, tj. da je Fond imao sposobnost da ovo pitanje postavi kao pretnju po ekonomske aktere, da ponudi inkluzivni i dugoročan rast kao cilj i rešenje ovog problema, da definiše sadržaj poželjnih politika i oblika ponašanja svojih principala kako bi ostvarili proklamovani cilj.

Objašnjenje ove sposobnosti MMF-a treba tražiti u stavu da međunarodne institucije nisu „crne kutije koje reaguju na spoljne stimulanse“, tj. da ove institucije vremenom razvijaju posebnu organizacionu kulturu, koja čini organizacioni identitet, koja oblikuje percepcije i stavove ovih institucija u svetu u kom deluju (Ibidem, 2004, 9). Drugim rečima, organizaciona kultura, kao ključan koncept teorije birokratizacije je važna za objašnjenje ne samo izvora samostalnog delovanja i različitih interesa i preferencija MMF-a u odnosu na principale već predstavlja i argument kojim se objašnjavaju promene/reforme unutar Fonda. Katrin Viver organizacionu kulturu vidi kao skup ideologija, narativa, normi i rutina, koji oblikuju preferencije i percepcije međunarodnih organizacija (ob. cit. Weaver, 2010, 5).

U opštenju sa drugim akterima međunarodne organizacije pokušavaju da navedene elemente organizacione kulture internacionalizuju i prenesu kroz ove odnose. Naravno, formiranje zasebne kulture podrazumeva uvođenje granica između "mi i oni", onih koji dele

zapravo teže ostvarenju svojih skrivenih agenda (Ibidem, 1999). Jasno je da ovo strateško ponašanje doprinosi neefikasnosti u pogledu formalno proklamovanih ciljeva.

organizacioni identitet i spoljnih aktera (ob. cit. Barnett and Finnemore 2004, 19). Međunarodne organizacije stvaraju i šire diskurse, simbole i vrednosti među svojim osobljem u cilju kreiranja grupnog identiteta kao osnove organizacione kulture. Organizaciona kultura predstavlja smernice u ponašanju aktera, ali ne i determinante tog ponašanja (Ibidem, 2004). Te smernice se pre svega vide u birokratskim pravilima i procedurama, kao i u normama koje definišu/usmeravaju delovanje ovih institucija. Važno je istaći da je organizaciona kultura dinamička kategorija koja je podložna uticaju promena u organizacionom okruženju ili pritisaka nastalih usled krize kredibiliteta i legitimiteta institucija. U slučaju ove disertacije jasno je da se radi o krizi kredibiliteta i legitimiteta nastalom za vreme i neposredno nakon Azijske finansijske krize.

Pitanje krize kredibiliteta i legitimiteta je važno jer nam takođe pruža uvid zašto su reformski procesi koji su predmet istraživanja, bili pokrenuti upravo u periodu nakon finansijske krize iz 1997. godine i bili produbljeni u kriznim situacijama iz 2008. i 2010. godine i njihovim postkriznim periodima. Krize imaju dvojaku karakteristiku, istovremeno one su poligon za testiranje postojećih stavova, normi, ciljeva i politika Fonda, ali i prilika za iniciranje reformskih procesa i nametanja alternativnih pogleda i načina delovanja. Značaj navedenih kriza za proces promene pristupa MMF-a u pogledu ekonomske nejednakosti detaljnije će biti izložen u delu posvećenom teoriji eksploatacije krize.

Autoritet i kredibilitet iz kog proističe važe samo uz saglasnost aktera u određenom društvenom odnosu. „Autoritet je društveni konstrukt” i kao takav ne postoji mimo relacionih odnosa koji ga konstituišu i daju mu legitimitet (Ibidem, 2004, 20).

Postoje tri vrste autoriteta koje mogu da projektuju institucije poput Međunarodnog monetarnog fonda, reč je o autoritetu koji se bazira na delegiranju, moralnosti i ekspertizi (Ibidem, 2004, 22):¹³

- Delegirani autoritet je autoritet koji je objašnjen kroz PA model. Osnov ovog autoriteta jeste da on izvire iz ugovora o delegiranju i volji principala.
- Moralni autoritet - međunarodne organizacije i njihova organizaciona kultura podrazumevaju postojanje određenih principa i vrednosti koje promovišu i slede – Insistiranjem na ovim principima i normama u odnosima sa državama i drugim akterima, ove institucije zapravo utiču na njihove odluke i ponašanje.
- Ekspertski autoritet proizilazi iz svrhe i nadležnosti zbog kog se uopšte uspostavlja organizacija. Naime, zbog potreba obavljanja posebnih poverenih mandata, osoblje organizacija mora da poseduje određena znanja i veštine koje ih izdvajaju u odnosu na druge aktere.

Posedovanje autoriteta od strane međunarodnih organizacija, bez obzira na izvor autoriteta, predstavlja temelj njihove autonomije.

Samostalnost MMF-a po teoriji birokratizacije se odražava u njegovoj sposobnosti da ne samo koristi asimetričnost informacija i stručnost u odnosima sa svojim članicama (PA pristup) već da te informacije i znanje upotrebljava da daje značenje izazovima, interesima, politikama/rešenjima u međunarodnim ekonomskim odnosima.

Pod autonomijom MMF se pre svega podrazumeva autonomija direktora i osoblja ove institucije u obavljanju dodeljenih nadležnosti. Ova autonomija se zasniva na

¹³ Ovakav vidovi autoriteta konstituiše međunarodne organizacije i po formi (kao birokratiju) i po suštini (pravila, norme, politike) (Barnett and Finnemore 2004, 22).

formalnim, normativnim i ekspertskim autoritetom. Osoblje oslikava, promovira i unapređuje organizacionu kulturu neke međunarodne institucije. U njihovo delovanje utkani su prethodno pomenuti principi i norme institucionalnih politika i mehanizama delovanja kojima se utiče na ishode i ponašanje aktera sa kojima opšte.

Teorija birokratizacije u pogledu autonomije i autoriteta zapravo proširuje i upotpunjuje PA pristup tako što dodaje vrednosnu dimenziju oličenu u organizacionoj kulturi. Sam PA model tvrdi da je navedena saglasnost za postojanje autoriteta, odnosno kredibiliteta i legitimiteta MMF-a data u aktu o delegiranju, dok konstruktivistička perspektiva ističe norme, principe i politike zasnovane na njima, preferencije i organizacioni identitet kao izvor ovih autoriteta i autonomije. Ova dva shvatanja nisu u koliziji, već su komplementarna jer aktom o delegiranju može se dodeliti oblast delovanja i formirani autoritet agenta u njoj, ali principi/norme i sadržaj ovog autonomnog ponašanja agenta zapravo potvrđuju ili osporavaju kredibilitet i legitimitet procesa delegiranja.

Pored autoriteta, stepen autonomije i samostalnosti delovanja međunarodnih organizacija zavisi od njihove snage i moći.

U pogledu odnosa moći i autoriteta Barnett i Finmor su izričiti u tezi da „moć institucija proističe iz autoriteta koji ih konstituiše“ (Ibidem, 2004, 30). Međutim, ovaj odnos nije jednosmeran. Pored toga što moć međunarodne institucije porističe iz obima i prirode njenog autoriteta, u slučaju MMF-a iz procesa delegiranja, snaga institucija je otelotvorena kroz njeno autonomno delovanje u praksi. Ovo delovanje potvrđuje, proširuje ili urušava izvore autoriteta koje ove institucije poseduju.

Preciznije rečeno, autoritet i legitimitet MMF-a počivaju na njegovoj ekspertizi, sposobnosti da ostvari povereni mandat, kao i na mogućnosti da definiše i redefiniše diskurse kojima se oblikuje ne samo njegova organizaciona kultura već i stavovi i ponašanje država članica. Autoritet i legitimitet neke međunarodne institucije se meri prvenstveno kroz uspeh ili neuspeh njenog delovanja (Best, 2007, 473). Drugim rečima, „birokratsko znanje ne samo da odražava društvenu realnost kako je vidi birokratija već i konstituiše tu realnost“ (ob.cit. Barnett and Finnemore 2004, 30). Ovo znanje ima ulogu da da značenje procesima i da shodno percepciji kreira politike koje se primenjuju u praksi kao odgovor na nove okolnosti, izazove i potrebe. Upravo Barnett i Finmor ističu da „moć birokratije nije samo u kontroli informacija već u sposobnosti da te informacije pretoči u znanje“ (Ibidem, 2004, 30).

Istakli smo već da se načini projektovanja moći/autoriteta međunarodnih birokratija poput MMF mogu podeliti u dve grupe, oni koji regulišu i oni koji konstituišu procese i događaje koji čine polje delovanja institucije. „Pod regulativnom sposobnosti ovih organizacija se podrazumeva da akteri imaju sposobnost da manipulišu podsticajima i na taj način utiču na ponašanje drugog, dok se pod konstitutivnim elementom misli se na „sposobnost da se kreira, definiše i mapira društvena realnost“. (Ibidem, 2004, 30).

Ovakav stav teorije birokratizacije predstavlja osnov za objašnjenje zašto i kako su predstavnici MMF-a inicirali redefinisavanje značenja unutrašnje nejednakosti i u skladu sa time pokrenuli i sproveli određene reforme u pogledu politika i mehanizama delovanja.

Ističu se tri mehanizma koje MMF, kao međunarodna birokratija, ima na raspolaganju za prevođenje normi/saznanja u regulisanje i konstituisanje svog polja delovanja (Ibidem, 2004, 35):

1. Klasifikacija (Proces klasifikacije je forma moći) – „Sposobnost da se klasifikuju objekti, promeni njihova definicija i identitet je jedan od najvećih izvora moći birokratije“ (ob.

cit. Barnett and Duvall, 2018, 62). Ovaj proces se fokusira na imenovanje i svrstavanje društvenog konteksta i grupisanje sličnih društvenih pojava i procesa.

2. Davanje značenja u društvenim procesima - Sastavni deo ovog procesa je „uramljivanje“ koje se odnosi na stvaranje posebnih metafora, simbola, kongnitivnih signala koji oblikuju narative i orijentišu ponašanje aktera. Svha ove tehnike jeste da se akteri podstaknu na prihvatanje novih značenja ili tumačenja ovih pojava, kao i na usklađivanje svog delovanja željenim obrascima ponašanja. Institucije neretko koriste simboličke (psihološke i sociološke) manipulacije kako bi „uramljivanje“ bilo delotvorno (Ibidem, 2018, 58)
3. Artikulacija i promovisanje novih normi i pravila - Proizvod procesa uramljivanja i davanja značenja jesu nove norme, pravila i politike koje birokratije nastoje da šire i primenjuju u odnosima sa drugim akterima.

Od posebne važnosti za ovu disertaciju jesu drugi i treći mehanizam jer ukazuju na aktivnosti Fonda putem kojih je pridao novo značenje pitanju ekonomske nejednakost, tj. kako je „uramio“ diskurs o unutrašnjoj dohodovnoj nejednakosti i njenom odnosu sa povezanim konceptima. Zatim, ovim mehanizmima objašnjava se uloga ključnih predstavnika MMF-a u promovisanju i zastupanju pomenutog redefinisano diskursa i njegovo preliivanje u reformske procese politika i konkretnih mera za smanjenje ekonomske nejednakosti.

2.2.2.1. Životni ciklus normi

Izrazito zahvalan konstruktivistički koncept koji nam pomaže da objasnimo na koji način se pitanje dohodovne nejednakosti našlo u foksu delovanja MMF-a, tj. da objasni kako je uopšte došlo do redefinisano diskursa o ekonomskoj nejednakosti i njegovog preliivanja na funkcionisanje Fonda u praksi, jeste koncept životnog ciklusa norme.

Norme se definišu kao karakteristike režima/institucija po kojima se očekivanja aktera prilagođavaju i uklapaju u datom polju delovanja (Krasner, 1982, 187) Pod normama Finnmore podrazumeva „zajednička očekivanja o poželjnom ponašanju od strane jedne zajednice aktera“ (Finnmore, 1996, 22; Risse, 2002). Ova zajednička očekivanja su pretočena u politike i pravila te zajednice (Park and Vetterlein, 2010, 4). Ove definicije govore da norme postoji samo u odnosima između aktera, kao i da one na neki način vrednuju nekakvu aktivnost. „Norme pomažu realizaciju zajedničkih interesa, zajedničkih ciljeva, kao i uobičajene predstave o poželjnom ili nepoželjnom ponašanju“ (O'Neill, Balsiger and VanDevee, 2004, 162). Iz ovoga proizilazi da je društvena interakcija konstituisana normama koje oblikuju ponašanje aktera koji opet utiču na promene same norme (Park, 2018, 148). Drugim rečima, delovanje aktera i priroda norme su međusobno uslovljeni i povezani.

Norme se konstantno preispituju, evoluiraju kroz društvene prakse i procese koji konstituišu značenje (Vetterlein, 2010, 97).¹⁴ Norme nisu nepromenljive strukture, menjaju

¹⁴ Vetterlein isitiče da su međunarodne institucije zavisne od svog materijalnog i normativnog okruženja u kom funkcionišu, kao i da promene u tim okruženjima utiču na percepcije institucije i promene unutar njih (Vetterlein, 2010, 97).

se kroz kolektivno delovanje. One mogu dobiti ili gubiti snagu prema stepenu prihvatanja i pridržavanja (ob. cit. Park and Vetterlein, 2010, 5). Za razumevanje funkcionisanja međunarodnih institucija neophodno da se objasni na koji način nastaju norme i kako one oblikuju proce donošenja odluka u njima. Ova dinamičnost normativnog okvira u kontekstu MMF-a i unutrašnje ekonomske (ne)jednakosti može se razumeti kako smo to već istakli kroz koncept životnog ciklusa normi.

Za razliku od linearnog modela kojeg zastupaju Marta Finmor i Katrin Sikkink (Kathryn Sikkink), a koji se ogleda u fazama pojave, širenja i internalizacije norme (Finnemore and Sikkink, 1998, 898), u ovoj disertaciji biće zastupljena ciklična verzija Suzan Park (Susan Park) i Antje Vetterlin (Antje Vetterlein). Autorke u svom važnom zborniku „Vlasništvo nad razvojem: kreiranje normi politike u MMF-u i Svetskoj banci“ (Owning development: creating policy norms in the IMF and the World Bank) navode teze kojima objašnjavaju proces usvajanja, promocije i primene ideja i normi od strane Bretonvudskih institucija (Park and Vetterlein, 2010, 3).¹⁵ Ova studija ukazuje na potencijale ovih institucija da kreiraju normativne promene unutar njih samih i da ove promene pretoče u operativne politike i mehanizme delovanja. Mogu se istaći tri zaključka koja dominiraju ovom studijom (Park and Vetterlein, 2010, 4):

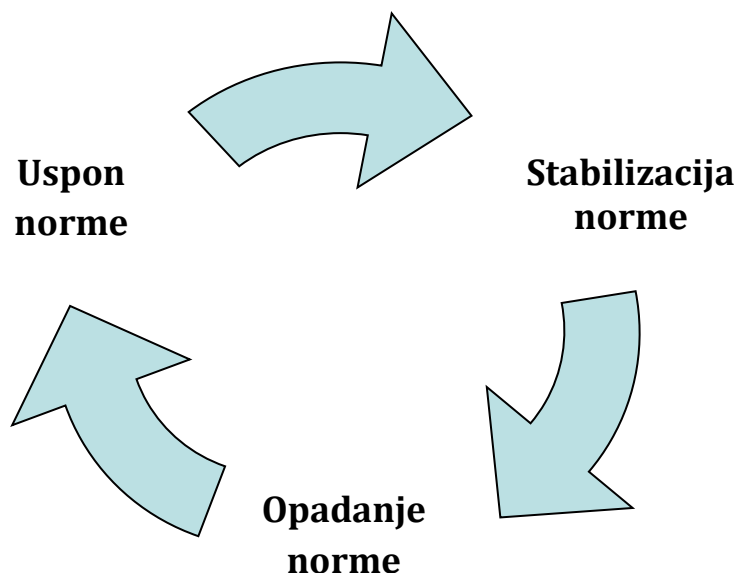
- Prvi jeste da su sve politike Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske banke ukorenjene u nekom normativnom okviru, tj. da počivaju na nekakvim normama i idejama, a da izvor ovog okvira ne moraju nužno da budu samo države osnivači/članice već i drugi relevantni akteri.¹⁶
- Drugi zaključak se odnosi na moć norme. Naime, autori ukazuju da se snaga neke norme odražava u njenoj sposobnosti da postane relevantna za značajni deo zajednice u okviru koje nastaje i promovise. Park i Vetterlin ističu da je moguće razumeti i precizirati prelomni momenat kada se snaga norme preliva u konkretne politike međunarodnih organizacija.
- Treći argument studije jesu istraživanja delovanja MMF i Svetske banke koja u konkretnim studijama slučaja dokazuju primenu prethodno pomenutih teorijskih postulata konstruktivističkog pristupa u pogledu važnosti normi i ishoda njihovog uticaja na ponašanje ovih institucija.

Autorke navode tri faze promene normi i politika zasnovanih na njima. Reč je o nastanku norme i njenom uzletu; fazi stabilizacije i većinskog prihvatanja; opadanju važnosti norme i njenom skrajnjanju.

¹⁵ Autori koji su učestvovali u ovoj studiji analizirali su devet slučajeva životnog ciklusa normi i njima shodnih politika, reč je o liberalizacija kretanja kapitala, liberalizacija tekućeg računa, oprostima dugova, poreskim reformama, samanjenu siromaštva, rodnoj ravnopravnosti, penzionim reformama i reformi javne uprave.

¹⁶ Norme su definisane kao zajednička očekivanja za relevantne aktere u okviru neke zajednice kojima se definišu željena/prihvatljiva ponašanja, a koje su pretočene u politike i pravila te zajednice (Park and Vetterlein, 2010, 4).

Skica 2. Šematski prikaz životnog ciklusa norme (Park and Vetterlein 2010, 20)

Prva faza ovog ciklusa jeste uspon norme koja se zasniva na stavu da retko koja norma jeste i po formi i po suštini nova, pre predstavlja modifikaciju nekog već postojećeg principa ili seta vrednosti. U prilog govori i stav samih tvoraca koncepta da norme i ideje ne odumiru već da se prilagođavaju i menjaju u zavisnosti od spoljnih uticaja i preferencija aktera (ob.cit. Park and Vetterlein, 2010, 8). Drugim rečima određene ideje/norme dolaze do izražaja u specifičnim kontekstima koji dovode u pitanje postojeći narativ i sistem vrednosti. Kada okolnosti, najčešće krizne situacije, ukažu na neadekvatnost postojećih normi, tj. ogole njihovu krutost, nepromenljivost ili neefikasnost, dolazi da gubitka njihovog kredibiliteta i legitimiteta stoga i potrebe za njihovom zamenom. Upravo u takvim okolnostima dolazi do takmičenja između alternativnih ideja i normi, koje su na neki način sve vreme prisutne, ali se nalaze u senci etabliranog normativnog okvira.

Ukoliko primenimo ovu fazu jasno ćemo uočiti preklapanje sa činjenicom da ideja ekonomske nejednakosti nije novina za predstavnike i osoblje MMF-a. Ne samo da je pitanje međunarodne ekonomske nejednakosti gotovo sveprisutno nakon kraha Bretonvudskog sistema u delovanju Fonda, već je i unutrašnja dohodovna nejednakosti bila predmet promišljanja. Doduše, od sekundarnog značaja kao nužna posledica ekonomskog razvoja država. Neposredno uoči finansijske krize u Aziji iz 1997. godine mogu se naći retki pojedini govori visokih predstavnika Fonda koji su isticali rizike i negativne posledice koje sa sobom nosi unutrašnja nejednakost, te su pozivali da se države članice posvete ovom pitanju i uhvate u koštac sa njenim uzrocima (Camdessus, 1995). Međutim, tek nakon pomenute krize iz 1997. godine, usled već navedenih spoljnih i unutrašnjih pritisaka, dolazi do početka faze uzleta novog poimanja značaja dohodovne (ne)jednakosti.

Faza stabilizacije norme zapravo karakterišu širenje i usvajanje norme od strane „kritične mase” koja bi za posledicu imalo i prelivanje ove norme u pravila i procedure, kao i delovanje MMF-a. Na ovaj način se potvrđuje adekvatnost/kredibilitet i legitimitet nove norme. Prihvatanje ove norme od strane kritičke mase i relevantnih aktera, kao i ukorenjivanje u delovanje određenih institucija vode prvobitno u socijalizaciju te norme u nekoj zajednici, zatim dalje u internacionalizaciju, tj. njeno prelivanje izvan te zajednice (Park and Vetterlein, 2010, 337).

Ova faza podrazumeva da norme i politike proistekle iz njih postaju deo organizacione kulture Međunarodnog monetarnog fonda. Upravo organizaciona kultura je glavni filter kroz koji ideja dobije prihvatanje i naknadnu validaciju unutar Fonda, tj. glavni mehanizam za institucionalizaciju normi i njihovo prevođenje u konkretne politike i načine postupanja MMF-a (Leiteritz and Moschella, 2010, 167). Ova institucionalizacija jeste bitna, ali i ne i dovoljna da bi neka norma ili politika završila fazu stabilizacije. Naime, kako to Park i Vetterlin navode, neophodno je da norma i politike zasnovane na njoj steknu i „legitimitet kroz društveno i kulturno prihvatanje” (Ibidem, 2010, 337). Drugim rečima, da bi se neka norma smatrala podrazumevanim obrascem ponašanja MMF-a neophodno je da bude i prihvaćen kao takva od strane država u kojima ova institucije deluje. U službi ovih validacija jeste i proces kreiranja narativa od strane agenata promena kako bi se u takmičenju alternativnih normi i politika ubedili drugi akteri u kredibilitet novih ideja.¹⁷

Ukoliko procesi socijalizacije i internacionalizacije norme budu uspešni, ona će se smatrati podrazumevanom i njena vrednost i smisao neće biti dovedeni u pitanje sve dok se zadržava kredibilitet i legitimitet norme (ob. cit. Park and Vetterlein, 2010, 22).

Ova faza zapravo opisuje tvrdnje ovog istraživanja o novom poimanju značaja dohodovne nejednakosti, kao i reformskih procesa koji su pratili stabilizaciju shvatanja ove norme. U kojoj meri je ova promena ukorenjena unutar Fonda i prepoznata od strane onih na koje se odnosi treba da pokaže studija slučaja koja je sastavni deo ove disertacije.

Poslednja faza se dešava kada određena norma biva diskreditovana ili gubi legitimitet zato što ne predstavlja adekvatan odgovor spoljnim uticajima i preferencijama aktera.

Normativne promene traže snažne podstrekače u vidu spoljnih šokova i kriznih situacija. (Ibidem, 2010, 23). U ovakvim situacijama se testira opravdanost, efikasnost kao i adekvatnost neke norme, tj. iniciraju i promovišu alternativna rešenja koja bi možda na bolji način predstavljala odgovor na krizne okolnosti. Drugim rečima, faza opadanja podrazumeva postojanje procesa i događaja koji testiraju uvreženi normativni narativ, kritika i aktera koji pretenduju da nametnu svoje normativno polazište kao adekvatnu zamenu.

Takmičenje u narativima i alternativnim politikama koje zastupaju agenti promena u odnosu na status quo idu ruku pod ruku sa događajima koji diskredituju legitimitet i kredibilitet pojedinih uvreženih normi ili politika koje zastupaju međunarodne institucije. Džefri Švirot (Jeffrey Chwioroth) smatra da je uspeh ovih normativnih preduzetnika, kako ih naziva, uslovljen pozicijom koju oni obavljaju unutar organizacije, odnosno koliki je njihov značaj u samoj strukturi pa samim tim i sposobnost da nametnu svoje preference (Chwioroth, 2008, 5).

¹⁷ Za više pogledati (Wiener 2007).

Jasno je da su ključan element u svim ovim fazama akteri koju iniciraju i zastupaju normativne promene. U našem slučaju reč je o najvišim predstavnicima MMF-a koje označavamo kao agente/nosioce promena (Weick and Quinn, 1999; Kostakopoulou, 2005). Bez obzira što ovi predstavnici nisu stvorili samu normu, mogu se smatrati nosiocima promena jer su joj udahnuili novo značenje/svrhu i preveli u konkretne oblike ponašanja institucije kojom rukovode. Opisano delovanje imalo je za cilj da smanjenje unutrašnje nejednakosti etablira kao prioritet na agendi Fonda, tj. politike i mere koje doprinose ovom smanjenju kao podrazumevane u mehanizmima delovanja MMF-a.

Uloga agenata promena u reformskim procesima predstavlja takođe vezivnu tačku u teorijskom okviru koja povezuje teoriju birokratizacije i teoriju eksploatacije kriza. Poslednja navedena treba da nam pokaže na koji način su predstavnici MMF-a koristili krizne situacije kako bi nametnuli redefinisano viđenje norme o ekonomskoj nejednakosti i pratećih reformi.

2.2.2.2. Izvor i priroda promena

Poslednji segment u kom koristimo konstruktivističke koncepte u okviru teorijskog okvira jeste razumevanje nivoa i kvaliteta promena. Pomoću teorije birokratizacije i pratećih konceptata može se ukazati na izvore i tipove promena kojima se mogu objasniti ishodi reformskih procesa unutar MMF-a u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti.

Prema konstruktivističkom teorijskom pristupu, „reforme u okviru međunarodnih institucija se odvijaju kada dolazi do promena u birokratskoj/organizacionoj kulturi. Pod organizacionom kulturom podrazumeva se skup „narativa, simbola i vrednosti, koje deli osoblje ... ovi zajednički elementi generišu grupni identitet organizacije i strukturu interakcije unutar nje“ (ob.cit. Barnett and Finnemore, 2004, 19). Preciznije rečeno, birokratska kultura predstavlja prizmu kroz koju osoblje unutar institucija posmatra, tumači i oblikuje pojave i procese ne samo u njihovom spoljnom okruženju već i unutar njih. Da bi se na pojave i procese drugačije gledalo neophodno je da dođe do promene ili prepravke ove prizme.

Promene unutar institucija kao što je to MMF po teoriji birokratizacije predstavljaju odgovor ili na spoljni pritisak (promene u okruženju, potreba za prilagođavanjem, nova saznanja) ili odgovor na neadekvatnosti resursa, zastarelosti organizacione strukture, politika i ciljeva delovanja same institucije. Ovi izazovi zapravo predstavljaju izvore disfunkcionalnosti i mogu se svesti na birokratsku kulturu i birokratsku politiku (ob.cit. Barnett and Finnemore 2004, 36). U suštini izvore promena delimo u zavisnosti da li su materijalni ili apstraktni, odnosno unutrašnji ili spoljni.

U osnovi istraživanja patološkog ponašanja međunarodnih organizacija nalazi se teza da međunarodne organizacije kao samostalni subjekti u kreiranju aktera, normi i politika, svojim ponašanjem mogu proizvesti neželjene/negativne posledice koje mogu ugroziti mandat, kredibilitet i legitimitet ovih institucija (ob.cit. Barnett and Finnemore, 1999, 701). Drugim rečima, uzrok didfunkcionalnosti institucija mogu biti one same.

Nekoliko je razloga kojima se objašnjava postojanje patologije/disfunkcionalnosti ovih institucija. Ističe se da je disfunkcionalno ponašanje međunarodnih organizacija očekivano jer neretko ove institucije teže simboličkoj legitimaciji umesto efikasnosti u radu (Ibidem, 1999, 718). Drugi razlog jeste kontradiktornost ciljeva i politika, ova

kontradiktornost utiče na sposobnost institucija da svoju funkciju obavljaju efikasno. Izvor ovih suprotnosti jesu različiti podsticaji koji dolaze iz konteksta, tj. okruženja u kom institucije poput Međunarodnog monetarnog fonda deluju. U prilog izrečenom govori i stav Barnett i Finmor da „okruženja koja su višesmislena u pogledu potreba i ciljeva, stvaraju konfliktne i različite normativne i legitimne imperATIVE ... međunarodne institucije kao zavisne varijable tog kulturnog okruženja u svom radu reprodukuju te kontradiktornosti” (Ibidem, 1999, 718).

Takođe, u samim organizacijama kao mikrokosmosima može postojati pluralizam kulturnih obrazaca koja mogu biti osnov za disfunkcionalno ponašanje (Ibidem, 1999, 719). Naime, ovaj stav podrazumeva da u okviru institucija imamo frakcije koje se baziraju na alternativnim organizacionim kulturnim identitetima i politikama, itd. Takmičenje između ovih frakcija zapravo može uticati negativno na ponašanje same institucije, jer pripadnici ovih podgrupa često promovisu i sprovode partikularne interese na uštrb kredibiliteta i legitimiteta međunarodnih institucija.

U delu posvećenom studiji slučaja, obrazloženo je zašto se delovanje MMF-a u Azijskoj krizi može posmatrati kao disfunkcionalno, kao i na koji način je ovakvo postupanje bilo razlog za pokretanje reformskih procesa unutar Fonda, a čiji je sastavni deo i promena pristupa u pogledu ekonomske nejednakosti. Prethodni pasusi zapravo potvrđuju stav teorije birokratizacije da u organizacionim promenama vidi rešenje za birokratske patologije koje su svojstvene međunarodnim institucijama. U okviru teorije birokratizacije dominira teza da osoblje ovih institucija predstavlja uglavnom inicijatore i sprovodioce reformi u okviru Fonda, a u cilju uvećanja njegovog kredibiliteta i autoriteta. Mogućnost prikupljanja sopstvenih prihoda i kreiranja agende zasnovane na stručnosti predstavljaju izvor slobode osoblja da inicira pomenute promene.

Andre Brum (Andre Broome) ukazuje da ove promene i prepravke vrše „analitička odeljenja“ ili bitni akteri u okviru međunarodnih finansijskih institucija koji poseduju „kognitivni autoritet“, tj. sposobnost da se okruženju, tj. pojavama i izazovima daje značenje, i shodno tome kreiraju rešenja (Broome, 2012, 2-4). Ova tela oblikuju društvene procese sa namerom da izvrše ekonomske reforme i da ukorene intelektualne narative kao podrazumevajuća rešenja za izazove kojima se bave (Broome and Seabrooke, 2012, 1). Brum i Leonard Sibruk (Leonard Seabrooke) dalje nastavljaju da analitički proces kroz koji Međunarodne organizacije posmatraju svet oko sebe i mehanizmi koje ove institucije koriste kako bi svoje okruženje shvatile/objasnile kroz zajednički sistem merenja i određivanja standarda, konstituišu posrednu moć nad društvenim, ekonomskim i političkim sistemima (Ibidem, 2012, 1).

Primena teza koje zastupaju ovi autori omogućava nam da lociramo analitičke jedinice, ključne agente promena u ovim jedinicama u okviru MMF-a, da vidimo na koji način su ovi unutrašnji akteri doprineli procesu promene pristupa Međunarodnog monetarnog fonda u poimanju i smanjenju ekonomske nejednakosti. Preciznije rečeno, ovaj pristup nam daje korisne alate u shvatanju uloge predstavnika Fonda u redefinisaju narativa o nejednakosti, kao i u kreiranju reformi politika i mehanizama delovanja ove institucije. Za razliku od autora koji zastupaju stav da su promene viđene kroz konstruktivističku perspektivu nužno spore i objašnjene kroz koncept putne zavisnosti (Mahoney and Thelen, 2010; Weaver, 2008), u ovom istraživanju korišćićemo kompleksniju i višedimenzionalnu poddelu promena poput onih koje nude Vetterlin i Moskela (Vetterlein and Moschella, 2014), Kapur (Kapur 2002), Hol (Hall 1993) u svojim radovima.

Teorija birokratizacije koja ne samo da insistira na sposobnosti i samostalnosti ovih institucija da uobličavaju svet oko sebe već ističe da upravo zbog takvih svojstava međunarodne organizacije imaju i odgovornost za svoje delovanje. Tako se posledice usvajanja normi, politika i njihovo prevođenje u konkretne mehanizme delovanja koji se zatim implementiraju u odnosima MMF-a sa državama članicama, moraju posmatrati u određenom stepenu kao odgovornost samog Fonda. Naime, prihvatanjem teze o odgovornosti od strane Međunarodnog monetarnog fonda za svoje delovanje predstavlja i osnovu za potencijalno iniciranje promena unutar i od strane same institucije. Ovaj proces podrazumeva i sposobnost institucije da samostalno analizira svoje postupke, uvidi propuste i predloži odgovarajuće reforme.

Upravo Barnett i Finmor na primeru Međunarodnog monetarnog fonda ukazuju na evolutivni karakter ovih promena. Po njihovim rečima MMF se značajno odmakao od prvobitne funkcije koja mu je dodeljena Osnivačkim ugovorima i da se ta evolucija ne može pripisati volji principala iako su stavovi najvažnijih država članica svakako doprineli oblikovanju ovih procesa (ob. cit. Barnett and Finnemore, 2004, 45).

Potvrdu stavova navedenih autora da se promene u okviru međunarodnih institucija dešavaju usled promena organizacione kulture i takmičenja unutrašnjih jedinica/aktera u njihovom definisanju iznose i radovi Manuele Moskele (Manuela Moschella) i njenih saradnika (Vetterlein and Moschella, 2014, 144).

Kada govorimo o promenama u kulturi organizacije, govorimo o gradualnim procesima koji se na evolutivan način menjaju i razvijaju. Ova evolutivnost se odigrava kroz putnu zavisnost u kojoj spoljni faktori „organizaciono okruženje“ utiče na smer i obim promena (Ibidem, 2014, 147).

Za Deveša Kapura (Devesh Kapur) promene takođe mogu biti indukovane spolja i iznutra. Egzogene promene čine brojne strukturne promene i šokove u formi prirodnih nepogoda ili kriza, dok unutrašnji izvor promena mogu biti promene indukovane procesima u okviru samog sistema (Kapur, 2002, 8). Za nas od posebnog značaja jeste endogeni izvor promena podstaknut procesom učenja od strane samog agenta. Sposobnost učenja i prilagođavanja agenta, odnosno mogućnost da promena bude indukovana ovim procesima je veća ukoliko je i njegova autonomija značajna (Ibidem, 2002, 8)

Tabela 1. Tipovi i efekti promena (Vetterlein and Moschella, 2014, 148):

Tip promena	Karakteristike	Dinamika
Taloženje	Postepena/spora Delimična	Dodavanje novih politika i instrumenta
Pretvaranje	Radikalna/spora	Preusmeravanja postojećih instrumenata ka novim ciljevima
Razgradnja	Radikalna/brza	Iskorenjivanje postojećih politika kroz nove instrumente i politike
Izmeštanje	Postepena, brza Delimična	Uvođenje konkurentnih modela politika

Isti autor nudi i objašnjenje faktora koji determinišu promene/reforme unutar međunarodnih institucija, a koje se može primeniti i na Međunarodni monetarni fond.

Kao prvi faktor navode se strukturne promene. Reč je o promenama u međunarodnom okruženju u kom su međunarodne institucije ukorenjene i predstavljaju prelomne tačke koje sa sobom nose nove uslove i pritisak da se međunarodne institucije prilagode i promene. (Kapur, 2002, 8) Primer ovih promena jesu rast međuzavisnosti i globalizacija, informaciona revolucija ili kraj hladnog rata, povratak multipolarnog sveta.

Krize i nepogode predstavljaju sledeći faktor i imaju tendenciju da ogole ograničenja postojećih aranžmana i politika, pa i međunarodnih institucija (Ibidem, 2002, 10). Ove situacije su jasan teren za testiranje održivosti i funkcionalnosti sistema i njenih aktera. Ovakvi procesi i događaji mogu biti okidači za promene institucija u različitom rasponu, u zavisnosti koliko su institucije sposobne da na adekvatan način odgovore na nove izazove i okruženje. Zapravo ako uzmemo u obzir stav da u slučaju međunarodnih ekonomskih odnosa, finansijske krize su karakteristika sistema, njegova datost, onda možemo govoriti da ove krize predstavljaju redovna raskršća koja utiču na smer razvoja međunarodnih finansijskih institucija. Kapur, takođe, upućuje na pitanje percepcije krize od strane samog agenta i da upravo promene uzrokovane tom percepcijom daje ovoj vrsti izvora promena endogeni karakter (Ibidem, 2002, 10). Poslednja dva faktora koje ističe autor su od posebne važnosti za naše istraživanje - reč je o liderstvu i učenju.

Međunarodne institucije nisu pasivni set pravila i strukture već aktivna birokratija koju predstavljaju akteri koji imaju transnacionalni uticaj i deluju kao agenti promena. (Ibidem, 2002, 21). Očigledna je povezanost da promene stavova i preferencija agenata promena za posledicu ima i promene unutar institucija. Kapur vidi značaj liderstva u sposobnosti da iskoristi i proširi postojeću autonomiju i važnost institucija kroz nadležnost kreiranja agende, upravljanja resursima i birokratijom unutar organizacije (Ibidem, 2002, 21-22). Proces učenja predstavlja poslednji faktor koji je ujedno okidač promena, ali i definiše smer promena unutar međunarodnih institucija.

Institucionalno učenje jeste važan izvor i aspekt institucionalnih promena (Ibidem, 2002, 24). Pre svega jer proističe iz same organizacije kroz procese samoevaluacije ili ko-evaluacije, tako nova shvatanja ili viđenja stvari se ukorenjuju u reformske procese i čine promene efikasnijim i održivijim. Na ovaj način se u okviru promena izbegava mogući otpor birokratije i povećava njena uloga u oblikovanju ishoda promena. Autor ističe da će konkurencija, greške, promena normi, narativa i epistemologije verovatno podstaći i pokrenuti proces učenja (Ibidem, 2002, 24).

Teze Kapura o izvorima i faktorima promena ne samo da potvrđuju opravdanost istraživanja stavova predstavnika Fonda koje smo označili kao nosioce promena, već na dobar način učvršćuju vezivanje teorijskih pravaca unutar teorijskog okvira istraživanja. Naime, ovi stavovi se u velikoj meri primenjuju u okviru teorije eksploatacije kriza.

Poput drugih koncepata i u pogledu tipova promena postoje različite klasifikacije. Piter Hal (Peter Hall) navodi da postoje tri generacije promena i dok su prve dve (proceduralne i instrumentalne prirode) postepene i neretko samo kozmetičke, treća generacija, koja se odnosi na ciljeve predstavlja suštinske, radikalne promene (Hall, 1993, 280). Sa druge strane Veterlin i Moskela navode da postoje četiri tipa promena unutar međunarodnih organizacija. Za razliku od Hala, ove autorke pokušavaju da konkretizuju

klasifikaciju u kontekstu promene organizacione kulture unutar međunarodnih institucija. U tabeli 1 navedeni su tipovi i efekti ovih promena.

Prvi tip predstavlja taloženje i podrazumeva dodavanje novog sloja politika, ciljeva, vrednosti i mehanizama postojećim. Talozenje podrazumeva odsustvo radikalnih ili suštinskih promena. Često reforme koje čine taloženje se prilagođavaju ustaljenim pravilima i praksama, kako bi se izbegla protivrečnost, a nove politike i instrumenti za njihovo sprovođenje brže postali deo organizacionog identiteta/kulture.

Konverzija je tip promena koja nastaje kada se politike preusmeravaju i prilagođavaju novim ciljevima kroz promenu njihovih instrumenata i praksi, tj. menja se uloga i funkcija koju institucija ima (Thelen, 2003). Obe ove promene se dešavaju sporo/puzajući zbog vremena potrebnog da se ove reforme prihvate i zažive u institucijama (Thelen, 2003, 226).

Razgradnja/iskorenjivanje je tip promene koji predstavlja ukidanje ili zamenu postojećih politika novim politikama. Autorke ukazuju da za razliku od prva dva tipa koja su na neki način prilagođavala i preusmeravala postojeće politike, razgradnja podrazumeva potpunu zamenu postojećih pravila i procedura u nekoj oblasti (ob. cit. Vetterlein and Moschella, 2014, 147). Ovaj tip promena podrazumeva ne samo zamenu politika i njenih mehanizama za sprovođenje već i širu/radikalniju promenu koja se odnosi na same ciljeve, norme/vrednosti i narative institucija.

Izmeštanje kao poslednji tip se odnosi na uvođenje novih alternativnih ciljeva i vidova delovanja kao posledica loših rezultata i negativnih efekata postojećih politika (Ibidem, 2014, 147). Na neki način izmeštanje predstavlja izbor alternativnog modela politika u odnosu na postojeći zbog njegove neadekvatnosti i neefikasnosti. Ova promena je brza jer zamena ovih modela se najčešće dešava usled spoljnih šokova i kriza. Za razliku od ove promene razgradnja je po obimu promena šira i podrazumeva i promene na vrednosnom/normativnom nivou, ne samo u vezi sa praktičnim delovanjem. Na primeru borbe MMF-a protiv siromaštva Veterlin i Mosekela ukazuju da je moguće da reformski procesi u pogledu neke politike imaju više tipova promena u različitim fazama. Tako autorke ističu da je promena pristupa MMF-a u pogledu siromaštva imala dve faze, prvu koja se može okarakterisati kao promena izmeštanja i druga koja nakon Azijske krize više odgovara fazi razgradnje (Ibidem, 2014, 158).

Primenom ove tipologizacije na naše istraživanje možemo ukazati da karakter promena u pristupu MMF-a u pogledu ekonomske nejednakosti predstavlja kombinaciju taloženja, konverzije i razgradnje. Ove tipovi promena ne samo da se odvijaju u različitim fazama studije slučaja već teku i paralelno. Takođe važna napomena jeste da za razliku od Veterlin i Moskele zastupamo tezu da proces razgradnje može biti i spor i postepen. Posebno ovo važi za procese u kompleksnim, univerzalnim i sistemskim institucijama kakav je Međunarodni monetarni fond.

2.2.3. Teorija eksploatacije krize

U uvodnom delovima već je napomenuto da su jedan od ključnih elemenata istraživanja finansijske krize, da one predstavljaju okruženje u kojima funkcioniše odnos principal-agent, da su one test politika i mehanizama delovanja, kao i povod za iniciranje i sprovođenje reformi u okviru Međunarodnog monetarnog fonda, uključujući i one koje se tiču ekonomske nejednakosti.

Takođe, naveli smo da su ključnu ulogu u iniciranju i sprovođenju ovih reformi, kao u kreiranju pratećeg narativa, prema našem teorijskom okviru, imali ključni akteri u ovim institucijama/agenti promena. Važan segment u ovim procesima jeste percepcija ovih kriza, njihovih posledica i rešenja od strane navedenih aktera. Upravo da bismo objasnili razloge i motive koji su podstakli donosiocice odluka u okviru MMF-a na reformske procese, kao i njihove napore u rebrendiranju/repozicioniranju ove institucije u njenom okruženju primenićemo koncepte teorije eksploatacije krize i njoj bliskih pristupa iz literature koja se fokusira na liderstvo i organizaciono učenje.

Sama teorije eksploatacije krize je relativno novijeg datuma i predstavlja čedo promišljanja grupe autora okupljenih oko Arijen Boin (Arjen Boin) i Pola t'Harta (Paul t'Hart) sa Univerziteta u Utrehtu. Ova teorija u svojoj osnovi pripada korpusu organizacionih teorija i suštinski predstavlja prelivanje kriznog menadžmenta (iz korporativnog funkcionisanja) u političko polje.

Boin i Hart su prilikom prilagođavanja konceptata iz kriznog menadžmenta uneli politikološku perspektivu kako bi upotpunili pragmatične/praktične i ciljno-orijentisane elemente kriznog menadžmenta. Ova politikološka dopuna se ogleda u uvođenju takmičenja različitih preferencija/interesa relevantnih aktera, pratećih narativa i politika koje ovi akteri kreiraju i zastupaju a u cilju ostvarivanja željenih ishoda.

Namera ove teorije jeste da otvori „crnu kutiju“ procesa kriznog i postkriznog pravljenja politika, odnosno da objasni politički uticaj (posledice/efekat po predstavnike institucija i vlada) i uticaj politika (posledice po sadržaj programa i njihove operacionalizacije) u kriznim vremenima (Boin, t'Hart and McConnell, 2009, 82).

Predmet njenog istraživanja jeste da objasni kako krize utiču na status i ugled aktera, kao i kakve su posledice nastanka stanja ugroženosti po ustaljene prakse, prirodu i efikasnost postojećih politika.

Svrha teorije po mišljenju ovih autora jeste da pruži odgovore ne samo na uspon određenih okvira već i da sagleda kako sukob tih okvira formuliše konkretne političke posledice i posledice po politike (Ibidem, 2009, 88).

Ključan element ove teorije jeste upotreba kriza od strane relevantnih aktera radi ostvarenje svojih interesa. Konkretno, proces eksploatacije kriza predstavlja „svrsishodno iskorišćavanje krizne retorike kako bi se promenila podrška postojećim javnim zvaničnicima ili (predstavnicima institucija) i javnim politikama“ (Ibidem, 2009, 82-84). Sam naziv teorije ukazuje da je kriza njen osnovni postulat, polazna tačka u analiziranju kriznih događaja i njihovih posledica. Stoga je očekivano da sam proces definisanje krize u okviru ovog teorijskog pravca zauzima značajno mesto.

Sami tvorci teorije krizu definišu kao „epizodni slom uvreženih/poznatih simboličkih okvira koji daju legitimitet predkriznom društveno-političkom poretku“ (Boin, McConnell and Hart 2008, 3). Kriza je za njih „po svojoj prirodi i opsegu izuzetni događaj

koji testira otpor društva i prikazuje mane lidera i institucija“ (Ibidem, 2008, 3). Kriza je destabilišući faktor po legitimitet postojećih politika, ciljeva i institucija. Međutim, ona predstavlja „prozor mogućnosti“ za reforme bez obzira što ugrožava sigurnost interesa donosioca odluka i onih koji žele to da budu (Birkland, 1997, 147).

Na sličan način Boin, Hart i MekKonel (Allan McConnell) krize opisuju kao „poremećaje društvene rutine i očekivanja koja otvaraju politički prostor za aktere iznutra i izvan institucija, da redefinišu problem, predlože inovativne/alternativne politike i organizacione reforme“ (ob. cit. Boin, t'Hart and McConnell, 2009, 83).

U nameri da preciziraju događaje ili procese koji se mogu smatrati krizama, Pol t'Hart i Karen Tindal (Karen Tindall) uvode tri kriterijuma (Hart and Tindall, 2009a, 4). Prvi kriterijum jeste ugroženost i negativne posledice po osnovne vrednosti, uverenja, mehanizme i principe funkcionisanja, kao i po imovinu kako pojedinaca tako i institucija ili sistema u celini. Sledeći kriterijum jeste „hitnost“ situacije, odnosno da su pomenuti izazovi i pretnje u neposrednom vremenskom okviru ili se trenutno dešavaju. Poslednji kriterijum čini osećaj neizvesnosti koja je logički atribut kriznih situacija jer svaka nestabilnost sa sobom donosi izvorne promena statusa kvo i ustaljenih obrazaca ponašanja aktera, što doprinosi većoj anksioznosti i nepredvidivosti delovanja relevantnih aktera/donosilaca odluka.

Mana ovako navedenih kriterijuma za poimanje krize jeste što se kriza svodi na iznenadne, dramatične i u prvi mah nekontrolisane događaje i procese. Na ovaj način se zanemaruje postojanje sistemskih i strukturnih kriza koje si po svojoj prirodi dugoročne, postupne/gradivne, čiji efekat je posledica akumulacije strukturalnih manjkavosti, neadekvatnih politika, ili promene u globalnim trendovima. Po navedenim kriterijumima bi se akcenat stavljao na same okidače, odnosno tačke kulminacije ovih kriza, a ne na stvarne uzroke, pa samim tim i posledice. To naravno ne znači da sporimo značaj i opseg ovih kriza posebno u unutrašnjoj političkoj areni ili funkcionisanju korporacija.

Stoga navedene kriterijume i definicije krize koje insistiraju na njima treba dopuniti sa onima koje pokrivaju systemske i strukturalne procese posebno na međunarodnom nivou. Upravo su i pojedini autori teorije eksploatacije kriza bili svesni manjkavosti prvobitnog užeg poimanja krize (kao iznenadnog i izrazito destruktivnog događaja) te su u kasnijim radovima svoju pažnju usmerili i na puzajuće i sporogradeće krize.

Pod puzajućom krizom podrazumeva se „pretnja po široko deljene društvene vrednosti ili sistema bitnih za život (pojedince), koja se razvija tokom vremena i prostora, nagoveštena je prethodnim događajima, podložna različitom stepenu političke i/ili društvene pažnje, a vlasti/odgovorni se njome delimično ili nedovoljno bave“ (Boin, Ekengren and Rhinard, 2020, 122).

Puzajuća kriza ima dug period inkubacije i može nastaviti sa produbljivanjem i nakon „vruće faze“, odnosno krize okidača koja ukazuje na postojanje ranjivosti sistema/institucije. Ove krize nemaju jasna početak ili kraj, one mogu biti dugo neotkrivene ili jasno prepoznate bez adekvatne reakcije (Boin, Ekengren and Rhinard, 2021, 3).

U okviru poimanja puzajuće krize takođe dominira dvodimenzionalno shvatanje krize. Objektivna dimenzija krize odnosi se da je ona „empirijski fenomen, stvarna pretnja, koja ima potencijal da izazove ozbiljnu štetu/posledice po ključne vrednosti ili sisteme“ (Boin, Ekengren and Rhinard, 2021, 4). Ova dimenzija krizu posmatra kroz njen potencijal da ugrozi uvrežena mišljenja, postojeće principe i strukture nekog sistema. Drugu dimenziju čini subjektivna percepcija od strane lica koja krizu analiziraju ili proživljavaju

(Boin, Ekengren and Rhinard, 2021, 4). Zbog svoje prirode i razlike u odnosu na iznenadne krize koje se mogu uokviriti, svesti na očigledan događaj koji je označio početak ili kulminaciju krize i gde se percepcije aktera odnose na posledice ili način upravljanja krizom, u puzajućim kriznim situacijama predmet interpretacije aktera jeste i sam početak i uzrok krize.

Iz takvog poimanja autori krizu vide kao razvojni proces sa korenom krize, inkubacionom i akutnom fazom i na kraju sa njenim posledicama. (Boin, Ekengren and Rhinard, 2021, 4) Drugim rečima, puzajuća kriza otvara više prostora za takmičenje narativa i viđenja od strane zainteresovanih aktera. Primenom pseudorešenja (neefikasnih i neadekvatnih odgovora) omogućava se puzajućoj krizi da svoj destruktivni potencijal transformiše u kinetičku fazu ogoljavajući tako urušen legitimitet i kredibilitet pojedinaca, institucija i sistema. Drugim rečima prisustvo ovakve krize vodi postepenom urušavanju sposobnosti i pozvanosti institucija da ostvare poverene zadatke i ciljeve.

Boin u saradnji sa Magnusom Ekengrenom (Magnus Ekengren) i Markom Rhinardom (Mark Rhinard) izvodi četiri međusobno povezane analitičke dimenzije koje se tiču puzajuće krize (Boin, Ekengren and Rhinard, 2021, 5-6):

- Nastanak i postepeni razvoj destruktivnog potencijala kroz interakciju uslova kroz prostor i vreme
- predviđanje pretnje kroz događaje koji su prethodili
- Promena prirode pažnje usmerena na pretnje u društvenim grupama i među javnim delatnicima
- Delimičan i nedovoljan odgovor na pretnju

Iako se ističe da se teško može odrediti sam početak kao i kraj ovog tipa krize ipak smatramo da je moguće kroz proces praćenja njenih faza uočiti njene okidače koji predstavljaju neku vrstu potvrde njenog postojanja ili uvod u kulminaciji same krize. Takođe, kroz analizu njenih ishoda i preduzetih odgovora možemo prepoznati njen završetak. Jedan od primera konkretizacije puzajuće krize u praksi predstavljaju institucionalne krize. Na neki način, puzajuće krize se odražavaju kroz oblik institucionalnih kriza.

Bez obzira na prirodu kriza, ponašanje institucija u njima predstavlja u nekoj meri konstantni predmet istraživanja teorije eksploatacije kriza. Za razliku od užeg shvatanja krize kao iznenadne i intenzivne pretnje, koja posmatra reakciju institucija i njenih ključnih predstavnika na spoljnu pretnju, shvatanje institucionalne krize kao puzajuće tera nas da na instituciju gledamo kao i na izvor i mesto krize.

Institucionalna kriza se dešava kada se dovede u pitanje institucionalni integritet i kredibilitet politika. Za Kristofera Ansela (Christopher Ansell) i Dejvida Vogela (David Vogel) institucionalna kriza nastaje kada postoji intenzivan i širok sukob oko fundamentalnih postulata/pretpostavki i institucionalnog okvira kroz koji se kreiraju i sprovode politike (Ansell, Ansell and Vogel, 2006, 14-16).

Ove sukobe podstiču ili otkrivaju spoljne krizne situacije koje zapravo ukazuju na neadekvatnost i neefikasnost postojećih politika, mehanizama delovanja i strukture institucija. Ovi okidači pokreću raspravu/preispitivanje o odgovornosti, svrsi, ciljevima i liderstvu ovi institucionalnih režima.

Kao proveru da li opadanje značaja Međunarodnog monetarnog fonda, tj. kriza autoriteta i kredibiliteta ove institucije potpada pod institucionalnu krizu primenićemo set

karakteristika koji Ansel sa Bojnom i Kuipersom izdvajaju kao nužne za ovaj tip kriza (Ansell, Boin, Kuipers 2016, 416 - 417):

1. Intenzivno kritičko preispitivanje postojećeg institucionalnog aranžmana od strane medija i javnosti
2. Interpretacije konkretnih institucionalnih grešaka ili neuspeha kao primera/refleksije hroničnih i sistemskih mana upravljačkog aranžmana
3. Postojanje ozbiljnog izazova po autoritet i legitimitet politika upravljačkog aranžmana
4. Pozivi za sveobuhvatnim reformama, prilika za institucionalne inovacije, kao i predlozi promena sa namerom da se obnovi autoritet, poverenje i legitimitet

Ako pogledamo ove kriterijume, jasno možemo prepoznati Međunarodni monetarni fond neposredno nakon Azijske krize iz 1997. godine. U ovom periodu, kako smo to već istakli u uvodu, ne samo da smo imali kritike, predviđanje kraja MMF-a, pozive za radikalnim reformama, već i stvaranje alternativnih režima/ustanova (u širem smislu) kojima su se okretale države članice.

Institucionalna kriza kao posledica institucionalne erozije, procesa u kom se postepeno usporavanje učinkovitosti i efikasnost institucija vidi kao problem i izazov od strane njenih zainteresovanih aktera. (Ansell, Boin, Kuipers 2016, 418) Opadanje performansi se javlja kao prostor-razlika između zamišljenih, tj. proklamovanih sposobnosti i ciljeva i njihove ostvarenosti u praksi.

Ova percepcija može biti objektivno utemeljena poput neuspeha institucije da odgovori na nove izazove i obezbedi javna dobra ili subjektivno kada zainteresovana lica na osnovu svojih interesa i preferencija tumače adekvatnost institucionalnog aranžmana. Značaj subjektivne percepcije leži u tome da samo postojanje opadanja performansi ne mora da znači da se o tome govori kao institucionalnoj krizi već samo onda kada je ona percipirana kao pretnja po funkcionisanje institucije.

2.3.3.1. Teorija eksploatacije kriza i reformski procesi unutar MMF-a

Zastupnici teorije eksploatacije kriza u pogledu institucionalne strukture, upotrebljavaju podelu na „hardver (struktura, pravila, procedure)“ i „softver (politike, uverenja i principi“ institucija (Alink, Boin, and 't Hart, 2001, 291).

Institucionalna kriza postoji onda kada su i softver i hardver institucije ugroženi. Iako se može sa razlogom govoriti i o institucionalnoj krizi Fonda u pogledu hardvera nakon azijske krize, u prethodnim delovima je već navedeno da je predmet ovog istraživanja softverski segment institucionalne krize koji se tiče ekonomske nejednakosti. Preciznije rečeno, nas zanima na koji način su akteri koristili ovu krizu kako bi nametnuli novi pristup ka ekonomskoj nejednakosti kao deo rešenja za obnovu kredibiliteta i legitimiteta MMF-a.

Posledice kriza nisu samo promena agendi politika ili pokretanje pojedinih reformskih procesa, već kriza dovodi u pitanje samu sadržinu politika, osnovne principe i pravila koji su pretočeni u te politike, kao i samu strukturu institucije.

Kriza dobija punu pažnju sa nastankom „fokusnih događaji“ koji simbolizuju i ukazuju na probleme performansi institucija (Ansell, Boin, Kuipers, 2016, 420)¹⁸. Pomenuti događaji zapravo pokreću pitanje odgovornosti i adekvatnosti postojećih aktera, politika ili ciljeva institucije. Sa njima se javljaju i alternativna rešenja koja pretenduju da zamene u tom momentu etablirane norme, principe i načine delovanja ovih institucija. U ovom slučaju fokusni događaji jesu same finansijske krize koje su deo studije slučaja istraživanja.

Primenom teorije eksploatacije krize zapravo istražujemo motive, ciljeve i načine pomoću kojih su predstavnici MMF-a, označeni kao agenti promena, koristili ne samo spoljne krizne situacije (finansijske krize iz 1997., 2008. i 2010. godine) već i unutrašnju/institucionalnu krizu Fonda, kako bi nametnuli redefinisan diskurs o ekonomskoj nejednakosti i sproveli odgovarajuće reforme politika i mehanizama delovanja. Cilj ovih reformi, kao dela šireg reformskog procesa, jeste obnova kredibiliteta i legitimiteta ove institucije i njeno repozicioniranje kao aktera sposobnog da odgovori na nove globalne izazove među kojima je i ekonomska nejednakost.

Iz ovako određene svrhe i same definicije kriza može se zaključiti da postoje tri varijable u okviru ove teorije. Prva, zavisna varijabla se odnosi na prirodu i dubinu promena političke podrške za ključne donosiocel odluka ili institucija, kao i prirode i dubine promene u politikama usled nastanka krize (Boin, t'Hart and McConnell, 2009, 82-83). Nezavisnu varijablu čini pojava kriznih događaja i procesa, interpretacije i izveštavanja o njima (Ibidem, 83). Ključan segment ove teorije jeste treća posredna varijabla koja zapravo predstavlja sponu i bitan faktor za ishode koji se tiču politika i liderstva. Reč je o takmičenju različitih narativa, odnosno o uokviravanju slike o uzroku, prirodi, toku i posledicama same krize (Boin, t'Hart and McConnell, 2009, 83). Možda i najvažniji deo u ovoj posrednoj varijabli jeste i uloga aktera u ovim procesima.

Jasno je da se ovo takmičenje zasniva na subjektivnoj dimenziji shvatanja krize. Takođe, u takmičenje narativa su utkani i procesi socijalizacije, obrazovanja, ali i društveni status, interesi, ambicije i vrednost/uverenja aktera koji kreiraju i nameću svoje viđenje kriznih procesa i događaja, kao i njihovih rešenja.

Teorija o eksploataciji kriza je upotrebila ovu tezu da oko nje izgradi teoriju srednjeg dometa koja ima za cilj da objasni korelaciju između kriza, delovanja (ponašanja i motiva) ključnih aktera i promena u institucijama. Drugim rečima, stavljanje akcenta na same aktere u krizi pruža mogućnost sagledavanja onih finesa koje zapravo mogu usmeriti sam njen ishod, a koje počivaju na individualnim ili grupnim motivima, uverenjima i veštinama upravljanja krizom.

Kada kriza delegitimizuje odnos moći i autoriteta, kao i prateće diskurse koji podupiru ovaj autoritet, strukturalne promene su poželjne i očekivane (Hart and Tindall, 2009b, 21). Hart i Tindal definišu eksploataciju krize kao „svrsishodnu utilizaciju/iskorišćavanje krizne retorike kako bi se obezbedila značajan nivo političke podrške za trenutne vršioce dužnosti“ (Ibidem, 2009b, 24). Za autore retorika donosilaca odluka/relevantnih aktera je u osnovi analize teorije eksploatacije kriza, ova retorika (viđenje stvari) je pretočena u konkretne mere koje su predstavljale odgovor na krizu i njene posledice.

¹⁸ Reč je o postepenom i tihom procesu koji se odvija u dugom periodu i možemo ga posmatrati kao opadanje institucija (Ansell, Boin, Kuipers 2016, 420). Kada ovaj proces prolazi neopaženo uglavnom rezultira dostizanja prelomne tačke koja vodi krizi.

Krize omogućavaju prostor za zainteresovane grupe da „napadnu“ postojeće politike, narative i ključne odgovorne predstavnike, kao i druge aktere/konkurente koji pretenduju da nametnu svoje narative o razvoju krize, njenim posledicama, kao i mogućim rešenjima. Uticaj na političke predstavnike/aktere i javne politike nemaju sama krizna dešavanja kao takva već percepcija i interpretacija tih događaja. Heterogenost percepcija krize i stepena osećaja ugroženosti sa sobom donosi i pluralitet potencijalnih odgovora na krizu od strane donosilaca odluka, ali i onih koji žele to da postanu. U pozadini ovog stava leži kako to ističu autori Tomasova teorema koja tvrdi da je neka radnja/situacija realna u svojim posledica, samo ako čovek definiše tu radnju/situaciju kao stvarnu (Ibidem, 2009b, 24)

Na tragu Uriel Rozental (Uriel Rosenthal) možemo istaći da prema ovoj teoriji kriza liderstva i politika postoji kada dovoljno kredibilan autoritet ili jasan sled očiglednih dokaza potvrđuje da su u pitanju veliki, nepovoljni i destruktivni procesi. (Rosenthal et al., 1989; Rosenthal and Kouzmin, 1993, 4).

Važan aspekt ove teorije jeste i teza da „kriza generiše takmičenje između različitog formulisanja/uokviravanja prirode i ozbiljnosti krize, njenih uzroka, odgovornosti za njeno izbijanje i eskaliranje, kao i implikacije po njenu budućnost“ (Boin, t'Hart and McConnell, 2009, 83). Jasno je da kriza predstavlja poligon za takmičenje različitih narativa, preferencija i politika/rešenja, tj. poligon za relevantne aktere da redefinišu ciljeve i svrhu, predlože nove politike, usmere javno mnjenje, privuku pažnju i popularnost, kao i da kritikuju alternative. Drugim rečima, kriza se može razumeti kao takmičenje suprotstavljenih okvira/percepcija. Ovo takmičenje se odnosi na prirodu i dubinu krize (njenu ozbiljnost); njene uzroke (delatništvo), okrivljavanje za nastanak i eskalaciju krize (pitanje odgovornosti); kao i implikacije po budućnost (proces učenja i reforme) koje iniciraju akteri sa različitim interesima i perspektivama u odnosu na status kvo (Boin, t'Hart and McConnell, 2008, 287).

Zagovornici ovih uokviravanja se zapravo bore da nametnu svoje viđenje stvari, oni kroz manipulisanje informacija, strateško zagovaranje i operacionalizovanje nameću svoj narativ o prirodi, toku i posledicama krize.

Oni čiji su narativi uspešniji u privlačenju javnosti i partnera, ti akteri imaju mogućnost da kreiraju zvanično viđenje stvari, kao i odgovore na krizne situacije. Ovi odgovori ne svode se samo na „gašenje požara“ odnosno mere otklanjanja posledica i rešavanja neposrednih okidača krize (krizni menadžment) već i mere/odluke koje su zasnovane na procesu učenja (reformski procesi).

Interdisciplinarnan pristup krizama leži na zajedničkoj premisi da uslovi krize, tačnije njene karakteristike, pokreću političke i psihološke mehanizme koji vode promenama u kojima ljudi, organizacije, vlade, pojedinci i mediji deluju i imaju međusobnu interakciju, koristeći velike izazove i prilike koje nosi kriza za iskazivanje javnog liderstva (Ansell, Boin, and t'Hart, 2014, 420)

Iz šire systemske perspektive, termin kriza se koristi radi opisa preketane tačke u evoluciji bilo legitimiteta vladajuće elite, politika, paradigmi, političkih režima ili političkih sistema u celini (Ibidem, 2014, 420). Upravo neadekvatne politike, nedosledna implementacija, veliki ekonomski krahovi, fiskalne krize, zapravo predstavljaju pretnju po efikasnost i legitimitet uverenja, vrednosti, narativa, institucionalne strukture, i koalicija (grupa) koje zagovaraju postojeće programe i politike (Ibidem, 2014, 420).

Ove promene nikad nisu proizvod institucija kao takvih, „one moraju biti odlučene, upakovane i prodane od strane lidera, bilo da su u pitanju trenutni vršioци funkcija, njihovi politički rivali ili rastući/uzlazni agenti promena koji dolaze van sistema“(Ibidem, 2014, 421-422) U pozadini ove teze leži stav da institucije nisu monolitni i apstraktni akteri već da ih čine, predstavljaju i usmeravaju ključne figure u njima.

Ono što ova teorija osvetljava jeste da stavovi strana u borbama okvira/narativa nisu statičke prirode već se menjaju u zavisnosti od promena na terenu, međusobne interakcije, kao i postignutih uspeha.

Narativi su podržani ali i pretočeni u odgovore i ponašanje aktera u odnosu na krizu. Oni su sastavni element odabira strategija, formiranja i ostvarivanja politika i reformi sa ciljem ne samo da se otklone posledice krize već da se sprovedu promene zasnovane na preferencijama/perspektivama aktera koji ove narative i zastupaju.

Formiranje ovih narativa se odvija oko dve ose. Prvu osu čini pitanje odgovornosti („blaming game“), odnosno pitanje krivice i sankcija, dok se druga odnosi na procese učenja, tj. na evoluciju i usvajanje lekcija iz prethodnog iskustva. (Boin, McConnell and t'Hart 2008, 9)

Poslednja osa je važnija za ovo istraživanje jer se proces učenja odnosi na reforme konkretnih politika, organizacione strukture, redizajniranje postojećih i nastanak novih diskursa, ciljeva neke institucije.

Proces učenja je sastavni deo otklanjanja negativnih posledica nastanka krize. Ovaj proces počinje već u toku same krize a svoju kulminaciju dobija u postkriznim vremenima, osnovni cilj ovog procesa jeste otkloniti moguće uzroke buduće krize, povratiti legitimitet institucije, usvojiti nove vrednosti i saznanja, kreirati i sprovesti određenje narative, kao i unaprediti stare i kreirati nove politike i mehanizme delovanja. U prethodnim pasusima smo već objasnili motive i interese zagovornika statusa kvo ili promena za učenje i implementiranje lekcija. U literaturi kriznog menadžmenta se one institucije koje su sposobne da na svojim greškama ili prethodnim iskustvima uče lekcije nazivaju „visoko pouzdane organizacije/institucije“. Ove organizacije imaju kapacitete da shvate šta je problem i šta su nova očekivanja od njih, kao i sposobnost da kreiraju i sprovedu odgovarajuće reforme (Ibidem, 2008, 14).

Upravo element učenja lekcija je od važnosti za naše istraživanje stoga se njemu s pravom posvećuje i više pažnje. Iz navedenog nameće se zaključak da je proces učenja suštinski neodvojiv od reformskih procesa u okviru institucije. Jasno je da ovaj proces mogu pokrenuti trenutni funkcioneri ili njihovi naslednici kada dođu na poziciju. Sastavni deo učenja jeste i kreiranje pratećeg diskursa o važnosti i smislu samog učenja kao i nužnosti implementacije reformi koje su proistekle iz naučenih lekcija. Naravno ove dve ose nisu odvojene jedna od druge i u praksi se najčešće prepliću.

Faktori koji utiču na ovaj proces učenja dele se na situacione i kontekstualne (Ibidem, 2008, 17-18):

- Situacioni faktori govore da se kriza ne odigrava u vakumu već da priroda i percepcija o krizi zavisi od društveno istorijske situacije koja omogućava ili sprečava manevarski prostor elitama da kreiraju svoje viđenje stvari/narative o prirodi krize, njenim uzrocima. U ovu grupu spadaju priroda i obim krize, kao i istorijski momenat, kontekst, lideri, priroda institucija i sistema.

- Kontekstualni argument se tiče vremenskog okvira i momenta, kao i načina/intenziteta kojim je kriza uzdrmla uvrežene obrasce ponašanja lidere i institucije.

Ono što prethodi ovim osama i uramljivanju odgovora na krize u zavisnosti od interesa i percepcija aktera jeste pitanje prihvatanja samog postojanja krizne situacije. Zastupnici teorije eksploatacije krize ističu da po ovom pitanju postoje tri strategije (Ibidem, 2008, 87-88):

- Strategija 1 - minimiziranje značaja događaja

U ovoj strategiji akteri relativizuju dešavanja i procese sa ciljem izbegavanja definisanja istih kao krizne situacije. Na ovaj način akteri pokušavaju da predstave razvoj događaja kao uobičajen pa stoga nema ni potrebe za vanrednim reakcijama/promenama ili postavljanju pitanje uzroka i odgovornosti.

- Strategija 2 - prepoznavanje značaja događaja

Strategije 2 – uzrok krize je spoljne prirode. Ovakav stav skida odgovornost sa donosilaca odluku i teži očuvanju statusa quo uz kozmetičke promene unutar institucije. Reč je o vršiocima dužnosti za vreme nastanka krize.

- Strategija 3 - maksimiziranje značaja događaja

Strategija 3, za razliku od prethodne strategije podrazumeva unutrašnje uzroke krize, tj. podrazumeva suštinske promene. Reč je o akterima koje označavamo kao agente promena.

Zagovornici ovih sukobljenih strategija/okvira manevrišu, debatuju, pregovaraju u pokušajima da osiguraju da njihovo viđenje stvari preovladava, tj. pokušavaju da postanu opšteprihvaćeni i uživaju većinsku podršku u relevantnoj političkoj areni u kojoj se odvija kriza (Boin, t'Hart and McConnell, 2008, 88).

Apsolutno važan koncept ove teorije i bitan mehanizam pomoću kog su agenti promena u okviru MMF-a inicirali reformske procese u kontekstu ekonomske nejednakosti jeste kreiranje agende. Kreiranje agende je proces u kom problemi i alternativna rešenja dobijaju/stiču ili gube javnu pažnju i pozornost donosilaca odluka (Birkland, 2017, 62)¹⁹. Takmičenje u postavljanju agende je kompleksan i zahtevan proces jer ne postoji društvo ili politička institucija koja ima kapacitete da obuhvati i pruži sve moguće alternative na moguće probleme koji nastaju i nekom vremenu (Ibidem, 2017, 62) .

Akteri koji se kroz kreiranje agende bore da uokvire i nametnu svoj narativ o prirodi krize i adekvatnim rešenjima, tj. bore se za dominantnu poziciju u kreiranju kriznog odgovora (upravljanja i iskorišćavanja krize). U ovom procesu, akteri moraju i delegitimizovati/ diskreditovati ne samo stare narative i predloge reformi nego i nove alternativne koji dolaze od konkurenata.

Važno je napomenuti da pod sadržajem agende podrazumeva se širok raspon od konkretnih zahteva i svakodnevnih izazova u jednoj zajednici, do rasprave o principima, vrednostima i rešenjima izazova na međunarodnom nivou između država, međunarodnih organizacija, značajnih privatnih aktera (Ibidem, 2017, 62).

Ono što autori ističu jeste u borbi šta će biti predmet agende najvažniji faktor nije snaga argumenta već sposobnosti grupe koja zagovara određeni sadržaj agende (Birkland, 2017, 67; Cobb and Elder 1983). Što je grupa bolje pozicionirana u strukturama organizacije ili što je snažnija po pitanju kapaciteta za vršenje uticaja (materijalni resursi, povezanost sa medijima, društvena umreženost, prepoznatljivost i socijalni kapital

¹⁹ Agenda je skup problema/izazova, razumevanja uzroka, simbola i rešenja, kao i drugih elemenata javnog izazova koji su postali predmet pažnje javnosti i nadležnih organa jedne države ili organizacije (Birkland, 2017, 62).

predstavnik) to je veća verovatnoća da će njihovo viđenje stvari, teme i rešenja biti sadržaj agende bez obzira koliko je možda alternativa bila argumentovanija ili opravdanija. Ono što je zajedničko svim ovim pristupima jeste tvrdnja da kriza proizvodi izazove i posledice koje kreiraju prostor za aktere da ponude, nametnu i sprovedu svoje rešenje krize.

Teorija eksploatacije krize predviđa i korake koji se očekuju od aktera da preduzme prilikom definisanja uzroka i toka krize, pitanja odgovornosti za njen nastanak, kao i mogućih rešenja. Po mišljenju već pominjanih Anselma, Bojna i Harta reč je o sledećim odgovorima (Ansell, Boin, and t'Hart, 2014, 422-422):

- Kreiranje smisla (Sense-making)

Od aktera se očekuje da daju autoritativnu interpretaciju uzroka, karakteristika, dinamike i posledica krize. Postojeći autoritet ili agenti promena u ovom slučaju bi morali da pruže/nametnu odgovarajući narativ zasnovan na određenim argumentima, podacima i intelektualnoj pozadini o razlozima nastanka, prirodi, toku i posledicama krize.

- Oblikovanje odgovora

Od lidera/agenta promena se očekuje da odredi smernice i koordiniše odgovor na krizu. Odgovor može biti organizovan kroz već uspostavljene procedure odlučivanja. Međutim, u kriznim vremenima lideri neretko vrše formalan ili neformalan uticaj kako bi osigurali da sprovođenje odgovora bude u skladu sa njihovim interesima. Zapravo se i očekuje od lidera da u kriznim vremenima obezbedi sprovođenje teških odluka i nužnih kompromisa koji prate ove procese.

- Davanje značenja

Davanje značenja se odnosi na obavezu lidera da kroz narativ o prirodi, posledicama i preduzetim rešenjima objasni zainteresovanim stranama procese koje ih okružuju, a cilju očuvanja ili uspostavljanja legitimiteta organizacije i sistema čiji je i sam deo

- Polaganje računa/odgovornost nakon krize,

U ovom odgovoru se od lidera očekuje da informiše javnost o preduzetim rešenjima, njihovoj efikasnosti, budućim trendovima, ali i da objasni ko snosi odgovornost za krizu na način u kom osigurava svoj status i prezentuje svoje zasluge u rešavanju iste ili prihvata neophodnu dozu odgovornosti.

- Učenje

Od lidera/agenta promene se očekuje da izvuče lekcije iz krizne situacije sa ciljem kreiranja i sprovođenja odgovarajućih reformi kako bi se izbegla naredna kriza i povratio/uvećao kredibilitet i legitimitet institucije.

Očigledno da se navedeni odgovori donekle poklapaju sa mehanizmima pomoću kojih MMF kao birokratije prevodi norme u konkretne politike, o kojima je bilo reči u prethodnom delu. Na ovaj način se potvrđuje komplementarnost teorija birokratizacije i eksploatacije kriza u pogledu važnosti uloge agenata promena i prirode njihovih mehanizama delovanja u procesu pokretanja i sprovođenja promena diskursa, politika i načina postupanja Fonda u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti.

Pored uloge aktera, ove dve teorije su komplementarne i u pogledu klasifikacije promena. Tako zastupnici ove teorije vide promene kao fina podešavanja, reforme politika i promenu paradigme. Fino podešavanje predstavlja instrumentalnu i površnu adaptaciju politika u praksi, ali bez promena kora vrednosti i ciljeva institucija (Boin, McConnell and t'Hart 2008, 17). Reč je promenama od sekundarnog značaja čija je poenta da ugase trenutni požar ne da reše dublje uzroke krize koja se eksploatiše.

Reforme politika kao druga vrsta promena odnose se na promenu principa i mehanizam implementacije konkretnih politika u određenoj oblasti. Reč je o „fundamentalnom prilagođavanju“ ovih politika novim potrebama (Ibidem, 2008, 16). Poslednji stadijum predstavlja promena paradigme, koja se u praksi retko dešava pre svega zbog obima i kompleksnosti promene (Ibidem, 2008, 17). Ovaj stepen intenziteta podrazumeva suštinske promene samog normativnog kora koje se odražavaju na sveobuhvatno funkcionisanje institucije.

Primenom ove klasifikacije na naše istraživanje, karakter promena koji dokazujemo treba tražiti u kombinaciji poslednja dva tipa. Naime promena pristupa MMF u pogledu ekonomske nejednakosti se zasniva na normativnoj promeni u pogledu unutrašnje dohodovne nejednakosti. Ova promena paradigme za posledicu je imala i reforme politika, tj. njihovih principa i mehanizam implementacije.

Kompleksan teorijski okvir podrazumeva i složeni metodološki pristup koji odražava analitički eklekticizam i komplementarnu primenu tri po svemu različita teorijska pravca.

III METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Zbog interdisciplinarnosti i teorijskog okvira, koje zastupamo u našem istraživanju, od opštenaučnih metoda koristićemo hipotetičko-deduktivnu metodu i metodu induktivnog zaključivanja.

U pogledu operativnih metoda biće upotrebljen konvergentni mešoviti metod. Pod ovim metodološkim pristupom podrazumeva se „kombinovanje kvalitativnih i kvantitativnih metoda prilikom prikupljanja i obrade podataka i kreiranje jedinstvene interpretacije dobijenih rezultata u cilju što preciznije i sveobuhvatnije analize predmeta istraživanja“ (Creswell and Creswell, 2018, 52).

Polje istraživanja mešoviti metoda, kakvo danas poznajemo, počelo je sredinom 20. veka, da bi vrhunac popularnosti ovaj metod stekao krajem osamdesetih godina prošlog stoleća. Začetnici ovog metoda, Donald Kambel (Donald Campbell) i Donald Fisk (Donald Fiske) su u psihološkim istraživanjima po prvi put primenili složeni metodološki pristup u vidu multimetodoloških matrica koje su podrazumevale konvergenciju različitih nezavisnih pristupa (Campbell and Fiske, 1959, 82-84).

Džon i Dejvid Kresvel (John and David Creswell) ističu da se mešoviti metod bira zbog svoje snage koja se oslanjanja na kvalitativno i kvantitativno istraživanje, kao i minimiziranja ograničenja oba pristupa (Creswell and Creswell, 2018, 297).

Prednosti ovog modela ogledaju se u tome što ovaj pristup predstavlja elegantan/suptilan alat za upotrebu i kvalitativnih i kvantitativnih nalaza a u cilju kreiranja što preciznijih i proverenijih argumenata u prilog dokazivanja hipoteza disertacije. Primena pomenutog metoda zapravo odražava i epistemološki pragmatizam koji jeste istraživački temelj ovog rada. Razloge zašto se mešoviti metod koristi u ovom istraživanju treba tražiti u njegovoj sposobnosti da kroz komplementarnu primenu i kvalitativnih i kvantitativnih metoda prevaziđe manjkavosti koje bi sa sobom nosila primena samo jednog od ova dva metoda u istraživanju evolucije diskursa, politika i mehanizama delovanja Fonda u kontekstu ekonomske nejednakosti. Istraživač zasniva istraživanje na pretpostavci da prikupljanje različitih tipova podataka najbolje obezbeđuje potpunije razumevanje istraživačkog problema nego što bi to bio slučaj upotrebe samo kvantitativnih ili kvalitativnih podataka (Creswell and Creswell, 2018, 54).

U ovom metodološkom rešenju, istraživač obično prikuplja oba oblika podataka istovremeno, a zatim integriše informacije u interpretaciju ukupnih rezultata (Ibidem, 2018, 52; Fetters and Molina-Azorin, 2019). Ova integracija nalaza istraživanja zasnovana je na uporednoj (side by side) komparaciji koja podrazumeva međusobno potvrđivanje paralelnih ishoda primene kvantitativnih i kvalitativnih metoda.

Zagovornici ovog pristupa ističu postojanje eksperimentalnog dizajna; dizajna studije slučaja; dizajna participacije i socijalne pravde; i evolutivnog dizajna kao četiri tipa istraživačkog rešenja zasnovanog na upotrebi mešoviti metoda (Creswell and Creswell, 2018, 310-312).

U ovom istraživanju zapravo je primenjen tip studije slučaja mešoviti metoda. Naime, ovaj istraživački dizajn omogućava primenu i kvalitativnih i kvantitativnih metoda u jednom ili više slučajeva i konvergenciju nalaza ovih metoda u cilju dokazivanja hipoteza.

3.1. Kvalitativna metoda studije slučaja

Od kvalitativnih metoda u okviru prethodno navedenog mešovitog modela, koristićemo metod studije slučaja, tj. njen poseban tip koji se odnosi na „*proces praćenja*“ (process tracing) (Checkel, 2008). Ovaj metod se na odličan način uklapa u teorijski okvir istraživanja i doprinosi doslednosti u zastupanju analitičkog eklekticizma u ovoj disertaciji. Kako to potvrđuje Džefri Čekel (Jeffrey Checkel), proces praćenja pomaže da se prevaziđu neproduktivne „ili/ili“ meta-teoretske debate u pravcu empirijske primene i opravdanosti istraživanja (Checkel, 2008, 115). Autor takođe ističe neophodnost istraživača koji primenjuje ovaj metod da budu „epistemološki pluralni, tj. da koriste i pozitivistička i postpozitivistička metodološka sočiva“ (Ibidem, 2008, 115).

Jednu od prvih definicija ovog metoda (upotrebljenih u političkim naukama) stvorili su Aleksander Džordž (Alexander George) i Timoti MekKjuen (Timothy McKeown) koji pod procesom praćenja podrazumevaju „metod analize evolucije uzročnih procesa unutar jednog slučaja“ (George and McKeown, 1985, 35).

Proces praćenja predstavlja upotrebu istorijskih događaja, arhivskih dokumenata, transkripta intervjua i druge građe radi ustanovljavanja kauzalnih odnosa između teorijskih hipoteza (Bennett and Checkel, 2012, 8).

Endru Benet (Andrew Bennett) i Kolin Elman (Colin Elman) navode da popularnost primene studije slučaja kao kvalitativnog metoda, „posebno kombinacije procesa praćenja i tipološkog teoretisanja“ u međunarodnim (ekonomskim) odnosima počiva na značajnim prednostima u proučavanju složenih fenomena (Bennett and Elman 2007, 171). Drugim rečima, značaj ovog metoda i opravdanost njegove upotrebe leži u sposobnosti da obezbedi adekvatne i relevantne uvide u istraživanju procesa i događaja koji čine studiju slučaja.

Ovaj tip studije slučaja je nezamenljiv alat za testiranje teorije i razvoj teorije ne samo zato što generiše brojna zapažanja u okviru slučaja, već i zato što ova zapažanja moraju biti povezana na posebne načine da bi predstavljala objašnjenje slučaja (George and Bennett, 2005, 258)

U istom smeru i Derik Bič (Derek Beach) ističe da je reč o istraživačkom metodu za praćenje uzročnih mehanizama koja koristi detaljnu empirijsku analizu unutar jednog slučaja o tome kako se uzročni proces odvija u realnosti (Beach, 2017, 3). Upravo vrednost ovog metoda jeste ustanovljavanje snažnih veza između varijabli, kao i procesa nastanka i toka ovih veza.

Značaj ove metode se ogleda i u doprinosu spoznavanja osnova delovanja aktera u određenom kontekstu i ishoda koji proizilaze iz ovog delovanja. Insistiranjem da se proces praćenja zapravo odnosi na postojanje jednog slučaja ukazuje da se zaključci i rezultati istraživanja koje primenjuje ovu metodu mogu odnositi samo na konkretan slučaj.

Studija slučaja ove disertacije predstavlja promena pristupa Međunarodnog monetarnog fonda u poimanju ekonomske nejednakosti i njenog smanjenja, odnosno promena narativa i politika i mehanizam delovanja koje čine ovaj pristup, u kontekstu finansijskih kriza.

Ovako definisana studija slučaja može se raščlaniti na dve međusobno prožimajuće ose. Prvu osu predmeta istraživanja predstavlja ispitivanje promene shvatanja koncepta ekonomske nejednakosti od strane Međunarodnog monetarnog fonda. Preciznije rečeno, u okviru ove ose istražuje se evolucija shvatanja odnosa unutrašnje nejednakosti i

ekonomskog rasta, kao i kako se ova promena odražava na trendove međunarodnu nejednakost.

Međunarodnu dimenziju ekonomske nejednakosti definišemo kao neponderisanu međunarodnu nejednakost. Branko Milanović ovaj koncept objašnjava kao „nejednakost između država u kojoj se države posmatraju kao uniformne celine bez obzira na veličinu teritorije i populacije“ (Milanovic, 2005, 7). Ovako shvatanje nejednakosti se izjednačava sa β (Beta) i σ (sigma) konvergencijom/divergencijom koje pokazuju produbljivanje ili smanjenje jaza u ekonomskom razvoju između najbogatijih i siromašnih država (Milanovic, 2006, 2).

Ispitivanjem poimanja odnosa između unutrašnje nejednakosti i ekonomskog rasta, zapravo se ispituje odnos između pomenutih dimenzija ekonomske nejednakosti. Tako se u istraživanju analizira preklapanje i međusobni uticaj ova dva koncepta nejednakosti.

Ključan deo ove ose studije slučaja jeste ispitivanje na koji način je promena diskursa unutar MMF-a o značaju unutrašnje nejednakosti, doprinela reformskim procesima u ovoj instituciji u pogledu smanjenja ekonomske nejednakosti. Naime, u osnovi promene pristupa ekonomskoj nejednakosti, tj. reformi politika i mehanizama delovanja Fonda, jeste promena shvatanja značaja unutrašnje dohodovne nejednakosti.

Sastavni deo *procesa praćenja*, pored promene pristupa ekonomskoj nejednakosti, jeste istraživanje da li su i u kojoj meri akteri unutar Fonda, koje smo označili kao agente promena, koristili finansijske krize koje obuhvata ova studija u procesu redefinisanja i zastupanja diskursa o dohodovnoj nejednakosti i shodno tome reformisali agendu i načine delovanja MMF-a.

Druga osa studije slučaja proističe iz prethodne i odnosi na konkretne reforme politika i mehanizama delovanja Međunarodnog monetarnog fonda koji proizilaze iz pomenute promene shvatanja ekonomske nejednakosti.

Pod politikama MMF-a podrazumevamo sistematizovane stavove koji se odnose na makroekonomske i strukturne aktivnosti i procese koje imaju za cilj smanjenje nejednakosti unutar i između država.²⁰

Mehanizmi delovanja su alati kroz koje se pomenute politike operacionalizuju u praksi. Dakle, mehanizme Fonda čine kreditne linije i aranžmani, konkretni programi za rešavanje finansijskih/ekonomskih izazova, mehanizmi vršenja nadzora, prevencije i izveštavanja, kao i sredstva pružanja tehničke i stručne pomoći. Značaj primene ovih mehanizama se ogleda u tome što na ovaj način može istraživati obim i adekvatnost reformskih procesa i njihovu primenu u praksi. Preciznije rečeno, mogu se steći uvidi u kojoj meri je promena pristupa MMF-a smanjenju ekonomske nejednakosti suštinske prirode ili je samo stvar retorike.

Pored obima, brzine i kvaliteta ovih promena, naše istraživanje je usmereno i na načine na koje su međunarodne finansijske krize i postkrizni periodi doprineli iniciranju, kreiranju i sprovođenju ovih reformi. Drugim rečima, smatramo da su iskustva iz ovih kriza i njihove posledice ključni faktori za razumevanje razloga i samog toka evolutivnih procesa. Ove krize predstavljaju poligon za testiranje politika i programa MMF-a, koji u tom

²⁰ Reč je o politikama koje čine ekonomsku paradigmu Fonda. Iako ne postoji zvaničan dokument MMF-a u kom su taksativno definisane politike Fonda u posmatranom periodu, u literaturi se obično navodi da su one grupisane u okviru koncepta Vašingtonskog konsenzus ili Post-Vašingtonskog konsenzusa (Williamson, 1993, 2009; Stiglitz, 2005; Birdsall and Fukuyama, 2011).

trenutku odražavaju dominantnu ekonomsku paradigmu i diskurs o značaju pre svega unutrašnje dohodovne nejednakosti. Kroz istraživanje delovanja Fonda u finansijskim krizama možemo u konkretnim situacijama pratiti doslednost, efikasnost i legitimitet pomenutih reformi.

Polaznu tačku procesa praćenja predstavlja Jugoistočnoazijska finansijska kriza iz 1997. godine, koja je zbog značajnih kritika i samokritika delovanja Fonda pokrenula procese preispitivanja i dovođenje u pitanje njegove buduće uloge i značaja. Odgovor na ove kritike i upitnost budućeg statusa jesu reformski procesi koji su otpočeli u postkriznom periodu. Deo ovih reformskih procesa jeste i prethodno pominjana promena pristupa u kontekstu ekonomske nejednakosti.

Svetska ekonomska kriza iz 2008. godine i Dužnička kriza Evrozone iz 2010. godine predstavljaju prelomne tačke za evaluaciju započetih i sprovedenih reformskih procesa u pogledu politika i mehanizama delovanja kojima se doprinosi smanjenju ekonomske nejednakosti. Pored toga što su poligon za praktično testiranje ovih reformi, krize su bile i sredstvo manipulacije/eksploatacije koje su relevantni akteri unutar MMF-a koristili kako bi nametnuli novi diskurs o unutrašnjoj nejednakosti i ovo pitanje predstavili kao jedan od prioriteta delovanja MMF-a.

Shodno tome, važan deo studije slučaja čini i istraživanje uloge ključnih aktera u okviru MMF koji su označeni kao agenti promene u iniciranju i zastupanju pomenutog diskursa i shodno njemu politika i mehanizama delovanja.

Reč je o pozicijama direktora Fonda, zamenika direktora, glavnih ekonomista MMF-a i rukovodilaca ključnih odeljenja relevantnih za pokretanje i sprovođenje ovih reformi. U nameri da što preciznije objasnimo pomenutu ulogu ovih aktera biće neophodno da istražimo i adekvatno obradimo njihove izjave, izveštaje, intervjue, kao i učešća na stručnim i političkim skupovima u svojstvu zvaničnih predstavnika MMF-a u posmatranom vremenskom okviru. Proširivanjem agenata promena i na druge predstavnike Fonda pored direktora MMF-a, može se istražiti širina koalicije koja promovise i zastupa novi diskurs, kao i dubina njegovog prihvatanja u okviru ove institucije. Takođe, na ovaj način se može i spoznati dinamika takmičenja alternativnih viđenja značaja unutrašnje nejednakosti za ekonomski rast.

Vremensko određenje studije slučaja čini period od 1997. godine do 2018. godine. U prethodnim pasusima istakli smo da Jugoistočnoazijska kriza iz 1997. godine predstavlja početnu tačku u našem istraživanju. Argumenti u prilog ovom izboru leže u činjenici da ova kriza predstavlja po obimu i broju pogođenih država prvu značajnu međunarodnu finansijsku krizu od redefinisavanja uloge MMF-a nakon kraha Bretonvudskog sistema. Takođe, prvi put su, u ovakvoj međunarodnoj krizi, bile operacionalizovane politike koje čine Vašingtonski konsenzus, tj. prvi put je primenjen tada dominantni set politika i mehanizama delovanja MMF-a. Kao poslednju godinu u istraživanju uzimamo 2018. godinu. U ovoj godini je i formalno završeno pružanje finansijske pomoći Grčkoj zbog posledica Dužničke krize Evrozone. Stoga ona predstavlja suštinski i simboličan kraj ove krize.

Poseban status u okviru studije slučaja uživa analiza diskursa kojom se utvrđuju promena diskursa i pratećih narativa MMF-a o značaju unutrašnje nejednakosti, promena odnosa ovog koncepta sa konceptom ekonomskog rast i procesom konvergencije razvoja između država. Shodno ovom statusu u narednim pasusima biće i detaljnije objašnjena, kao i njena uloga u ovom istraživanju. Ova posebnost se ogleda u činjenici da je osnov reformi politika i mehanizama delovanja MMF-a u pogledu ekonomske nejednakosti jeste promena

poimanja značaja i redefinisane diskursa i pratećih narativa o unutrašnjoj dohodovnoj nejednakosti.

3.1.1. Analiza diskursa – primena Istorijske analize diskursa

U poimanju analize diskursa ne postoji jedinstvena definicija ovog koncepta (Blommaert and Bulcaen 2000; Rogers 2004; Gee 2014), stoga kao najmanji zajednički sadržalac možemo navesti da analiza diskursa podrazumeva istraživanje/proučavanje komunikacije i kreiranja značenja u određenom kontekstu (Thomas and Tschötschel 2019, 472). Analiza diskursa je pristup kojim se opisuje i razume proces kroz koji se formira, prenosi i tumači značenje u konkretnim situacijama (Ibidem, 472).

Vrednost analize diskursa leži u njenim alatima koji kroz analizu jezika kreiraju/uočavaju obrasce, percepcije, stavove aktera čiji su govori, radovi, intervjui i drugi tekstualni ili multimedijalni materijali predmet analize. Ova metoda zapravo je u stanju da sadržaje pomenutih dokumenata pretoči u operative podatke kojima se mogu potkrepiti/argumentovati proklamovane hipoteze nekog istraživanja.

Analiza diskursa kao metoda sprečava ispoljavanje neutemeljenih argumenata, nepreciznih interpretacija i trivijalnih zaključaka u pogledu društvenih pojava i procesa (Sayago 2015, 729).

Ova analiza se može posmatrati na tri međusobno povezana načina, bilo da je u pitanju poimanje kao metodologije, metode ili analitičke tehnike. Razlika se u suštini odnosi na preference istraživača u pogledu odabira samog naziva/pojma prilikom definisanja. Međutim i te male razlike zapravo proističu iz različitih epistemoloških polazišta samih autora.

Prednost analize diskursa je njena dvostruka priroda, da je istovremeno interdisciplinarno polje znanja i metodološki pristup (Ibidem, 2015, 732).

U ovom istraživanju na analizu diskursa se pre gleda kao na metodološki alat, ali sa određenim konceptualnim elementom koje donosi sa sobom njegova kritička podvrsta. U ovom slučaju, analiza diskursa je istovremeno i metod i tehnika istraživanja. Njena uloga nije samo da obezbedi podatke već i da ukaže na obrasce, tj. argument kojim se dokazuju redefinisane diskursa i pratećih narativa, kao i na koji način su akteri u okviru Fonda koristili krize u zastupanju novog viđenja značaja dohodovne unutrašnje nejednakosti i reformskih procesa. Zbog značaja ovog segmenta za istraživanje neophodno je podrobnije objasniti vrstu, osnovne koncepte i svrhu upotrebe ove metode, stoga će se u narednim pasusima istaći traženi odgovori.

Početna premisa u ovoj metodi jeste da svaki tekst na neki način odražava društvene procese koji čine kontekst/okruženje za aktere u njima. Ovaj proces ne stoji u vakumu izolovan od ishoda/posledica koje proizvodi. Na ovom tragu smatramo da je sastavni deo ovog procesa i istraživanje posledica koje određeni diskurs proizvodi za određene društvene odnose i pojave.

Dejvid Hodžis sa saradnicima (David Hodges) navodi da postoje tri tipa analize diskursa (Hodges et al. 2008 570):

- Formalno lingvistički: Analiza diskursa uključuje struktuiranu analizu teksta sa ciljem uočavanja opštih pravila uloge lingvističke i komunikacione funkcije koju ima posmatrani tekst.

- Empirijski diskurs ne koristi strukturirane metode detaljnog kodiranja pojedinačnih reči ili izjava već traži upotrebu širih tema i funkcija jezika upotrebom konverzacione analize i analize žanrova/obrazaca koji dele istu strukturu i kontekst
- Treći pristup je kritička analiza diskursa uključuje u analizu društvene prakse, pojedince, institucije koji oblikuju razumevanje fenomena u određenom pravcu/smislu, kao da daju određene izjave o tome šta je „istina. Drugim rečima od istraživača se očekuje da zauzme normativni stav pretočen kroz hipoteze ili istraživačko pitanje o predmetu istraživanja.

Upravo zbog svojih svojstava u ovom istraživanju primenjena je kritička analiza diskursa (KAD), tačnije njena podvrsta Istorijska analiza diskursa (IAD).

KAD zapravo u svojoj biti predstavlja analize odnosa moći i konstrukcija istine, kao i kako se ovi odnosi i koncepti mogu upotrebiti za promene i restrukturiranje uloga, odnosa ili institucionalnih praksi (ob.cit. Hodges et al., 2008, 572).

Kritička analiza diskursa je proistekla iz Fukovog učenja, i kao takva podrazumeva dvosmeran odnos između institucija i pojedinaca sa jedne i diskursa/teksta sa druge strane. Dvosmernost se ogleda u tezi da pojedinci i institucije ne samo da proizvode i šire određene narrative, već i ovi narativi oblikuju njihovo ponašanje (Foucault, 1971). Kritička analiza diskursa kao poseban podtip ovog pristupa upravo insistira na razumevanju načina na koji primena određenog diskursa oblikuje društvene procese u datom kontekstu.

Po mišljenu Normana Ferklafa/Ferkloa (Norman Fairclough) KAD poseduje normativnu i eksploratornu dimenziju. Normativna dimenzija podrazumeva da analiza diskursa ne opisuje samo realnost koja nas okružuje već oslikava i stav autora o procesima koji su predmet istraživanja (Fairclough, 2013, 9). Drugim rečima, ona podrazumeva vrednosno i podrobnije angažovanje istraživača u razumevanju sveta oko sebe.

Na ovu dimenziju se oslanja i eksploratorna koja podrazumeva da autori ponude i objašnjenje za procese i pojave koje su predmet primene analize diskursa. Ferklaf ukazuje da se na ovaj način zapravo testiraju proklamovane hipoteze o faktorima koji objašnjavaju pomenute ishode. (Ibidem, 2013, 9)²¹ Temeljni pojam KAD i istorijske analize predstavlja koncept diskursa. Pomenuti autor navodi da se ovaj pojam odnosi na: kreiranje značenja kao deo šireg društvenog procesa; na jezik povezan sa posebnim društvenim poljem ili praksom; način konstruisanja percepcija sveta povezanih sa konkretnom društvenom perspektivom (Fairclough 2013, 11).²²

Kritička analiza diskursa inicira razumevanje kompleksnosti, suprotstavlja se redukcionizmu i dogmatizmu, istovremeno je samoreflektivna i skeptična. (Kendall, 2007) Pod ovim podrazumevamo da kritička analiza diskursa nije puko razvrstavanje sadržaja i njegov kodiranje, već predstavlja metodološki alat koji treba da nam ukaže na smisao i ulogu teksta, tj. na koji način jedinica analize diskursa odražava posmatrane društvene

²¹ Kritička analiza diskursa ukazuje „na ideološki karakter diskursa”. (Fairclough 1993, 136; Fairclough 1989). Autor zapravo svoje stavove bazira na neomarksističkim konceptima u sagledavanju uloge diskursa u oblikovanju društvenih odnosa

²² Autor dalje nastavlja da diskursi na semiotički način konstruišu aspekte sveta oko nas, koji se mogu definisati iz različitih pozicija i perspektiva različitih društvenih aktera (Fairclough 2013, 11). Ferklaf zapravo navodi da je tekst neka vrsta posrednika između društve strukture i posebnih diskurzivnih ishoda kojim se konstituiše poredak/hijerarhija diskursa. (Fairclough 1995, 2002, 2013)

procesu i promene. Skeptičnost se ogleda u potrebi istraživača da polemizuje sa samim nalazima analize u kontekstu svog teorijskog okvira, kao i da ispituje opravdanost svojih iznetih hipoteza.

U kritičkoj analizi diskursa „društvena praksa implicira dijalektički odnos između određenih diskurzivnih događaja i institucija i društvenih struktura (Fairclough and Wodak 1997, 258). Diskurzivni događaji konstituišu društveni konstrukt i bivaju konstituisano od strane istog, kao i od institucija, društvenih struktura, društvenih identiteta pojedinaca i grupa (Glynos et al., 2009, 18).

Kritička analiza diskursa vidi diskurs „kao ishod odnosa moći i društvenih struktura“ (Glynos et al., 2009, 18). Ovaj pristup zapravo iskazuje stav da „diskurzivno ponašanje aktera nije ishod njihove slobodne volje već spoljnih socio-političkih pritisaka“ (Johnstone, 2008, 267).

Ovako poimanje diskursa ima ograničenja jer zanemaruje aktere, njihove preferencije i interese u procesima koji se posmatraju. Naime, možemo da uvidimo da kritička analiza diskursa zapravo ne obuhvata pomenute interne dinamike i ponašanja aktera, odnosno da pre naglašava značaj i ulogu strukture i odnosa moći u razumevanju ponašanja i promena koje karakterišu delovanje MMF-a u kontekstu međunarodne nejednakosti.

Odgovarajuće rešenje čini već pomenuta istorijska analiza diskursa (IAD). Ovaj podtip kritičke analize diskursa povezuje poimanje uloge, značaja i sadržaja diskursa u istraživanju društvenih procesa sa razumevanjem uloge aktera, njihovih interesa i preferencija, kao i unutrašnje dinamike za oblikovanje delovanja institucija, pojedinaca ili grupa. Naime, IAD istražuje kako se diskurzivne prakse institucionalizuju ili kako se izjave ili poruke transformišu u faktore koji oblikuju društvene odnose (Pedersen, 2009, 8)

Ključni argument IAD jeste da „fokus na objektivnim društvenim varijablama poput roda, klase, etniciteta, moći/snage nisu dovoljni da objasne uticaj društvenog konteksta na varijacije jezika i diskursa“ (Glynos et al., 2009, 18).²³ Autori poput Teuna Van Dijka (Teun Van Dijk) ističu da je ključna spona između društvenog konteksta i strukture diskursa sociopsihološki faktor aktera koji učestvuju u procesu (Van Dijk, 2005, 56).

Rut Vodak (Ruth Wodak) i Martin Majer (Martin Meyer) kao neki od najvažnijih zagovornika istorijske analize diskursa zastupaju stav da objektivne društvene okolnosti proistekle iz društvene strukture ne oblikuju narativ već to čine subjektivne percepcije ovih događaja/okolnosti koje zapravo utiču na diskusiju i tekst (Wodak and Meyer, 2009, 14).²⁴

Po rečima Vodak IAD pristup omogućava sistematsku, eksplicitnu i transparentnu analizu istorijske (tj. intertekstualne) dimenzije diskurzivnih praksi, istražujući načine na koje su određeni žanrovi diskursa podložni promenama tokom vremena, kao i integrišući različite teorijske pristupe u nameri da se objasni kontekst (Wodak, 2011, 628).

Bečka škola analize diskursa kojoj pripadaju ova dva autora zapravo naglašava ulogu preferencija i subjektivnost aktera u oblikovanju diskursa o određenim procesima i događajima u kojima ovi akteri indirektno ili direktno učestvuju. Za razliku od klasične

²³ IAD poput KAD je usmerena na rešavanje problema, ali IAD pruža širi okvir za njihovo identifikovanje i klasifikovanje (Glynos et al., 2009, 20). Ove mogućnosti koje pruža IAD baziraju se pre svega na uključivanju pored društvenog konteksta i subjektivnih faktora poput preferencija, interesa i normativnih vrednosti za razumevanje nastanka i uloge određenih diskursa.

²⁴ Autori dalje nastavljaju da su ove „subjektivne definicije“ određene socio-psihološkim okvirom relevantnih aktera (Wodak and Meyer, 2009, 14).

kritičke analize diskursa u istorijskoj verziji se odnos između društvenog konteksta i strukture i onih koji zapravo kreiraju diskurs posmatra kao dvosmeran, ako ne sa važnijom ulogom subjektivnih faktora, onda bar ravnopravnom.

Wodak prepoznaje četiri karakteristike istorijske analize diskursa, reč je o interdisciplinarnosti, orijentisanost ka problemu, triangulacija kao osnovni metodološki princip, i orijentacija kao primeni (Wodak, 2015, 2).

Autorka po triangulacijom podrazumeva pristup koji objedinjuje različite teorije, polazišta i metode, ako i izvore podataka (Wodak, 2011, 65).²⁵ Na ovakav način se IAD pristup bori sa nepreciznim ishodima istraživanja, ograničenjima koje sa sobom nosi KAD, tj. analiza diskursa sama po sebi. Upotrebom različitih metoda, i primenom kompleksnijih teorijskih okvira rešava se potencijalni problem preterane subjektivnosti autora u iznošenju zaključaka u istraživanju (Wodak, 2011).

Iz prethodnih pasusa uočavaju se razlozi zašto IAD zauzima važno mesto u metodološkom okviru. Ne samo da održava kompleksnost i pragmatičnost teorijskog okvira već predstavlja zahvalan alat u pružanju preciznih uvida koji se odnose na dinamiku nastanka i uloge diskursa u konkretnim reformskim procesima unutar MMF-a u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti.

Takođe, za istraživanje u disertaciji od posebne važnosti jeste to što IAD poseban akcenat stavlja na aktere/agente promena, koji imaju odgovarajuću relevantnost/autoritet u procesima kreiranja diskursa. U prilog govori i teze da jezik sam po sebi nije snažan već da on crpi i odražava snagu kroz uticajne aktere koji ga stvaraju (Wodak, 2015, 4). Tako IAD predstavlja zahvalno sredstvo u razumevanju motiva i uloge ključnih predstavnika MMF-a u kreiranju, promovisanju i zastupanju novog diskursa i pratećih narativa koje o dohodovnoj nejednakosti.²⁶ Upotreba istorijske analize diskursa omogućava da se sagleda i na koji način su pomenuti akteri koristili finansijske krize iz studije slučaja, kako bi prioritizovali pitanje unutrašnje ekonomske nejednakosti i shodno tome sproveli odgovarajuće reforme politika i mehanizama delovanja Fonda. Odnos snage između relevantnih aktera u oblikovanju diskurzivnih ishoda se ogleda prvo u takmičenju/borbi šta će biti sadržaj diskursa koji pretenduje da postane dominantan u odnosu na alternative, zatim se ogleda na širenje ovog diskursa i njegovo zastupanje u javnosti.

Definicija diskursa u okviru IAD očigledno predstavlja dopunjenu verziju već navedene definicije Ferklafe u okviru KAD, tj. načina kako ovaj tip analize shvata diskurs i prateće koncepte.²⁷ Ova dopuna se prepoznaje u uključivanju subjektivne dimenzije i uloge

²⁵ Triangulacioni pristup je zasnovan na konceptu „konteksta“ i podrazumeva četiri nivoa: (Reisigl and Wodak 2009, 94)

- neposredni, jezički ili tekstualni unutrašnji ko-tekst i ko-diskurs
- intertekstualni i interdiskurzivni odnos između iskaza, tekstova, žanrova i diskursa
- ekstralingvističke društvene varijable i institucionalni okviri specifičnog „konteksta situacije“
- širi društveno-politički i istorijski kontekst u koji su diskurzivne prakse ugrađene i sa kojima su povezane

²⁶ Pomenute faze iz teorijskog okvira i uloga aktera u ovim fazama se preklapa sa tipovima moći u okviru diskursa, tj. „moć u diskursu“, „moć nad diskursom“ i „moć diskursa“ (Kanwal and Garcia 2019, 321-324). Osnovni mehanizmi pomoću kojih triangulacija povezuje/objedinjuje iskaze, narrative, diskurse, diskurzivne događaje, percepcije i interese aktera i ishoda njihovog delovanja jesu intertekstualnost i interdiskurzivnost.

²⁷ Bečka škola analize diskursa definiše diskurs kao (Reisigl and Wodak 2009, 89): skup semiotičkih praksi zavisnih od konteksta koje se nalaze unutar specifičnih polja društvenog delovanja; društveno konstituisan i

relevantnih pojedinaca u procesima nastanka i širenja diskursa. Poput KAD i IAD ističe da diskurs čine narativi/žanrovi o diskurzivnim događajima koji stoje u određenom poretku.

Prilikom primene istorijske analize diskursa sadržaj u jedinicama analize se razvrstava u pomenute narative. „Žanr”/nativ se može okarakterisati kao društveno potvrđen način upotrebe jezika u vezi sa određenim vrstama društvenih aktivnosti i događaja (Wodak, 2015, 6).

U našem slučaju diskurs i narativi o ekonomskoj nejednakosti zastupaju relevantni akteri u okviru Međunarodnog monetarnog fonda, odnosno same ove institucije. Primena istorijske analize diskursa zapravo predstavlja vrlo koristan metodološki alat za ispitivanje upotrebe diskursa radi ostvarenja određenih ciljeva i interesa koje zastupa institucija, kao i u kojoj meri sam diskurs oblikuje ove interese i ciljeve. Otklon od ideologije i društvene strukture u analizi diskursa koje zastupa IAD, za posledicu je imalo približavanje ovog metodološkog pristupa i pratećih metoda proučavanju institucija/institucionalnoj teorije. Ovaj trend se preklapa sa sve većim značajem istraživanja uloge ideja u institucionalnim reformama (Pedersen, 2009, 9)

Iz prethodno navedenih razloga, istorijska analiza diskursa zbog svog zastupanja teze da preferencije, interesi i normativne vrednosti aktera koji učestvuju u procesu stvaranja i promovisanja diskursa mogu oblikovati reformske procese unutar MMF-a, obezbeđuje metodološku podlogu za dokazivanjem hipoteza koje smo predvideli konceptima teorija birokratizacije i eksploatacije kriza. Primena ove metode omogućava da sagledamo razloge, dinamiku i posledice transformacije diskursa MMF-a o dohodovnoj nejednakosti unutar država, kao i promene unutar pojedinačnih narativa koji čine ovaj diskurs poput narativa o odnosu unutrašnje nejednakosti i ekonomskog rasta. Primena IAD pored toga što predstavlja alat za razumevanje upotrebe finansijskih kriza u promovisanju ovih transformacija, ona otkriva i konkretne reformske korake u delovanju Fonda.

Pored analize diskursa u okviru studije slučaja koristi se analiza sadržaja kao istraživačka tehnika.

društveno konstitutivan; vezan za makrotému; povezan sa argumentacijom o tvrdnjama o validnosti— koja uključuje nekoliko društvenih aktera sa različitim tačkama gledišta (Reisigl and Wodak 2009, 89).

3.1.2. Analiza sadržaja

Analiza sadržaja je jedan od najzastupljenijih metoda u istraživanjima društvenih procesa. Izvorno ova metoda se odnosi na direktne i jasno merljive aspekte tekstualnog sadržaja, i po pravilu na apsolutnu i relativnu učestalost reči po tekstu ili površinskoj jedinici (Titscher and Jenner, 2000, 60).

Kasnije je koncept proširen tako da uključuje sve one procedure koje operišu sa (sintaksičkim, semantičkim ili pragmatičkim) kategorijama, ali i koje nastoje bar da kvantifikuju i kvalitativno obrade kategorije pomoću kojih se dokazuju hipoteze nekog istraživanja (Ibidem, 2000, 60).

Danas u akademskoj javnosti postoji konsenzus da je analiza sadržaja istraživačka tehnika „za objektivnu, sistematičnu i kvalitativnu i kvantitativnu opis manifestnog sadržaja komunikacije” (Berelson, 1952, 18), kao i za „objektivno identifikovanje određenih karakteristika poruka” koje se sadrže u izvorima literature (Holsti, 1968, 601).

U istraživanju, analiza sadržaja je primenjena prilikom obrade zvaničnih izjava predstavnika Fonda, zvaničnih dokumenata MMF-a, kao i izveštaja, knjiga, zbornika, naučnih radova posvećenih promeni pristupa Međunarodnog monetarnog fonda ekonomskoj nejednakosti, reformi politika i mehanizama delovanja u cilju smanjenja nejednakosti, kao i ulozu finansijskih kriza od 1997. do 2018. godine u ovim reformskim procesima.

U nameri da ovu složenu temu sagledamo na što valjaniji i sveobuhvatniji način, kako smo to već istakli, pored kvalitativnih metoda primenjene su i kvantitativne pre svega statističke metode.

3.1.3. Primena statističkih metoda

Uloga ovih metoda jeste da proveriti, potvrdi i upotpuni uvide do kojih se došlo u okviru upotrebe kvalitativnih metoda. Svrha korišćenja statistike jeste testiranje pojedinih ishoda i obrazaca transformacije diskursa o ekonomskoj nejednakosti do kojih se došlo primenom istorijske analize diskursa.

Od statističkih metoda služićemo deskriptivnom i inferencijalnom statistikom. Svrha primene deskriptivnih statističkih metoda jeste utvrđivanje distribucija/učestalosti i korelacija kategorija koje su definisane prilikom analize zvaničnih govora predstavnika Fonda.

Pod korelacijom podrazumevamo metod koji opisuje u kojoj meri su dve ili više varijabli međusobno povezane. Prednost ove metode leži u činjenici da se kroz jedan podatak, koeficijent korelacije može opisati povezanost između ovih varijabli (Wheelan, 2013, 61).²⁸

Važno je napomenuti da ovaj indikator nikada ne ukazuje na uzročno-posledične veze između posmatranih varijabli već isključivo njihovu korelaciju/povezanost.

²⁸ Pirsonov koeficijent korelacije „r”, nazvan po Karla Pirsona, koji se kreće u rasponu između -1,00 (apsolutno negativna korelacija) i +1,00 (apsolutno pozitivna korelacija), ukazuje na jačinu/snagu linearnog odnosa između kategorija (Witte and Witte, 2016, 113).

U nameri da se utvrdi postojanje kauzalnih mehanizama, kako na to i obavezuje u prethodnim paragrafima objašnjen metodološki okvir, u istraživanju primenjuje se linearna regresija, kao alat inferencijalne statistike, a u cilji dokazivanja uzročnih odnosa između pojedinih varijabli (Witte and Witte, 2016, 129-136). Svrha upotrebe linearne regresije jeste da ukaže na postojanje kauzalnih odnosa između promene diskursa MMF u pogledu unutrašnje dohodovne nejednakosti i eksploatacije kriznih situacija u promovisanju promena unutar Fonda, kao i odnos između pomenute transformacije i reformskih procesa unutar Fonda.

Prilikom primene ovih metoda korišćićemo Microsoft Excel program za statističku obradu podataka. Pored podataka do kojih ćemo sami doći kroz istraživanje važan izvor za primenu kvantitativnih metoda čine i relevantne baze podataka međunarodnih finansijskih institucija.

3.2. Selekcija jedinica analize

Kada je reč o prikupljanju podataka i selekcije jedinice analize, tj. izvora podataka, u istraživanju koriste se kompleksan/heterogen analitički uzorak koji obuhvata sa jedne strane zvanična relevantna saopštenja, dokumenta, izjave, intervjue i nastupa na javnim skupovima (primarni izvori), a sa druge strane, knjige, naučne radova, zbornike i novinske članke (sekundarni izvori). Takođe, u analitički uzorak spadaju i baze podataka o kretanju za naše istraživanje relevantnih ekonomskih indikatora.

Upotreba prideva relevantni i zvanični implicira subjektivnu selekciju jedinica analize, tj. odabir određenih/ciljanih primarnih i sekundarnih izvora podatka za koje se veruje da predstavljaju čvrst i reprezentativan poligon za dokazivanje proklamovanih hipoteza i ciljeva disertacije.

Selektivnim određivanjem pomenutih izvora/jedinica analize rizikuju se manjkavosti koje sa sobom nosi moguća izrazita arbitrarnost, a koje se ogledaju u metodološkoj nepreciznosti, nepouzdanim rezultatima i upitnosti samog kredibiliteta istraživanja.

U nameri da izbegnemo kritike upućene cherry-picking pristupu (Moravcsik, 2014; Baker and Levon, 2015) korišćićemo modifikovanu verziju selektivnog pristupa koja podrazumeva primenu određenih kriterijuma u selekciji jedinica analize koje će biti predmet metodološke obrade.

Kriterijumi za odabir primarnih izvora podataka jesu:

- Vremenski, u skladu sa vremenskim okvirom studije slučaja. Fokus će biti stavljen na period od 1997. do 2018. godine. U obzir će se uzimati i izvori podataka i nakon 2018. godine ali koji su bili posvećeni predmetu istraživanja u navedenom periodu.
- Kriterijum konteksta stavlja akcenat na izvore grupisane oko finansijskih kriza. Preciznije rečeno pažnja će biti posvećena u većoj meri onim jedinicama analize koje su nastale za vreme i neposredno nakon posmatranih finansijskih kriza.
- Kriterijum teme se odnosi na prikupljanje podataka koji su na indirektan ili direktan način posvećeni konceptu ekonomske nejednakosti, tj. reformama politika i mehanizama delovanja Fonda koji se tiču ovog pitanja. Opisani kriterijum pokriva još i odnos finansijskih kriza i pomenutih reformskih procesa unutar MMF-a.

- Kada je reč o analizi izjava, intervju i saopštenja, analiziraće se samo oni materijali koji su potekli od aktera koje smo označili kao agente promena unutar Fonda.
- Poslednji kriterijum koji se zapravo prožima kroz sve prethodne navedene jeste više puta pomenuti princip intertekstualnosti koji odražava međusobnu povezanosti i usmerenost izvora podataka/jedinica analize.

Primenom ovih kriterijuma u okviru veb-arhive, koja se nalazi na internet prezentaciji Međunarodnog monetarnog fonda <https://www.imf.org/>, kao jedinice analize selektovano je 237 oficijelnih govora. Reč je o nastupima u ime Fonda od strane direktora MMF-a, njihovih zamenika, rukovodilaca departmana ključnih za kreiranje i sprovođenje reformi unutar ove institucije. Na ove jedinice analize u okviru studije slučaja primenjena je istorijska analiza diskursa u cilju dokazivanja transformacije diskursa i narativa Fonda o značaju unutrašnje nejednakosti kao i posledica ove transformacije na reforme MMF-a.

Pored ovih zvaničnih izjava, primarne jedinice literature takođe čine izveštaji Svetski ekonomski izgledi (World Economic Outlook) od 1997. do 2018. godine. Reč je redovnim publikacijama koje odražavaju dominantnu ekonomsku paradigmu i ciljeve ove institucije, stavove njenih ključnih odeljenja, kao i pregled preporuka ekonomskih politika i izveštaj njihove primene u državama članicama. Upravo iz ovih razloga Svetski ekonomski izgled predstavlja odličan izvor za primenu analize sadržaja kako bi se stekli uvidi u pogledu reformi politika i mehanizama delovanja MMF-a u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti. Takođe, analiza sadržaja u ovim izveštajima omogućava da se istraži u kojoj meri je novi diskurs o nejednakosti prisutan u funkcionisanju Međunarodnog monetarnog fond, tj. kako se ta promena manifestuje na delovanje Fonda u praksi.

Na osnovu analize Svetskog ekonomskog izgleda po principu intertekstualnosti kao jedinice analize biće obrađeni i pojedinačni drugi izveštaji MMF-a poput Izveštaja globalne finansijske stabilnosti (Global Financial Stability Report) ili Fiskalnog monitora (Fiscal Monitor).

DRUGI DEO

STUDIJA SLUČAJA: PROMENA PRISTUPA MMF-a EKONOMSKOJ NEJEDNAKOSTI

Drugi deo disertacije predstavlja studija slučaja koja treba da kroz istraživanje prakse potvrdi ciljeve ove disertacije, odnosno opravda objašnjenja koja nudi njen teorijski okvir.

Svrha ove studije, čiji se vremenski okvir prostire od 1997. do 2018. godine, jeste da dokaže da je MMF reformisao shvatanje/diskurs, politike i mehanizme delovanja po pitanju ekonomske nejednakosti u ovom posmatranom periodu.

Studiju slučaja, čine dva dela posvećena istraživanju promena koje se odnose na diskurs, politike i mehanizme delovanja MMF u pogledu ekonomske nejednakosti.

Prvi deo argumentuje našu tezu o redefinisaju diskursa, pre svega, unutrašnje dohodovne nejednakosti i pratećih narativa koji čine novo viđenje ekonomske nejednakosti od strane MMF-a. U metodološkom delu smo istakli da u ovoj fazi dominira primena istorijske analize diskursa koja treba da nam pokaže evolutivni put novog shvatanja značaja dohodovne nejednakosti, njenog odnosa sa međunarodnom dimenzijom nejednakosti i ekonomskim rastom, kao i uloge finansijskih kriza u oblikovanju i promociji ovog shvatanja.

Drugi deo se zasniva na istraživanju promena politika i mehanizama delovanja Fonda kojima se podstiče smanjenje nejednakosti. Ove reforme proističu iz prethodno redefinisano diskursa o značaju unutrašnje ekonomske nejednakosti. Preciznije rečeno, promena u percepciji dohodovne nejednakosti je prethodila promenama u pogledu politika i mehanizama delovanja MMF-a posvećenih pitanju ekonomske nejednakosti.

IV FINANSIJSKE KRIZE: POZADINA STUDIJE SLUČAJA

Pre nego što započnemo istraživanje studije slučaja promene pristupa MMF-a ekonomskoj nejednakosti, smatramo da je neophodno prvo predstaviti pozadinu ove studije, tj. objasniti ulogu finansijskih kriza u periodu od 1997. do 2018. godine u oblikovanju novog pristupa MMF-a.

Finansijske krize za koje smo naveli u prethodnim delovima da čine studiju slučaja disertacije, predstavljaju svojevrsnu „scenografiju” za odigravanje pomenute promene pristupa Međunarodnog monetarnog fonda. Naime, ne samo da percepcije delovanja Fonda u ovim krizama predstavljaju okidač za iniciranje i produbljivanje novog diskursa i reformi politika i mehanizama delovanja MMF-a već one čine i sredstvo koje su agenti promena koristili kako bi nametnuli svoja stajališta/shvatanja nejednakosti kao temelj ove promene pristupa.

Važno je da napomenemo da finansijske krize nisu predmet istraživanja, tj. u studiji slučaja nećemo se baviti detaljnije njihovim uzrocima, tokovima i posledicama, kao ni ulogom Fonda u njihovom rešavanju. Ove krize su predmet istraživanja u kontekstu mere i načina na koji su doprinele promeni pomenutog pristupa, kao i na koji način su ih akteri unutar MMF-a koristili u promovisanju i zastupanju sadržaja navedenog pristupa.

Kako smo istakli, studija slučaja obuhvata tri ekonomske krize i njihove postkrizne periode. Upravo u narednim delovima biće predstavljeni njihovi pregledi, pre svega u cilju pojašnjenja konteksta u kom je došlo do reformi diskursa, politika i mehanizama delovanja Fonda.

4.1. Azijska finansijska kriza^{29*}

Zemlje Jugoistočne i Istočne Azije svoj privredni uzlet beleže u period od šezdesetih godina do sredine devedesetih godina prošlog veka. Ovaj privredni uzlet po uzoru na privredni razvoj Japana, zasnovan je na izvozno-orijentisanoj privredi, snažnoj sprezi države, banaka i privrednih aktera, određenom vidu protekcionizma za strateške industrijske sektore. Adžat Sing izdvaja šest odlika „Istočno azijskog modela razvoja” ili „Azijskog kapitalizma” kako još naziva ove ekonomske sisteme (Singh, 1998,7-8):

- Prvu odliku predstavlja snažna veza između države i privrede oličena u njihovim koordinisanim aktivnostima.
- Druga odlika jeste da je državna intervencija pre bila u vidu „administrativnih vodiča” nego zakonskim aktima.
- Postojanje „sistema glavne banke” koji omogućava dugoročnu saradnju između finansijskih institucija i preduzeća i izvesnost u planiranju privrednih aktivnosti i sigurnost priliva kapitala predstavlja treću karakteristiku Azijskog ekonomskog modela.
- Četvrtu odliku čini posebna korporativna kultura upravljanja, koja podrazumeva sistem doživotnog zapošljavanja i odnos saradnje menadžmenta i radnika.
- Peta odlika podrazumeva odbacivanje konkurentne tržišne privrede svojstvene zapadnoevropskim i severnoameričkim državama zarad razvoja strateških privrednih grana, tehnološkog razvoja i poboljšanja životnog standarda.
- Poslednju odliku predstavlja postepena ili strateška integracija ovih država u međunarodne ekonomske tokove.

Zahvaljujući ovakvom načinu funkcionisanja, pomenute države su u period od šezdesetih godina do kraja 20. veka višestruko puta uvećale svoj bruto domaći proizvod, dohodak po glavi stanovnika, smanjile stopu smrtnosti, nepismenosti i siromaštva uz relativnu nisku dohodovnu nejednakost. O izvanrednosti postignutih rezultata ovih zemalja govori i termin „Istočnoazijsko čudo” kojim je Svetska banka opisivala ekonomske i društvene trendove u ovom delu sveta (Joyce, 2012, 106; World Bank, 1993).

Prva ozbiljan test modela i ekonomija pomenutih zemalja je bila Jugoistočnoazijska finansijska kriza (Azijska kriza) iz 1997. godine. U literaturi ne postoji konsenzus oko njenog nastanka i toka.

Tako su autori poput Džefri Frenkela (Jeffrey Frankel) smatrali da je uzrok krize u samom načinu funkcionisanja, tj. strukturi azijskog modela kapitalizma (Frankel, 1998, 2). Pomenuti Adžat Sing pripada grupi autora koja uzrok krize vidi u liberalizaciji globalnog

^{29*}Ovaj segment predstavlja prerađen i izmenjen deo master rada kandidata pod naslovom „Uloga međunarodnih finansijskih institucija u podsticanju međunarodne nejednakosti – delovanje Međunarodnog monetarnog fonda u Jugoistočnoazijskoj krizi iz 1997. godine”, 33-58. Ovaj rad je odbranjen 2013. godine na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.

finansijskog tržišta, odnosno liberalizaciji protoka kapitala. Sing ističe da osnovni uzrok krize nije preterani upliv i kontrola privrede od strane države, već njen nedostatak u procesu liberalizacije kretanja kapitala u periodu krajem osamdesetih godina 20. veka (ob.cit.Singh, 1998, 18). Za Džefri Saks (Jaffry Sachs) i Stivena Radeleta (Steven Radelet) uzrok krize predstavlja višestruki ekvilibrijum, u kome sudominantni faktori finansijska panika zasnovana na određenim makroekonomskim slabostima, poput visoke stope kratkoročnih kredita, greške u vođenju makroekonomske politike i događaja koji su izazvali paniku (Sachs i Radelet, 2000, 149).³⁰ Pablo Bustelo zastupa stav o složenosti uzroka finansijske krize iz 1997. godine na prostoru Jugoistočne Azije. Po njegovom mišljenju, uzrok finansijskog sloma posmatranih zemalja treba tražiti u međusobnoj povezanosti preinvestiranosti, finansijske liberalizacije, loših makroekonomskih pokazatelja poput velikog spoljnog duga ili deficita tekućeg računa, kao i efekat „ponašanja krda“ na međunarodnom tržištu kapitala (Bustelo, 1998, 15-17).

U ovom istraživanju, stvarni uzrok krize se vidi u složenom istovremenom delovanju više faktora od kojih je bilo dominantno odsustvo odgovarajućeg regulatornog finansijskog okvira i naglog priliva, a zatim i odliva „vrućeg kapitala“ u ove zemlje.

Države Jugoistočne Azije su sredinom 80-ih godina 20. veka započele sa ublažavanjem svojih restriktivnih mera za kontrolu priliva inostranog kapitala. Početkom devedesetih godina, proces liberalizacije tržišta kapitala na Tajlandu, Indoneziji i Južnoj Koreji dostiže svoj vrhunac. Pored brojnih zahteva i ohrabrenja Međunarodnog monetarnog fonda, Svetske banke, Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj, kao i mnogih tada vodećih ekonomija za otvaranjem tržišta kapitala, zemlje Jugoistočne Azije su, pre svega, bile motivisane sve većom potrebom za prilivom kapitala zarad održanja visoke stope privrednog rasta. Pomenuti Bustelo je primetio da su se posmatrane zemlje upustile u otvaranje tržišta kapitala zbog nemogućnosti da alokacijom domaće štednje obezbede neophodan kapital za dalji privredni razvoj (Ibidem, 1998, 5-8). Potreba za većim prilivom kapitala, kao i namera da se što brže integrišu u međunarodne finansijske tokove doprinele su da ove zemlje otvore svoja tržišta kapitala bez donošenja odgovarajućeg pravnog okvira, mehanizama regulisanja i kontrole finansijskih tržišta.

Upravo odsustvo adekvatne uređenosti domaćih finansijskih tržišta predstavlja glavnu slabost finansijskih i privrednih sistema Tajlanda, Indonezije i Južne Koreje, a samim tim i pogodno tle za špekulativne napade, rizične kredite, nastanak ekonomskog mehura tržišta kapitala i nekretnina, nerazvijen i neuređen bankarski sektor. Odustajanje od postepenog integrisanja svojih privreda u svetske ekonomske tokove i neadekvatna regulacija finansijskog sistema prilikom liberalizacije domaćih tržišta predstavljaju osnovni uzrok finansijske krize koja je zahvatila posmatrane zemlje. Za razliku od onih koji sam proces otvaranje tržišta kapitala vidi kao uzrok krize, mi vidimo način na koji su ove zemlje sprovele ovaj proces.

³⁰ Inicijalni događaji koji su, po mišljenju ova dva autora, izazvali paniku bankrotstva „Hanbo Steel“, „Sammi Steel“ i „Kia Motors“ u Južnoj Koreji, „Sampasong Land“ na Tajlandu (Sachs i Radelet, 2000, 149).

4.1.1. Okidači azijske finansijske krize

Pod okidačima krize podrazumevamo faktore koji su na neposredan način doprineli nastanku finansijske nestabilnosti na Tajlandu, u Indoneziji i Južnoj Koreji. Razlog za uvođenje ove kategorije jeste namera da se ukaže da su faktori koji se obično pominju kao uzroci krize zapravo posledica stvarnog uzroka krize. Smatramo da bi analiza samo okidača kao jedinih uzroka krize zamaglila razumevanje samog nastanka i razvoja azijske finansijske krize. Neposredne okidače krize možemo podeliti na spoljne i unutrašnje faktore. U prvu grupu spadaju faktori koji odražavaju doprinos međunarodnih finansijskih trendova nastanku finansijske krize, tj. ovi faktori predstavljaju varijablu na koju posmatrane zemlje nisu mogle da utiču. U ovu grupu spadaju špekulativni napadi na valute posmatranih zemalja, posebno na Tajlandski bat i u manjoj meri na Korejski von. Krajem 1996. godine i u prvoj polovini 1997. godine došlo je do čestih špekulativnih napada na tajlandsku valutu. Primera radi, u jednoj nedelji u maju 1997. godine prilikom špekulativnih udara Centralna banka Tajlanda izgubila je 20 milijardi dolara (Ito, 2007, 25). Kao spoljni faktor ističe se i apresijacija dolara u odnosu na jen što je doprinelo smanjenju konkurentnosti privreda Tajlanda i Koreje, pa samim tim i smanjenju izvoza.

Grupu unutrašnjih okidača krize čine visoka stopa i struktura spoljnog duga i pucanje tržišnih mehura nekretnina i kapitala na Tajlandu i u Južnoj Koreji. Rast stope spoljnog duga posmatranih zemalja predstavlja direktnu posledicu neuređenog procesa liberalizacije kapitala. Ukupna inostrana zaduženost Tajlanda u periodu od 1990. godine do 1996. godine gotovo se udvostručila, Indonežanski spoljni dug se u ovom periodu uvećao približno za 30%. Spoljni dug Južne Koreje se samo za dve godine uvećao za 26 milijardi dolara (Sachs i Radelet, 2000, 114). Smatramo da je ključno istaći i strukturu spoljnog duga u kojoj je dominirala visoka zaduženost privatnog sektora najčešće sa kratkim rokom otplate.

Sa slabljenjem vrednosti valuta, privatnom sektoru postajalo je sve teže da servisira svoje obaveze prema inostranstvu. Nemogućnost otplate kredita, pored pomenutog smanjenja izvoza, pokrenulo je lanac bankrotstva i nelikvidnosti u privredi. Veliki deo ovih kratkoročnih kredita bio je usmeren na kupovinu i izgradnju nekretnina, odnosno stvaranju ekonomskog mehura na njihovom tržištu. Pomenuto smanjenje izvoza, nemogućnost otplate kredita i bankrot velikih kompanija doveli su do pucanja ovog mehura. Kolaps tržišta nekretnina za posledicu je imao produbljivanje panike kod investitora, samim tim i rast stope odliva kapitala. Navedeni opis ekonomskog stanja u zemljama je predstavljao jasan signal da one ulaze u nezavidne finansijske okolnosti koje su bile okidač dublje krize.

4.1.2. Faktori koji su produbili krizu - posledice delovanja MMF-a

Pod faktorima koji su doprineli produbljanju jugoistočnoazijske finansijske krize podrazumevamo neadekvatnu makroekonomsku politiku, efekat „prelivanja“, kao i delovanje Međunarodnog monetarnog fonda.

Neadekvatna makroekonomska politika se ogleda u istrajavanju država na očuvanju fiksnih deviznih kurseva. Ovakvo postupanje za posledicu je imalo smanjenje deviznih rezervi potrebnih za očuvanje poverenja u sposobnost država da ispunjavaju svoje preuzete obaveze. Tu je i naglo napuštanje ovih deviznih režima i prelazak na fluktuirajući devizni kurs u uslovima ekonomske nestabilnosti. Prelazak sa fiksnih deviznih kurseva na fleksibilne bila je nužnost zbog nepostojanja dovoljnog nivoa deviznih rezervi kojima bi se fiksni paritet između deviznog kursa održavao, a istovremeno i namera da se spreče dalji špekulativni napadi.³¹ Glavna nevolja kod ovog prelaska jeste što u uslovima finansijske nestabilnosti predstavlja negativan signal investitorima o ekonomskom stanju u državi. Prelivanje finansijske krize na Indoneziju, kao i na druge zemlje izvan regiona predstavlja posledicu panike investitora, tj. povlačenja kapitala iz regiona, kao i posledicu pojave konkurentske depresijacije valuta. Pored ova dva, možda i najvažniji faktor koji je doprineo produbljanju jugoistočnoazijske finansijske krize jeste neadekvatno delovanje Međunarodnog monetarnog fonda. Upravo analiza uloge Fonda u rešavanju ove krize predstavlja početnu tačku naše studije slučaja.

Naime, kako smo to istakli, delovanje Fonda u ovoj krizi je bilo predmet ozbiljnih kritika koje su se prelele u institucionalnu krizu legitimiteta i kredibiliteta MMF-a. Najglasnija i najznačajnija kritika ticala se samog postupanja Fonda u krizi, tj. paketa mera za spašavanje i otklanjanje posledica finansijske krize u državama koje je ona zahvatila.

Prvu grešku koju je Međunarodni monetarni fond učinio predstavlja pogrešno „postavljanje dijagnoze krize“ (ob. cit. Singh, 1998, 16). Iz teze da je glavni uzrok krize sam način funkcionisanja ekonomskih sistema Indonezije, Tajlanda i Južne Koreje proistekao je stav Međunarodnog monetarnog fonda da samo primenom strukturnih reformi finansijskog i korporativnog sektora može doći do prevazilaženja finansijske nestabilnosti i obnove poverenja investitora u tržište ovih zemalja. Pomenute slabosti azijskog modela kapitalizma po mišljenju Fonda odražavaju se u pregrejanosti privrede (tržišnim mehurovima), deficitima tekućeg računa i nesolventnim finansijskim institucijama (Singh and Zammit, 2006, 1-4). Stoga i ne čudi što su programi MMF-a za rešavanje krize bila dizajnirana za rešavanje problema proisteklih iz monetarizacije deficita tekućeg računa i visoke zaduženosti pre svega države. Ovu tvrdnju potkrepljujemo insistiranjem Fonda na strogim merama štednje, tj. na ostvarenju fiskalnog suficita i čvrstoj monetarnoj politici, prilikom odobravanja stand by aranžmana pomenutim državama (Gill and Gill, 2008).

Neuviđanje da jugoistočnoazijska kriza nije proizvod loših makroekonomskih performansi vlada ovih država već proizvod uglavnom aktivnosti privatnog sektora predstavlja drugu grešku u dijagnozi ove finansijske krize. Iz ovakvog razumevanja uzroka proistekle su mere fiskalne i monetarne politike, kao i određene reforme finansijskog i

³¹ U trenutku prelaska sa fiksnog na fleksibilni devizni kurs, neto devizne rezerve Tajlanda su bile gotovo na nuli, Južne Koreje su iznosile 5 milijardi dolara, dok je Indonezija imala najviši nivo od 20 milijardi dolara (Ibidem, 1998, 28).

korporativnog sistema, čija primena je doprinela da se pomenuti ciljevi i prognoze Fonda ne ostvare.

Monetarna politika koju je zastupao Međunarodni monetarni fond u rešavanju Azijske krize je podelila stručnu javnost u vezi sa njenom opravdanošću i efikasnošću. Sa jedne strane postoje autori koji tvrde da je podizanje već visokih kamatnih stopa i kontrola ponude novaca zaustavilo dalju depresijaciju valuta i ograničilo rast inflacije, odnosno doprinelo stabilizaciji finansijske situacije pre svega u J. Koreji i na Tajlandu (Corsetti, Pesenti i Roubini, 1998, 55-56). Treba istaći da u stručnoj javnosti ne postoji jasno definisana veza između obnove poverenja u tržište i podizanja kamatnih stopa. Naprotiv, mnogi poput Čarls Kindelbergera (Charles Kindelberger) smatraju da podizanje kamatnih stopa u vremenu finansijske krize signal investitorima da izvuku kapital, a ne da ulažu dodatna sredstva (Kindelberger, 2005, 17). Džozef Stiglic u sličnom tonu ističe da su „visoke kamatne stope preopteretile visoko zadužene istočnoazijske kompanije i na taj način uzrokovati bankrotstvo i nelikvidnost privrede“ (Stiglitz, 2000, 3). Pored negativnog efekta visokih kamatnih stopa na dostupnost sredstava domaćim finansijskim institucijama i preduzećima, odnosno na njihovu sposobnost da izvršavaju svoje preuzete obaveze, Džefri Saks i Stiven Radlet ističu da je Međunarodni monetarni fond strogom monetarnom politikom ograničio sposobnost centralnih banka ovih država da vrše funkciju poverioca poslednje instance (ob. cit. Sachs i Radelet, 2000, 145). Po mišljenju ova dva autora pomenuto ograničenje dodatno je poljuljalo poverenje investitora u brz privredni oporavak. Razlog za to je njihova sumnja u to da će centralne banke uspeti da održe likvidnost na tržištu.

Prilagođavanja fiskalnih politika sadržanih u originalnim sporazumima između Međunarodnog monetarnog fonda i zemalja zahvaćenih krizom su takođe doprinela produblivanju krize, odnosno nastanku privredne kontrakcije u ovim državama. Postoje tri argumenta zašto smatramo da je i fiskalna politika predložena od strane Fonda bila neprimerena ekonomskoj situaciji u pomenutim državama. Prvi razlog, kao što smo to već u tekstu naglasili, proizilazi iz pogrešne dijagnoze krize i neuviđanja da je nemogućnost privatnog sektora da finansira visoku zaduženost u inostranstvu u osnovi same krize, a da to nije visok nivo budžetskog deficita i javnog duga. Neuviđanje važnosti uloge države u funkcionisanju ekonomskih sistema Indonezije, Južne Koreje i Tajlanda predstavlja drugi razlog neadekvatnosti fiskalnih mera koje je zagovarao Fond, odnosno neuviđanje da je država svojom koordinativnom ulogom i partnerskim odnosom sa privredom motor ekonomskog i društvenog razvoja ovih zemalja. Pod strogim merama štednje podrazumevale su se mere ukidanja subvencija strateškim granama privrede, u slučaju Indonezije ukidanje subvencija cena osnovnih životnih namernica, zatim, insistiranje na prekidanju finansiranja velikih infrastrukturnih i drugih privrednih projekata od strane posmatranih država (Kutan, Muradoglu and Sudjana, 2012, 169-172). Ove mere su za posledicu imale značajnom smanjenje privredne aktivnosti, nelikvidnost i bankrotstvo preduzeća, što se u velikoj meri odrazilo na širenje razmera finansijske krize. Nastanku ovih posledica veliki podsticaj su dali i podizanje poreskih stopa poput poreza na dodatnu vrednost. Odustajanje MMF-a od stroge štednje države i usvajanje fleksibilnije budžetske politike u naknadnim izmenama prvobitnih paketa mera predstavlja treći argument u prilog tvrdnje o pogrešnosti fiskalne politike „stand by“ aranžmana. Iako se Fond branio tvrdnjom da je do promene došlo zbog poboljšanja makroekonomske slike, pre svega stanja tekućeg računa, ipak smatramo da je Fond uvideo važnost stimulisanja privrede od strane

države u periodu finansijske i ekonomske krize kao jedan od mehanizama oporavka od krize (Fischer, 1998a). Međutim, odbijanje MMF-a da u prvobitnim ugovorima primeni fleksibilniju fiskalnu politiku u velikoj meri je doprinelo produbljivanju krize, pa naknadne izmene nisu mogle da daju željene rezultate. Na sličan način i Saks i Radelet ukazuju da je namera MMF-a da merama štednje povрати poverenje u tržište i na taj način stabilizuje devizne kurseve bila pogrešna, odnosno „da ne postoji dokaz da je devizno tržište reagovalo povoljno na pokušaj ostvarenja fiskalnog suficita i da sigurno nije reagovalo nepovoljno kada je Fond olabavio fiskalne mere“ (ob. cit. Sachs i Radelet, 1998, 64).

Neuspeh delovanja Međunarodnog monetarnog fonda da zaustavi i okrene tok finansijske krize leži i u strukturi i načinu raspodele finansijske pomoći fonda Tajlandu, Indoneziji i Južnoj Koreji. U svojim izjavama visoki zvaničnici Fonda isticali su da je prikupljena finansijska pomoć upućena ovim trima zemljama najveća u dotadašnjoj istoriji Međunarodnog monetarnog fonda, reč je o 111,7 milijardi dolara (Lane and Ghosh et al., 1999, 21). Pomenuti zvaničnici su bili sigurni da će veličina paketa pomoći obezbediti poverenje investitora i zaustaviti dalji odliv kapitala. Međutim, kao što smo već naveli, izveštaji sa terena su pokazali da je trend odliva kapitala i privrednog propadanja nastavljen i posle potpisivanja sporazuma između Fonda i država kojima je pomoć bila namenjena. Postavlja se pitanje kako tako značajna novčana sredstva prikupljena od strane Fonda i drugih partnera nisu uspela da stabilizuju finansijske prilike u ove tri zemlje Jugoistočne Azije. Odgovor se krije u strukturi prikupljenih sredstava i načinu njihove distribuciji pomenutim zemljama. Pomenuta sredstva se bila podeljena na prvu i drugu „liniju odbrane“.³² U prvu liniju spadaju sredstva koja su izdvojili Međunarodni monetarni fond, Svetska banka i Azijska razvojna banka, s tim da treba naglasiti da ugovaranje sredstava sa Svetskom bankom i Azijskom razvojnom bankom vršeno odvojeno od ugovaranja sa Fondom (Ibidem, 1999, 21). Drugu liniju odbrane činila su sredstva prikupljena od strane pojedinačnih država, uglavnom najvažnijih trgovinskih partnera Tajlanda, Indonezije i Južne Koreje. Najveće učešće kao pojedinačna zemlja u spasavanju ove tri države imao je Japan sa ukupno 20 milijardi dolara (Ibidem, 1999, 22).³³ Pored nekoordinisanog delovanja, nejasnoća oko uslova za dodeljivanja novčanih sredstava iz druge linije odbrane i fazno dodeljivanje je takođe uticalo na skepticizam kreditora u delotvornost prikupljenog paketa pomoći. U samim „stand by“ aranžmanima navedeno je da će se prikupljena sredstva dodeljivati fazno u zavisnosti od ispunjenja zadatih ciljeva u vremenskom okviru od tri godine, a u slučaju Južne Koreje 34 meseca (ob. cit. Ito, 2007, 25-26).³⁴

Važan propust Međunarodnog monetarnog fonda predstavlja činjenica da nije uspeo da u početnoj fazi uključi strane i domaće kreditore u rešavanje jugoistočnoazijske finansijske krize. U ovom kontekstu, glavna zamerka MMF-u je što od samog početka nije bio posrednik između država pogođenih krizom i inostranih kreditora s ciljem da obezbedi pristanak poverilaca na restrukturiranje nepovoljnih kredita, odlaganje plaćanja kamata i

³² Ukupna pomoć namenjena Tajlanadu sa 17,2 milijardi dolara najmanja u odnosu na indonežanskih 36,1 i južnokorejskih 58,4 milijardi dolara (Lane and Ghosh et al., 1999, 21).

³³ Ova linija odbrane je trebala da bude iskorišćena tek nakon iscrpljivanja prve linije, s tim da nije precizirano pod kojim uslovima će se smatrati da je prva linija odbrane iskorišćena.

³⁴ Smatra se da primer Tajlanda najbolje pokazuje neefikasnost prikupljenih sredstava i da je upravo propuštanje prilike da se adekvatno odgovori finansijskim potrebama Tajlanda otvorilo Pandorinu kutiju, odnosno pokrenulo efekat prelivanja krize i ekspanzije panike kod investitora. (Sachs i Radelet, 1998, 51).

obezbeđivanje novih kredita za održavanje likvidnosti (Marchesi and Thomas, 1999, 115). Ove aktivnosti Međunarodni monetarni fond je prepustio posmatranim državama da na bilateralnoj i dobrovoljnoj osnovi ugovaraju restrukturiranje dugova sa privatnim kreditorima. Upravo početno opredeljenje da ne preuzme odgovornost za uključivanje kreditora u rešavanje krize kroz restrukturiranje dugova, odnosno rešenost da kroz finansijsku pomoć i sredstva država u kojima je intervenisao namiri potraživanja kreditora podstaklo je njihovo hazardsko ponašanje i doprineo nastavku trenda odliva kapitala (Eichengreen and Woods, 2016, 31; Joyce, 2004).

Strukturne reforme finansijskog i korporativnog sektora predviđene originalnim „stand-by“ aranžmanima za Tajland, Indoneziju i Južnu Koreju bile su takođe predmet najoštrijih kritika od stručne javnosti. Martin Feldštajn osporava, ne samo opravdanost strukturnih reformi u ove tri države, nego i mandat Međunarodnog monetarnog fonda da uopšte donosi mere koje se tiču reformi finansijskog i korporativnog sektora neke države (Feldstein, 1998). Drugim rečima, da pomenute mere prevazilaze ovlašćenja Fonda sadržana u osnivačkom aktu. Robert Vejd (Robert Wade) i Frank Veneroso (Frank Veneroso) idu i korak dalje u radikalizaciji kritika na račun Fonda tvrdnjom da je intervencija Fonda u jugoistočnoazijskim državama, a posebno deo koji se tiče strukturnih reformi predstavlja vid vođenja „Drugog opijumskog rata“ od strane „Wall Street-Treasury-IMF“ kompleksa čiji je cilj da nametne zapadni model kapitalizma (Wade and Veneroso, 1998, 3-24).

Za razliku od autora koji odbacuju celokupnu reformu finansijskog i korporativnog sistema, smatramo da su određeni elementi reforme bili neophodni za stvaranje osnove za stabilan privredni oporavak. U prethodnom delu rada smo kao stvarni uzrok krize definisali odsustvo zakonodavnog okvira prilikom procesa integracija privreda posmatranih država u međunarodne finansijske tokove. Upravo u „stand by“ aranžmanima kao i u naknadnim njihovim ispravkama predviđene su mere za uspostavljanje prudencijalne regulative bankarskog sektora, mehanizama nadzora, informisanja i transparentnog upravljanja finansijskim i korporativnim institucijama (Lindgren, and Baliño et al. 1999,36). Drugim rečima, Međunarodni monetarni fond je u svojim programima insistirao na uvođenju onih mera koje su Tajland, Indonezija i Južna Koreja propustile da usvoje prilikom procesa otvaranja tržišta kapitala krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. veka. Međutim, pored ovih pozitivnih elemenata reformi finansijskog i korporativnog sistema, odsustvo sveobuhvatne strategije, kao i način restrukturiranja bankarskog sektora su bacile senku na delovanja Fond u ovom kontekstu. Insistiranje na gašenju finansijskih institucija u posmatranim zemljama, poput insistiranja na zatvaranju 16 banaka u Indoneziji od ukupno 64 zatvorene finansijske institucije, bez prethodno dogovorene strategije kako sprečiti problem nezaposlenih, garancija depozita i drugih mogućih negativnih posledica, doprinelo je ne obnovi poverenja nego kulminaciji panike među investitorima i kreditorima (Ibidem, 1999, 36).³⁵

Odsustvo jasnog plana i kriterijuma identifikovanja finansijskih institucija koje spadaju u grupu predviđenu za gašenje uzrokovalo je smanjenje kreditne aktivnosti

³⁵ Broj ukupno zatvorenih finansijskih instucija na Tajlandu je bio 57, dok je u Južnoj Koreji to bio slučaj sa 122 finansijske kompanije (Lindgren, and Baliño et al., 1999, 36). Pod finansijskim institucijama podrazumevamo trgovačke i komercijalne banke i druge nebankarske finansijske institucije, poput finansijskih korporacija, investicionih fondova itd.

preostalih finansijskih institucija. Ograničenje mogućnosti banaka da vrše operacije pozajmljivanja dovelo je do pogoršanja već postojećeg problema likvidnosti finansijskog i korporativnog sektora uzrokovanim depresijacijom valuta. Ovo je za posledicu imalo nastanak domino efekata bankrotstva u ovim sektorima, što se odrazilo na dublje privredno propadanje, rast siromaštva i nezaposlenosti. Neosporno je da su u posmatranim zemljama postojale finansijske institucije koje su bile nelikvidne i koje je trebale ugasiti, ali kao što Saks i Radelet ukazuju pitanje je primerenosti načina i vremenskog trenutka za sprovođenje ovih postupaka (ob. cit. Sachs i Radelet, 2000, 144-145) Što se tiče reforme korporativnog sistema, koja je pre svega podrazumevala privatizaciju državnih kompanija u strateškim privrednim sektorima i razmontiranju sprege između državnih banaka, preduzeća i vlade, smatramo da je i ova odluka Međunarodnog monetarnog fonda posledica loše definisanog uzroka krize od strane Fonda, kao i nepoznavanja načina funkcionisanja privrednih sistema Tajlanda, Indonezije i Južne Koreje. Nije postojala opravdanost za insistiranjem MMF-a na procesu privatizacije i povlačenja države iz privrede jer kao što smo pokazali u prethodnim pasusima, nisu javna preduzeća i javan segment ekonomije bili generatori krize nego privatan sektor.

Na osnovu izrečenog možemo zaključiti da je Međunarodni monetarni fond svojim delovanjem produbio finansijsku krizu u posmatranim zemljama. Primenom mera sadržanih u „stand by” aranžmanima, kao i kasnijim prilagođavanjem ovih aranžmana, Fond je doprineo većem padu privredne aktivnosti, smanjenju privrednog rasta i zaposlenosti, krahu finansijskog i korporativnog sektora. Produblivanjem finansijske krize i njenim pretvaranjem u najveću ekonomsku, socijalnu i političku krizu u ovim zemljama u prethodnih 30 godina.

Važno je da se istakne da su neke od kritika bile neopravdane ili je doprinos MMF-a znatno preveličan. Poznati su momenti gde su se posledice nedoslednost donosioca odluka i njihovo unilateralno kršenje dogovorenih programa stavljali na teret MMF-a kao u slučaju Indonezije. Takođe, postojali su glasovi koji su pravdali postupanje fonda hitnosti i kompleksnosti situacije na terenu, netransparentnosti podataka, otpora političara i javnosti nužnim reformama (Fischer, 1998; Rogoff, 2003; Azis, 2017). Međutim, uprkos „olakšavajućim okolnostima“, relativno opravdan narativ/percepcija o odgovornosti Fonda za produblivanje Azijske krize je preovladao medijskim i stručnim mnjenjem i otvorio debatu o institucionalnoj krizi MMF-a.

Navedenim kritikama i pitanju posledice delovanja MMF-a u konkretnoj krizi pridružile su se i druge opštije linije zamerki koje se odnose na funkcionisanje ove institucije, a koje su učvrstile percepciju da se Fond nalazi u ozbiljnoj krizi kredibiliteta i legitimiteta.

Prvi pravac ovih načelnih kritike usmerene je na politike i principe funkcionisanja MMF-a koji su bili pretočeni ne samo u pomenutim programima. Pojedini autori ukazuju da je insistiranje Fonda na politici nagle liberalizacije protoka kapitala imalo negativan uticaj na stvaranje uslova za nastanak Jugoistočnoazijske finansijske krize (Stiglitz, 2000; Jeanne, Subramanian and Williamson, 2012; Gallagher et al., 2012.).

Politika uslovljavanja, kao jedan od ključnih principa delovanja Fonda, zbog svojih posledica, a i pažnje koja joj je posvećena u radovima različitih autora, predstavlja jedan od najkritikovanijih elemenata funkcionisanja ove institucije. Ističe se da je pomenuta politika uslovljavanja neefikasna zbog kontinuiranog rasta broja uslova i njihovog prelivanja izvan monetarne i fiskalne sfere u strukturne i makroekonomske politike (Allegret and Dulbecco,

2007; Beazer and Woo, 2016). Na ovaj način skrojenu politiku uslovljavanja prati neefikasnost, nepotpun mehanizam nadzora i kontrole uspešnosti Fondovih programa, kao i otpor prema reformama društva i političkih aktera u zemljama koje traže pomoć (ob. cit. Allegret and Dulbecco, 2007, 2-3). Za vreme i nakon Jugoistočnoazijske finansijske krize, pored politike uslovljavanja na teret MMF-u se stavljaju i neadekvatni mehanizmi nadzora i ranog upozorenja koji se odražavaju na sposobnost Fonda da predvidi izazove po stabilnost ekonomija država članica, i samog sistema (Momani, 2007; Lombardi and Woods, 2008; Eichengreen and Woods 2016).

Stavovi koji se odnose na tvrdnju da je Međunarodni monetarni fond produžena ruka Vašingtona i krupnog kapitala, odnosno da Fond u svom radu nije nezavisan nego da su u njegovo funkcionisanje utkani politički i ekonomski interesi glavnog/ih principala predstavljaju treću grupu kritika. Ova linija kritika zauzima značajno mesto u istraživanju funkcionisanja MMF, o čemu svedoče brojni radovi i studije. (Wade, 2003; Oatley and Yackee, 2004; Dieter 2006; Dreher and Jensen, 2007; Stone, 2008)

Poslednju liniju kritika čine one koje dolaze od strane „neokonzervativaca“ i pojedinih tadašnjih zvaničnika Sjedinjenih Američkih Država. Srž ovih kritika čini teza da Međunarodni monetarni fond podstiče moralni hazard u ponašanju država članica. Oličenje ovog stava jeste izveštaj Melcerove komisije. U samom izveštaju se navodi da je dugoročno pružanje finansijske pomoći MMF-a, uz nekonzistentno i neefikasno sprovođenje potrebnih reformi, izvor zavisnosti država od finansiranja od strane ove institucije, te takvo ponašanje Fonda posledicu ima odlaganja nužnih strukturnih promena u tim zemljama (Meltzer, 2000, 2; Meltzer and Sachs, 2000, 106-123)

Kriza kredibiliteta i legitimiteta pokrenula je sveobuhvatne reformske procese unutar MMF-u u postkriznom periodu kao odgovor ove institucije na dovođenje u pitanje njene buduće svrhe i relevantnosti. Deo ovih reformskih procesa u kontekstu reformi ciljeva, politika i vrednosti na kojima se one baziraju, kako smo to već istakli, jeste i pitanje promene pristupa u pogledu ekonomske nejednakosti. Stoga Azijska kriza kao polazna tačka i njen postkrizni period predstavljaju prvu fazu studije slučaja u kojoj dolazi do postepene promene diskursa i početka procesa kreiranja novih i prilagođavanja postojećih politika i mehanizam delovanja MMF-a shodno ovim promenama.

Drugu fazu predstavlja period neposredno uoči, za vreme i nakon Svetske ekonomske krize iz 2008. godine i Dužničke krize Evrozone iz 2010. godine. Opis i značaj ovih kriza izloženi su u narednim delovima.

4.2. Svetska ekonomska kriza

Druga tačka u našoj studiji slučaja jeste Svetska ekonomska kriza nastala 2008. godine u Sjedinjenim američkim državama. Reč je o najvećoj ekonomskoj krizi koja je pogodila svet nakon Velike depresije iz 1929. godine. Upravo zbog kompleksnosti, obima, broja aktera i posledica je često u literature i medijima ova kriza bila u poređena sa pomenutom krizom iz prve polovine 20. veka. U osnovi ove komparacije pored želje za razumevanjem ekonomskih procesa osobenih kriznim situacijama, bila je i strepnja od mogućeg razvoja događa i ponavljanja u nekoj meri političkih posledica Velike depresije (Temin, 2010; Dominguez and Shapiro, 2013; Eichengreen, 2016). Sama upotreba naziva „Velika recesija“, „Globalna recesija“, „Svetska ili globalna ekonomska kriza“ govore u prilog postojanju svesti o značaju ove krize i njenoj kompleksnosti, kao i nameri da se kroz paralele sa Velikom depresijom podigne nivo ozbiljnosti i koordinacije svih relevantnih aktera u cilju njenog prevazilaženja.

U nameri da ukažu na ovu kompleksnost, ali i da je reč o jedinstvenoj ekonomskoj krizi nakon Drugog svetskog rata, Karmen Reinhart (Carmen M. Reinhart) i Kenet S. Rogof (Kenneth S. Rogoff) u svojoj knjizi simboličkog naziva „Ovog puta je drugačije“ navode da je ova kriza objedinila više različitih tipova kriza, tj. i kvantitativne poput krize neravnoteže platnog bilansa i kvalitativne pod kojima se pre svega podrazumeva bankarska kriza i krah drugorazrednog hipotekarnog tržišta (Reinhart and Rogoff, 2011, 256-278).

Ova složenost se preliiva i na definisanje njenog stvarnog uzroka, kao i na analizu toka krize. U osnovi, kriza iz 2008. je sistemske prirode i njen stvarni uzrok možemo locirati u procesu deregulacije finansijskog sektora koji je svoju kulminaciju imao za vreme administracije Bila Klintona i Džordža Buša Mlađeg. Reč je o procesu koji je imao za cilj da razmontira tekovine regulatornog okvira uspostavljenog nakon Velike Depresije iz 1929. godine.

Međutim, insistiranjem samo na ovom procesu ne bi se na najbolji način shvatila složenost faktora koji su doveli do krize, njenog produbljivanja i preliivanja na druge zemlje. Pored deregulacije, važni izvori krize su tehnološke i finansijske inovacije, međunarodna neravnoteža platnog bilansa, neadekvatna makroekonomska politika, kao i psihološki faktor i podsticaji ka većem riziku.

U prilog izrečenom govori i stav Endru Rouza (Andrew Rose) i Marka Spigla (Mark M. Spiegel) koji potvrđuju na uzorku 107 država koje su bile u većoj ili manjoj meri pogođene krizom iz 2008. godine, da je teško utvrditi njen pojedinačan uzrok, već da se pažnja mora obratiti na međuzavisan i višeslojan odnos faktora od kvaliteta institucija, makroekonomskih politika, finansijskih preduslova, međunarodne neravnoteže platnog bilansa i trendova na tržištu nekretnina (Rose and Spiegel, 2009, 5-29). U narednim pasusima izložen je pregled ovih faktora i njihov doprinos Velikoj recesiji.

4.2.1. Deregulacija kao izvor krize

U prethodnim pasusima naveli smo da je deregulacija noseći stub na koji se nadovezuju i drugi faktori kojima u objašnjenju nastanka krize iz 2008. godine

Najvažniji element procesa deregulacije finansijskog sektora u SAD-u su oličeni u ukidanju Glas-Stigal zakona (Glass-Steagall Act) kojima su bile uspostavljene granice između komercijalnog i investicionog bankarstva, gde komercijalne banke nisu mogle da koriste depozite svojih klijenata kako bi investirale na tržištu. Deo ovog procesa su i promene u pogledu upotrebe sredstava klijenata, obaveznih rezervi i nivoa "leverage" koje su finansijske institucije morale imati, kao i načina izveštavanja i transparentnosti poslovanja.

Pomenuti zakon 1999. godine zamenio je Gramm-Leach-Bliley Act, simbol finansijske deregulacije, koji je omogućio finansijskim institucijama da preduzimaju dodatni rizik, usled novonastale konkurencije između do tada odvojenih banaka (Eichengreen, 2009, 2).

Ova kriza je poslužila mnogima da iznose oštre osude na račun sistema, otuda i stav da je ogolila mane celokupnog međunarodnog sistema kapitalizma zasnovanog upravo na procesima koji su se ticali reformi finansijskog sektora sa kraj 20. veka (Kotz, 2009, 306; Kroszner and Strahan, 2014). Dejvid Koc (David Kotz) navodi da su izvor systemske krize kapitalizma upravo karakteristike pomenutih deregulacionih procesa koje se odnose pre svega na liberalizaciju finansijskog sektora i kretanje kapitala, povlačenje države iz nadzornih organa i agencija, smanjenje poreza za bogate i privredu, slabljenje uloge sindikata i radnih prava, odustajanja od upotrebe fiskalnih politika kao protivteže negativnim aspektima tržišnih trendova, podsticanje rizičnog ponašanja i prisustva moralnog hazarda (Kotz, 2008, 306-307).

Ranjivosti u finansijskom sistemu SAD-a bile su direktan rezultat rastućeg verovanja u samoregulišuću prirodu finansijskih tržišta i sposobnost finansijskih institucija da same sebe kontrolišu (Born, 2011, 232).

Ublažavanje ili ukidanje pravnih akata i politika kojima se uređivao finansijski okvir stvorilo je plodno tlo za rizično ponašanje finansijskih institucija, investitora i građana, a koje je za posledicu imalo nastanak tržišnih mehurova kao uvoda u krizu.

4.2.2. Tehnološke i finansijske inovacije

Proces deregulacije je značajno umanjio sposobnost i kapacitete nadležnih organa da prate i uređuju razvoj finansijskih inovacija i globalnog umrežavanja finansijskih aktera.

Pojava ovih trendova bila je omogućena primenom kvantitativnih metoda i tehnoloških inovacija u poslovanju na finansijskim tržištima. Posledica opisanih promena, koje su obeležile progres finansijskog sektora, jeste uvećavanje asimetrije informacija i ekspertize ne samo između finansijskih institucija i krajnjih investitora/gr građana već i između regulatora i finansijskih aktera. Stoga i ne čudi što na primer procesi sekjuritizacije kojima se kreiraju finansijski derivati poput hartija od vrednosti pokrivenih imovinom nisu bili transparentni niti adekvatno uređeni. Kao potvrda ovim tezama govori i činjenica da tržište svopa kreditnog rizika (CDS) gotovo da uopšte nije bilo uređeno niti predmet delovanja regulatornih tela Sjedinjenih Američkih Država.

Primena tehnoloških inovacija i razvoj finansijskih derivata za cilj su imale veću dostupnost kapitala, unapređenje finansijskih tržišta, diversifikaciju rizika, kao i veću efikasnost u procesu odlučivanja. Međutim, umesto da kao motor brže i dublje integracije

međunarodnog finansijskog sistema, posluže za njegovu efikasnost i stabilnost, ove inovacije i finansijski derivati, kako to ističu pojedini autori, zapravo su doprineli nastanku i širenju Svetske ekonomske krize (Mishkin, 2008; Trichet, 2009).

Upravo je proces sekjuritizacije omogućio nastanak drugorazrednog hipotekarnog tržišta, na kom je kasnije nastao i tržišni mehur. Naime ovim procesom su dugovi različite strukture i rejtinga bili pretočeni u finansijske proizvode koji su svoje prinose bazirali na sposobnosti krajnjih dužnika da otplaćuju svoje dužničke obaveze. Visoki prinosi i potražnja za ovim proizvodima su učinili tržište duga i nekretnina vrlo poželjnom destinacijom za ulaganje što je za posledicu imalo dalje širenje tržišta finansijskih derivata. Znatni prilivi kapitala su izazvali infalatorni pritiska i monetarni odgovor nadležnih organa. Posledice ovog odgovora su opteretile pomenutu sposobnost građana i privrede da servisira svoje obaveze, što je dalje vodilo krahu hipotekarnog tržišta i tržišta pomenutih derivata. Kolaps ovih sektora izazvao je od Drugog svetskog rata, najveću bankarsku krizu koja je umalo dovela do kraha ne samo ekonomije SAD-a već i ostatka sveta.

Beri Ajhengrin (Barry Eichengreen), Ašoka Modi (Ashoka Mody), Milan Nedeljković i Lućio Sarno (Lucio Sarno) u svojoj studiji pokazuju postojanje značajne korelacije između krize drugorazrednog hipotekarnog tržišta i krize u realnom i bankarskom sektoru kako u SAD tako i na globalnom tržištu (Eichengreen et al., 2012, 2). Glavni faktor preliivanja ove krize jeste izloženost aktera na finansijskom tržištu od rizika bankrotstva/nelikvidnosti, zatim i moguće nesolventnosti. Naime, pomenuti autori su istraživali vezu visine obaveza/visinu premija koje sa sobom nose svopovi kreditnog rizika, a koje su investicione banke i drugi finansijski akteri posedovali, u nameri da pokažu uvezanost kraha drugorazrednog hipotekarnog tržišta, tržišta finansijskih derivata i nastanka Velike recesije (Eichengreen et al., 2012, 6-24).³⁶

Značaj ovih faktora naveo je Daglasa Ernera (Douglas Arner) da zaključi da uzrok Svetske ekonomske krize leži u raskoraku između stepena razvoja regulatornog okvira u SAD-u i savremenih inovativnih trendova u globalnim finansijama (Arner, 2009, 91).

4.2.3. Neravnoteža platnog bilansa kao pogonsko gorivo krize

Nakon azijske krize, vodeće zemlje u razvoju, posebno sa azijskog kontinenta, okrenule su se akumulaciji značajnih deviznih rezervi kao osiguranja i alata za neke buduće finansijske krize. Ova količina sredstava je tražila svoju svrhu i način da se očuva i uveća. U uslovima niskih prinosa na nerizična ulaganja, potražnja za kapitalom i zarada koja je postojala na tržištu finansijskih derivata u SAD-u, predstavljala je poželjnu i logičnu destinaciju za ulaganja kapitalno suficitnih privreda.

Globalna neravnoteža platnog bilansa je zapravo bila pogonska snaga za uvećanje i produbljanje mehura na tržištu finansijskih derivata, koje se opet preliivalo na drugorazredno hipotekarno tržište. U prilog izrečenom govori i stav da je globalna

³⁶ Raspon marže/cena ili spread svopa kreditnog rizika zapravo pokazuje koliko je neka institucija ugrožena od „finansijskog stresa i u nemogućnosti da izvršava svoje obaveze”. (Hasan, Liu and Zhang, 2016, 2).

prezasićenost štednjom ta koja je podstakla neodrživ kreditni bum u Sjedinjenim Državama (Eichengreen, 2009, 1).

Karmen i Vinset Rajnhart (Carmen i Vincent Reinhart) na studiji od 181 zemlje u trajanju od 1980. do 2007. godine ukazuju da epizode priliva kapitala ili kako to još nazivaju „bonaca kretanja kapitala“ vode špekulativnim mehurima na finansijskim tržištima, kao i na tržištu nekretnina što naposljetku vodi finansijskim krizama (Reinhart and Reinhart, 2009, 11) Autori su utvrdili da postoji sistemska veza između epizoda priliva kapitala, duga, deviznog kursa, inflacije i bankarske krize (Reinhart and Reinhart, 2009, 27)

Očigledno da neravnoteža platnog bilansa ima značajnu ulogu u nastanku i toku Svetske ekonomske krize, ali je vrlo upitno u kojoj meri bi priliv kapitala bio dovoljan razlog za krizu. Kao i u Azijskoj krizi i ovde osnov za nastanak krizne situacije treba tražiti u složenom i međupovezanom odnosu više faktora.

Upravo Moris Obstfeld (Maurice Obstfeld) ističe da je globalna neravnoteža bitan faktor u razumevanju ekonomskih procesa koji se odvijaju u državama i međunarodnom ekonomskom sistemu, ali ona sama po sebi ne može da predstavlja uzrok krize kakva je bila Velika recesija (Obstfeld, 2012, 12-14).

Drugim rečima, neravnotežu platnog bilansa pre možemo posmatrati kao faktor koji je produbio i uvećao volumen krize, ali i kao osnovni kanal za njeno prelivanje van teritorije SAD-a.

4.2.4. Makroekonomske politike

Namera izdvajanja ovog faktor jeste da se ukaže na koji način su nadležni organi kroz ekonomske politike podsticali rizično ponašanje, kreiranje i uvećanje tržišnog mehura nekretnina i finansijskih derivata. Pre svega reč je neadekvatnoj monetarnoj politici američkih Federalnih rezervi. Izuzetno niske kamatne stope bile su faktor koji je doveo do potrage za većim prinom, rizičnim odlukama, procvatu i kraha na tržišta nekretnina, i naposljetku dao snažan doprinos bankarskoj krizi. Niske kamatne stope zbog globalnih obrazaca štednje i investicija, zajedno sa prilagodljivim odgovorima monetarne politike i drugih politika nadležnih organa u SAD-u, promovisali su kreditni i stambeni bum koji je sam po sebi doveo do daljeg širenja globalnih neravnoteža (Obstfeld, 2012, 12-14).

Politika „too low for too long“ kamatnih stopa po mišljenu Džon Tejlora (John Taylor) je nedvosmisleni razlog za kulminaciju i pucanje mehura tržišta nekretnina. Naime, autor ističe da prema ekonometrijskim modelima koji su oponašali vođenje politike kamatnih stopa od strane FED-a po njegovom /Tejlorovom pravilu u period pre krize bila i do 3% niža od potrebnog nivoa (Taylor, 2018, 3-4). Autor dodaje da je FED na vreme podigao kamatnu stopu verovatno bi se izbegao tržišni mehur nekretnina, samim tim i finansijska kriza iz 2008. godine (Ibidem, 2018, 23). Takođe, i pomenuti Ajhengrin ističe da je odluka da se niske realne kamatne stope na desetogodišnje državne obveznice drže prenisko usmerila kapital ka drugim nesigurnijim investicijama što je na kraju i dovelo do sloma tržišta (op.cit Eichengreen, 2009, 21).

Svrha osvrta na doprinos neadekvatnih makroekonomskih politika nastanku krize, pre svega monetarne politike, jeste da ukaže u ovom kontekstu na nespornost, ali i

ograničenu sposobnost, nadležnih organa uopšte sagledaju rizike i posledice svojih odluka u pogledu nastanka Velike recesije.

4.2.5. Psihološki podsticaji ka riziku

Pored gore navedenih makroekonomskih i strukturnih objašnjenja važan element imaju i promene u podsticajima i ponašanju aktera na tržištu. Ovaj argument treba da ukaže da su potraga za višim prinosima i profitom, diversifikacija rizika i dostupnost kapitala uticali na rizičnije poslovno ponašanje menadžera i investitora.

Ajengrin tako u šemama kompenzacije za investicione menadžere, čiji su bonusi zavisili od trenutnog učinka, bez obzira na buduću profitabilnost ili čak održivost firme, vidi podsticaj ka rizičnijem ponašanju koje ima za cilj maksimiziranje kratkoročnih prinosa čak i na račun dugoročne stabilnosti kompanije (ob. cit. Eichengreen et al., 2012, 2).

Džozef Stiglic (Joseph Stiglitz) potvrđuje da su psihološki podsticaji bili bitan faktor za nastanak krize. Pre svega radi se o podsticaju menadžmenta da preduzimaju rizičnije poslovne poduhvate zbog sve većeg pritiska deoničara za većim prinosima, kao i postojanja mehanizama podele rizika poput već pomenute sekjuritizacije (Stiglitz 2009b, 1-2).

Na tragu Stiglica, Kenet Skot (Kenneth Scott) ističe da je u osnovi promene u podsticajima promena poslovnog modela u SAD-u 90tih godina 20. veka (Scott, 2010, 22; Blundell-Wignall, Atkinson, and Lee, 2009). Ovaj model je akcenat stavljao na rizičnije aktivnosti finansijskih institucija koje su podrazumevale fokus na operacijama na tržištu, procesu kreiranja finansijskih inovacija, prihode koje donosi trgovina ovih novih proizvoda, visoke bonuse i sklonost ka riziku.

Ovakav model poslovanja i način razmišljanja, usled povećane konkurencije i zahteva klijenata, jasno se primećuju i u ponašanju Agencija za kreditni rejting. Ove agencije su u godinama koje su prethodile i za vreme finansijske nestabilnosti dovele u pitanje svoju objektivnost i ekspertizu prilikom ocenjivanja finansijskih derivata. Kao posledica njihovog delovanja došlo je ne samo do dodatnog produbljivanja asimetrije informacija između finansijskih institucija i investitora već i do suspenzije signalnog mehanizama o riziku ovih finansijskih proizvoda. Ovakvi podsticaji i ponašanje koje je iz njih proizišlo zapravo su i kreirali tržišne mehure nekretnina i finansijskih proizvoda čiji je krah i bio okidač za krizu.

Ovako definisani uzroci krize nam pomažu da objasnimo ulogu i ponašanje aktera, okolnosti u kojima se obavlja njihov interakcija, faktore produbljivanja krize, kao i načine njenog preliivanja van teritorije SAD-a.

4.2.6. Okidač krize – krah hipotekarnog tržišta

Postojanje tržišnog mehura nekretnina, pre svega zbog postojanja neprvorazrednog hipotekarnog tržišta doveo je do inflatornog pritiska u Sjedinjenim Američkim Državama na koje je reagovano pooštavanjem monetarne politike, odnosno podizanjem efektivne kamatne stope. Podizanje kamatne stope dovelo je do prestanka otplate rizičnih kredita koji su imali varijabilnu cenu kapitala. Posledica ovog trenda jeste pad vrednosti nekretnina i rast njihove ponude. Usled sve većeg broja nenaplativih kredita i smanjene potražnjedošlo je da opadanja kreditnih aktivnosti uglavnom lokalnih finansijskih instiucija i rastu njihove izloženosti od nemogućnosti servisiranja njihovih dužničkih obaveza. Ovakvo stanje je dovelo do kraha hipotekarnog tržišta oličenog u bankrotu i stečaju specijalizovanih agencije za izdavanje hipoteka i lokalnih/regionalnih banaka. Nenaplativost kredita je predstavljala sponu preliivanja ove krize na tržišta finansijskih derivata na kom su učestvovala gotovo sve relevantne investicione banke kako iz SAD-a, tako i gotovo svih delova sveta.

Naime, investicione banke su otkupljivale pomenute kredite i kroz procese sekjuritizacije i tranširanja kreirali obveznice pokrivene imovinom, među kojima je najčešće obveznice pokrivene kolateralom (CDO). Ove nove finansijske proizvode su zatim prodavale investitorima garantujući im znatne i sigurne stope prinosa. Osnovna vrednost ovih finansijskih inovacija zasnivala se na očekivanoj dobiti od otplate kamata i glavnice kredita na sekundarnom hipotekarnom tržištu. Investicione banke u saradnji sa Agencijama za kreditni rejting garantovale su neretko neopravdano željene investicione rejtinge kako bi privukli što više investitora.

Kolapsom ovog tržišta presušili su prinosi koji su se prosleđivali vlasnicima pomenutih obveznica. Nemogućnost ispunjavanja obaveza prema investitorima uvelo je investicione banke u ozbiljne probleme likvidnosti. Ove institucije, kao i investitori sa ciljem da se osiguraju od moguće nenaplativosti CDO su kupovali svop kreditnog rizika (CDS) od velikih osiguravajućih kuća poput AIG. Međutim, zbog obima nanaplativih CDO i pritiska na investicione banke, ubrzo se problem likvidnosti preneo i na osiguravajuća društva.

Zbog nemogućnosti da servisira svoje obaveze, jedna od najvećih investicionih banaka Liman Braders (Lehman Brothers) 15. septembra 2008. godine, podnela je zahtev za bankrotom. Ovaj važan ekonomski ali i simbolički događaj označio je početak transformacije uslovno rečeno unutrašnje hipotekarne krize SAD-a u globalnu finansijsku krizu. Naime, pomenuti bankrot izazvao je ne samo slom berze i ogolio potencionalnu nesolventnost mnogih drugih velikih finansijskih aktera poput Bank of America već je označio i početak krize likvidnosti i njeno preliivanje u realne ekonomske sektore. Takođe, ovaj događaj je bio i okidač i za preliivanje krize van granica SAD-a

Izdvajaju se dva glavna kanala transformacije unutrašnje hipotekarne i bankarske krize u globalnu ekonomsku krizu. Prvi kanal se odnosi na finansijsku globalizaciju, odnosno na stepen integracije i međuzavisnosti međunarodnog finansijskog sistema koji je omogućio brojnim finansijskim institucijama iz drugih razvijenih država ali i zemalja u razvoju da učestvuju na tržištu relativno novih finansijskih derivata. Ovaj kanal je zapravo povratna sprega priliva kapitala u Sjedinjene Američke Države i globalne neravnoteže, tj.

mehanizma koji je uvećao volumen tržišnih mehura i omogućio i finansijskim institucijama i investitorima izvan SAD da učestvuju na njima.

Drugi kanal preliivanja jeste međuzavisnost i kompleksnost međunarodnog lanca proizvodnje. Naime sa preliivanjem finansijske krize u realan sektor, došlo je do smanjenja obima potrošnje, proizvodnje, nemogućnosti da se pronađu sredstva za finansiranje poslovanja i plaćanje dobavljača. Samim tim velike količine robe koje su bile već proizvedene nisu mogle biti ili plaćene ili nije bilo potražnje za njima, dok zbog neizvesnosti nije bilo ni novih zahteva. Ovakvo stanje je prvo pokrenulo talas nelikvidnosti, a zatim i bankrotstva u realnoj ekonomiji.

Odgovor nadležnih organa u svim relevantnim zemljama koje su bile izložene krizom bio je da obezbedi dovoljan finansijski stimulans bankarskom sektoru kako bi očuvale likvidnost u sistemu, omogućile funkcionisanje privrede i obnovu poverenja na tržištima. Ostin Marfi (Austin Murphy) u svom radu iznosi zapanjujući podatak da su vlasti u SAD-u intervenisale ukupno sa tri biliona dolara poreskih obveznika kako bi sačuvale finansijski sistem i likvidnost privrede od posledica kraha drugorazrednog hipotekarnog tržišta, tržišta finansijskih derivata i globalne recesije koja je proistekla iz njih (Murphy, 2008, 61). Od ovog iznosa direktna pomoć upućena najvažnijim bankama iznosila je 700 milijardi dolara (Herszenhorn, 2008). Pored toga pojedine finansijske institucije poput Fani Mej (Fannie Mae) i (Freddie Mac) su bile nacionalizovane, dok su neke banke bile pripojene likvidnijim i manje izloženim finansijskim kompanijama.

Na sličan način su intervenisale i evropske vlade usled posledica širenja ove krize. Primeri Barkliz banke (Barklays plc), RBS (Royal Bank of Scotland) i FISBC grupe u Velikoj Britaniji ili nemačkih Komerc banke (Commerzbank) i IKB banke ili banke Deksia (Dexi Bank) u Francuskoj i Belgiji, potvrđuju tezu o značajnom učešću finansijskih institucija sa starog kontinenta u potrazi sa većim stopama profita na tržištima finansijskih derivata u SAD-u.

4.2.7. Posledice krize i njen značaj za istraživanje

Uprkos intervencijama država i međunarodnih finansijskih institucija. Posledice ove krize su bile osetne i nakon stabilizacije finansijskih sektora u njima.

Prva posledica jeste dug rovit postkrizni period u mnogim državama nakon 2009. godine. Nakon globalnog finansijskog sloma krajem 2008. godine, 91 ekonomija, koja predstavlja dve trećine globalnog BDP-a u smislu pariteta kupovne moći, doživela je pad proizvodnje u 2009. godini. (WEO 2018b, 73)

Blizu 80 procenata ekonomija koje su pretrpele bankarsku krizu u periodu 2007–2008. godine iskusilo je manjak kapitala u odnosu na trendove pre krize. U ekonomijama koje nisu bile direktno ugrožene krizom, stok kapitala je bio za 65% niži nego što bi to bio slučaj da nije došlo do Svetske ekonomske krize (WEO 2018b, 79).

Smanjene investicije za posledicu su imale odlaganje u primeni inovacija i pad izdvajanja za programe istraživanja (WEO 2018b, 79). Odsustvo investicija, inovacija, istraživanja u uslovima visoke nezaposlenosti i smanjenog output-a ukazuje na ograničenu sposobnost država da kreiraju dugoročne i održive stope rasta. Pored makroekonomskih posledica, kriza je snažno uticala i na društvene i političke procese u zemljama koje je pogodila.

U stručnoj javnosti gotovo da postoji konsenzus o povezanosti ljudskog razvoja, socijalne homogenosti, društvene-političke stabilnosti i održivog i inkluzivnog ekonomskog rasta (Newman and Thomson, 1989; Ranis, Stewart and Ramirez, 2000; Ranis, 2004; Iyer, Kitson and Toh, 2005). Upravo je razvoj socijalnog kapitala prepoznat kao jedna od ključnih spona za progres društva (Bousrih, 2013; Thompson, 2018).

Socio-ekonomske posledice ove finansijske krize, pored društvenog nezadovoljstva i političkih promena u vidu smena vlasti, protesta, otpora reformama, takođe su imale razarajuće efekte po dobrobit najranjivijih slojeva društava u zemljama koje je pogodila Velika recesija iz 2008. godine. Stefani Segvino (Stephanie Seguino) ukazuje na očekivanu posledicu Svetske finansijska kriza iz 2008. godine, odnosno da je ova kriza rezultirala značajnijim gubitkom poslova i sredstava za život i usmerila domaćinstava sa niskim prihodima na neodrživo zaduživanje radi održavanja životnog standard širom sveta (Seguino, 2010, 179). Gubitak poslova, osetna neizvesnost, ograničena sposobnost država da usled krize pruže adekvatnu socijalnu zaštitu i usluge, odrazili su se i na socijalni kapital, tj. potencijal da se na brz način oporavi od krize i ostvare značajne stope ekonomskog rasta.

U prilog izrečenom govore i nalazi Kristiana Valbeka (Kristian Wahlbeck) i Mareike Avolin (Mareike Awolin) da rast nezaposlenosti, izražena nesigurnost zaposlenja, rast zaduženosti domaćinstava, rast stepena siromaštva, nejednakost, društvena isključivost, mere štednje u zdravstvu i pružanju socijalnih usluga, doprinose značajnom porastu zdravstvenih i psihičkih problema poput depresije, pa čak i porasta stopa suicida u zemljama gde je pomenuta kriza bila izražena (Wahlbeck and Avolin, 2009 2-4).

Brojne studije akademske zajednice i međunarodnih organizacija poput UNCEF-a ukazuju na negativne posledice koje su finansijske krize iz 1997. i 2008. godine imale na razvoj i mogućnosti dece i mladih u državama koje su bile pogođene ovim krizama (Bhutta et al., 2008; Inci and Podpiera, 2013; Rajmil et al., 2014). Sve ove posledice jasno ukazuju na socijalnu cenu ekonomskih slomova, kao i na rizik od dubljeg ekonomskog raslojavanja u društvima u kojima se odvijala finansijska kriza iz 2008. godine.

Pored toga što dalji rast unutrašnje nejednakosti predstavlja posledicu krize, ovaj negativni trend nudi još jedan razlog zašto su bitni za istraživanje politike i mehanizmi delovanja MMF-a posvećeni ekonomskoj nejednakosti. Naime, u literaturi o uzroku Velike recesije navodi se i teza da je ekonomska nejednakost jedan od razloga njenog nastanka.

Tezu o rastućoj unutrašnjoj nejednakosti kao uzroku finansijske krize iz 2008. godine dobijala je sve više na pažnji u radovima posvećenih ovim procesima (Palley, 2011; Bordo and Meissner, 2012; Goda, 2013; Van Treeck, 2014). U osnovi je stav da su benefiti od povećanja prihoda tokom proteklih decenija bili ograničeni na relativno malu grupu domaćinstava na vrhu distribucije dohotka dok se potrošnja grupa sa nižim i srednjim dohotkom uglavnom finansirala zaduživanjem (Sturn and Van Treeck, 2013, 125). Konkretnije, u želji da očuvaju svoj životni standard, pripadnici ovih društvenih slojeva su bili primorani da učestvuju na sekundarnim hipotekarnim tržištima i da budu korisnici skupih gotovinskih kredita. Ovi krediti su zatim, kako je to već rečeno, poslužili kao osnov za generisanje finansijskih derivata koji su se prodavali finansijskim investitorima širom sveta.

Na ovom ttragu Engelbert Stokhamer (Engelbert Stockhammer) zastupa tezu da „krizu treba shvatiti kao interakciju deregulacije finansijskog sektora sa efektima rastuće nejednakosti” (Stockhammer, 2015, 937)

Ovaj autor dalje Identifikuje četiri kanala preko kojih je rastuća unutrašnja nejednakost doprinela krizi u SAD-u (Stockhammer, 2015, 937):

- Prvo, rastuća nejednakost stvara silazni pritisak na agregatnu tražnju, pošto siromašnije grupe imaju veće granične sklonosti ka potrošnji.
- Drugo, međunarodna finansijska deregulacija je omogućila zemljama da imaju velike deficite (ili suficite) tekućeg računa u dužem vremenskom period.
- Treće, u modelima rasta vođenim dugom, veća nejednakost je dovela do veće zaduženosti domaćinstava jer su porodice radničke klase pokušavale da održe korak sa normama socijalne potrošnje uprkos stagnaciji ili padu realnih plata.
- Četvrto, rastuća nejednakost povećala je sklonost špekulacijama jer bogatija domaćinstva imaju tendenciju da preduzimaju rizičnije finansijske poduhvate od drugih grupa.

Ovi stavovi svedoči o etabliranosti mišljenja u akademskoj zajednici o negativnim aspektima unutrašnje nejednakosti i njenoj ulozi kao determinante ne samo održivog ekonomskog rasta već i stabilnosti ekonomskog sistema.

Aktivan učesnik u rešavanju ove krize bio je i Međunarodni monetarni fond. Pomenuta kriza je predstavljala povratak Fonda na velika vrata u međunarodnim ekonomskim odnosima. Samo tokom avgusta i septembra 2009. godine MMF je obezbedio bezuslovna finansijska sredstva svojim članicama kroz opštu alokaciju od 204 milijarde SDR (316 milijardi dolara), što je predstavljalo gotovo polovinu od ukupno obezbeđenih sredstava (420 milijardi SDR) u period od 2008. do 2013. godine (WEO, 2018b, 83; IMF, 2009). Takođe, MMF je svojim državama članicama stavio na raspolaganje čitavu paletu novih ili reformisanih kreditnih linija koje su imale za cilj da obezbede na efikasan i brz način neophodnu likvidnost država pod povoljnijim uslovima nego što je to bilo slučaj sa prethodnim delovanjima Fonda.

U okviru reformi koje su prethodile ili su se desile u toku Velike recesije, čiji je cilj bio obnova kredibiliteta i legitimiteta Fonda jeste promena pristupa MMF-a u pogledu kratkoročne kontrole kapitala u kriznim uslovima, kao i postepenog otvaranja i integracije država na međunarodno tržište kapitala (Ishii et al., 2002, 36-37; IEO, 2006; Abdelal, 2006; Gallagher, 2014; Ban and Gallagher, 2015, 134-140).

MMF je takođe promenio pristup u pogledu politike strukturnog uslovljavanja, koja je inače bila i predmet najoštrijih kritika nakon Azijske krize (Dreher and Vaubel, 2004; Babb and Carruthers, 2008; Lamdany, 2009). Ova promena je bila oličena u Novom vodiču MMF-a za politiku uslovljavanja, i insistirala je na fokusiranju uslova MMF-a na korske makroekonomske oblasti u svojim programima (IMF, 2002b). Džozef Džojns ističe da je deo ovih procesa bio proces reformisanja postojećih i kreiranje novih kreditnih linija i načina pružanja finansijske pomoći poput uspostavljanja Aranžmana iz predostrožnosti, Kreditne linije za nepredviđene situacije, Fleksibilne kreditne linije itd. (ob.cit. Joyce, 2012, 142). Autori poput Naire Vuds (Ngairé Woods) akcenat stavljaju na organizacionim reformama i promenama u pogledu adekvatne reprezentativnosti unutar Fonda (Woods, 2010; Kahler 2013). Reforme u pogledu tehničke pomoći i osnaživanje uloge MMF-a u efikasnom obavljanju nadzora nad ekonomijama država članica i sistema u celini, privlačilo je pažnju mnogih istraživača (ob. cit. Moschella, 2012; Poole, 2015). Suprotno narativu da ovu krizu nije bilo moguće predvideti da se iznenada dogodila, Međunarodni monetarni fond je zahvaljujući reformisanim mehanizmima nadzora svetske ekonomije još 2005. i 2006.

godine upozorava na visok rizik koji donose tržišni mehuri u SAD-u i izražena globalna neravnoteža platnog bilansa (WEO, 2005a; WEO, 2005b; WEO, 2006a; WEO, 2007a).

Priznanje za reformske procese, kao i potvrda teze o univerzalnoj potrebi za postojanjem aktivne institucije kakva je MMF dobijeni su na sastancima G20 u Pitsburgu i Londonu 2009. godine na kojima je odlučeno da se ovoj instituciji dodele potrebni resursi kako bi se očuvala likvidnost država članica i ograničio efekat krize (IMF, 2009c). Svi ovi procesi, kao i brza reakcija u vidu poziva za koordinisanim delovanjem i fiskalnim stimulansom najvažnijih ekonomija i pružanja finansijske pomoći, nametnuli su MMF, kao jedine relevantne međunarodne finansijske institucije, da predvodi koordinisani odgovor Velikoj recesiji.

O novoj percepciji Fonda i dodeljenoj ulozi, najbolje svedoči i izjava Dominika Stros-Kana (Dominique Strauss-Kahn) da je odlukama najvažnijih država članica/principala MMF osnažen postavljen za centralnu instituciju finansijskog sistema (Strauss-Kahn, 2009). Sastavni deo svih ovih reformskih procesa koji su doprineli obnovi kredibiliteta i legitimiteta jeste potvrđivanje i produbljivanje novog pristupa MMF-a u pogledu dohodovne nejednakosti za vreme i nakon ove krize.

U okviru naše studije slučaja, svetska ekonomska kriza iz 2008. godine predstavlja prekretnu tačku u promeni pristupa MMF-a ekonomskoj nejednakosti. Naime, u toku i nakon ove krize dolazi do konačne stabilizacije, instiucionalizacije i produbljivanja diskursa o unutrašnjoj nejednakosti i njegovog prelivanja u konkretne politike i mehanizme delovanja.

Istraživanjem zvaničnih izjava, izveštaja i konkretnih dokumenata MMF-a za vreme i nakon ove krize treba da daju sud ne samo o promeni stava u pogledu nejednakosti i njegovog ukorenjivanja u politike i mehanizme delovanja MMF-a, već treba da determinišu i karakter ovih promena. Stoga je analiza građe koja postoji u periodu tokom i nakon ove krize od suštinske je važnosti za dokazivanje proklamovanih ciljeva disertacije.

Neotuđivi deo ove faze studije slučaja jeste i Dužnička kriza Evrozone iz 2010. godine. Iako MMF nije bio prva violina u rešavanju ove krize, ona takođe predstavlja poligon provere evolucije pomenutog novog pristupa i njegove promocije.

4.3. Dužnička kriza Evrozone

Jedna od najznačajnijih posledice Svetske ekonomske krize iz 2008. godine jeste dužnička kriza Evrozone. Naime, učešće finansijskih institucija iz slabije razvijenih država Evrozone i EU na tržištu finansijskih derivata izložilo je ove finansijske aktere riziku od nelikvidnosti i nesolventnosti. Poput svojih kolega iz Federalnih rezervi i nadležnih organa SAD-a i Centralne banke i ministarstava finansija država članica EU, kao i Evropska centralna banka intervenisale su značajnim paketima pomoći kako bi očuvale likvidnost finansijskog sistema i stabilnost ekonomija država članica. Međutim, kriza nepoverenja i kontrakcije na tržištu odrazile su se na otežanu i relativno skupu mogućnost pozajmljivanja na tržištima kapitala, kako za pojedince i privredu tako i za same države. Upravo ekonomije koje su na neki način posle ulaska u Evrozonu postale zavisne od spoljnog finansiranja svojih potreba, kroz zaduživanje kod velikih međunarodnih banaka, nakon kulminacije hipotekarne krize/pucanja mehura iz 2008. godine nisu mogle da nastave da po povoljnim uslovim i u istom obimu obezbeđuju potreban kapital.

Ove zemlje su svojim odricanjem od monetarne suverenosti zarad članstva u monetarnoj uniji transformisale model načina podsticanja konkurentnosti svojih privreda kroz devalvaciju valuta ka zaduživanju na finansijskim tržištima.

Relativno visok priliv pristupačnijeg kapital odrazio se i na praksu da vlade država poput Grčke ili Italije jazu u svojim budžetskim deficitima smanjuju kroz emitovanje državnih obveznica ili drugih vidova pozajmljivanja. Na sličan način su građani država periferije Evrozone svoj bolji životni standard finansirali putem lakše dostupnih kredita. Posledice ovakvog ponašanja bile su nastanak tržišnih mehura, visoke stope privatnog, ali i javnog duga, kao i postojanje značajnog rizika od kriza ukoliko dođe do prestanka ili smanjenog priliva kapitala, što se upravo i desilo.

Članstvo u monetarnoj uniji je omogućilo državama članicama poput Grčke, Portugala, Španije i Italije da imaju pristup i uslove pozajmljivanja daleko povoljnije nego što je to bio slučaj pre integracije. Zbog primene principa konvergencije/usklađivanja prilikom kreiranja monetarne unije, dominantan uticaj na odlike i politike Evrozone imale su najrazvijenije zemlje, pre svega Nemačka, zbog svoje ekonomske snage, stabilnosti valuta i kreditnog rejtinga. Pored ujednačavanja kamatne stope po ovom principu, EMU je sa sobom, kako to primećuju Galina Hejl (Galina Hale) i Moris Obstfeld (Maurice Obstfeld), donela i druge benefite za zemlje periferije poput ujednačavanja regulatornih politika finansijskih tržišta, smanjenje troškova transakcija, ukidanje valutnog rizika, kao i efikasniji sistem naplate potraživanja (Hale and Obstfeld, 2016, 1-3).

Međutim, Dužnička kriza iz 2010. godine na površinu je iznela sve strukturne manjkavosti nedovršene monetarne unije kakva je Evrozona i ogolila stvarni jaz u ekonomskim potrebama i stepenu razvoja između njenih država članica. U doktorskoj disertaciji kriza iz 2010. godine se posmatra kao proces koji je proistekao i naslanja se na Svetsku ekonomsku krizu. Posledica ovakvog stava jeste da se pomenute krize prilikom istraživanja promena diskursa, politika i mehanizama delovanja MMF-a u kontekstu ekonomske nejednakosti posmatraju kao deo jedinstvenog kriznog perioda. Iako bi za naše istraživanje zbog same njegove svrhe, ali i prirode uloge MMF-a u krizi Evrozone, bilo dovoljno posmatrati ovu krizu kao derivat i deo postkriznog perioda Velike recesije, smatramo da je ipak svrsishodnije na Dužničku krizu gledati kao na relativno ravnopravnu

tačku u razmatranju promene pristupa MMF-a ekonomskoj nejednakosti. Razlozi za ovakav stav leže u tvrdnji da se na ovaj način preciznije opisuje kontekst u kom su se odvijali posmatrani reformski procesi unutar Fonda i adekvatnije sagledava uloga kriza kao sredstva za promovisanje i zastupanje promena diskursa, politika i mehanizama delovanja MMF-a od strane njegovih ključnih predstavnika radi smanjenje ekonomskog jaza unutar i između država. Upravo zbog ovih razloga u narednom delu izložićemo stvarne uzroke Dužničke krize, kao i pojasniti ulogu MMF-a u njenom rešavanju.

4.3.1. Okidač i stvarni uzroci krize

Gotovo da postoji konsenzus da je okidač dužničke krize bio obraćanje javnosti grčkog premijera oktobra 2009. godine u kom je saopšteno da je budžetski deficit skoro dvostruko veći nego što je to bilo prvobitno objavljeno (Lawton, 2009; Strupczewski, 2010). Pomenuto saopštenje je podstaklo sumnju u sposobnost Grčke da izvršava svoje obaveze prema poveriocima. Ova sumnja je pokrenula odliv kapitala i otežala uopšte mogućnost da se Grčka zadužuje na finansijskim tržištima. Strepnja i uzdržani stav investitora se prelila ubrzo i na druge zemlje periferije Evrozone koje su imale donekle slične makroekonomske karakteristike poput Grčke. Reč je o Portugalu, Španiji i Italiji. Ovakav razvoj događaja primorao je ove zemlje da se obrate za finansijsku pomoć pre svega Evrozoni i ECB.

Za razliku od uvreženog stava u pogledu događaja koji je označio početak krize, postoje podeljena mišljenja o njenom stvarnom uzroku. U literaturi se mogu izdvojiti tri linije argumentacije.

Prvu liniju predstavlja stav da je kriza proizvod neodgovornog ponašanja i prekomerne javne potrošnje pomenutih država članica Evrozone. Sama upotreba termina „PIGS“ u narativu o krizi je trebalo da predstavi na pežorativan način stav da su ove zemlje godinama živele raskalašno i na račun vrednih i štedljivih država jezgra. Stoga sada i treba da podnesu teret i plate cenu takvog ponašanja. Ovakav stav je bio dominantan ne samo u medijima već i kod najviših predstavnika najvažnijih ekonomija Evrozone. Nemački ministar finansija, i u tom trenutku jedna od najistaknutijih političkih figura evropske politike Wolfgang Šojble, isticao je da je u zemljama poput Grčke „u pitanju kriza suverenog duga, čiji su uzrok pogrešne/neodgovorne ekonomske i fiskalne politike“ (Schäuble, 2011).

U prilog ovoj tezi govori i stav da je dužnička kriza, pre svega u Grčkoj, akumulirana posledica lošeg upravljanja ekonomijom, nedovoljno razvijenog političkog i institucionalnog sistema (Sklias and Maris, 2013, 145-146).

Ovako viđenje uzroka finansijske krize je bilo u osnovi programa mera štednje koje su države morale da primene kao uslov za dobijanje finansijske pomoći od organa EU, Evrozone i Međunarodnog monetarnog fonda kako bi očuvale likvidnost i obnovile poverenje investitora. Daniel Gros (Daniel Gros) ukazuje da je cilj ovih programa bio da osiguraju solventnost Vlada, koja zavisi pre svega od sposobnosti da se u dugom roku obezbedi održiv rast (Gros, 2013, 1)

Po njegovom mišljenju mere štednje bi stoga uvek trebalo da budu od koristi za solventnost na dugi rok, čak i ako se odnos duga prema BDP-u pogorša kratkoročno, to ne

znači da je samo povećanje odnosa duga prema BDP-u u Južnoj Evropi predstavljalo dokaz da ove mere nisu efikasne (Gros, 2011, 1-2).

Programi mera štednji su obuhvatali i strukturne reforme koje su za cilj imale da povećaju efikasnost administracije i privrede kako bi se podstakle veće stope rasta koje bi naposljetku donele i veće budžetske prihode za servisiranje dugova prema poveriocima.

Međutim, zbog društvenih, političkih i ekonomskih posledica primene ovih programa u zemljama periferije Evrozone, ove mere su bile predmet brojnih kritika.

Tako Pol De Hruove (Paul De Grauwe) i Juemei Ji (Yuemei Ji) ističu da ne postoje relevantni dokazi da su mere štednje olakšale i povećale sposobnost država da nastave da servisiraju svoje obaveze (De Grauwe and Ji, 2013, 2). Osnovni razlog zašto ove mere nisu ispunile cilj jeste pogrešno dijagnostikovane uzroka krize.

Naime, pomenuti De Hrouve ističe da kriza nije uzrokovana javnim dugom i raskalašnim ekonomskim politikama država već je njen izvor zaduženost građana i privrede u zemljama periferije (De Grauwe, 2010a, 1). Nakon finansijske krize iz 2008. godine akumulirani privatni dug primorao je pojedini države članice da na sebe preuzmu dugovanja, pre svega banaka, kako bi očuvale svoje privrede i društveno-političku stabilnost (De Grauwe, 2010b, 1-2).

Dostupnost kapitala po povoljnijim uslovima koje je sa sobom nosilo članstvo u EMU, omogućilo je građanima i kompanijama da značajno ulažu u neproaktivne/netrgovinske oblasti poput tržišta nekretnina što je dovelo do njihove prezaduženosti i nastanka tržišnih mehura u ovim zemljama. Loša alokacija resursa uticala je na produktivnost i konkurentnost ekonomija zemalja periferije koje je za posledicu imalo smanjeni priliv poreskih prihoda u budžete ovih država i rast budžetskog deficit. U prethodnim pasusima, objašnjen stav da je dužnička kriza nastala zbog akumulacije dugova privatnog sektora jeste druga linija objašnjenja izvora krize u Evrozoni.

Treća grupu argumenata čini teza, koja je zastupljena i u ovom istraživanju, da prethodno navedena dva objašnjenja uzroka krize predstavljaju samo manifestacije strukturnih/sistemskih ograničenja koje je sa sobom donela nedovršena monetarna unije. Monetarnu uniju Evrozone nisu pratili odgovarajuća bankarska unija niti postojanje automatskih fiskalnih transfera koji bi imali za cilj da amortizuju negativne aspekte uvođenja zajedničke valute. Takođe, zbog jezičkih barijera, razlike u životnim stilovima, favorizovanja domaće radne snage u državama članicama i sama mobilnost radnika nije bila na nivou potpune ekonomske unije kao što je to slučaju u Sjedinjenim Američkim Državama. Ovako stanje je dodatno otežavalo mogućnost otklanjanja negativnih efekata i rizika koje je sa sobom nosilo članstvo u Evropskoj monetarnoj uniji.

To naravno ne znači da nastanak Evrozone nije imao značajne koristi za države članice. Postoje brojne relevantne studije koje potvrđuju prednosti uvođenja zajedničke valute (Baldwin and Di Nino, 2006; Petroulas, 2007; Ricci, 2008).³⁷

Upravo nedovršena/parcijalna monetarna unija sa izraženim razlikama u ekonomskim karakteristikama i ishodima država članica stvorila je asimetrične šokove za njene mediteranske članice. Izvor ovih asimetričnih šokova ili kako ga Pol Krugman naziva

³⁷ Međutim, prednosti EMU i EMU kao takva, iako vrlo zanimljive teme, nisu predmet istraživanja ovog rada da bi smo o njima detaljnije govorili.

„majke asimetričnih šokova“ jeste naglo i masovno kretanje kapitala od jezgra ka periferiji usled ujednačavanja rizika i cene kapitala (Krugman, 2013, 444).

Filip Lejn (Philip Lane) u svojim radovima ukazuje da je postojala značajna korelacija između priliva kapitala, rasta domaće stope kreditiranja i brzog uspona građevinskog sektora u Grčkoj, Irskoj i Španiji između 2003-2008. godine (Lane, 2013, 276-278; Lane and Pals, 2012). Pomenuti priliv kapitala pored tržišnih mehura doveo je do rasta cena nadnica, roba i usluga u ovim državama. Posledica ovog rasta jeste bilo urušavanje produktivnosti i konkurentnosti ekonomija koje su i pre članstva u monetarnoj uniji imale ozbiljne strukturne probleme.

U prilog ovoj tezi govore i nalazi Hans Verner Sina (Hans-Werner Sinn) o značajnom produblivanju zaostajanja Grčke, Portugala, Italije i Španije u pogledu konkurentnosti njihovog izvoza u odnosu na najvažnije takmace poput Turske (Sinn, 2014, 2-3). Usled nemogućnosti da se koriste stari mehanizmi za održavanje kompetitivnost roba i usluga ovih država, pre svega devalvacija valuta, pomenute države su se okrenule ka zaduživanju kao načinu održavanja životnog standarda, cena nadnica i pokrivanja posledica nedovoljne produktivnosti. Alternativa u vidu unutrašnje/fiskalne devalvacije zbog kompleksnosti, političke nepopularnosti i mogućih otpora ka reformama nije bila realna do same krize.

Politike i ciljevi ECB nisu bili skrojeni da obuzdaju ovaj inflatorni pritisak koji je pratio navedene procese u zemljama periferije već su ga dodatno podsticali kroz ekspanzivnu monetarnu politiku. Gubljenjem monetarne suverenosti i ujednačavanjem kreditnih rejtinga država članica izgubio se i signalni mehanizam o stepenu rizika i stanja u ekonomiji ovih država, koji bi inače trebalo da upozori investitore na potencijalne negativne trendove i odvrti od ulaganja.

Imajući u vidu izrečeno, može se zaključiti da je dužnička kriza u Evrozoni zapravo nužna posledica nepotpune strukture Evropske monetarne unije, velikih sistemskih razlika između ekonomija država članica i asimetričnih šokova koji su proizilazili iz ovih karakteristika, neadekvatne monetarne politike ECB za zemlje periferije i odsustva odgovarajućih ekonomskih i regulatornih politika ovih država.

Stoga ni ne čudi što su programi mera štednje koju su pratili finansijsku pomoć naišli na snažne otpore pre svega u Grčkoj i Španiji i bili predmet kritika od strane stručne javnosti. Kao osnovna mana ovih programa može se navesti to da su se zasnivali na posledicama krize, a ne na njenim uzrocima. Drugim rečima, umesto da se bave sistemskim manama prvobitno skrojene monetarne unije koje su dovele do krize, ove mere su bile usmerene pre svega na vrh ledenog brega.

Drugim rečima, programi reformi nisu bili usmereni na kompletiranje EMU kroz uspostavljanje Bankarske unije i automatskih fiskalnih stabilizatora, kao i osnaživanje ECB da vrši funkciju poslednjeg utočišta (Overbeek, 2012). Takođe insistiranjem da se preuzmu dugovi privatnog sektora od strane vlada, teret i troškovi pogrešnih ekonomskih odluka kako pojedinih domaćih kompanija i građana, tako i stranih poverilaca, su preneti na sve poreske obveznike.

Programi mera štednje pored toga što su ugrozili u kratkom roku privredni rast, zbog značajno nižih izdvajanja u oblasti obrazovanja, zdravstvene zaštite, socijalnih usluga, kao i kapitalnih investicije, doveli su do visoke nezaposlenosti, socijalne nestabilnosti, krize političkih institucija i rasta ekonomske nejednakosti (Meloni, 2016). Ove mere ne samo da nisu rešile pitanje javnog duga, tj. odnosa bruto domaćeg proizvoda i duga već su ograničile

moćnost da u nekom srednjem roku dođe do dužih i održivijih epizoda ekonomskog rasta.

Dužnička kriza Evrozone ima višestruki značaj za studiju slučaja u ovoj disertaciji. Poput Svetske ekonomske krize iz 2008. godine, ona predstavlja poligon za testiranje da li su i u kojoj meri u praksi primenjene politike i mehanizmi delovanja u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti. Iako je kao član Trojke koja je vodila pregovore i donosila programe za spašavanje ekonomija pogođenih država članica, MMF učestvovao u ovoj krizi, on suštinski nije imao glavnu ulogu u ovom procesu već je pre bio savetodavac, izvor sredstava i pružalac kredibiliteta nadležnim organima EU/Evrozone.

To ne znači da je MMF bio statista u čitavom procesu, naprotiv. Upravo zbog ekspertize, iskustva, ali i obnovljenog ugleda nakon 2008. godine, Fond je revnosno isticao svoje stavove, preporuke, ali i kritike na račun delovanja evropskih zvaničnika i nadležnih organa EMU i EU. Drugim rečima, odnos članova osoblja Međunarodnog monetarnog fonda i predstavnika Evropske monetarne unije i Evropske unije unutar Trojke je neretko bio obojen tenzijama i sukobima mišljenja oko izbora, načina i efekata sprovođenja politika koje su bile uslov za pružanje finansijske pomoći državama pogođenim krizom iz 2010. godine. U prilog izrečenom govore brojna istraživanja posvećena pomenutoj krizi (Wyplosz, 2014; Kopits, 2017; Mody, 2018).

Kroz kritike MMF-a upućenim evropskim partnerima zapravo možemo na posredan način testirati/uočiti promene pristupa MMF-a ekonomskoj nejednakosti u praksi. Primeri ovih kritika jesu radovi i izjave važnih aktera unutar Međunarodnog monetarnog fonda. Tako Moris Obstfeld i Pol Tomsen (Poul M. Thomsen) ističu pogrešnost insistiranja na značajnom fiskalnom suficitu Grčke kao uslova za učešće u Evropskom stabilizacionom mehanizmu (European Stability Mechanism) do 2018. godine (Obstfeld and Thomsen, 2016). Autori navode da je implementacija mera štednje koje su zahtevali predstavnici Evrozone uticala na sposobnost vlasti u Atini da vodi ekonomske politike koje podstiču rast, tj. da su ove mere uticale na značajan pad javnih investicija i kvaliteta pružanje socijalnih usluga (Ibidem, 2016). Tomsen pored toga što potvrđuje zahteve MMF-a za manjim budžetskim suficitom Grčke još od 2012. godine, ističe i čitav set preporuka MMF-a koje se odnose na pravičniju reformu tržišta rada, uključivanje privatnih kreditora u restruktuiranju dugova, povoljnije uslove otplate i otpis određenog dela dužničkog tereta, koje je Evrogrupa odbila (Thomsen, 2019).

Rasel Kinkejd (Russell Kincaid) u jednom od izveštaja Nezavisne kancelarije za evaluacije MMF-a iz 2017. godine navodi postojanje jasnih razlika u stavovima predstavnika MMF-a i evropskih članova Trojke u pogledu održivosti duga i fiskalne stabilnosti u zemljama periferije usled primene mera štednje (Kincaid, 2017,188). Kinkejd u istom izveštaju navodi zabrinutost MMF-a i njegova upozorenja o negativnim posledicama primene strogih mera štednje po ugrožene kategorije stanovništva u državama pogođenim krizom (Ibidem, 2017, 196).

Navedene kritike ne samo da opisuju razlike u stavovima aktera unutar Trojke već i nedvosmisleno pokazuju neslaganje Fonda u vezi sa primenom onih politika koje su sputavale ekonomski rast i produbljivale socijalni jaz u državama koje je pogodila Dužnička kriza Evrozone iz 2010. godine.

Kako smo istakli na početku, svrha pregleda kriza jeste preciziranje konteksta/okruženja u kom se odvijala promena pristupa MMF pitanju ekonomske nejednakosti. Osvrt na uzroke, tok i posledice finansijskih kriza koje čine studiju slučaja

našeg istraživanja, pomaže nam da sagledamo značaj ovih kriza i njihovu ulogu u oblikovanju pomenutog pristupa. Takođe, navedeni pregledi treba da nam pomognu da lakše razumemo razloge i načine upotrebe ovih kriza kao sredstva za nametanje reformi diskursa, politika i mehanizama delovanja MMF-a od strane njegovih ključnih predstavnika radi smanjenja ekonomske nejednakosti.

V ANALIZA DISKURSA

Prvi korak dokazivanja tvrdnje o promeni pristupa MMF-a ekonomskoj nejednakosti predstavlja analiza diskursa predstavnika Fonda kojom se potvrđuje da je Međunarodni monetarni fond redefinisao svoje poimanje značaja unutrašnje ekonomske nejednakosti, tj. promenio shvatanje veze ovog koncepta i ekonomskog rasta. Posledično, ove promene su se odrazile i na odnos između njegove unutrašnje i međunarodne dimenzije. U osnovi našeg istraživanja leži stav da je promena shvatanja dohodovne nejednakosti i njenog odnosa sa pomenutim konceptima, temelj reformskih procesa u pogledu politika i mehanizama delovanja Fonda, čiji je cilj smanjenje ekonomskog jaza kako i između pojedinaca unutar država tako i između članica Fonda. Drugim rečima, promena percepcije dohodovne nejednakosti vodila je promenama u politikama i mehanizmima delovanja MMF-a u kontekstu napora za njeno smanjenje.

Ova analiza ima za cilj da pokaže da su agenti promena, direktori MMF-a i njihovi najbliži saradnici, koristili finansijske krize i narativ o institucionalnoj krizi MMF-a, kako bi zastupali i promovisali novo poimanje značaja unutrašnje nejednakosti. Vredno je opet naglasiti da je ova promena pristupa deo širih reformskih procesa u cilju obnove kredibiliteta i legitimiteta MMF-a.

5.1. Početni stav i stari diskurs o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti

Prilikom analize internet arhive izjava predstavnika Međunarodnog monetarnog fonda već na samom početku studije slučaja se primećuje vrlo distanciran odnos MMF-a prema konceptu ekonomske nejednakosti.

Naime, u periodu od 1994. godine (početna godina digitalne arhive) do druge polovine 1997. godine, u samoj arhivi na pretragu ključne reči „nejednakost” kao rezultat je prikazano svega šest govora tadašnjeg direktora Međunarodnog monetarnog fonda, Mišela Kamdesija (Michel Camdessus), kao i jedan transkript njegove pres-konferencije od ukupno 241 arhiviranih dokumenata (IMF).³⁸ U istom periodu, pretragom pojma siromaštvo ustanovljeno da je 81 dokument (gotovo trećina od ukupnog broja) u nekoj meri bio posvećen ili se ticao problema siromaštva (IMF).

Očigledno da je siromaštvo za predstavnike MMF-a u tom momentu bilo značajnije u odnosu na ekonomsku nejednakost. Poređenje broja izjava u arhivi predstavlja samo jedan od argumenata u nizu koji govori u prilog tezi da je neposredno uoči Azijske finansijske krize MMF akcenat stavljao na problem siromaštva. Nejednakost je bila, pre svega, prepoznata u kontekstu razvojnog jaza između država (međunarodna nejednakost), dok se na unutrašnju nejednakost gledalo ili kao na nužnu posledicu ekonomskog rasta ili kao na deo širih društvenih izazova povezanih sa pitanjem siromaštva. U osnovi ovog stava jeste doktrina ekonomske neutralnosti, kao i teza da je neophodno praviti nužan kompromis između jednakosti i efikasnosti.

Teorija plime koja je dobila ime i zasniva se na Kenedijevoj rečenici da „nadolazeća plima podiže sve brodove“ (Kennedy, 1962), zastupa stav da ekonomski rast doprinosi

³⁸ U julu mesecu 1997. godine nastaju okidači jugoistočnoazijske finansijske krize, stoga ovaj period uzimamo kao početnu tačku u analizi građe studije slučaja.

progresu i blagostanju kako najimućnijih tako i najranjivijih/najsiromašnijih slojeva društva. Ova teorija akcentirana stavlja na brzom rastu kao jedinom rešenju za izlazak iz siromaštva „malih brodova“ (građana unutar država), jer benefiti ovog rasta se na indirektan i direktan način prelivaju i na ove grupe u društvu. Drugačije rečeno, kako to Džejms Hines (James Hines) sa saradnicima ističe da „iako (ekonomski) rast ne leči sve društvene probleme, on ipak služi da reši mnoge od njih“ (Hines, Hoynes and Krueger, 2001, 44).

Stoga, zarad ovih ekonomskih i društvenih koristi treba tolerisati i nužne negativne posledice takvog rasta. Jedna od tih nužnih posledica jeste i nejednakost u prihodima koja za zastupnike ove teorije odražava razlike u sposobnostima, podsticajima, ambicijama i znanju kod pojedinaca.

Pomenuti stav se bazira na postojanju protivrečnosti i nužnog izbora između jednakosti/pravičnosti i efikasnosti. Artur Okun (Arthur Okun) se ističe kao jedan od prvih zagovornika ove teze koja se bazira na nužnosti racionalnih aktera da na što efikasniji način alociraju retka dobra i resurse na tržištu (Okun, 1975/2015, 1-16). Preciznije rečeno, akter u okruženju oskudice mora doneti odluku ili da upotrebi resurse za dalji rast i progres ili da te resurse redistribuira radi veće jednakosti.

Dominantan stav u literaturi u drugoj polovini 20. veka jeste da je nejednakost dobra za ekonomske podsticaje, samim tim dobra i za rast, kao i da pitanja rasta i podsticaja mogu biti u suprotnosti sa pravičnošću (Aghion, Caroli, and Garcia-Pefialosa, 1999, 1615). Tako su Edgar Brauning (Edgar Browning) i Vilijam Džonson (William Johnson), na primeru Sjedinjenih Američkih Država, tvrdili da je marginalni kompromis/trade-off između jednakosti i efikasnosti prilično izražen, čak i kada je elastičnost ponude rada niska i uprkos skromnim ukupnim troškovima tadašnjih redistributivnih fiskalnih politika (Browning and William R. Johnson, 1984, 176). Pod određenim ekonomskim uslovima (skoro potpune kapitalne iskorišćenosti) Hamid Mohtadi (Hamid Mohtadi) potvrđuje postojanje ove protivrečnosti u kratkom, ali i dužem roku privrednog ciklusa (Mohtadi, 1988, 428-432).

Na sličan način Nansi Brdsal (Nancy Birdsall), Dejvid Ros (David Ross) i Ričard Sabot (Richard Sabot) potvrđuju stav da je dominantna teza ekonomske paradigme sa kraja 20. veka bila između ostalog i postojanje pomenutog izbora između jednakosti i ekonomskog rasta (Birdsall, Ross and Sabot, 1995, 477). Autori dalje nastavljaju da je ova suprostavljenost između navedenih koncepata zasnovana na Kalderovim učenjima da su visoke stope štednje i akumulacije kapitala preduslov rasta i Kuznjecovom tvrdnjom da je nejednakost neizbežna posledica početnih faza ekonomskog razvoja (Ibidem, 1995, 477).

Drugim rečima, Kuznjecova hipoteza u obliku slova U pokazuje da ekonomski uzlet zemalja u razvoju nužno sa sobom nosi povećanje ekonomskog jaza unutar društva, da bi se vremenom sa većim stepenom razvoja taj jaz smanjivao (Kuznets, 1955). Relativno siromašne ekonomije koje vrednuju istovremeno i pravičnosti i prosperitet mogu se suočiti sa izborom pravičnost/jednakost u kratkom i prosperitet u dužem roku (Ibide, 1955).

Suština ovog izbora je u riziku da ukoliko ekonomije primene redistributivne politike prerano mogu ostati zarobljene u niskim stopama ekonomskog rasta i društvenog razvoja (Galor and Tsiddon, 1996, 115).

Pored ovih stavova, važan aspekt u oblikovanju delovanja Međunarodnog monetarnog fonda u pogledu ekonomske nejednakosti jeste doktrina ekonomske neutralnosti i upliv monetarizma koji je oblikovao ekonomsku paradigmu Fonda poslednjih

decenija 20 veka. Doktrina ekonomske neutralnosti koja podrazumeva da su ekonomska pitanja apolitična, tj. da ekonomska sfera ne samo da je odvojena od ostalih, već se njoj podređuju druga društvena pitanja (Orhangazi, 2003, 133; Robert, 1996). Tako se i pitanje pravičnosti, jednakosti i društvene kohezije podredilo konceptima ekonomskog rasta i makroekonomske stabilnosti.

Citirajući izjavu predsednika Svetske Banke sa početaka osamdesetih godina Eldena Klausena (Alden Clausen) „naša ideologija je ekonomija, mi se ne bavimo političkim pitanjima, niti ćemo“. Ričard Svedberg (Richard Swedberg) ukazuje da je doktrina ekonomske neutralnosti utkana u ponašanje Bretonvudskih institucija (Swedberg, 1986). Po mišljenju ovog autora, ova doktrina u datom kontekstu počiva na dve premise, da politici nema mesta u delovanju MMF-a i Svetske banke, kao i da su odluke ovih institucija zasnovane na čisto ekonomskim argumentima (Ibidem, 1986, 377). Iako su mnogi sa pravom kritikovali element neutralnosti o nemešanju politike u odlučivanje Fonda, posebno u pogledu politike uslovljavanja prilikom dodele finansijske pomoći, gotovo da postoji konsenzus da Fond nije posvećivao dovoljno pažnje socijalnoj/društvenoj dimenziji svojih odluka već se u svojim programima vodio ekonomskom ortodoksijom (Thacker, 1999; Abbott, Barnebeck and Finn, 2009; Gould-Davies and Woods, 1999).

Vesnik promene pristupa MMF-a u kontekstu ekonomske nejednakosti jesu pojedine izjave Mišela Kamdesija uoči finansijske krize u Aziji iz 1997. godine. U ovim izjavama direktor MMF-a ukazuje da bi ova institucija morala više pažnje da usmeri na pitanje pravičnosti u državama članicama i to pre svega kroz uvećavanje „jednakosti šansi“ za njihove građane (Camdessus, 1995a). Po njegovom mišljenju, „fond je u potpunosti svestan potrebe ne samo da se bavi siromašnim i marginalizovanim državama već i potrebama marginalizovanih ljudi u svim državama“ (Camdessus, 1995b). Kamdesi takođe ističe da je jedini način da se pitanje siromaštva i neravnomerne distribucije prihoda otkloni jeste kroz održivi i dugoročan ekonomski rast (Ibidem, 1995b).

Međutim, ove izjave ne samo da su bile retke već nisu bile praćene ni stavovima drugih predstavnika Fonda, niti ukorenjene u zvaničnim dokumentima i izveštajima Fonda. U prilog tezi govore i kritike upućene na račun Fonda koje se tiču posledica njegovog delovanja u kontekstu ekonomske nejednakosti. Osnova ovih kritika jeste iskaz da MMF utiče na rast nejednakosti u mnogim zemljama u razvoju kroz svoju politiku uslovljavanja, koja je sastavni deo programa pružanja finansijske pomoći od strane MMF-a.

Ovu tvrdnju potkrepljuju stavovi Tomasa Stabsa (Thomas Stubbs) i njegovih saradnika da reforme iz programa MMF-a koje se tiču fiskalne konsolidacije, trgovine, finansijske liberalizacije, unutrašnjih reformi finansijskog sektora, kao i problema spoljnog duga, imaju negativne distributivne efekte, posebno u kratkom roku u državama gde se ove mere primenjuju (Stubbs et al., 2018, 21). Konkretnije, insistiranjem na makroekonomskoj stabilizaciji, deregulaciji, privatizaciji i liberalizaciji, Fond je doprinio uvećanju dohodovne nejednakosti u zemljama gde su se primenjivali njegovi programi (Ibidem, 2018, 3). U pogledu unutrašnje nejednakosti na osnovu istraživanja 58 programa MMF-a, Gopala Garude (Gopal Garuda) ističe da su ovi programi izazivali značajne poremećaje u distribuciji prihoda siromašnih u državama gde su se oni primenjivali (Garuda, 2000, 1031). Na ovom tragu, u sarkastičnom tonu, Džejms Vriland (James Vreeland) zaključuje da politika uslovljavanja MMF-a redistribuirala prihode od siromašnih, a ne ka njima. (Vreeland, 2003).

Delovanje MMF-a za mnoge u tim vremenima je bilo i izvor uvećanja razvojnog jaza između država. Tako analizom 648 programa MMF-a u periodu od 1951-1990. godine Adam Pševorksi (Adam Przeworski) i Vreilend su ustanovili da ovi programi utiču negativno na rast država u kojima je Fond delovao, tj. da produbljuju njihov zaostatak za najrazvijenijim zemljama, a samim tim i međunarodnu nejednakost (Przeworski and Vreilend, 2000, 388-400).

U prethodnim pasusima opisano je početno stanje, tj. prikazane su osnove starog poimanja ekonomske nejednakosti i posebno (ne)shvatanje značaja njene unutrašnje dimenzije. Imajući u vidu kritike upućene na račun delovanja MMF-a, odnosno njegovih posledica po pitanje ekonomske nejednakosti, kao i negativna percepcija uloge Fonda prilikom rešavanja finansijskih kriza sa kraja 20. veka, bilo je očekivano da ova institucija napravi suštinske promene u pogledu svog pristupa makro-socijalnom izazovu kakvo je pitanje nejednakosti.

5.2. Uspon pitanja unutrašnje nejednakosti i transformacija diskursa

U radu je već naznačeno da se studija slučaja sastoji iz uslovno rečeno dve faze, obe obuhvataju krizni i postkrizni period. Azijska kriza kao krizni period prve faze obuhvata vremenski okvir od (juna) 1997. godine do (kraja maja) 2000. godine. Drugu podfazu čini postkrizni period i period umerenosti (odsustvo regionalnih sistemskih kriza), koji je trajao od druge polovine 2000. do juna 2007. godine. Drugi deo studije slučaja obuhvata Svetsku ekonomsku krizu i Dužničku krizu Evrozone, kao kriznu etapu, u trajanju od druge polovine 2007. do sredine 2013. godine, dok se postkrizna podfaza prostire do kraja 2018. godine, koja je ujedno i završna tačka studije slučaja.

Analizom internet arhive u periodu od juna meseca 1997. Godine do juna 2000. godine, broj arhivskih materijala koji su u većoj ili manjoj meri bili posvećeni nejednakosti, je porastao na 40.

Nakon azijske finansijske krize, u periodu ekonomske smirenosti od regionalnih i svetskih kriza između 2000-2007. godine, broj arhiviranih dokumenata MMF-a u ovom kontekstu se popeo na 178. Uzlazni trend rasta broja medijskih materijala u arhivi koji su posvećeni pojmu nejednakosti nastavio se i u periodu Svetske ekonomske krize i Dužničke krize Evrozone (2007-2013.) i dostigao broj od 318. U neposrednom postkriznom periodu broj medijskih dokumenata u arhivskoj građi popeo se čak na 749. Ovaj trend jasno pokazuje da je pitanje ekonomske nejednakosti prešlo put od zanemarene teme do statusa važnog pitanja i jednog od prioriteta na agendi Međunarodnog monetarnog fonda.

Uvodni korak u primeni istorijske analize diskursa jeste primena kriterijuma, koji su navedeni u metodološkom okviru, za odabir jedinica analize. Na osnovu ovih kriterijuma u pomenutoj internet arhivi Međunarodnog monetarnog fonda ustanovljeno je da je u vremenskom okviru istraživanja bilo 264 javnih istupa najviših predstavnika ove institucije koja su se posredno ili neposredno odnosila na pojam nejednakosti. Analizom ovih materijala zaključeno je da građu za analizu diskursa čini 237 zvaničnih govora/izjava direktora Fonda, njihovih zamenika, kao i glavnih ekonomista MMF-a. Ovi govori su klasifikovani od strane samog Međunarodnog monetarnog fonda kao zvanični istupi najvažnijih predstavnika institucije.

Na grafikonu 1 jasno se može uočiti rastući trend broja selektovanih govora/izjava u posmatranom periodu. Ovaj rast nije monolitan, možemo prepoznati, uslovno rečeno, dva skoka (peak) koja su prethodili Svetskoj ekonomskoj krizi iz 2008. godine. Reč je o 2000. i 2007. godini. Ove godine, po našem mišljenju, nisu slučajne jer su baš u njima funkciju direktora MMF-a preuzeli dva od tri ključna agenta promene Horst Keler (Horst Köhler) i Dominik Stros-Kan (Dominique Strauss-Kahn). Takođe, ove godine se poklapaju sa prelazima između kriznih i postkriznih perioda koje karakterišu procesi (samo)evaluacije, učenja lekcija i sprovođenje reformskih procesa. Treći uzlet, koji traje sve do kraja studije slučaja, započinje, kako se to može videti na grafikonu, nakon 2009. godine. U vremenskom okviru od 2010. do 2018. godine nalazi se gotovo 65% svih selektovanih govora. Ovaj period se ponovo poklapa sa krajem finansijske krize iz 2008. godine i obeležile su ga stavovi Stros-Kana, ali i njegove naslednice Kristin Lagard (Christine Lagarde). U ovoj disertaciji Lagard je označena kao treći ključni agent promene čije delovanje je utvrdilo i produbilo novi diskurs o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti. Kako ćemo u analizi diskursa pokazati, ovaj period je zapravo period prihvatanja, stabilizacije i širenja novog shvatanja unutrašnje nejednakosti unutar MMF-a. Međutim, osim stavljanja fokusa Fonda na pitanje ekonomske nejednakosti, učestalost ovih govora nam ne govori ništa o dinamici, sadržaju i načinu promene shvatanja ovog koncepta.

Kako bi smo pružili odgovore na ove dileme, u narednim delovima razložićemo nalaze do kojih smo došli primenom Istorijske analize diskursa. Svrhu upotrebe i objašnjenje ove metode smo istakli u delu posvećenom metodologiji ove disertacije.

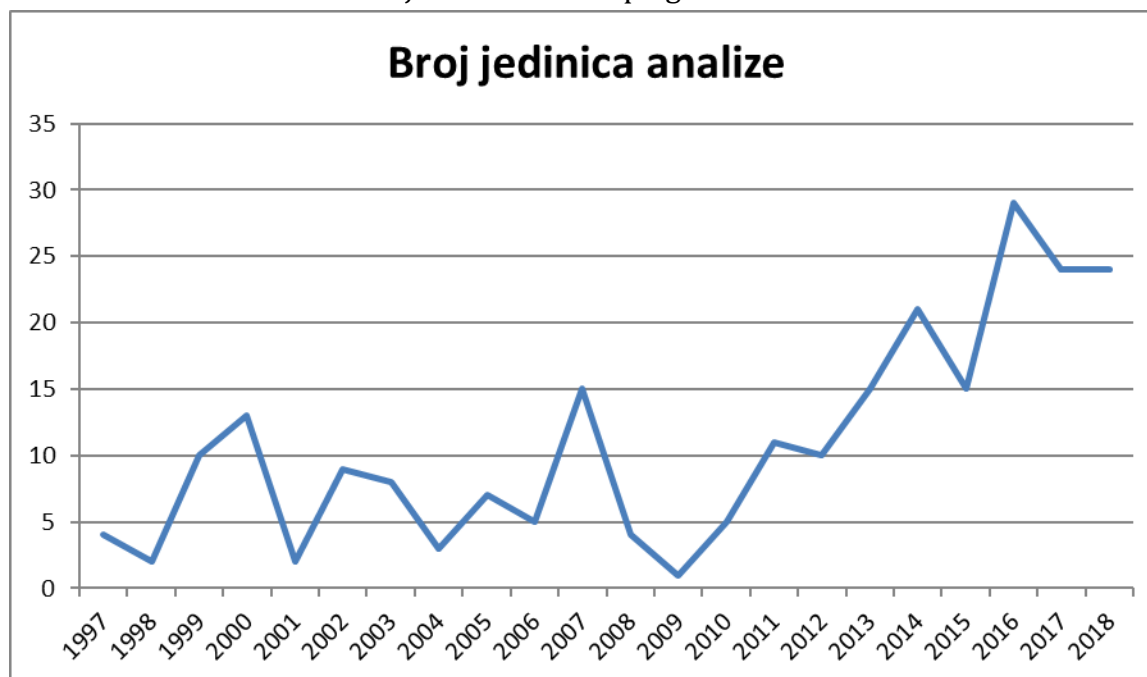
U okviru primene istorijske analize diskursa kreirane su kategorije i sa njima povezane potkategorije, pomoću kojih su ustanovljeni obrasci promena narativa u pogledu diskursa i poimanja koncepta ekonomske nejednakosti. Pojedine kategorije su međusobno povezane, tj. proističu jedne iz drugih. Stvarne granice između njih su vrlo maglovite i ne bi se mnogo pogrešilo kada bi se određeni elementi govora podveli pod drugu kategoriju. Ono što ih odvaja jeste kontekst u različitim vremenskim fazama, kao i detalji u govorima koji su bili predmet istraživanja.

U tabeli 3. su navedene kategorije koje smo kodirali za potrebe istraživanja. Reč je o:

- **Međunarodna nejednakost,**
- **Unutrašnja nejednakost,**
- **Prioritizacija unutrašnje nejednakosti,**
- **Odnos siromaštva i unutrašnje nejednakosti,**
- **Veza ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti,**
- **Eksploatacija kriza i postkriznog perioda i repozicioniranje MMF-a**
- **Politike i mere MMF-a**

Iz naziva pojedinih, ali posebno iz objašnjenja ovih kategorija može se uvideti da kategorije zapravo predstavljaju pojedinačne hipoteze doktorske disertacije, pre svega one koje se odnose na promenu diskursa o unutrašnjoj nejednakosti, njenu vezu sa ekonomskim rastom, odnos između dve dimenzije ekonomske nejednakosti, kao i pitanje reformi relevantnih politika i mehanizama delovanja. Deo ovih kategorija jeste i hipoteza o upotrebi kriza zarad nametanja ovih reformi od strane agenata promena.

Grafikon 1. Prikaz učestalost jedinica analiza po godinama

Neke od pomenutih kategorija sadrže i „potkategorije”, od kojih pojedine nisu u klasičnoj podređenoj vezi u odnosu na svoju kategoriju. Posebne potkategorije mogu stajati samostalno i podjednako su značajne za istorijsku analizu diskursa. Uloga ovih potkategorija jeste da preciznije objasne transformacije pojedinih narativa o nejednakosti u posmatranom istraživačkom periodu. Stoga, kada se deo neke izjave podvede kao potkategorija, treba imati u vidu kompleksnost njihovog odnosa sa kategorijama. One su u pojedinim slučajevima istovremeno i pomoćne, ali i ravnopravne, što implicira određenu međuzavisnost i dvosmernost u odnosu na „matične” kategorije.

Osim međunarodne nejednakosti, svi drugi elementi kodiranja imaju svoje pomoćne kategorije.³⁹ Tako u okviru kategorije *Konstatovanje problema unutrašnje nejednakosti* se nalazi potkategorija *unutrašnja nejednakost kao izazov*. Razlog njenog postojanja leži u nameri da se ukaže na prvobitno shvatanje značaja ovog koncepta u odnosu na ostale vremenske okvire istraživanja. Ukoliko se ne bi preciziralo da je reč o potkategoriji u kojoj se nejednakost posmatra kao usputni izazov ili deo nekog šireg seta društvenih izazova, došlo bi do zamagljivanja istine kada bi se takvi govori podveli pod kategoriju koja unutrašnju nejednakost shvata kao samostalni problem, tj. koja opisuje postojanje svesti kod predstavnika Fonda o ozbiljnosti posledica postojanja dohodovnog jaza i njegovog produbljivanja između pojedinaca i grupa unutar nekog društva.

³⁹ Primer dela izjave koju podvodimo pod ovu kategoriju jeste izjava Hors Kelera da „ekstremne nejednakosti u prihodima između nacija prete da postanu glavni izvor političke nestabilnosti u svetu. To što otprilike polovina stanovništva ovog sveta mora da živi sa manje od dva dolara dnevno niko ne sme da shvati kao prihvatljivo stanje stvari.” (Horst Köhler, 2002)

Primer koji opisuje izjave koje svrstavamo u ovu kategoriju ili njenu potkategoriju jeste izjava jednog od nekadašnjih prvih zamenika direktora MMF-a Stenli Fišera:

„Dozvolite mi da priznam da koristimo reči „pravednost“ i „pravičan“ kao način da izbegnemo pitanje da li je naša zabrinutost vezana za siromaštvo samo po sebi ili raspodelu prihoda i bogatstva. Odgovor je: sa siromaštvom, sigurno; sa raspodelom prihoda, ponekad.“ (Fischer, 1998a).

Kategorija *prioritizacije unutrašnje nejednakosti* je i ključna kategorija kojom se dokazuje teza o promeni odnosa prema konceptu unutrašnje nejednakosti. Naime, pod prioritizacijom podrazumeva se shvatanje dohodovne nejednakosti ne samo kao negativne pojave koja može imati određene negativne društvene i političke posledice već kao bitne ili krucijalne ekonomske determinante ekonomskog rasta i mogući izvor ekonomskih i društvenih kriza.

Za razliku od prethodne kategorije *Konstatovanje problema unutrašnje nejednakosti*, koja između ostalog konstatuje svest o postojanju problema distribucije prihoda unutar država i njenih negativnih posledica, ali bez davanja većeg značaja u pogledu ekonomske dimenzije ili bez dubljeg promišljanja ovog koncepta u izjavama, navedena kategorija ukazuje da je dohodovna nejednakost ključna ili jedna od ključnih tema kojoj je jedinica analize posvećena.

U okviru kategorije *prioritizacije unutrašnje nejednakosti* nalazi se potkategorija *podaci o dohodovnoj nejednakosti*. Ova potkategorija ima zadatak da iskaže u kojoj meri su predstavnici MMF-a navodili konkretne podatke o unutrašnjoj nejednakosti sa ciljem da dodatno povećaju impresije o značaju ovog problema, odnosno u kojoj meri su ovi akteri koristili konkretne indikatore kako bi dodatno sekjuritizovali koncept unutrašnje nejednakosti. Navedeni citati ispod su primeri delova izjava koje smo označali sa kategorijom prioritizacije unutrašnje nejednakosti.

„Ono što smo naučili tokom vremena je da nezaposlenost i nejednakost mogu potkopati sama dostignuća tržišne ekonomije, sejući seme nestabilnosti. U previše zemalja, nedostatak ekonomskih prilika može dovesti do neproaktivnih aktivnosti, političke nestabilnosti, pa čak i sukoba“ (Strauss-Kahn, 2011c).

„Izražen disparitet u prihodima“ je na samom vrhu globalnih rizika u narednoj deceniji ... prekomerna nejednakost je korozivna za rast; ona je korozivno za društvo“ (Lagarde, 2013).

Na osnovu ovih citata se jasno uviđa prioritetni status koje pitanje unutrašnje ekonomske nejednakosti ima za agente promena.

U prethodnim delovima već smo ukazali na isprepletanost i odnos između pojmova siromaštva i unutrašnje nejednakosti. Tačnije, da je ekonomska nejednakost bila u senci pitanja siromaštva i da se na njeno postojanje gledalo blagonaklono, jer se smatralo da je ovaj vid nejednakosti nužan u uslovima brzog ekonomskog rasta kao rešenja za problem siromaštva.

Upravo da bi se proverilo u kojoj meri je ovako razmišljanje bilo prisutno prilikom analize diskursa uvedena je i kategorija *Odnos siromaštva i unutrašnje nejednakosti*. Ova kategorija zapravo treba da pokaže da li postoji otklon od starog shvatanja odnosa siromaštva i nejednakosti, kao i da proveru u kojoj meri se pitanje dohodovne nejednakosti nalazi samostalno na agendi MMF-a. Na ovaj način, zapravo se sagledava da li je pitanje nejednakosti u diskursu važno kao deo nekog šireg socijalnog i ekonomskog seta izazova ili

samo po sebi predstavlja problem na koji se predstavnici Fonda fokusiraju u svojim izjavama/nastupima.

Ova kategorija ima dve potkategorije koje zapravo odražavaju dve faze odnosa između siromaštva i unutrašnje nejednakosti. Reč je o fazama *akcent na siromaštvu* u kojoj je unutrašnja nejednakost podređena negativnim posledicama materijalne bede/nemaštine. Ova potkategorija pitanje distribucije prihoda posmatra ili kao deo društvenih izazova u kom dominira pitanje siromaštva ili zanemaruje uopšte problem nejednakosti. Takođe, ova potkategorija obuhvata i narativ u kom je unutrašnja nejednakost nužna pojava/posledica rešavanja problema siromaštva kroz podizanje ekonomskog rasta. Primere ove potkategorije možemo videti u izjavama Kamdesija posvećenim ekonomskoj nejednakosti da je „siromaštvo (i dalje) ultimativna pretnja po stabilnost globalizovanog sveta“ (Camdessus, 2000).

Druga potkategorija, koja se tiče ravnopravnosti ova dva koncepta i ukazuje na prelaznu etapu odvajanja dohodovne nejednakosti i siromaštva, u kojoj se ova dva izazova posmatraju ne samo kao međusobno povezana već i podjednako važna za predstavnike Fonda.

Eksploatacija kriza i postkriznog perioda i repozicioniranje MMF-a predstavlja vrlo važnu kategoriju za naše istraživanje, jer ova kategorija treba da pokaže u kojoj meri su predstavnici MMF-a koristili krizne situacije kako bi sproveli nužne reforme i vratili poljuljani legitimitet i kredibilitet ove institucije. Za ovo istraživanje posebnu važnost ima odnos dohodovne nejednakosti i korišćenja kriznih situacija za usvajanje gore navedenih promena od strane Fonda. Drugim rečima, ova kategorija treba da opiše da li su i u kojoj meri predstavnici MMF-a koristili krizne i postkrizne periode kako bi nametali redefinisani diskurs o ekonomskoj nejednakosti kao deo širih reformskih procesa unutar ove institucije. Pomenuta kategorija zapravo treba da nam pokaže da li je institucionalizacija redefinisano diskursa o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti, tj. njena prioritizacija, proistekla iz upotrebe finansijskih kriza i institucionalne krize MMF-a kao prilika/prostora za promene u organizacionoj kulturi MMF-a i reformi u pogledu politika i mehanizama delovanja Fonda u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti.

Upravo navedene izjave opisuju na koji način su se krize predstavljale kao prilika za reformske procese unutar MMF-a u selektovanoj građi.

„Svaka kriza rađa nove ideje, a posebno nove ideje koje se odnose na unapređenje međunarodne finansijske arhitekture“ (Strauss-Kahn, 2008).

„Trenutna kriza nije ništa drugo do poziva na buđenje... mi moramo upravljati sistemom mnogo bolje nego što smo do sada to radili“ (Ibidem, 2008).

Navedenu kategoriju čine dve potkategorije *reforme Fonda, širenje mandata*. Reforme Fonda i širenje mandata zapravo su pre pomoćne kategorije koje iako mogu stojati samostalno, ovde imaju ulogu/funkciju da pojašne i upotpune ovu kategoriju. Na neki način ove potkategorije podupiru tezu da je promena pristupa deo šireg reformskog procesa, kao načina kako se iz ugla institucionalne krize pravda širenje mandata MMF-a u smeru pozicioniranja pitanja dohodovne nejednakosti visoko na listi prioriteta ove institucije.

Kategorija *veza između ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti* ima za cilj da utvrdi evolutivne promene u percepciji odnosa između ova dva koncepta od direktora MMF-a i njihovih najbližih saradnika. Ova kategorija može imati i pozitivan i negativan prefiks u zavisnosti da li se unutrašnja nejednakost posmatra kao prepreka ili nužna posledica ekonomskog rasta.

Primer pozitivnog odnosa i same kategorije jeste dole navedena izjava Stros-Kana.

„Stojimo na pragu nove ere. Ne možemo okrenuti leđa otvorenosti i globalizaciji, ali nam je potrebna nova globalizacija za novi svet—globalizacija sa ljudskim licem, gde su ljudi na prvom mestu i gde rast i jednakost uvek idu zajedno“ (Strauss-Kahn, 2010).

Poslednja kategorija u analizi diskursa jeste *Politike i mere MMF-a*. Ova kategorija odražava tezu da predstavnici/agenti promena nisu samo prepoznali i diskutovali o važnosti unutrašnje nejednakosti već da su u svojom zvaničnim nastupima ponudili i rešenja za uzroke i negativne posledice postojanja dohodovnog jaza. Na ovaj način zapravo se proverava da li su i kako predstavnici Fonda dublje promišljali o istraživačkom problemu i pokušali da ponude adekvatan odgovor u vidu politika i mehanizama delovanja ili je njihov novi pristup imao samo retoričku dimenziju. Navedenu kategoriju čine dve pomoćne potkategorije *Politike i mere MMF-a za smanjenje dohodovne nejednakosti* i *Politike i mere MMF-a za rešavanje krize*.

Podelom na ove dve potkategorije hteli smo da, koliko je to moguće, izolujemo one politike i mere Fonda koje su posvećene smanjenju unutrašnje nejednakosti od onih koje se primenjuju na otklanjanje uzroka i posledica kriza. Pojedine politike i mere se prepliću u periodima ekonomskih kriza, posebno kada je reč o merama fiskalne politike. S obzirom da je ceo treći deo studije slučaja posvećen promenama u politikama i mehanizmima delovanja MMF-a u procesu smanjenja unutrašnje ekonomske nejednakosti, u delu koji sledi, osim opisa trenda, neće se dublje ulaziti u analizu evolutivnog puta ove kategorije.

Rezultati analize selektovanih zvaničnih govora u kontekstu navedenih kategorija su predstavljeni u tabeli 2. Prvo što se zapaža na ovoj tabeli jeste da su sve kategorije imale trend rasta, osim kategorije koja se odnosi na odnos siromaštva i unutrašnje nejednakosti. Evolutivni put ovih kategorija predstavlja promene u narativima o pojedinim elementima koji čine novi diskursa MMF-a o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti. Naredni delovi su upravo i posvećeni promenama u ovim narativima.

Tabela 2. Kategorije u analizi diskursa

Kategorije	1997-2000	2000-2007	2007-2013	2013-2018	Ukupno
Broj govora	24	47	45	121	237
Međunarodna nejednakost	3	16	11	37	67
Konstatovanje problema unutrašnje nejednakosti	6	3	10	29	48
Unutrašnja nejednakost kao izazov	2	9	11	0	22
Prioritizacija unutrašnje nejednakosti	0	1	23	75	99
Podaci o unutrašnjoj nejednakosti	0	2	3	21	26
Odnos siromaštva i unutrašnje nejednakosti					
Akcent na siromaštvu	9	16	1	0	26
Ravnopravnost siromaštva i nejednakosti	4	8	4	1	17
Veza ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti	3	6	24	81	114
Opravdanje za postojanje nejednakosti	0	6	0	0	6
Eksploatacija kriza i postkriznog perioda i repozicioniranje MMF-a	15	21	33	62	131
Reforme Fonda	5	18	8	15	47
Širenje mandata	4	4	5	26	39
Politike i mere MMF-a					
Politike i mere MMF-a za smanjenje prihodne nejednakosti	11	11	27	75	126
Politike i mere MMF-a za rešavanje krize	8	8	11	2	29

5.2.1. Narativ o odnosu siromaštva i unutrašnje nejednakosti

Razvoj odnosa konceptata siromaštva i unutrašnje nejednakosti prešao je put od međusobne suprostavljenosti, preko podređenosti koncepta unutrašnje nejednakosti, do ravnopravnog odnosa ova dva globalna izazova.

Prilikom definisanja početnog stava MMF-a, ukazali smo da je dohodovna nejednakost percipirana kao nužna posledica rasta koji izvlači ljude iz siromaštva, odnosno da se ravnomerna distribucija prihoda mora žrtvovati radi „plime koja podiže sve brodove”.

Napomenuli smo da su i pre Azijske finansijske krize postojali glasovi u Fondu koji su prepoznavali važnost distribucije prihoda. Međutim, sa početkom pomenute krize ovi

glasovi su postali sve češći, a na distribuciju prihoda se gledalo kao na prateći izazov problema siromaštva, te je tako kroz ovaj koncept bila i promišljena.

Drugim rečima, u toku krize iz 1997. godine ovaj odnos čini podređenost pitanja nejednakosti konceptu siromaštva. Treba istaći da su pojedine analizirane izjave iskazivale ravnopravnost između ovih koncepata. Poput izjave Piter Helera (Peter Heller) iz 1999. Godine „*Mi (MMF) moramo da priznamo da siromaštvo, nezaposlenost i ozbiljna nejednakost u prihodima mogu ugroziti rast i dovesti do ozbiljnih fiskalnih transfera koji opterećuju budžet*” (Heller, 1999).

Međutim, ova i njoj slične izjave su, kako se može uočiti i na tabeli, u manjem broju. Trend nadređenosti narativa o siromaštvu kao važnijem prioritetu u odnosu na dohodovnu nejednakost se nastavio i u postkriznoj podfazi (2000-2007.).

Gotovo dvostruko više izjava je prepoznavalo siromaštvo kao važniji problem nego što se na odnos ova dva koncepta gledao kao na ravnopravan. O dominanciji shvatanja siromaštva kao važnijeg pitanja od nejednakosti svedoči da je broj izjava koje su akcentovale siromaštvo bio veći nego ukupan broj jedinica analize koje su na bilo kakav način stavljale fokus na unutrašnjoj nejednakosti.

Odnos između ekonomske nejednakosti i siromaštva se može opisati i poređenjem kategorija kojima se ovi koncepti pokrivaju. Ako se pogleda tabela 2 videće se da su kategorije koje su isključivo posvećene unutrašnjoj ili međunarodnoj dimenziji nejednakosti obrnuto proporcionalne kategoriji koja se bavi pitanjem siromaštva. U podfazama gde je bila izražena kategorija odnos siromaštva i nejednakosti, tj. gde je pitanje siromaštva imalo prednost nad konceptom distribucije prihoda, u tim vremenskim okvirima imamo relativno mali broj selektovanih govora u kojima dominira pitanje nejednakosti. Međutim, u drugoj fazi studije slučaja (2007- 2018), tema siromaštva gotovo da nestaje iz selektovanih govora. U prilog govori podatak da je u periodu od 2013-2018. godine svega postojao jedan govor od ukupnih 121, koji je bio relevantan za odnos siromaštva i nejednakosti.

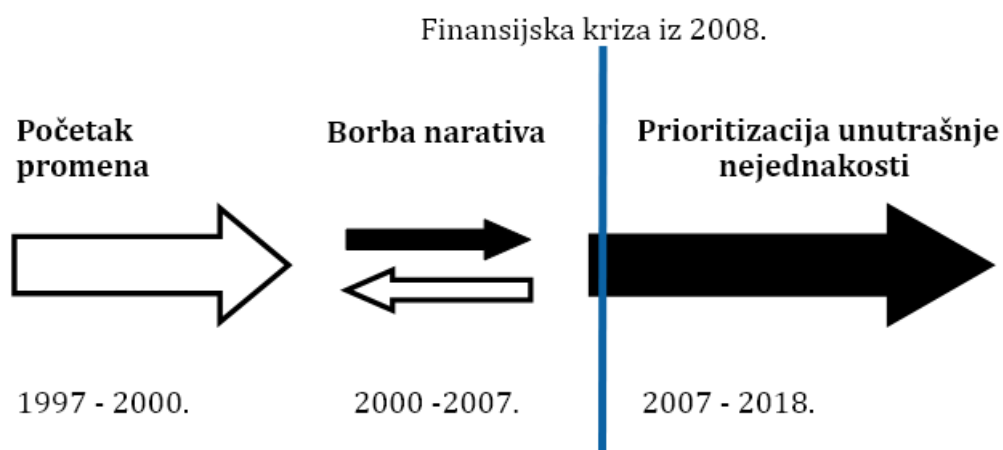
Na osnovu iznetog nameće se zaključak da je nakon Svetske ekonomske krize iz 2008. godine došlo do konačnog odvajanja ova dva koncepta u percepciji MMF-a. Tačnije, da je sazrelo shvatanje nejednakosti kao posebnog izazova kojem Fond treba da se posveti. Naravno to ne znači da pitanje siromaštva više nije tema ili predmet delovanja MMF-a, već samo da prilikom razmatranje pitanja unutrašnje ekonomske nejednakosti ova institucija više ne koristi siromaštva kao prizmu za njeno shvatanje. Iz svega navedenog može se istaći da je sa redefinisanjem diskursa o unutrašnjoj nejednakosti, narativ o siromaštvu, koji je bio iz više navedenih razloga dominantan u starom diskursu, postao gotovo beznačajan za oblikovanje novog pristupa MMF-a u kontekstu ekonomske nejednakosti.

5.2.2. Transformacija narativa o značaju unutrašnje nejednakosti

Najvažniji element promene pristupa MMF ekonomskoj nejednakosti jeste evolucija shvatanja značaja unutrašnje nejednakosti u okviru redefinisano diskursa.

Istraživanje promena ovog narativa jeste ključan doprinos primene Istorijske analize diskursa. U prethodnim delovima smo jasno naveli da temelj novog pristupa MMF-a predstavlja normativna promena koja je uticala na samu organizacionu kulturu iz koje su kasnije proistekle i konkretne reforme politika i mehanizama delovanja MMF-a u pogledu ekonomske nejednakosti. Upravo pomenuta evolucija koja predstavlja ovu normativnu promenu prikazana je na šemi broj 3.

Šema 3. Šematski prikaz evolucije shvatanja unutrašnje nejednakosti

Proces oblikovanja narativa o dohodovnoj unutrašnjoj nejednakosti se opisuje praćenjem dve kategorije *Konstatovanje problema unutrašnje nejednakosti* i *prioritizacije unutrašnje nejednakosti* u posmatranom vremenskom okviru.

Na navedenom šematskom prikazu u okviru perioda studije slučaja jasno se uočavaju tri trenda. Prvi trend obeležava početnu fazu koja se poklapa sa krajem Azijske krize i njenim neposrednim postkriznim periodom. Ovu etapu obeležilo je delovanje Horst Kelera kog smo označili kao prvog agenta promena, tj. kao lice koje predstavlja koaliciju u MMF-u koja je inicirale opšte reformske procese u cilju obnove poljuljanog kredibiliteta i legitimiteta, među kojima je i promena pristupa Fonda prema unutrašnjoj nejednakosti.

5.2.2.1. Početak promena

U fazi *početak promena* ekonomska nejednakost se ili posmatra kao izazov ili kao deo širih društvenih problema (već smo ukazali na odnos sa siromaštvom).

Drugo, za ovaj narativ bitno poimanje kome je Keler doprineo jeste shvatanje unutrašnje nejednakosti kao samostalnog problema za koji se percipira da ima određene negativne efekte po društvo i ekonomiju.

U prilog govori i jedna od njegovih izjava iz 2000. godine, čiji je deo citiran ispod:

„Moramo priznati da postoji globalni problem nejednakosti i siromaštva. U srednjoročnom i dugoročnom roku ova nejednakost bi lako mogla postati izvor političke i društvene nestabilnosti, samim tim i ekonomske nesigurnosti” (Köhler, 2000b).

Keler već u prvim nedeljama svog mandata predlaže i konkretna rešenja za rešavanje ovog problema, kao preteče Fondovih setova politika i njegovih operativnih mehanizama koje će kasnije ova institucija zastupati u „borbi” protiv unutrašnje nejednakosti (Köhler, 2002c).

Iako u manjini, kako to tabela 2 pokazuje, Keler u prvoj fazi nije bio usamljen u svojim izjavama. Njegov prethodnik pred sam kraj svog mandata je takođe počeo glasnije da govori o unutrašnjoj nejednakosti o čemu svedoči i citat da su *„sve veći jaz između bogatih i siromašnih unutar nacija, i jaz između najbogatijih i najsiromašnijih nacija, moralno nečuveni, ekonomski rasipni i potencijalno društveno eksplozivni”* (Camdessus, 2000a). Međutim, ova izjava se ne može smatrati prioritizacijom unutrašnje nejednakosti jer Kamdesi već u sledećoj rečenici ističe da se ovaj problem mora posmatrati kao deo širih društvenih problema, a ne samostalno (Ibidem, 2000).

U opisanoj fazi se često koncept nejednakosti opisuje terminom pravičnosti. Upotrebom ovog termina se na neki način relativizuje sam problem, ali sa druge strane i ovakvo poimanje predstavlja iskorak u odnosu na dominantni početni stav.

Stenli Fišer i Kamdesi su koristili pojmove pravičnosti i pravednosti kako bi izbegli jasno opredeljenje za problem unutrašnje nejednakosti. Relativizacija samog pojma nejednakosti se ogleda i u širenju koncepta na jednakost šansi, potrošnje i pristupa zaposlenju. Za Kamdesija pojam pravičnog se razlikuje od društva do društva, te stoga svaka zajednica treba da, prema svojim vrednostima i stavovima članova/gradaana, odredi u kojoj meri je potrebno smanjiti prihodnu nejednakost, tj. koja mera nejednakosti je prihvatljiva (Camdessus, 1998).

Jasno je da ova faza predstavlja određeni iskorak u iniciranju promena pristupa i da je ovaj početak došao pred kraj krize iz 1997. godine pre svega zbog rastućih kritika upućenih Fondu, kao i objektivnih socijalnih posledica njegovog delovanja tih godina na prostoru Jugoistočne Azije.

Ono što se takođe uočava jeste da se ovaj period poklapa sa periodom uspona norme gde prepoznavamo direktore Fonda, pre svega Kelera, kao zastupnike i promotera tog uspona.

Sledeća etapa u evoluciji narativa smeštena je u period od sredine 2000. do sredine 2007. godine. Ovaj period je vrlo važan za potvrdu teorijskog okvira ove disertacije. Ne samo da ova faza pokazuje početni deo stabilizacije norme koji se odnosi na upliv norme u organizacionu kulturu Fonda i njeno etabliranje već zapravo opisuje i objašnjava borbu/takmičenje alternativnih narativa aktera koji žele da svoje shvatanje nametnu kao dominantno.

Pomenuto takmičenje zapravo se odigralo između agenata promena i predstavnika MMF koji su zastupali stari, tj. samo površno izmenjeni pristup Fonda ekonomskoj nejednakosti. Borba alternative je na šemi 3 prikazana sa strelicama u obrnutom smeru kao metafora različito poimanje i pravca razvoja ovog narativa i onih koji iz njega proizilaze.

Naime, Horst Keler je i nakon 2000. godine nastavio sa zastupanje i produblivanjem shvatanja značaja unutrašnje dimenzije nejednakosti.

Kroz koncept „rast sa društvenom pravednošću“, Keler ističe tri cilja MMF-a: „učiniti ekonomije otpornijim, kako bi se izbegle buduće iscrpljujuće finansijske krize; jačanje institucionalnog okvira i usmeravanje strukturnih politika, kako bi se povećao ekonomski dugoročan rast; i direktno suočavanje sa prekomernim nejednakostima u prihodima i korupcijom, kako bi se izgradio čvrst društveni konsenzus o reformama“ (Köhler, 2003b). Iz samog citata se vidi da je unutrašnja nejednakost postala važan cilj budućeg delovanja MMF-a, kao i da je Keler produbio značaj opisanog koncepta.

Horst Keler dalje u svojim izjavama povezuje ekonomski rast sa pravičnom distribucijom dohotka. U jednoj od njih ističe „da bez društvene pravičnosti ne može biti društvenog mira, bez društvenog mira, nema dugoročnih investicija, pa samim tim i održivi ekonomski rast ostaje neuhvatljiv“ (Ibidem, 2003b).

On zapravo podiže lestvicu o poimanju važnosti unutrašnje nejednakosti, kao i uloge MMF-a u ovom pitanju. On zapravo kao prvi direktor nakon azijske finansijske krize i burnih kritika upućenih na račun delovanja MMF-a u značajnoj meri posvećuje pažnju socijalnoj dimenziji ponašanja Fonda.

Njegovo zastupanje narativa o unutrašnjoj nejednakosti i neophodnosti MMF-a da se aktivno uključi u borbu za smanjenje jaza u distribuciji prihoda ne čudi imajući u vidu njegovo ideološko i paradigmatičko opredeljenje. Naime, Keler je bio pod snažnim uticajem nemačkih ordoliberalna i politike Ludviga Erharda, stoga ne iznenađuje što je težio da principe društveno tržišne ekonomije unese u agendu MMF-a i njegovo delovanje (Köhler 2010, 1-7; Glossner and Gergosz 2011).

Ovo polazište kod Kelera se može primetiti i u samim njegovim zvaničnim obraćanjima kao direktora MMF-a. Tako u svom govoru iz marta 2003. godine ističe „da postoji potreba za socijalnom tržišnom ekonomijom kako bi se ostvarila težnja ka slobodnim tržištima sa društvenom pravednošću i principom moralne odgovornosti svakog pojedinca prema celom društvu“ (Köhler, 2003a; Ibidem, 2002).

Navedeni pristup prepoznamo i kod pomoćnika i zamenika direktora MMF, što svedoči o širenju koalicije koja zastupa novi narativ, kao i njegov prodor u organizacionu kulturu MMF-a. Tako Eduardo Aninat (Eduardo Aninat) u razmatranju efekata globalizacije na trendove nejednakosti zaključuje da je „ekonomski, politički i etički, tako veliki jaz između bogatih i siromašnih neprihvatljiv“ (Aninat, 2001).

Pitanje uloge globalizacije na ishode ekonomskih procesa opterećuje gotovo sve predstavnike MMF-a u svim fazama naše studije slučaja, posebno u kontekstu nejednakosti. Glavne dileme jesu da li proces globalizacije donosi više ekonomske štete ili koristi zemljama koje u njemu učestvuju, kao i da li su ishodi/benefiti globalizacije ravnomerno raspodeljeni kako na nivou država tako i unutar njih.

Narativ o ulozi globalizacije i potrebi za ravnomernom raspodelom njenih koristi uvezan je sa rastom interesovanja za unutrašnju ekonomsku nejednakost. Naime, dohodovna nejednakost se u govorima predstavnika Fonda smatra ili izazovom ili negativnom posledicom veće i dublje integracije sveta i tehnološkog razvoja koji prati ovu integraciju. Upravo uloga MMF-a jeste da ublaži, otkloni i spreči negativne ishode, kao i da doprinese većem prosperitetu i njegovoj ravnomernoj raspodeli svim učesnicima globalizacije.

Pored Aninata i drugi Kelerovi saradnici su u svojim izjavama potvrđivali da pripadaju koaliciji koja teži da redefiniše diskurs o unutrašnjoj nejednakosti. Tako Piter Heler povezuje efikasnost reformskih procesa i otpore u društvu prema njima sa pravednom raspodelom prihoda i nepristrasnosti sistema prema privilegovanim grupama (Heller, 2003). Očigledno je da se ovakav stav i poziv Međunarodnom monetarnom fondu da se priliko kreiranja svojih programa vodi iznetim tezama.

5.2.2.2. Borba narativa

Sa dolaskom novog direktora Roderiga Rata 2004. godine dolazi do usporavanja procesa promene pristupa. Naime, nalazi istorijske analize diskursa su pokazali da Rato u prvim godinama svog mandata, iako inače posvećen reformama unutar Fonda, nije bio zainteresovan za pitanje unutrašnje nejednakosti u meri u kojoj su to bili njegovi prethodnici. Njegov fokus je opet bilo pitanje siromaštva, dohodovna nejednakost se posmatrala upravo kroz prizmu odnosa sa ovim konceptom. U prilog stavljanja fokusa na smanjenje siromaštva je izjava Rata da će „MMF nastaviti da igra ključnu ulogu u globalnim naporima da iskoreni siromaštvo” (Rato, 2005). U poslednjih nekoliko godina strategija smanjenje siromaštva je postala ključna tema odnosa zemalja u razvoju i MMF-a. U prilog izrečenom govori i izjava u tom trenutku novog direktora MMF-a u kojoj se kaže da će Fond nastaviti da insistira na makroekonomskoj stabilnosti kao osnovi za smanjenje siromaštva, ali se prepoznaje da je potrebno učiniti više po ovom pitanju (Ibidem, 2005).

U drugim svojim izjavama iz istog perioda Rato zapravo unutrašnju nejednakost stavlja ili u drugi plan ili se posmatra ravnopravno, ali neodvojivo od problema siromaštva (Rato, 2005b; 2005c; 2006)

Na osnovu naše analize ustanovili smo da Rato nije bio taj koji je predstavljao i oblikovao alternativno viđenje u odnosu na Kelera, već je uslovno rečeno glavni razlog za usporavanje novog i ponovno promovisanje starog pristupa jeste En Kruger (Anne Krueger).

En Kruger je bila dugogodišnja prva zamenica direktora MMF-a (2001-2006), takođe i potpredsednik Svetske banke (1982-1986). Pored toga, ona je bila predsednica Američke asocijacije ekonomista, kao i predavač na brojnim najprestižnijim univerzitetima. Danas je En Kruger profesor emeritus na Stenford univerzitetu i predavač na Džon Hopkins univerzitetu. Kratak opis biografije govori o kredibilitetu i ekspertizi aktera koji predstavnik konzervativnog diskursa u pogledu socijalne dimenzije delovanja Fonda. Razlog zašto ovaj diskurs i narativi u okviru njega nisu pobedili u takmičenju alternativa treba tražiti u drugim faktorima o kojima će biti reči, ali ne u kvalitetu argumentacije i kredibiliteta ljudi koji su ih zastupali.

Baveći se pitanjem zašto i kako zemlje sa niskim prihodima mogu postići održivi rast, Kruger tvrdi da redistribucija prihoda i insistiranje na dohodovnoj nejednakosti zapravo mogu biti prepreka za rešavanja pitanje siromaštva, ali i za brži ekonomski razvoj (Krueger, 2005). Potvrda ovog stava se jasno vidi u navedenim delovima njenih izjava u svojstvu predstavnika MMF-a (Ibidem, 2005):

„Nekoliko je razloga zašto redistribucija značajno ne doprinosi smanjenu siromaštva. U osnovi kada su prihodi po glavi stanovnika niski kao što je to slučaj sa najsiromašnijim

zemljama, redistributivne politike, ako još ne pogoršaju podsticaje i ishode ekonomskog rasta, mogu redistribuirati mizeriju. Politike koje su usmerene ka ostvarenju ovog cilja (veće jednakosti u prihodima) izazvale bi snažne negative efekte u pogledu podsticaja za proizvodnju i smanjile stvarni ekonomski output i stoga smanjile per capita prihode."

„U takvi uslovima redistributivne politike bi učinile jedino da svi podjednako budu siromašni“.

Iz ovih izjava se vidi da ona navodi da je mali broj država uopšte uspeo da kroz redistribuciju smanji unutrašnju dohodovnu nejednakost, osim uz ogromnu cenu u pogledu ekonomskog rasta. „Da bi se obezbedio visoki rast, potrebne su politike koje nisu populističke“ (Krueger, 2005b).

Akcent se stavlja na brzom ekonomskom razvoju kao načinu da se reši pitanje siromaštva, pre svega kroz podizanje produktivnosti, makroekonomsku stabilnost, ulaganje u obrazovanje i zdravstvenu zaštitu.

En Kruger kritikujući stav da je „nejednakost ishoda Ahilova peta globalizacije“, ističe njegovu pogrešnost i čuđenje preokupacijom ovim pitanjem (Krueger, 2003).

Pozivajući se na poznati citat Deng Sjaopinga „imam izbor da redistribuiram bogatstvo ili siromaštvo“, ističe da fokus umesto redistribucije treba da bude "sticanje bogatstva", tj. razvoj (Krueger, 2002). Možda citat koji najbolje opisuje i potvrđuje posvećenost starom stajalištu Kruger jeste (Krueger, 2002):

„Siromašni ljudi očajnički žele da poboljšaju svoje materijalne uslove u apsolutnom iznosu, a ne da povećaju raspodelu prihoda. Stoga se čini daleko bolje fokusirati se na siromaštvo nego na nejednakost“.

Iz svega navedenog se jasno prepoznaje uticaj koji je ovakav autoritet imao na oblikovanje početnog stava u tom trenutku novog direktora MMF-a. Njenim odlaskom 2006. godine, pitanje unutrašnje nejednakosti ponovo dobija na značaju. Naime, u analizi prepoznavamo da se Rodrigo Rato u 2006. i 2007. godini svojim izjavama približio i nastavio zastupanje stavova Kelera.

O čemu svedoče i izjave sa kraja 2006. godine, u kojima Rato ne samo da pokazuje svest o posledicama unutrašnje nejednakosti već uvezuje ovaj koncept sa ekonomskim rastom. U svojoj izjavi tvrdi da su politike usmerene na ekonomski rast i pitanja nejednakosti i siromaštva komplementarne (Ibidem, 2006)

Pred svoj iznenadni odlazak Rato je nastavio da produbljuje narativ o značaju dohodovne nejednakosti, istina i dalje kao ravnopravni problem sa siromaštvom. Tako je u februaru 2007. godine Rato ističe da „nivo nezaposlenosti i siromaštva ostaju neprihvatljivo visoki, kao i razlike u prihodima između bogatih i siromašnih“ (Rato, 2007). U nastavku pomenuti nudi predlog politika u borbi protiv siromaštva i nejednakosti poput efikasnijeg pružanja socijalnih usluga, bolje targetiranih socijalnih sigurnosnih mreža i većih javna izdvajanja (Ibidem, 2007).

5.2.2.3. Stabilizacija i institucionalizacija novog shvatanja značaja unutrašnje nejednakosti

Sa dolaskom njegovog naslednika Dominika Stros-Kana počinje poslednja faza evolucije pristupa MMF-a pitanju dohodovne nejednakosti. Kako smo to već istakli Stros-Kan je označen kao drugi ključan agent promena koji je zapravo narativ o unutrašnjoj nejednakosti podigao na viši nivo označavajući ga kao jednog od prioriteta na agendi Fonda.

Njegov dolazak na čelo MMF-a se poklopio sa početkom hipotekarne krize u SAD-u, koja će ubrzo prerasti u Svetsku ekonomsku krizu. Upravo ova kriza je poslužila kao „prozor mogućnosti“ da agenti promena učvrste svoju agendu i dublje ukorene svoje narative u organizacionu kulturu. Faza koja počinje sa Stros-Kanom poklapa se sa konačnom stabilizacijom norme/narativa o značaju dohodovne nejednakosti, tj. dolazi do etabliranja ovog narativa kao podrazumevane i dominantne perspektive MMF-a.

Na šematskom prikazu (šema 3) jasno se uočava da faza prioritizacije se poklapa sa celom drugom etapom studije slučaja od 2007. do 2018. godine. Dužina crne strelice predstavlja da ova faza pojedinačno traje najduže, kao i da se njome dalje produbljuje značenje koncepta. Takođe, na osnovu ishoda primene istorijske analize diskursa pretpostavljamo da se ovaj trend nastavio i nakon završne godine studije slučaja.

Ovu fazu smo označili kao fazu prioritizacije unutrašnje nejednakosti jer se ovom konceptu zbog posledica koje on ima po ekonomiju i društvo u celini pridaje posebna važnost. Na neki način se vrši sekjuritizacija ovog koncepta u nameri da se predstavi/opravlja njegovo pozicioniranje kao prioriteta u delovanju MMF-a. Primer ove prioritizacije možemo videti u izjavi Stros-Kana da „nepravедna raspodela bogatstva može istrošiti društveno tkivo, tj. da zemlje sa znatnom nejednakosti imaju lošije socijalne pokazatelje, lošiji stepen ljudskog razvoja, kao i veći stepen ekonomske nesigurnosti i anksioznosti“ (Strauss-Kahn, 2010). U prilog izrečenom govore i druge njegove izjave o ovom pitanju poput izjava da:

„Globalizacija ima tamnu stranu iza koje se krio rastući ponor između bogatih i siromašnih“ (Strauss-Kahn, 2011a). „Ne samo da se unutrašnja nejednakost protivi principima pravde i solidarnosti, već predstavlja pretnju ekonomskoj i društvenoj stabilnosti“ (Strauss-Kahn, 2010b).

“Stojimo na pragu nove ere. Ne možemo okrenuti leđa otvorenosti i globalizaciji, ali nam je potrebna nova globalizacija za novi svet - globalizacija sa ljudskim licem, gde su ljudi na prvom mestu i gde rast i jednakost uvek idu zajedno. Moramo se osloniti na tržište za rast, ali nevidljiva ruka ne sme da postane nevidljiva pesnica” (Ibidem, 2010b).

Primetno je da je Stros-Kan svoje teze o nejednakosti neretko podupirao sa poređenjem nivoa nejednakosti u prihodima u Sjedinjenim Američkim Državama sa periodom koji je prethodio Velikoj depresiji iz 1929. godine (Strauss-Kahn, 2010b). Na ovaj način je želeo da ukaže kroz istorijsku analogiju na razmere posledica izražene dohodovne nejednakosti.

Iz navedenih citata vidi se neosporan doprinos produbljivanju narativa i njegovom etabliranju kao dominantnog. Nakon mandata Dominika Stros-Kana više nije bilo pokušaja da se napravi korak unazad ili da se ponudi drugo viđenje značaja dohodovne nejednakosti. Naprotiv, nastavljena je dublja institucionalizacija novog shvatanja i njegovo širenje.

Ubrzo nakon izbora Kristin Lagard u 2011. godini, kao prve žene na čelu MMF-a, bilo je jasno da je će njen odnos prema novom pristupu biti odnos kontinuiteta. U ovoj disertaciji ona je takođe označena kao agent promene koji je zastupao i dodatno produbio/učvrstio novo shvatanje u pogledu značaja unutrašnje nejednakosti.

Ako se vratimo na grafikon 1, jasno se uočava da je ubedljiva većina selektovanih govora o nejednakosti bilo u njenom mandatu. Samo u period od 2013. do 2018. godine (tabela 2) 75 jedinica analize je sadržalo kategoriju prioritizacije unutrašnje nejednakosti, od kojih su većina bile njene lične izjave, gotovo 74% od ukupnog broja govora i izjava u kojima je unutrašnja dimenzija nejednakosti bila percipirana kao prioritet delovanja Fonda.

U prilog izrečenom govore njeni stavovi poput da je „izražen disparitet u приходима“ na samom vrhu globalnih rizika u narednoj deceniji, tj. da je prekomerna nejednakost korozivna za rast; da je korozivna za društvo“ (Lagarde, 2013). Pozivajući se na Papa Franju sama Lagard nejednakost naziva „korenom društvenog zla“ (Lagarde, 2014b).

U nameri da ukažemo na odlučnost Lagard da se tema unutrašnje nejednakosti predstavi kao ključan prioritet navodimo i druge indikativne izjave:

„Rastuća nejednakost prihoda je sve veća briga kreatora politike širom sveta. Tokom proteklih 25 godina, nejednakost prihoda se povećala u većini naprednih zemalja i zemalja u razvoju“ (Lagarde, 2013b).

„Moja ključna poruka večeras je sledeća: smanjenje prekomerne nejednakosti – podizanjem „malih čamaca“ – nije samo moralno i politički korektno, već je i dobra ekonomija“ (Lagarde, 2015).

„Dohodovna nejednakost postala je jedan od najvećih globalnih ekonomskih izazova“ (Lagarde, 2018).

Lagarde je poput svog prethodnika je takođe svoje tvrdnje o unutrašnjoj nejednakosti prioritizovala kroz navođenje podataka o istoj ili podsećanjem na posledice Velike depresije (Lagarde, 2014a).⁴⁰ Prva direktorka MMF-a je dodatno produbljivala narativ o unutrašnjoj nejednakosti kroz nadogradnju i upotpunjavanje ovog koncepta relativno novim oblicima ekonomske nejednakosti poput rodne ekonomske neravnopravnosti ili ekonomske nejednakosti između različitih starosnih grupa (Lagarde, 2016b).

Na osnovu iznetog lako se može zaključiti da je uloga Kristin Lagard podjednako važna poput uloge Stros-Kana i Kelerera u evoluciji narativa o značaju unutrašnje nejednakosti. Ako je Kelerer inicirao promenu, Stros-Kan učinio da dohodovna nejednakost postane jedan od prioriteta za MMF, Lagard je doprinela ne samo produbljivanju i širenju opisanog narativa već da prioritizacija ovog vida nejednakosti postane duboko ukorenjena u organizacionoj kulturi Fonda koja oblikuje poglede ove institucije na svet u kome deluje.

Evolutivni put narativa Fonda o značaju unutrašnje nejednakosti koji smo objasnili u prethodnim pasusima predstavlja najvažniji narativ u hijerarhiji narativa koje čine diskurs, kako to ističe Istorijska analiza diskursa. Ovaj narativ se naslanja na preostala dva važna segmenta redefinisano diskursa o dohodovnoj nejednakosti. Reč je o narativima koji se

⁴⁰ Primer ovih izjava jeste predstavlja citat „da je tokom protekle tri decenije, 1 % najbogatijih stanovništva povećalo je svoj udeo u приходима u 24 od 26 zemalja za koje imamo podatke. Naročito u mnogim naprednim ekonomijama, nejednakost je na ivici nivoa koji je poslednji put viđen tokom pozlaćenog doba“ (Lagarde, 2014a).

poklapaju sa kategorijama *Veza ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti* i *Eksploatacija kriza i postkriznog perioda i repozicioniranje MMF-a* (tabela 2). Primenom IAD na evoluciju shvatanje odnosa između unutrašnje nejednakosti i ekonomskog rastom i upotrebu kriza i njihovih postkriznih perioda u zastupanju i širenju novog pristupa ekonomskoj nejednakosti, zaokružujemo sve elemente novog diskursa MMF-a po ovom pitanju.

5.2.3. Narativ o odnosu unutrašnje nejednakosti i ekonomskog rasta

Uvod u prioritizaciju unutrašnje nejednakosti predstavlja evolucija odnosa ove dimenzije nejednakost i ekonomskog rasta.

Analizom diskursa selektovanih govora, konkretno praćenjem kategorije *Veze ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti* u periodu studije slučaja, ustanovili smo da se i ovaj odnos transformisao od suprotstavljenog preko komplementarnog do kauzalnog.

Naime, na početku smo već istakli da je prvobitan stav oličen u teoriji plime bio da je dohodovna nejednakost nužna posledica ekonomskog rasta i da redistributivne i druge „populističke“ politike mogu biti i prepreka ekonomskom progresu posebno u siromašnim zemljama. Takođe, naveli smo da se u starom shvatanju postojanje trade off/nužnog izbora između nejednakosti i rasta odrazio i na sukob koncepata siromaštva i nejednakosti.

Komplementarni odnos između ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti održava fazu njegove ravnopravnosti sa konceptom siromaštva i kategorijom *konstatovanje unutrašnje nejednakosti kao problema*. U navedenom odnosu ne postoji više nužni izbor između ova dva koncepta. Ako se uopšte posmatra u ovom kontekstu, smanjenje nejednakosti se percipira kao nešto što može da doprinese ili predstavlja posledicu ekonomskog razvoja, ali ne i kao faktor koji oblikuje ekonomski rast.

Ova faza započinje sa Azijskom krizom i završava se krajem 2006. godine, odnosno sa odlaskom En Kruger sa pozicije prvog zamenika direktora MMF-a, kao i približavanja stavova Rodriga Rata Horestu Keleru.

Primer izjava koje oslikavaju ovu komplementarnost jeste Ratovo obećanje da će nastaviti da razgovara o politikama koje su osmišljene da povećaju rast, kao i o politikama osmišljenim da smanje nejednakost i siromaštvo jer se ove politike međusobno dopunjuju (Rato, 2006).

U drugoj fazi studije slučaja (2007. – 2018.) odnos između ova dva koncepta postaje kauzalan. Naime, kroz analizu selektovanih govora jasno se uočava put od suprotstavljenog odnosa do uzročne veze između ovih koncepta.

Sam pregled tabele 2 jasno pokazuje uzlet ove kategorije, čija se kulminacija poklapa sa dominacijom kategorije prioritizacije unutrašnje nejednakosti.

Jedan od ishoda promene narativa o značaju unutrašnje nejednakosti jeste percepcija da je unutrašnja nejednakost jedna od ključnih determinanti održivog i dugoročnog rasta. Politike usmerene ka smanjenju ovog problema jesu ujedno politike koje podstiču ekonomski razvoj. Kao potvrdu ove percepcije govori stav osoblja MMF-a da je „velika je greška razdvajati analize rasta i raspodele prihoda, tj. da smanjenje nejednakosti i održivi rast mogu biti/jesu dve strane istog novčića“ (Berg and Ostry, 2011).

Kristin Lagard dalje produbljuje ovaj odnos kroz insistiranje na konceptu inkluzivnog rasta. Pod ovim modelom ona podrazumeva ravnomernu raspodelu benefita

koje rast donosi, tj. zastupa tezu da je ravnomerna distribucija prihoda neodvojiva od ekonomskog razvoja. Preciznije, inkluzivni rast je koncept koji Lagard koristi kako bi predstavila da ne postoji rast bez jasne socijalne dimenzije koja se odnosi na smanjenje dohodovne nejednakosti (jednakost ishoda) i jednakost šansi za sve (ob. cit. Lagarde, 2013). U prilog ide i njena izjava da „nejednakost nije samo moralno pitanje – to je makroekonomsko pitanje, odnosno nejednakost guši izgleda za pojedince da ostvare svoj puni potencijal i doprinesu društvu“ (ob. cit. Lagarde, 2014d).

Lagard upotrebom termina inkluzivnog rasta produbljuje vezu između ovih koncepata. Ne samo da je smanjenje unutrašnje dohodovne nejednakosti jedna od determinanti koja oblikuje rast, nego je ona i sastavni deo inkluzivnog poimanja ekonomskog razvoja.

Nekadašnja direktorka Fonda donekle tvrdi da ne možemo govoriti o rastu i razvoju ukoliko koristi od istog ne osećaju svi građani neke države, posebno njeni siromašniji slojevi (ob. cit. Lagarde, 2015). Ona ide i korak dalje sa pitanjem da li možemo uopšte ekonomski rast bez socijalne dimenzije nazivati rastom? (Ibidem, 2015).

Kristin Lagard dalje nudi i pojašnjenje zašto je unutrašnja nejednakost uvezana sa ekonomskim rastom. Upravo izjava da „svi mi (uključujući MMF) bolje razumemo da pravičnija raspodela prihoda omogućava veću ekonomsku stabilnost, održiviji ekonomski rast, kao i da čini društvo snažnijim kroz veću koheziju i poverenje“ (Lagarde, 2013). Upotreba termina „svi mi“ zapravo na simbolički način potvrđuje nameru da se ovaj stav predstavi kao univerzalan i podrazumevajući. Na ovaj način se izmenjena organizaciona kultura Fonda internacionalizuje, a MMF predstavlja kao glas koji govori u ime svih svojih članica.

Insistiranjem na obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, kvalitetnim socijalnim uslugama, izgradnji institucija, borbi protiv korupcije, redistributivnim fiskalnim politikama, širenjem dostupnosti inovacija, većem stepenu integracije uz odgovarajuću regulaciju u međunarodne trgovinske i kapitalne tokove, kao politikama koje doprinose većoj dohodovnoj jednakosti, predstavnici MMF-a dodatno učvršćuju vezu ovog koncepta sa ekonomskim rastom, jer je očigledno preklapanje sa politikama kojima se podstiče razvoj neke zemlje (Strauss-Khan, 2010; Lipton, 2014; Gaspar, 2017).

Sastavni deo opisanog narativa jeste i promena odnosa između međunarodne i unutrašnje nejednakosti. U početnom stanju kroz tumačenje odnosa rasta i dohodovne nejednakosti, zapravo i okarakterisali i odnos između dve dimenzije nejednakosti. Zbog uzročne veze većih stopa rasta i smanjenja jaza između država, na unutrašnju nejednakost i u ovom kontekstu gledalo se kao na nužnu žrtvu ili kolateralnu štetu smanjenja međunarodne nejednakosti.

Kako se menjao odnos rasta i značaj ravnomerne unutrašnje distribucije prihoda, tako se menjala i veza ove distribucije i međunarodne ekonomske nejednakosti.

Sa shvatanjem unutrašnje nejednakosti kao determinante ili sastavnog dela ekonomskog rasta uspostavlja se i posredna uzročna veza sa međunarodnom dimenzijom nejednakosti. Drugim rečima, kretanje trendova dohodovne nejednakosti u nekoj zemlji pozitivno ili negativno podstiču sposobnost te zemlje da kroz svoj razvoj smanji ekonomsko zaostajanje za drugim državama. Suština ovog stave jeste da sa promenom odnosa između unutrašnje nejednakosti i rasta, dolazi do objedinjavanja percepcija i istraživanja unutrašnje i međunarodne dimenzije ekonomske nejednakosti. Preciznije rečeno, promišljanje o unutrašnjoj nejednakosti, politikama i merama za njeno smanjenje,

ujedno se promišlja i o međunarodnoj nejednakosti, politikama i merama koje doprinose smanjenju jaza između država.

5.2.4. Narativ o eksploataciji kriza i postkriznih perioda

Poslednji narativ koji je analiziran u studiji slučaja se odnosi na motive i načine zašto i kako su agenti promena čije smo izjave analizirali koristili krize i njihove postkrizne periode kako bi zastupali, promovisali i konačno nametnuli novi pristup ekonomskoj nejednakosti kao dominantnom polazištu Međunarodnog monetarnog fonda po ovom pitanju.

Već smo istakli da je ovaj novi pristup deo šireg seta reformi MMF-a, koje su pokrenute kako bi se zaustavilo opadanje značaja ove institucije, tj. njena institucionalna kriza koja je nastala nakon delovanja Fond u Azijskoj krizi iz 1997. godine. U nameri da promovišu i sprovedu nužne reforme kao odgovor na nastalu krizu kredibiliteta i legitimiteta predstavnici ove institucije eksploatisali su i spoljne (finansijske) krize, kao i unutrašnju (institucionalnu) krizu.

Cilj pomenutog narativa jeste da ukaže da krize predstavljaju priliku da se sprovedu reformski procesi koji će omogućiti obnovu relevantnosti MMF-a, tj. njegovo prilagođavanje globalnim izazovima i repozicioniranje u odnosu na principale.

Ove krize pored toga što predstavljaju „prozor mogućnosti“, one su bile i test postojećih narativa, politika i mehanizama delovanja, kao i principa, normi i ciljeva koji su činili važeću organizacionu kulturu MMF-a.

U cilju dokazivanja iznetih teza u analizi diskursa smo pratili kategoriju *Eksploatacija kriza i postkriznog perioda i repozicioniranje MMF-a*. Kako smo to već istakli deo ovog narativa jesu njena potkategorija *Reforme Fonda* i pomoćna (pot)kategorija *Širenje mandata*. Ovi elementi analize treba da prošire i podupru tezu o upotrebi kriza radi nametanja reformi među kojima je i novi pristup ka ekonomskoj nejednakosti.

Kretanje ove kategorije i njenih potkategorija u analizi diskursa je takođe predstavljeno u tabeli 2.

Ono što nam ova tabela pokazuje jeste da je eksploatacija kriza bila izražena u samim kriznim godinama, ali da za razliku od postkriznog perioda nakon Velike recesije i Dužničke krize Evrozona u kojem se fokus stavlja na promenu pristupa ekonomskoj nejednakosti, postkrizni period nakon Azijske krize je zabeležio značajan broj izjava koje su ove aktivnosti koristili radi promocije reformskih procesa koji nisu stavljale pitanje nejednakosti/socijalnu dimenziju u fokus.

Ovo je negde bilo i očekivano imajući u vidu evolutivni put poimanja unutrašnje nejednakosti i promenu njenog odnosa sa ekonomskim rastom, kao i aktivnosti agenata promena u ovoj evoluciji.

Sama teorija eksploatacije krize predviđa da će u vremenskim periodima u kojima su agenti promena dominantni akteri aktivnosti usmerene na korišćenje kriza radi ostvarivanja njihove agende biti izražene. Ako se vratimo na tabelu 2, možemo uočiti da su upravo u mandatima Stros-Kana i Kristin Lagard, predstavnici MMF-a bili najaktivniji da u

svojim izjavama koriste pomenute krize kako bi ukorenili i dalje promovisali redefinisani diskurs o ekonomskoj nejednakosti.

Krajem Azijske krize i neposredno nakon njenog završetka predstavnici Fonda su kriznu situaciju koristili radi nametanja reformskih procesa koja su se odnosila i na negativne socijalne posledice. U ovo delu studije slučaja pod ovim posledicama se pre svega podrazumevaju posledice koje je kriza imala i po siromaštvo u zemljama u kojima se odigrala. Kako smo to ranije istakli pitanje unutrašnje nejednakosti u kriznim godinama je percipirano kroz prizmu u tom trenutku važnijeg društvenog i ekonomskog izazova.

U prilog izrečenom govori i Fišerova izjave da je „Azijska kriza još jednom istakla važnost pravičnosti u kreiranju programa koje podržava MMF“ (Fischer, 1998). Zamenik direktora Fonda dalje nastavlja da je „u suočavanju sa ovom krizom, od suštinske je važnosti vratiti finansijsku stabilnost i obuzdati efekte globalne zaraze, ali takođe da je od ključnog značaja da se obezbede odgovarajući programi koji minimiziraju negativan uticaj na siromašne i učine što je više moguće da zaštite prethodne rezultate u smanjenju siromaštva koje su ove zemlje postigle u proteklim decenijama“ (Fischer, 1998).

Analizom izjava i Kamdesija i Kelera i Stross-Kana, kao i Lagard potvrđuje se stav da je narativ o eksploataciji kriza i postkriznog perioda bio konstanta procesa promena diskursa o unutrašnjoj nejednakosti, odnosno da su navedeni agenti promena koristili krize kao efikasan alat za nametanje svog poimanja značaja i značenja dohodovne nejednakosti.

Velika recesija iz 2008. godine imala je posebnu važnost za ovaj narativ. Upotrebom ove krize agenti promena su učvrstili i ukorenili prethodne narative o značaju dohodovne nejednakosti i njenom odnosu sa ekonomskim rastom. U prilog isticanja značaja ove krize od strane agenata promena govore i delovi izjave Stros-Kana da *„živimo u veoma jedinstvenom trenutku u istoriji, periodu velikih preokreta. Kao što svi znate, globalna finansijska kriza je devastirala globalnu ekonomiju i izazvala nesagledive teškoće i patnje širom sveta. Ali učinila je više od ovoga — takođe je uništila intelektualne temelje globalnog ekonomskog poretka u poslednjih četvrt veka“* (ob. cit. Strauss-Kahn, 2011b) ili tvrdnje Lagard da *„osobnost MMF-a leži u njegovoj sposobnosti da se prilagođava i menja u skladu sa okolnostima ... nedavna kriza je stvorila izazove bez presedana, a i MMF je odgovorio na način bez presedana“* (Lagarde 2014a).

Deo objašnjenog narativ jeste i narativ o širenju mandata. Prilikom analize diskursa uočili smo da predstavnici MMF-a u nameri da opravdaju svoju posvećenosti pitanju unutrašnje ekonomske nejednakosti, tj. sprovođenje reformi koje se tiču ovog pitanja, pribegavaju tumačenju svog poverenog mandata koji je sadržan u Osnivačkom ugovoru. Konkretno reč je naknadnom tumačenju stava 2, člana 1 Ugovora u kom se kaže da je mandat Fonda da „olakša/obezbedi širenje i izbalansirani rast međunarodne trgovine i time da doprinese promovisanju i održavanju visokog nivoa zaposlenosti i realnih prihoda, kao i razvoj proizvodnih kapaciteta svih članica kao njihovih primarnih ciljeva ekonomske politike“ (IMF, 2016ed.). Upravo su agenti kroz akcentovanje svog mandata u pogledu nivoa zaposlenosti, realnih prihoda i razvoja pravdali njihovo insistiranje na temi unutrašnje nejednakosti kao prioriteta delovanja Fonda.

Ovako ponašanje predstavnika MMF-a u potpunosti opravdava upotrebu principal – agent pristupa u objašnjenju širenja autonomije i mandata Fonda kao agenta država članica. U pojedinim jedinicama analize primetili smo i primere samovolje agenta kada je reč o opravdanju delovanja MMF-a u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti. Drugim rečima, ova pomoćna kategorija je takođe prešla put od stava da MMF niti ima

potrebnu ekspertizu, niti ima mandat da se bavi ovim pitanjem do stava da kao determinanta rasta i izvor društvene, političke i ekonomske stabilnosti, pitanje unutrašnje nejednakosti predstavlja predmet apsolutnog interesovanja MMF-a.

Nalazi iz tabele 2 pokazuju nam da se ova aktivnost najčešće koristila od strane Lagard i njenih saradnika. Sama tabela opet pokazuje velike razlike u kretanju ove kategorije u vremenskom okviru. Opet, u periodu nakon 2013. godine, beleži se apsolutno najveće prisustvo ove kategorije i njenih potkategorija. Ovaj trend se opet uklapa u podelu na stari (pre i za vreme azijske krize) i novi pristup u pogledu ekonomske nejednakosti. Na tabeli jasno se uočava da kriza iz 2008. godine i u ovom slučaju predstavlja tačku posle koje se intezivirao narativ o upotrebi kriza kao prilike za reformske procese među kojima su i procesi posvećeni ekonomskoj nejednakosti.

5.2.5. Politike i mere Međunarodnog monetarnog fonda u novom diskursu

Primenom istorijske analize diskursa ustanovili smo da je jedna od najčešćih kategorija koja je bila prisutna u jedinicama analize jeste kategorija *politike i mere MMF-a*, pre svega one politike i mere koje čine potkategoriju posvećenu smanjnu ekonomske nejednakosti. Na tabeli 2, može se uočiti da kretanje ove kategorije kroz vremenski okvir istraživanja prati trendove osnovnih narativa, tj. narativa o značaju dohodovne nejednakosti i njenog ondosa sa ekonomskim rastom. Takođe, u ovom slučaju je primetno da politike i mere za smanjenje ekonomske nejednakosti postaju vrlo važan segment izjava predstavnika MMF-a nakon finansijske krize iz 2008. godine.

Narativ o politikama i merama MMF-a u pogledu smanjenja unutrašnje nejednakosti je sastavni segment trećeg dela studije slučaja, koji je posvećen konkretnim reformama politika i mehanizama delovanja Fonda u navedenom kontekstu. Stoga će u ovom delu biti detaljnije izložen kao deo evolutivnih procesa shvatanja uloge pojedinih politika i promena u načinima delovanja MMF-a kojima ova institucija doprinosi smanjenju ekonomske nejednakosti unutar i između država članica.

5.2.6. Rezultati analize diskursa

Primena istorijske analize diskursa, kako smo to pokazali u prethodnim delovima, potvrdila je promenu shvatanja značaja dohodovne nejednakosti, kao i promenu odnosa ovog koncepta sa konceptima siromaštva, ekonomskog rasta i međunarodne nejednakosti.

Takođe, ova metoda je ukazala i na ulogu kriza kao alata za oblikovanje, promovisanje i nametanje željenih narativa od strane agenta promena i njihovih saradnika. Treba istaći da je analiza diskursa potvrdila da je postajalo takmičenje između alternativnih pogleda koje je oblikovalo dinamiku evolucije ovih narativa, kao i značaja procesa učenja i važnosti delovanja agenta promena. Ishodi do kojih smo došli ukazuju i na izuzimanje koncepta siromaštva iz novog poimanju značaja dohodovne nejednakosti.

Ovi narativi kako to zahteva istorijska analiza diskursa stoje u određenom poretku i kao takvi čine reformisani diskurs o ekonomskoj nejednakosti Fonda.

Narativ o prioritizaciji unutrašnje dohodovne nejednakosti prepoznat je kao stub redefinisanog diskursa na koji se nadovezuju drugi prateći narativi. Ovaj narativ je podržana/podupren promenom odnosa ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti. Tačnije, ova promena shvatanja odnos između ova dva koncepta je zapravo oblikovala narativ o prioritizaciji.

Narativ o eksploataciji krize i postkrznog perioda prethodi prioritizaciji unutrašnje nejednakosti i njegova uloga jeste upotreba spoljnih i unutrašnjih kriza radi nametanja nužnih reformi u okviru same institucije. U okviru tih reformi kako smo istakli jeste i promena pristupa Fonda u pogledu ekonomske nejednakosti u čijoj osnovi jeste redefinisani diskurs gde narativ o prioritizaciji ima najvažnije mesto.

Drugim rečima i ova prioritizacija je proizvod namere agenata promena da nametnu novi pristup u pogledu ekonomske nejednakosti kako bi se sprovele potrebne reforme i na taj način doprinelo obnovi poljuljanog kredibiliteta i legitimiteta MMF-a

U nameri da dodatno osnažimo iznete argumente i potvrdimo odnose između ključnih narativa novog diskursa o ekonomskoj nejednakosti, pomenute odnose smo testirali i kvantitativnom metodom.

5.3. Testiranje ishoda istorijske analize diskursa.

U ovom delu namera nam je da proverim i statistički postojanje korelacija i kauzalnih veza između narativa o prioritizacije dohodovne nejednakosti sa jedne strane i eksploatacije kriza i postkriznog perioda i veza ekonomskog rast i unutrašnje nejednakosti sa druge.

Pod testiranjem ovih odnosa podrazumevamo testiranje odnosa kategorija koje predstavljaju ove narativa (tabela 2) primenom linearne regresije.⁴¹

U prethodnim pasusima ukazali smo da proces prioritizacije unutrašnje dohodovne nejednakosti počinje u drugoj polovini 2007. godine, tj. sa početkom hipotekarne krize u SAD-u i dolaska Dominika Stros-Kana na čelo MMF-a. Stoga je ova godina uzeta ka početna u kvantitativnoj proveru. U nameri da izbegnemo koliko je to moguće zamku malog broja opservacija, period od druge polovine 2007. do kraja 2018. godine smo podelili na semestara/polugodišta. Kretanje kategorija koja označavaju pomenute narative u navedenom vremenskom rasporedu izložili smo u tabeli 3.

5.3.1. Odnos narativa prioritizacije unutrašnje nejednakosti i veze ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti.

Rezultati Primene linearne regresije na navedeni odnos gde kategorija prioritizacije predstavlja zavisnu varijablu dok veza ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti ima svojstvo nezavisne varijable prezentovan je na grafikonu 2, detaljniji nalaz je iskazan u tabeli 4.

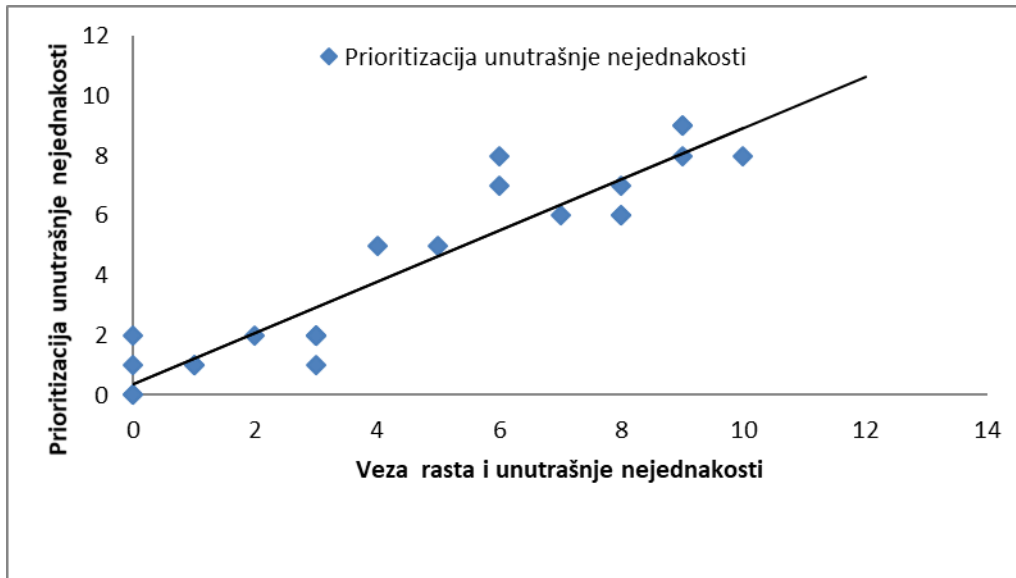
Ovi rezultati nedvosmisleno potvrđuju korelaciju između ovih varijabli. Izrazito visok koeficijent korelacije 0.939 potvrđuje postojanje značajne veze između ovih varijabli. Ovakav Multiple R je morao da se odrazi i na koeficijent determinacije R^2 koji takođe značajno visok (0.882) što dokazuje našu tezu da je narativ o vezi ekonomskog rasta i ekonomske nejednakosti oblikovao narativ o prioritizaciji unutrašnje nejednakosti. Ova korelacija ima i izrazitu statističku važnost o čemu svedoči p-vrednost (tabela 4). Iako je za nivo važnosti za društvene nauke odabran uobičajeni nivo od $p < 0.05$, p vrednost u ovoj regresiji je značajno manje od 0.01 nivo što potvrđuje da odnos između ove dve varijable nije proizvod slučajnosti ili nekih drugih faktora.

⁴¹ U poglavlju posvećenom metodološkom okviru istakli smo da ćemo prilikom primene metode linearne regresije koristiti Microsoft Excel program za obradu podataka.

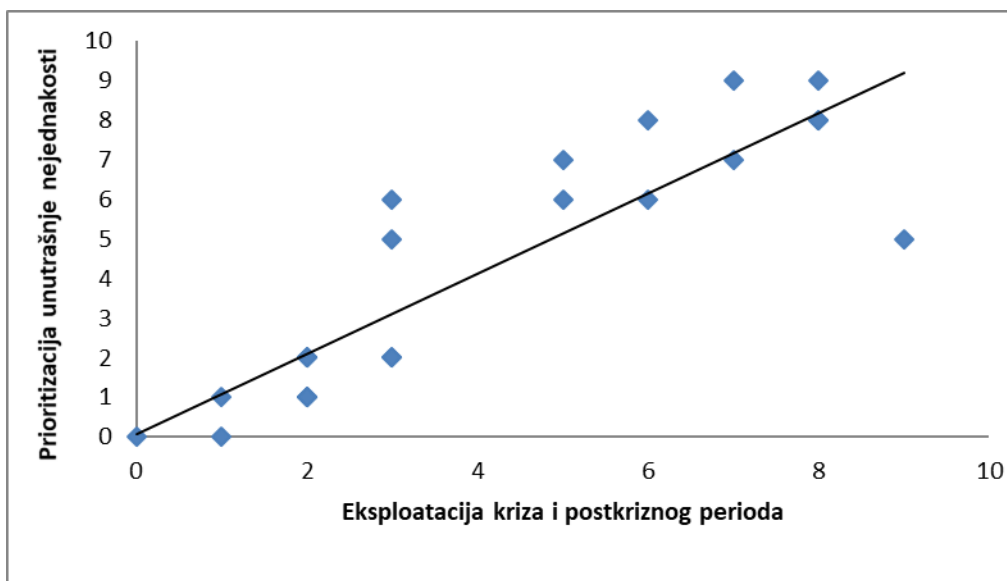
Tabela 3. raspored kategorija po semestrima.

Semestri	Eksploatacija kriza i postkriznog perioda	Veza rasta i unutrašnje nejednakosti	Prioritizacija unutrašnje nejednakosti
2007 II	3	0	2
2008 I	1	0	0
2008 II	2	1	1
2009 I	1	0	1
2009 II	0	0	0
2010 I	2	1	1
2010 II	2	2	2
2011 I	9	4	5
2011 II	2	3	2
2012 I	2	3	1
2012 II	3	3	2
2013 I	6	7	6
2013 II	2	3	2
2014 I	7	9	9
2014 II	7	6	7
2015 I	3	5	5
2015 II	5	8	6
2016 I	8	6	8
2016 II	8	9	9
2017 I	3	8	6
2017 II	8	10	8
2018 I	6	9	8
2018 II	5	8	7

Grafikon 2. Linearna regresija odnosa narativa veze ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti i prioritizacije unutrašnje nejednakosti

Grafikon 3. Linearna regresija odnosa narativa eksploatacije kriza i postkriznog perioda i prioritizacije unutrašnje nejednakosti

5.3.2. Odnos narativa eksploatacije kriza i postkriznog perioda i prioritizacije unutrašnje nejednakosti

Primena linerane regresije u testiranju značaja/uticaja kategorije eksploatacije kriza i postkriznog perioda kao nezavisne varijable na prioritizaciju unutrašnje nejednakosti je i u ovom slučaju potvrdila iznete teze o odnosu narativa koji predstavljaju kategorije. Nalazi testiranja iskazani su na grafikonu 3 i tabeli 5. Kao i uprethodnom slučaju, ova statistička metoda je primenjena na 23 opservacije i nivou važnosti od $p < 0.05$.

U tabeli 5 jasno se uočava da je u posmatranom slučaju koeficijent korelacije je relativno blizu apsolutnoj pozitivnoj korelaciji i iznosi 0.880. Na ovoj tabeli se jasno može prepoznati da je i u ovom slučaju koeficijent determinacije R^2 sa svojih 0.776 značajno visok. Na osnovu navedenih podataka jasno je da narativom o eksploataciji kriza možemo objasniti narativ o prioritizaciji unutrašnje nejednakosti. Potvrdu iskazanom stavu daje i nivo statističke važnosti u testu koji je daleko ispod 0.01nivoa važnosti (tabela 5).

U oba slučaja upotreba linearne regresije je potvrdila objašnjeni poredak narativa koji čine redefinisani diskurs o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti. Zbog značajne visine prethodno pomenutih koeficijenata, kao i zbog koncepata i teza iz teorijskog i metodološkog okvira disertacije, kao i zbog iznetih zaključaka u kvalitativnoj analizi diskursa, usuđujemo se da samo u konkretnoj studiji slučaja, na osnovu selektovanih jedinica analize, za samo navedene narative, tvrdimo da postoji određena kauzalna veza između njih.

Imajući u vidu i kvalitativne i kvantitativne nalaze sprovedene analize diskursa u našem istraživanju možemo zaključiti da je u okviru promene pristupa MMF-a pogledu ekonomske nejednakosti došlo do suštinske promene diskursa o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti koja je inicirana i sprovedena od strane predstavnika Fonda sa ciljem obnove kredibiliteta i legitimiteta ove institucije.

Tabela 4. Linearna regresija odnosa narativa veze ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti i prioritizacije unutrašnje nejednakosti

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0.939036807
R Square	0.881790124
Adjusted R Square	0.876161083
Standard Error	1.103775528
Observations	23

ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	190.8500539	190.8500539	156.6501319	3.34E-11
Residual	21	25.58472873	1.218320416		
Total	22	216.4347826			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95.0%</i>	<i>Upper 95.0%</i>
Intercept/prioritizacija nejednakosti	0.346952445	0.388278265	0.893566485	0.381680452	-0.460516408	1.154421298	-0.46051641	1.1544213
Veza rasta i unutrašnje nejednakosti	0.857334226	0.068499086	12.51599504	3.34E-11	0.714882578	0.999785874	0.71488258	0.99978587

Tabela 5. Linearna regresija odnosa narativa eksploatacije kriza i postkriznog perioda i prioritizacije unutrašnje nejednakosti

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0.88068449
R Square	0.77560518
Adjusted R Square	0.76491971
Standard Error	1.52075866
Observations	23

ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	167.8679	167.8679	72.58504639	2.96E-08
Residual	21	48.56684	2.312707		
Total	22	216.4348			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95.0%</i>	<i>Upper 95.0%</i>
Intercept/Prioritizacija nejednakosti	0.06417112	0.585829	0.109539	0.913815027	-1.154127314	1.28246956	-1.15412731	1.28246956
Eksploatacija kriza i postkriznog perioda	1.01604278	0.119258	8.519686	2.96E-08	0.768031684	1.264053878	0.76803168	1.264053878

VI ANALIZA POLITIKA I MEHANIZAMA DELOVANJA MEĐUNARODNOG MONETARNOG FONDA

Na osnovu iznete analize diskursa iz prethodnog dela jasno se vidi promena narativa MMF-a u pogledu značaja i uloge unutrašnje nejednakosti.

Primena istorijske analize diskursa i kvantitativnih metoda ukazale su na obrasce promene pomenutih narativa, vremenski okvir etabliranja dohodovne nejednakosti, kao determinante rasta i njenog odnosa sa međunarodnom dimenzijom nejednakosti. Takođe, u prethodnom delu ustanovili smo na koji način su finansijske krize, što kao scenografije/pozadine ovih promena, što kao sredstvo njihovog zagovaranja, oblikovale proces redefinisanja diskursa o ekonomskoj nejednakosti.

U analizi diskursa ustanovili smo da je sastavni deo prioritizacije unutrašnje ekonomske nejednakosti predlaganje politika i mera za njeno smanjenje.

U tabeli broj 2 u kojoj su predstavljeni rezultati analize izjava najznačajnijih predstavnika Fonda jasno se vidi da se ovi akteri nisu zadržavali samo na retoričkom promovisanju novog pristupa u poimanju nejednakosti i njenim odnosom sa ekonomskim rastom, već su u svojim govorima ponudili i konkretne politike i mere u cilju smanjenja ekonomske nejednakosti.

Ovaj deo studije slučaja posvećen je upravo istraživanju pomenutih politika MMF-a, tj. u kojoj meri je promena diskursa o ekonomskoj nejednakosti doprinela promeni shvatanja značaja i uloge pojedinih ekonomskih politika u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti.

Pre nego što započnemo analizu ovih politika, neophodno je da utvrdimo da li se i u kom stepenu novi diskurs o ekonomskoj nejednakosti prelio na osoblje i niže upravljачke pozicije Fonda, odnosno da li su se prethodno opisane promene institucionalizovale kroz politike i mahanizme delovanja MMF-a.

6.1. Institucionalizacija novog diskursa o dohodovnoj nejednakosti

Kako je to istaknuto u metodološkom poglavlju, u nameri da se pruže odgovori na navedene dileme, primeniće se metoda analize sadržaja najvažnijih izveštaja MMF-a, pre svega Svetskog ekonomskog izgleda (*World Economic Outlook - WEO*), kao i drugih dokumenata čija relevantnost proističe iz principa interkontekstualnosti i povezanosti sa ovim dokumentima.

„Svetski ekonomski izgled” (i kao Izgled i kao WEO) je publikacija koju objavljuje MMF od 1980. godine. Od 1984. godine ova publikacije je izlazila semestralno, da bi od finansijske krize iz 2008. godine bili uvedeni dodatni kratki preseki koji su objavljivani u manje više redovnim izdanjima u drugom i četvrtom kvartalu.

Pregled perspektiva i politika sadržanih u Izgledima, su proizvod sveobuhvatne međuresorne analize svetskih ekonomskih kretanja, koja se prvenstveno oslanjaju na informacije koje osoblje MMF-a prikuplja kroz konsultacije sa zemljama članicama (WEO, 1998a, IX). Ove konsultacije sprovode posebna resorna i regionalna odeljenja MMF-a zajedno sa Odeljenjem za razvoj i reviziju politika i Odeljenjem za fiskalna pitanja (WEO,

1998a, IX). U prilog ovoj tezi govori i to da Izgled odražava analize i rezultate rada specijalizovanih odeljenja u okviru Fonda i da njegov nastanak koordiniše direktor Odeljenja za istraživanje u saradnji sa rukovodiocima Odeljenja za svetske ekonomske studije MMF-a (WEO, 1998b, IX).

Ova publikacija predstavlja odličan izvor za istraživanje jer objedinjava i reprezentuje vrednosti, politike i ciljeve MMF-a. Drugim rečima, ona je rezime ispoljavanja organizacione kulture Fonda u praksi. Istraživanjem ovih dokumenta može se ustanoviti da li je novi diskurs o značaju dohodovne nejednakosti ukorenjen i prihvaćen od strane osoblja, kao i na koji način je operacionalizovan kroz delovanje MMF-a.

Razvoj politika i mehanizama delovanja za smanjenje ekonomske nejednakosti zapravo sledi dinamiku procesa redefinisanja i usvajanja diskursa o unutrašnjoj dohodovnoj nejednakosti. Drugim rečima, proces stabilizacije i ukorenjavanja novog shvatanja ove dimenzije nejednakosti, njenog odnosa sa ekonomskim rastom, kao i važnosti finansijskih kriza za opisane procese se prelijeva i na operativno delovanje MMF-a. Očekivano je da dinamika promene normativnog pristupa nejednakosti bude praćena sa određenim zakašnjenjem i promenom ponašanja osoblja MMF-a, tj. politika i mera koje ova institucija zastupa. Ova teza zapravo odgovara ponuđenom objašnjenju koje se odnosi na životni ciklus norme, kao i konceptu organizacione kulture. Preciznije, dinamika prelijevanja promene diskursa u promene postupanja Fonda, preslikava objašnjenje koje pruža promena elemenata u organizacionoj kulturi institucije kao izvora promene praktičnog delovanja te institucije. Kada je reč u životnom ciklusu norme, ovu fazu studije slučaja možemo locirati u poslednjoj etapi stabilizacije norme, tj. u procesu institucionalizacije, čiji je cilj da se ova norma smatra podrazumevanom.

Analizom sadržaja pomenutih Svetskih ekonomskih izgleda potvrdili smo iznetu tvrdnju o dinamici razvoja pomenutih politika i mehanizma delovanja. Takođe, ishode ove analize možemo podeliti u dve faze, koje se podudaraju sa vremenskim okvirima unutar analize diskursa.

U prvom vremenskom okviru koji se proteže od početka Azijske krize iz 1997. godine do početka hipotekarne krize u Sjedinjenim Američkim Državama 2007. godine i dolaska na čelo MMF-a Dominika Stros – Kana, u obrađenim izveštajima dominira pitanje siromaštva kao najvažnijeg društvenog izazova, stoga i usmerenost politika i delovanja Fonda ka ovom cilju. U prilog izrečenoj tezi govore i stavovi iz WEO izveštaja iz perioda Azijske krize.

Tako su, prilikom analize socijalnih troškova pomenute krize iz 1997. godine u Svetskom ekonomskom izgledu iz oktobra meseca 1998. godine, predstavnici Fonda stavili akcenat na pitanje siromaštva (WEO, 1998b). Naime, može se reći da sam izveštaj konstatuje da finansijske krize povećavaju siromaštvo u zemljama srazmerno njihovoj izloženosti krizi. Prema ovom izveštaju poguban uticaj krize na siromaštvo se ogleda u rastu inflacije, smanjenju privredne aktivnosti, a samim tim u porastu nezaposlenosti i da daljem smanjenju ili gubitku realnih prihoda domaćinstava (WEO, 1998b, 46-48).

Svetski ekonomski izgled iz maja 2000. godine potvrđuje da je vodeći socio-ekonomski problem unutar većine država članica siromaštvo. Siromaštvo se percipira kao jedan od glavnih prepreka održivom ekonomskom razvoju, samim tim i izvorom međunarodne ekonomske nejednakosti. Iz ovih razloga jasno se uočava namera Fonda da kroz „novi” pristup borbi protiv siromaštva pruži snažniju podršku zemljama u razvoju da

smanje jaz u odnosu na najrazvijenije države (WEO, 2000a, 113). „Smanjenje siromaštva je sada postavljeno u centar svih koncesionih programa podrške MMF-a“ (WEO, 2000a, 147).

Novi pristup smanjenju siromaštva podrazumeva da se u početnim fazama implementacija program zasniva na makroekonomskim i strukturnim osnovama naglašavajući pritom važnost državnog „vlasništva“ nad programima i strategijima za smanjenja siromaštva (WEO, 2000a, 113-114). Na ovaj način zapravo se, poučeni iskustvom iz Azijske krize, zemlje obavezuju da preuzmu odgovornost za sprovođenje i rezultate primene ovih programa.

Navedeni stavovi su pretočeni u Strateške dokumente za smanjenje siromaštva (Poverty Reduction Strategy Papers) koje je Fond doneo krajem 1999. godine. Ovim dokumentima, pored toga što se predviđaju konkretne aktivnosti radi smanjenja siromaštva na srednji i duži rok, njime se zapravo potencira da su države te koje su odgovorne za kreiranje konačnog sadržaja programa i njegovu implementaciju. Glavni mehanizam delovanja MMF-a u okviru novog pristupa jeste Trust za smanjenje siromaštva i razvoj koji je zamenio koncesioni Mehanizam za unapređeno strukturno prilagođavanje (Enhanced Structural Adjustment Facility - ESAF).

U nastanku novog pristupa i mehanizma delovanja možemo prepoznati efekte eksploatacije krize sa ciljem reformisanja postojećih obrazaca postupanja kakav je bio ESAF. Kriza se koristila ne samo u smislu da je ona ta koja generiše veće siromaštvo, tj. da recesije u zemljama mogu da preokrenu do tada postignute ekonomske i društvene rezultate, već i kao naučena lekcija za neophodne reforme programa posebno u kontesktu njihove socijalne dimenzije.

Kada je reč o nejednakosti, neposredno nakon Azijske krize pod delovanjem MMF-a se pre svega podrazumevala njena međunarodna dimenzija odnosno razvojni jaz između država.

Tako se u Izgledu iz maja 2000. godine ističe trend rasta nejednakosti između najbogatijih i najsiriomašnijih zemalja (WEO, 2000a, 113). U istom izveštaju osoblje MMF-a nudi objašnjenje za odsustvo konvergencije između država. Reč je o razlici u primeni tehnoloških inovacija, prirodni institucija, stepenu specijalizacije i integracije privreda u međunarodne tokove kretanja kapitala i trgovine (Ibidem, 2000a, 156-163).⁴²

U istom periodu, u publikacijama MMF-a, dominira početno viđenje pitanja unutrašnje nejednakosti. Ovaj koncept je u ovoj fazi analize od sekundarnog značaja u odnosu na siromaštvo. Dokaz se vidi u jednom od retkih navođenja unutrašnje nejednakosti u broju Svetskog ekonomskog izgleda iz oktobra 1998. godine, gde se kaže da „rastuća nezaposlenost utiče na neka domaćinstva više od drugih i samim tim bi mogala da se odrazi i na pravičnu raspodelu prihoda“ (ob. cit. WEO, 1998b, 47).

Neposredno nakon krize u Jugositočnoj Aziji, u izveštajima osoblja MMF-a, unutrašnja nejednakost se gotovo ne percipira kao relevantna pretnja sa ozbiljnim posedicama po ekonomsku i društvenu, pa i političku stabilnost, već se o njoj govori kao o pratećoj pojavi bez jasnog normativnog opredeljenja (WEO, 2000a).

Poput analize diskursa, i analiza sadržaja WEO publikacija u toku krize u Jugoistočnoj Aziji potvrđuje stav da se na koncept nejednakosti gleda kao na nužnu

⁴² Iako same po sebi liberalizacija slobodne trgovine i kretanje kapitala ne garantuje konvergenciju između država već one u sinergiji sa odgovarajućim ekonomskim politikama i regulatornim okvirima predstavljaju plodno tlo za održivi rast.

ekonomsku posledicu razvoja. Insistiranje na terminu distribucije prihoda indikativno je i za zastupanje normativne neutralnosti osoblja po ovom pitanju, verovatno kako bi se izbegle vrednosne debate koje pozivaju na proaktivnost MMF-a.

U istom izveštaju prilikom navođenja determinanti koje oblikuju ekonomski rast ne pominje se unutrašnja dohodovne nejednakost (WEO, 2000a, 118). Ova publikacija zapravo ide i korak dalje u primeni starog shvatanja odnosa ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti.

Tako se u navodi da je uzročna veza između nejednakosti prihoda i rasta nejasna, odnosno da su empirijski dokazi za ovu vezu upitni i dvosmisleni (WEO, 2000a, 135-136).

Nakon Azijske krize i stupanjem na dužnost Horst Kelera, vidljive su promene u percepciji osoblja u pogledu nejednakosti, pa se tako već u jesenjem izdanju iz 2000. godine govori o dohodovnoj nejednakosti i siromaštvu kao ravnopravnim izazovima (WEO, 2000b, 101).

Osoblje MMF-a u navedenom broju ističe i faktore koji doprinose ili objašnjavaju dohodovnu nejednakost poput uvođenja tržišnih podsticaja, makroekonomskih problema kao što je visoka inflacija, kao i traganje za rentom manjine koja je na ovaj načina akumulirala značajno bogatstvo (WEO, 2000b, 100).

Kelerovi stavovi se mogu prepoznati i u kasnijim izveštajima, posebno u pogledu uloge kriza u produbljivanju unutrašnje nejednakosti. Tako se u publikacijama iz 2001. godine konstatuje da finansijske krize i izazovi negativno utiču na društvenu stabilnost i status najranjivijih slojeva društva, jer siromašni i manje obrazovani imaju veoma ograničen izbor zaštite od rizika, pa su stoga nesrazmerno ugroženi ekonomskim kontrakcijama (WEO, 2001a, 152).

Pored socijalnih posledica azijske krize, proces tranzicija nekada centralno-planskih privreda, kao i nedosledna primena brojnih suštinskih reformi koje su bile sadržane u programima i preporukama MMF-a, ukazali su na postojanje visoke društvene cene opisanih događaja koja se odražava i na efikasnost programa i otpor promenama.

U Svetskom ekonomskom izgledu iz aprila 2004, u delu koji je posvećen Latinskoj Americi, prvi put se ukazuje na dohodovnu nejednakost kao važan izazov za region (WEO, 2004a, 30). Termin unutrašnje nejednakosti postaje zastupljeniji od termina distribucije prihoda, što ukazuje na usvajanje stava o normativnoj težini koju nosi termin nejednakost.

U godinama pred Svetsku ekonomsku krizu možemo govoriti o donekle ravnopravnom odnosu dohodovne nejednakosti i siromaštva, kao i prepoznavanju unutrašnje nejednakosti kao značajnog društveno-ekonomskog problema. Međutim, ovaj koncept se još uvek ne posmatra kao važna determinanta ekonomskog rasta, niti mu se posvećuje bitniji prostor prilikom razmatranja politika i mehanizama delovanja kojima se doprinosi smanjenju nejednakosti. U prilog tezi govori da su aktivnosti, koje se pominju kao deo alata za smanjenje siromaštva i dohodovne nejednakosti, bile deo širih mehanizama koji su trebali da obezbede fiskalni prostor za amortizaciju budućih šokova, kao i da obezbede sredstva za javne investicije, ulaganje u obrazovanje, zdravstvo i socijalne usluge (WEO 2004a, 30-31).

Čitav ovaj period je obeležen stalnim smenama narativa o odnosu nejednakost i siromaštva, što se uklapa u našu tezu o borbi alternativnih stajališta unutar MMF-a. Jesenje izdanje WEO iz 2004. godine upravo potvrđuje izrečeno kroz navođenje da „smanjenje siromaštva mora biti u vrhu prioriteta međunarodne agende MMF-a” (WEO 2004b, 18).

U ovom broju na pitanje unutrašnje nejednakosti se ponovo gleda kao na deo širih socijalnih problema koji utiču na ekonomsku i društvenu stabilnost i moguće otpore prema reformama u državama članicama (WEO, 2004b, 23-37).

Prvi značajan iskorak u promeni shvatanja važnosti unutrašnje ekonomske nejednakosti predstavlja prolećno izdanje Svetskog ekonomskog izgleda iz 2005. godine. Naime, drugo poglavlje posvećeno izazovima sa kojima se suočavaju zemlje u razvoju ističe smanjenje dohodovne nejednakost kao jednog od tri prioriteta delovanja, pored blagostanja i dugoročnog i održivog rasta (WEO, 2005a, 69).

U tom svetlu ponuđene su politike i mere koje doprinose ostvarenju ovog cilja. Reč je o efikasnom pružanja socijalnih usluga i dobro skrojenim mrežama socijalne zaštite i dodatnim budžetskim izdvajanjima za infrastrukturne investicije (WEO, 2005a, 38).

Izgled iz aprila 2006. godine na neki način i dalje održava takmičenje narativa o unutrašnjoj nejednakosti, kao i tezu da u periodu između finansijskih kriza još uvek traje proces institucionalizacije novog diskursa o značaju ravnomerne distribucije prihoda kao determinante dugoročnog i održivog rasta.

U prilog govore i navodi iz istog broja pomenute publikacije gde se jasno pominje da postoji tradeoff/ izbor između efikasnosti (većeg i bržeg ekonomskog rasta) i socijalne kohezije, pravednijeg društva sa manjom ekonomskom nejednakosti (WEO, 2006a, 26).⁴³

Prekretnu tačku u usvajanju novog diskursa o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti i njegovih implikacija po delovanje Fonda, predstavlja Svetski ekonomski izgled iz oktobra 2007. godine. Sam naslov „Globalizacija i nejednakost” nedvosmisleno pokazuje da pitanje ekonomske nejednakosti, pod koji se misli na unutrašnju dohodovnu nejednakost, postaje jedan od prioriteta na agendi MMF-a.

Objavljivanje ovog izveštaja se poklapa sa početkom hipotekarne krize u SAD-u krajem 2007. godine. U njemu se upozorava na negativan trend neravnomerne raspodele benefita koje globalizacija donosi kako između država tako i unutar njih. Osoblje MMF-a tako ističe da su brzi tehnološki napredak i ubrzana globalizacija trgovine i finansija u velikoj meri podstakli rast i pomogli u smanjenju siromaštva, ali su istovremeno doprineli povećanju koncentracije prihoda i bogatstva, kako u razvijenim privredama, tako i u zemljama u razvoju. (WEO, 2007b, 32)

Pomenuti Izgled na osnovu analize uloge globalizacije na ekonomsku nejednakost zaključuje da liberalizacija trgovine smanjuje unutrašnju nejednakost, dok kretanje kapitala negativno utiče na raspodelu prihoda unutar država, posebno zemalja u razvoju (WEO, 2007b, 32). Međutim, u slučaju razvijenih institucija, odgovarajuće regulacije i veća otvorenost u pogledu finansijske globalizacije mogu imati pozitivan efekat po smanjenje nejednakosti (WEO, 2007b, 32).

U poglavlju 4, autori su pokušali da istraže vezu između ekonomskog rasta i faktora koji mu doprinose poput dohodovne nejednakosti. Ovo istraživanje je zapravo bilo obeleženo debatom o distributivnim efektima globalizacije koja je često polarizovana između dve tačke gledišta. Pomenuta debata zapravo jeste takmičenje starog i redefinisano narativa o odnosu ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti.

U prilog govore stavovi koji se zanivaju na teoriji plime koja podiže sve čamce. Tako se navodi da čak i grupe sa niskim dohotkom izlaze kao pobednici globalizacije u

⁴³ Tako se navodi da anglo-saksonski model ima najbolje performanse u pogledu produktivnosti i rasta, dok su nordijski i kontinentalni modeli više okrenuti smanjenju nejednakosti i siromaštva.

apsolutnom smislu (WEO, 2007c, 32). Ovaj optimistični pogled ima osnova u Kuznjecovoj hipotezi iz, koja je sugerisala da, iako bi nejednakost eventualno porasla u početnim fazama industrijskog razvoja, na kraju bi opala kada bi tranzicija zemlje ka industrijalizaciji bila završena (WEO, 2007c, 32).

Suprotna škola tvrdi da iako globalizacija može poboljšati ukupne prihode, koristi od nje se ne dele podjednako među građanima, odnosno usled globalnih trendova rastući dispariteti u prihodima ne samo da mogu izazvati brige o blagostanju i društvu, već mogu i ograničiti pokretače rasta, jer prilike koje stvara proces globalizacije možda neće biti u potpunosti iskorišćene (WEO, 2007b, 32). Održivost globalizacije će takođe zavisiti od održavanja široke podrške među stanovništvom, na koju bi sve veća nejednakost mogla negativno uticati. (Ibidem, 2007b, 32). U samom izveštaju se jasno uočava da se osoblje Fonda svrstalo u ovu drugu školu i prihvatilo stavove koje su zastupali ključni agenti promena u okviru ove institucije.

Kao potvrda izrečenog govori i ponuđeno objašnjenje o uzroku novog prioriteta na agendi MMF-a. Tako se iznosi stav da pored trgovine i tokova kapitala, na nejednakost utiče i stepen primene tehnoloških inovacija (Ibidem, 2007b, 47). Značaj ovog WEO leži u tome da pored integracije u međunarodne trgovinske i kapitalne tokove, stepena tehnološkog razvoja navodi i druge determinante nejednakosti i rasta, poput obrazovanja, razgranatosti sektorskih politika i stepena razvoja finansijskog sektora (Ibidem, 2007b, 47).

Od pomenutog broja Svetskog ekonomskog izgleda do poslednjeg analiziranog iz oktobra 2018. godine, u većoj ili manjoj meri unutrašnja nejednakost je bila predmet istraživanja i izveštavanja osoblja Fonda. Akutna krizna situacija, koju je sa sobom donela Velika recesija, dominirala je u Izgledima iz 2008, 2009. i 2010. godine, ali i u ovim kriznim izveštajima unutrašnja nejednakost je bila predmet analize, pre svega kroz pitanje zaposlenosti, kao i negativnih posledica krize na prihode i poslove pojedinaca (WEO, 2008a, 2008b, 2009a, 2009b, 2010a).

U Izgledu iz 2012. godine, nakon iskustava u finansijskoj krizi, ekonomska nejednakost ponovo je u fokusu istraživanja osoblja MMF-a. U samom izveštaju se navodi korelacija između rasta i dohodovne nejednakosti, kao i njena važnost za društvenu i političku stabilnost (WEO, 2012b, 36). Redefinisani pogled na odnose između dohodovne nejednakosti, međunarodne dimenzije ovog koncepta i ekonomskog rasta potvrđivani su u narednim brojevima. Poseban naglasak na ovim pitanjima je dat u Svetskim ekonomskim izgledima iz 2016., 2017 i 2018. godine. Sa uspostavljanjem međusobne zavisnosti između unutrašnje i međunarodne dimenzije nejednakosti, dolazi i do objedinjavanja politika i mera za njihovo smanjenje. Ovim objedinjavanjem, instrumenti kojima se rešavaju izazovi koje donosi jaz između pojedinaca unutar neke zemlje, doprinose i smanjenju jaza te zemlje u odnosu na druge države.

Dokaz inkorporiranja novog diskursa o značaju dohodovne nejednakosti leži i u drugim specijalizovanim izveštajima, zvaničnim dokumentima MMF-a, kao i u pratećim naučnim studijama istaknutih članova osoblja MMF-a.

Nakon Svetske ekonomske krize iz 2008. godine, Fond je pitanje unutrašnje nejednakosti postavio kao glavnu temu u mnogim drugim izveštajima i publikacijama od kojih su najrelevantniji: Fiskalni monitor posvećen borbi protiv nejednakosti iz 2017. godine (Fiscal Monitor, 2017); Fiskalni monitor o dohodovnoj nejednakosti iz 2014. godine (Fiscal Monitor, 2014); posebna publikacija o Nejednakosti i Fiskalnoj politici iz 2015. godine (Clements, ed at., 2015).

Brojni radovi osoblja MMF-a su potvrđivali i produbljivali promenu diskursa o unutrašnjoj dimenziji kroz istraživanje odnosa rasta i nejednakosti (Berg and Ostry, 2011, 2017; Sembene, 2015; Ostry 2015), analizu faktora koji oblikuju unutrašnju nejednakost (Baher, 2013; Vargas and Garriga, 2015; Furceri Loungani, and Zdzienicka, 2018), do istraživanja posledica ovog koncepta i predloga za njihovo otklanjanje (Coady and Gupta, 2012; Coady and Dizioli, 2018; Land and Tavares, 2018).

Jedan od vidova potvrde da unutrašnja ekonomska nejednakost predstavlja prioritet na agendi Fonda jeste i njegova podrška Održivim razvojnim ciljevima (Sustainable Development Goals - SDG) koji su doneti od strane Ujedinjenih Nacija 2015. godine kao zamena za Milenijumske ciljeve. Uloga MMF u ostvarivanju ovih ciljeva između ostalog jeste da ponudi/usmeri svoj analitički okvir, politike i delovanje u cilju smanjenja dohodovne i rodne nejednakosti; očuva makroekonomsku stabilnost država članica; podstakne odgovorne fiskalne politike radi akumulacije potrebnih sredstava za ostvarenje ovih ciljeva; kao i da pruži finansijske pomoći radi finansiranja programa i projekata kojima se doprinosi održivom razvoju (Fabrizio et al., 2015).

Kroz analizu izdanja Svetskog ekonomskog izgleda i povezanih izveštaja, kao i pregled literature osoblja MMF-a, jasno se potvrđuje da je usvajanje novog diskursa sa sobom donelo i promišljanja o politikama i merama za smanjenje dohodovne nejednakosti, odnosno za podsticanje inkluzivnog rasta i društvenog razvoja država članica.

U narednom delu biće izložena analiza politika koje MMF zastupa i zagovara kao alat za ostvarivanje ovih ciljeva.

6.2. Promene u politikama Međunarodnog monetarnog fonda u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti

Na samom početku studije slučaja istakli smo da Svetski ekonomski izgled predstavlja sumirane nalaze stajališta i delovanja MMF-a u čijem stvaranju učestvuju svi relevantni akteri za procese kreiranja politika i načina postupanja unutar ove institucije. Stoga, na osnovu ovih publikacija mogu se prepoznati i uočiti preporuke, saveti, sadržaji programa Fonda u pogledu njegovih politika i mehanizama delovanja, a u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti. Drugim rečima, primena analize sadržaja ovih i na njih naslonjenih publikacija u periodu od 1997. do 2018. godine, uz analizu diskursa, stvorila je plodno tlo da se sintetiše pregled politika i mehanizama delovanja koje MMF promoviše i zastupa kao sredstva za smanjenje ekonomske nejednakosti i otklanjanje njenih „korozivnih posledica”.

Iako smo to veći navodili i ovde smatramo da je bitno istaći da sa promenom odnosa unutrašnje i međunarodne dimenzije nejednakosti, tj. njihovog poimanja kao međuzavisnih, komplementarnih i isto usmerenih procesa, politike i mere za smanjenje unutrašnje nejednakosti zapravo postaju politike i mere za smanjenje međunarodne nejednakosti.

Prema ekonomskom rečniku Džona Bleka (John Black) i saradnika, ekonomske politike se definišu kao skup mehanizama kontrole i mera koje Vlade koriste za regulisanje ekonomske aktivnosti (Black et al., 2017, 114).

Politike MMF-a mogu se definisati kao ekonomske politike koje ova institucija sledi i promoviše u želji da utiče na svoje države članice da efikasno uređuju i upravljaju procesima svojih ekonomija u skladu sa odgovarajućim standardima i ciljevima koje MMF zastupa (Ramlogan and Fritz-Krockow, 2007). Cilj ovih politika jeste da omogući ostvarenje ekonomskih interesa država članica, kao i da obezbedi i očuva sposobnost međunarodnog monetarnog i ekonomskog sistema u celini, da pruže međunarodna javna dobra i adekvatne odgovore na međunarodne ekonomske izazove (IMF).

Takođe, na početku ovog dela naznačili smo ose podela prema kojima možemo klasifikovati navedene politike i njihove mehanizme. Ovu klasifikaciju čine makroekonomske i strukturne politike, koje na direktan ili indirektan način doprinose smanjenju ekonomske nejednakosti.

6.2.1. Makroekonomske politike

Makroekonomska stabilnost predstavlja temelj održivog i dugoročnog ekonomskog rasta. Pored toga, ona je osnova društvenog prosperiteta i političke stabilnosti. U akademskoj zajednici postoji jasan konsenzus o efektima ovog vida stabilnosti na ekonomski razvoj neke zajednice/zemlje (Birdsall, et al., 2007; Ocampo 2008;Rodrik, 2009).

U prethodnim delovima smo već ukazali na koji način ekonomske krizne okolnosti i odsustvo stabilnosti doprinose rastu nejednakosti kako unutar država tako i između njih. U prilog govori i izjava Pitera Helera da periodi makroekonomske nestabilnosti mogu rezultirati većom nejednakošću jer ne samo da krize dodatno ugrožavaju siromašne slojeve već guraju i one koji to nisu ispod granice siromaštva (Heller, 2003).

Osnovni alati za očuvanje i obnovu makroekonomske stabilnosti jesu dobro skrojene fiskalne i monetarne politike. Tako se u prolećnom Izgledu iz 2010. godine, navodi da monetarna i fiskalna politika, kao standardne makroekonomske poluge, ostaju primarni alati za podsticanje zaposlenosti i privrednog rasta (WEO, 2010a, 2). Na sličan način i jedno od kriznih izdanja ove publikacije potvrđuje ključnu ulogu ovih politika, posebno fiskalne, u brzom prevazilaženju posledica krize i obnove makroekonomske stabilnosti (WEO, 2009a, 42).

Makroekonomske politike doprinose smanjenju ekonomske nejednakosti na indirektan način, kroz održavanje nužne ekonomske stabilnosti, i na direktan, kroz primenu konkretnih mera pre svega fiskalne politike. U pozadini direktnog uticaja jeste teza da se pitanje dohodovne nejednakosti posmatra kao „makrokritično”, odnosno kako smo to ukazali u prethodnom delu kao determinanta ekonomskog rasta i društvene kohezije.

6.2.1.1. Fiskalna politika

U kontekstu ekonomske nejednakosti, analizom diskursa, ali i dokumenata Fonda fiskalna politika država je prepoznata kao najvažniji alat/ politika za smanjenje unutrašnje dohodovne nejednakosti. Fiskalna politika predstavlja upotrebu javne potrošnje i poreske politike sa ciljem oblikovanja ekonomije, tj. promocije održivog rasta i smanjenja siromaštva (IMF).

Nakon redefinisanja diskursa o dohodovnoj nejednakosti došlo je do značajnih promena u percepciji uloge i upotrebe fiskalne politike od strane osoblja Fonda. Aktivno promovisanje ove politike kao najvažnijeg alata u smanjenju unutrašnje nejednakosti predstavlja najznačajniju reformu u politikama MMF-a u ovom kontekstu.

U osnovi ove politike jeste Kejnzovo učenje i viđenje države kao aktivnog aktera čija je uloga da kompenzuje negativne tržišne efekte uključujući tu i neravnomernu raspodelu prihoda, kao i da podstiče aktivnosti koje doprinose održivom ekonomskom rastu, a samim tim i smanjenju jaza između država.

Sam Stros-Kan ističe u svom maniru da „fiskalna politika je definitivno bila zanemareno čedo porodice politika, ali da je Kriza iz 2008. godine probudila uspavanu lepoticu da podrži agregatnu tražnju i spasi svet od slobodnog ekonomskog pada“ (Strauss-Kahn, 2011). On nastavlja da je stari pristup upotrebu ove politike svodio na automatske stabilizatore i kontrolu budžetskih deficita, dok se na njene diskrecione mehanizme gledalo sa podozrenjem (Ibidem, 2011).

U sličnom tonu i Nemat Šafik (Nemat Shafik), nekadašnji zamenik direktora MMF-a, potvrđuje ovakvo viđenje promene percepcije uloge fiskalne politike i gotovo na identičan način ističe njenu ulogu u spašavanju sveta od kolapsa tokom rešavanja finansijske krize iz 2008. godine (Shafik, 2011).

Kristin Lagard, u jednom od svojih govora, gotovo kao poklič ističe da je fiskalna politika bila ključna u otklanjanju društvenih izazova, tj. da je u naprednim ekonomijama fiskalna politika igrala glavnu ulogu u smanjenju nejednakosti u poslednjih 30 godina (Lagarde, 2013).

Fiskalna politika je takođe prepoznata od strane osoblja MMF-a kao primarni alat koji države koriste kako bi uticale na distribuciju prihoda (Coady, Mooij, and Shang 2015, 37). U tom svetlu se tvrdi da je fiskalna politika „najpotentniji instrument koje vlade imaju u smanjenju unutrašnje dohodovne nejednakosti“ (Clements, et al., 2015, 31).

Osnovne komponente kojom fiskalna politika oblikuje trendove ekonomske nejednakosti jesu redistributivni mehanizmi. Pod redistributivnim mehanizmima podrazumevamo izdvajanja javnih prihoda, tj. indirektna ili direktna novčana transfere ugroženim slojevima društva; zatim finansiranje socijalnih usluga kojima se podiže životni standard i kreira društvo zasnovano na jednakosti šansi, uspostavljanje efikasne mreže socijalne zaštite; poreska politika koja podstiče ravnomernu distribuciju. Iako ne spada u redistributivne mehanizme važan element fiskalne politike kojim se na indirektan način utiče na pitanje nejednakosti jesu javna kapitalna/infrastrukturalna ulaganja.

Prilikom proučavanja tržišnih ishoda, Dejvid Lipton je ukazao da Gini koeficijent značajno opada nakon primene redistributivnih transfera, kao i da ulaganje u obrazovanje, zdravstvo i druge socijalne usluge dodatno uravnotežuje ishode tržišta (Lipton, 2014).⁴⁴

U prilog izrečenom govore i podaci da u razvijenim privredama, fiskalna politika nadoknađuje oko trećine tržišne (pre oporezivanja i transfera) nejednakosti u dohotku, pri čemu 75 procenata dolazi od direktnih transfera (Gaspar, 2017). Pružanje socijalnih usluga, kao što su obrazovanje i zdravstvo, takođe utiče na nejednakost tržišnih prihoda tokom vremena tako što menjaju raspodelu ljudskog kapitala (Ibidem, 2017).

Vitor Gaspar svojom izjavom naglašava da nivo preraspodele i dizajn instrumenata za redistribuciju treba da odražavaju okolnosti specifične za zemlju, uključujući tu osnovne fiskalne karakteristike, društvene preferencije i administrativne kapacitete (Ibidem, 2017).

Gore navedene izjave samo potvrđuju iznetu tezu o promeni shvatanja uloge fiskalne politike i njenih mera, tj. o novom pristupu MMF-a u pogledu važnosti redistributivnih mehanizma. Ovaj novi pristup Fonda dokazuje usvajanje socijalne dimenzije delovanja Fonda i njegovu nameru da otkloni i kompezuje negativne efekte tržišnih procesa. Navedeni stavovi o fiskalnoj politici predstavnika MMF-a, pretočeni su i u oficijalne dokumente MMF-a koje smo analizirali.

U posebnom broju Fiskalnog monitora posvećenog pitanju dohodovne nejednakosti iz 2017. godine, navode se mere redistributivne politike za otklanjanje posledica i uzroka ovog društveno-ekonomskog problema. Reč je, pre svega, o direktnom progresivnom oporezivanju i transferima, oporezivanju potrošnje, pružanju socijalnih usluga poput zdravstva i obrazovanja (Fiscal Monitor, 2017, 6). U istom izveštaju se naglašava da se pomenutim merama, pre svega, ulaže u socijalni kapital kao nužnu komponentu održivog rasta i veće društvene stabilnosti (Ibidem, 2017, 6-7).

U Svetskim ekonomskim izgledima nakon Velike recesije isticanje značaja fiskalnih mera za smanjenje nejednakosti je postalo gotovo konstanta. U Izgledu iz aprila 2011. godine tako se akcentuje mreža socijalne zaštite kao sredstvo prevencije za produbljivanje jaza u raspodeli prihoda i rasta siromaštva (WEO, 2011a, 90).

U brojevima koji su se odnosili i na Dužničku krizu Evrozone iz 2010. godine insistirano je da se prilikom sprovođenja fiskalne konsolidacije u prezaduženim državama, mora voditi računa o najugroženijim slojevima, odnosno da se fokus mora staviti na očuvanje kapitalnih investicija, finansiranje socijalne zaštite i drugih socijalnih usluga (WEO, 2011b, 8).

U Svetskom ekonomskom izgledu iz oktobra 2011. godine apeluje se na zemlje koje su deo dužničke krize da sprovedu nužne reforme koje bi trebalo da smanje rastući jaz između zaštićenih i nezaštićenih radnika, dok istovremeno poboljšavaju izgleda za zapošljavanje mladih kroz finansiranje boljeg obrazovanja i stručnih obuka (WEO, 2011c, 26)

U publikaciji iz aprila 2018. godine ukazuje se na čitav set preporuka koje bi zemlje trebalo da primene kao načine ublažavanja i otklanjanja posledica postojanja značajne razlike u prihodima među građanima. Ove mere čine (WEO, 2018a, 26):

- Javna ulaganja u infrastrukturu; veća i efikasnija potrošnja na obrazovanje; i više podrške za programe stručnog usavršavanja, prekvalifikacije i doživotnog učenja;

⁴⁴ Lipton ističe i upozorenje da redistributivna fiskalna politika treba da bude u skladu sa ciljevima makroekonomske politike. Nivo potrošnje na redistribuciju, na primer, treba da bude u skladu sa makroekonomskom stabilnošću (Lipton, 2014)

- Povećanje ili uvođenje finansiranja dečijih dodataka ili drugih transfera kojima se garantuju bar minimum prihoda za odgajanje dece;
- Povećanjem obuhvata poreza na dohodak građana, smanjenjem tereta indirektnih poreza, kao i rast udela transfera grupama sa najnižim prihodima;
- Uslovni novčani transferi poput onih koji su primenjivani u Brazilu i Meksiku, a koji su uslovljeni sa upisom u školu dece ili zdravstvenim uslugama;
- Finansiranje i sprovođenje politika za podsticanje inkluzivnog rasta poput minimalne univerzalne zdravstvene zaštite, reforme obrazovanja, pružanja komunalnih usluga, kao i finansijske inkluzije.

Zaključak iz Fiskalnog monitora da je fiskalna politika moćan alat za sve vlade u borbi protiv izražene dohodovne nejednakosti (ob. cit. Fiscal Monitor, 2017, 27) zapravo sumira ishode do kojih smo došli prilikom analize sadržaja ovih izveštaja.

Potvrdu da opisani pristup predstavlja značajnu promenu u shvatanju uloge fiskalne politike od strane MMF-a, kao i da njeni redistributivni mehanizmi značajno doprinose smanjenju unutrašnje nejednakosti, dala je i Nezavisna kancelarija za evaluacije MMF-a u svojoj posebnoj studiji iz 2021. godine (IEO, 2021, 7-10).

Imajući u vidu same izjave agenata promena i stavove osoblja MMF-a, koji čine zvanične izveštaje Fonda, jasno se uočava evolucija značaja i upotrebe fiskalne politike od strane ove institucije u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti. Naime, percepcija ove politike, usled promene ekonomske doktrine i organizacione kulture unutar MMF-a, je prešla put od poimanja kao neadekvatne politike do nužnog i efikasnog sredstva za ostvarenje društveno-ekonomskih ciljeva (Clift, 2019). Analiza sadržaja zvaničnih dokumenta MMF-a ukazuje da je u periodu od 1997. do 2018. godine došlo do otklona od doktrine ekonomske neutralnosti i Vašingtonskog konsenzusa u pogledu uloge fiskalne politike. U okviru ovog otklona dominirali su neokenzijanistički stavovi koji su insistirali na direktnom uključivanju države u procese ekonomskog i društvenog razvoja.

Ključan element u navedenoj promeni jeste upotreba fiskalne politike radi smanjenja unutrašnje ekonomske nejednakosti. U prilog iznetoj tezi govore i stavovi autora poput Kornela Bana (Cornel Ban) koji potvrđuje promenu pristupa MMF-a u pogledu upotrebe fiskalne politike i ističe njen značaj za smanjenje ekonomske nejednakosti (Ban, 2014, 2015; Fiebiger and Lavoie, 2017)

Svrha fiskalne politike u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti pored dodavanja novog cilja fiskalnim merama, kojima je osoblje u tom trenutku raspolagalo, podrazumevala je i aktivnosti Fonda u istraživanju, osmišljavanju i primeni novih fiskalnih alata posebno skrojenih za smanjenje dohodovnog jaza unutar država članica.

Svetska ekonomska kriza i u ovom slučaju predstavlja prekretnu tačku koja je potvrdila i proširila zagovaranje i primenu ove politike od strane MMF-a prilikom pružanja finansijske pomoći državama članicama. Na osnovu izrečenog, možemo zaključiti da su promene koje se odnose na fiskalnu politiku suštinske prirode i da u punoj meri odražavaju promenu diskursa MMF-a o značaju dohodovne nejednakosti i njenog odnosa sa konceptom ekonomskog rasta. Drugim rečima, reforme u pogledu ove politike suštinski su doprinele razgradnji starog i uspostavljanju novog pristupa Fonda pitanju ekonomske nejednakosti.

6.2.1.2. Monetarna politika

Za razliku od fiskalne politike koje je označena kao ključna u smanjenju ekonomske nejednakosti, monetarna politika u ovom kontekstu ima posrednu važnost, pre svega u očuvanju makroekonomske stabilnosti. Sa jedne strane reč je o stabilnosti koja podrazumeva prevenciju kriza koje na direktan način ugrožavaju siromašnije slojeve i produbljuju jaz u dohotku između građana. Sa druge strane, monetarna politika kroz stabilnost cena doprinosi povoljnom okruženju za primenu drugih politika u cilju smanjenja nejednakosti. Naime, inflacija je označena kao monetarni fenomen koji u daleko većoj meri pogađa one koji imaju manje.

U prilog govore izjave predstavnika MMF-a poput stava Saleha Nsoulija (Saleh M. Nsouli) da je stabilnost cena i niska inflacija od posebne važnosti za siromašne (Nsouli, 2009). Stros-Kan ističe da „inflacija najviše povređuje siromašne, zato što su oni najmanje sposobni da se zaštite od nje” (Strauss-Kahn, 2008). U njegovoj izjavi da “inflacija vodi većoj nejednakosti i neretko nemirima” prepoznaje se percepcija povezanosti ovog monetarnog fenomena i dohodovne nejednakosti (Ibidem, 2008).

Međutim, osim saveta za ekspanzivnom monetarnom politikom čiji je cilj bio da očuva likvidnost i podstakne privrednu aktivnost za vreme i nakon finansijskih kriza iz 2008. i 2010. godine, u izveštajima Svetskog ekonomskog izgleda nije razmatrana niti razrađivana njena uloga u kontekstu smanjenja unutrašnje ekonomske nejednakosti.

Ovo je bilo donekle iznenađujuće imajući u vidu postojanje brojnih radova istaknutih članova osoblja Međunarodnog monetarnog fonda koji pokazuju na koji način monetarna politika utiče na ekonomsku nejednakost. Tako se, na primer, u jednoj od studija ističe da kontrakciona monetarna politika na sistemski način podstiče nejednakost u dohotku, nadnicama i potrošnji (Coibion et al., 2017, 31-32). U drugim studijama se ističe da monetarna politika mora biti usklađena sa poslovnim ciklusima, kao i da njeni efekti na nejednakost zavise od strukture zarada, tj. od udela najnižih plata u ekonomiji i nivoa redistributivnih politika (Furceri, Loungani, and Zdzienicka, 2016, 1-43) Pojedini radovi su razmatrali ulogu monetarnih politika u ograničavanju rasta cena prehrambenih proizvoda i njihove posledice po unutrašnju nejednakost (Walsh and Yu, 2012).

Na osnovu analize selektovanih izveštaja, ali i izjava predstavnika MMF-a, možemo zaključiti da, u kontekstu ekonomske nejednakost, nije došlo do značajnijeg prelivanja redefinisano diskursa u pogledu sadržaja monetarne politike koju je MMF-a sledio u periodu trajanja studije slučaja.

Imajući u vidu značaj monetarne politike za makroekonomsku stabilnost, koja predstavlja neophodno okruženje za smanjenje nejednakosti, ali i pomenute studije članova osoblja MMF-a, smatramo da je bitno istražiti u nekom od budućih radova razloge odsustva reformi ove politike u kontekstu promene pristupa Fonda ekonomskoj nejednakosti.

6.2.2. Strukturne reforme

Posle fiskalne politike, strukturne reforme su prepoznate kao važan segment u smanjenju dohodovne nejednakosti i stvaranja podsticajnog okruženja za dugoročan i održiv rast. Ove politike su međusobno uvezane i usmerene jedna na drugu. Preciznije rečeno, „strukturne politike ne samo da podstiču ekonomski rast, one takođe omogućavaju uspešnu implementaciju stabilizacionih politika” (Abdel-Kader, 2013, 46).

Shvatanje značaja ovih politika kao i njihov sadržaj u pogledu nejednakosti evoluirao je u skladu sa dinamikom promena diskursa o unutrašnjoj nejednakosti. Pod ovim politikama se podrazumevaju politike i mere Vlada koje utiču na ekonomske ishode i alokaciju ekonomskih resursa kojima se oblikuje dugoročna agregatna ponuda (Goldstein, et al., 2003, 366-367).

Višestruke koristi od strukturnih politika su zasnovane na njihovim određenim ciljevima poput dugoročnog rasta prihoda i zaposlenosti, ekonomske otpornosti, kao i inkluzivnosti i društvene pravednosti (Masuch, et al., 2018, 1).

Strukturne politike su važan aspekt delovanja MMF-a. Pretočene u strukturne zahteve koji prate primenu programa Fonda one su jedan od glavnih mehanizama za oblikovanje reformskih procesa u zemljama članicama. Suština zagovaranja i primene ovih politika od strane MMF-a jeste prepoznavanje značaja institucionalnog dizajna, regulatornog okvira i prirode podsticaja za makroekonomsku stabilnost i ekonomski rast.

U Svetskom ekonomskom izgledu iz aprila 2003. godine navodi se da kvalitet i razvijenost institucija opredeljuje ishode u pogledu dugoročnog i održivog ekonomskog rasta (WEO, 2003a, 95 -128). Slabe institucije ometaju rast i podrivaju sprovođenje zdravih makroekonomskih politika (Ibidem, 116). U istom izveštaju osoblje MMF-a je utvrdilo da „razvoj institucija predstavlja duboku strukturnu determinantu stepena razvoja zemalja, za njih je ova veza je snažna i robusna.“ (WEO, 2003a, 96).

Postoje brojni radovi i studije koje potvrđuju vezu između inkluzivnih i snažnih institucija i ekonomskog rasta (d’Agostino and Scarlato, 2012; Acemoglu and Robinson, 2012; 2016). Upravo ovako shvatanje važnosti institucija se, na insistiranje Fonda prelilo na strukturne reforme „druge generacije” u svojim programima. Ove mere Fonda su usmerene na transparentnost aktivnosti Vlade i institucija, efikasnost upravljanja javnim resursima, izvesnost i transparentnost okruženja u kom deluju institucije (WEO, 2003a, 96). Insistiranje MMF-a na strukturnim politikama ima za cilj izgradnju kapaciteta i osnaživanje sposobnosti nadležnih organa da kreiraju i sprovode odluke kojima doprinose postojanju povoljnog okruženja/okolnosti za dugoročan i inkluzivan rast.

U kontekstu ekonomske nejednakosti, samo osoblje MMF-a ističe da strukturne politike, uz sinergiju sa redistributivnim mehanizmima, predstavljaju efikasan alat u smanjenju jaza između pojedinaca unutar neke ekonomije (Fabrizio, et al., 2017, 28-29).

Pojedini analitičari u MMF-u, poput Džonatana Ostrija (Jonathan D. Ostry), Endrju Berga (Andrew Berg) i Sidharta Kotaria (Siddharth Kothari) u svojim radovima potvrđuju postojanje svesti da strukturne reforme neposredno nakon primene mogu imati negativne efekte po distribuciju prihoda, ali po njihovom mišljenju to ne znači da treba odustati od ovih procesa zbog njihove važnosti za ekonomski rast (Ostry, Berg and Kothari, 2018, 2). Autori dalje dodaju da efekte ovih politika po dohodovnu nejednakost treba posmatrati iz

šireg ugla, kao deo dubljih reformi u kom se negativne posledice strukturnih reformi amortizuju fiskalnim politikama (Ibidem, 2018, 2-3).

Integrisanje redistributivnih mahanizama, akcentovanje socijalnih ciljeva prilikom zastupanja strukturnih politika, predstavlja najvažniju promenu u shvatanju ovih politika od strane Fonda. U biti ove promene je spoznaja da, na osnovu prethodnih iskustava u kriznim situacijama, strukturne politike u kratkom roku mogu imati visoku društvenu cenu, te ih je neophodno koordinisati sa politikama i merama koje kompenzuju ove društvene troškove.

U izjavama predstavnika MMF-a, kao i izveštajima ove institucije mogu se prepoznati konkretne mere strukturnih politika, koje na direktan ili indirektan način, samostalno doprinose smanjenju unutrašnje nejednakosti i podizanju kapaciteta za održivi ekonomski rast. Reč je o politikama usmerenim, pre svega, na izgradnju institucija i pravnog okvira, reformu tržišta rada, finansijsku inkluzivnost i podsticanje trgovine.

6.2.2.1. Institucije i vladavina prava

Dizajn institucija odražava raspodelu društvene moći, uključujući tu i ekonomsku snagu, kao i ciljeve kom to društvo stremi. Pozivajući se na brojne studije (Engerman i Sokoloff, 1997, 2002) osoblje Fonda u Svetskom ekonomskom izgledu iz 2003. godine je ukazalo na zaključak da MMF treba da insistira na razvoju institucija, jer slabe institucije služe da očuvaju i uvećaju povlastice najbogatijih (ob. cit. WEO, 2003a, 100).

U jesenjem izdanju ove publikacije iz 2017. godine ističe se da unapređenje poslovne klime i podsticaja za investicije, unapređenje vladavine prava u obuzdavanju korupcije i poštovanju zakona, izgrdanje poverenja u institucije i njihova efikasnost suštinski doprinose jednakosti šansi za sve građane (WEO, 2017b, 33). Osoblje u ovom izveštaju zaključuje da zemlje u razvoju, posebno one najsiromašnije, svoje visoke stope nejednakosti, duguju upravo odsustvu inkluzivnih i razvijenih institucija (Ibidem, 2007b).

O percepciji važnosti ovih mera za koncept nejednakosti govori i izjava Rodriga Rata u kojoj ističe da ove mere, pored fokusirane i dobro osmišljene fiskalne politike, predstavljaju glavni način za izgradnju sistema koji promovise veću ekonomsku jednakost (Rato, 2006b).

Kroz naše istraživanje uočili smo da insistiranje na strukturnim reforma koje se odnose na kvalitet institucija i regulatornog okvira nije novina u delovanju MMF-a. U prilog ovoj tezi govore radovi osoblja Fonda poput onih posvećenih izgradnji institucija i reformama regulatornog okvira u oblasti tržišne konkurencije u državama članicama (Ghosh, et al., 1999) ili pitanju unapređenja finansijskog sektora i kriznog menadžmenta (Killick, Malik, and Manuel, 1992; Driscoll, 1995; Krueger, 1998).

Kao potvrdni argument navodimo i izjavu Kamdesija iz 1997. godine u kojoj ukazuje da reforme institucionalnog okvira koje on naziva još i reformama „druge generacije” imaju za cilj razvoj efikasnih i odgovornih institucija koje garantuju vladavinu prava, podstiču privatnu inicijativu i poslovanje, obezbeđuju infrastukturu i druge javne usluge (Camdessus, 1997).

Kamdesi u svojoj izjavi dalje nastavlja da u okviru ovih reformi se podrazumevaju: procesi reformi sudstva i administracije sa namerom obezbeđivanja pravne sigurnosti za

sve aktere kroz garantovanje sprovođenja ugovora i zaštite prava pojedinaca; stvaranje regulatornog okvira koji omogućava jednak i slobodan pristup tržištu; kao i unapređenje efikasnosti i kvaliteta javne potrošnje poput ukidanja mekog budžetskog ograničenja i finansiranja neproduktivnih projekata (Ibidem, 1997).

Upravo poslednja decenija 20. veka predstavlja vrhunac primene strukturnih reformi u okviru programa MMF-a. Ove reforme su zauzimale vrlo važno mesto u okviru seta politika koje su činile Vašingtonski konsenzus (Babb, 2013).

Stoga, u kontekstu našeg istraživanja, sama upotreba ovih politika koje se odnose na institucionalni okvir ne predstavlja nekakvu novinu. Naglašavanje važnosti izgradnje institucija i vladavine pravu u delovanju MMF nije novina čak ni u kontekstu međunarodne nejednakosti, imajući u vidu da je primarni fokus ovih reformi ekonomski rast (Redclift and Sage, 1998; Redding and Venables, 2004). Međutim, ono što čini promenu u okviru ove politike jeste dodela novog cilja u vidu smanjenja dohodovne nejednakosti. Svrha ovih mera se u praksi sada ispoljava kroz insistiranje MMF-a na stvaranju inkluzivnih institucija koje promovišu ekonomski homogenije i pravednije društvo kao determinantu inkluzivnog rasta. Ovakvu promenu u odnosu na početnu tačku studije slučaja, a na osnovu klasifikacije promena iz teorijskog okvira, opisujemo kao pretvaranje, tj. dodavanje novog cilja postojećim politikama i instrumentima.

6.2.2.2. Reforme tržišta rada

Važan segment strukturnih reformi koji se gotovo na direktan način bavi unutrašnjom nejednakošću jesu politike usmerene na tržište rada.

Kroz analizu diskursa u prethodnom delu uočili smo da agenti promena vide jasnu vezu između stepena zaposlenosti, kvaliteta novootvorenih radnih mesta i smanjenja dohodovne nejednakosti. Tako Stros-Kan pozivajući se na Kejnza ukazuje na rizike koje kombinacija nezaposlenosti i nejednakosti može imati po društvo i dostignuća tržišne ekonomije (ob.cit. Strauss-Khan, 2011a). Za njega, visoka nezaposlenost i izražena nejednakosti predstavljaju "dva plućna krila" krize sa kojom se svet suočava (Ibidem, 2011a).

Kristin Lagard u stvaranju novih radnih mesta sa višim primanjima vidi jednu od osnovnih mera u smanjenju nejednakosti i podsticanju inkluzivnog rasta (Lagarde 2016c; Lagarde 2017b). Veza između zaposlenosti i nejednakosti posebno je izražena u uslovima finansijskih kriza jer gubitak poslova i smanjenje nadnica pre svega siromašnijem delu stanovništva produbljuju ekonomsku nejednakost u zemljama pogođenim krizom.

U Svetskom ekonomskom izgledu iz prvog kvartala 2009. godine, zbog posledica Velike recesije ističe se da stope nezaposlenosti imaju tendenciju značajnog rasta i mnogo godina nakon finansijskih šokova (WEO, 2009b, 49). U ovom Izgledu, imajući u vidu krizne okolnosti, predlažu se i konkretni predlozi poput privremenih subvencija kao stimulansa za otvaranje novih radnih mesta kako bi se ohrabrile firme da zaposle nove radnike (WEO, 2009b, 27). U izveštaju se dalje ističe da ovakve subvencije, koje su sprovodile razvijene ekonomije u prošlosti i tokom ove recesije, smanjuju troškove zapošljavanja po radniku poslodavcima, obično kroz kredite za novo zapošljavanje ili niže poreske stope na prihode

(Ibidem, 2009b, 27). U ovoj publikaciji se predviđaju i mere za nezaposlene poput privremenih adekvatnih transfera uz odgovarajući mehanizam socijalne podrške na osnovu imovinskog cenzusa, kao i bolje edukacije i obuke u cilju prekvalifikacije (WEO 2009b, 49). Sastavni deo ovih mera jesu reforme sistema socijalne zaštite, uključujući tu zdravstvenu zaštitu i penzioni sistem (Ibidem, 2009b, 49).

U jesenjem izdanju Svetskog ekonomskog izgleda iz 2010. godine, osoblje Fonda navodi listu strukturnih mera kojima se podstiče zaposlenost i posredno smanjuje nejednakost, među kojima su (WEO, 2010b, 44):

- Mere koje eliminišu dvoslojna tržišta rada smanjenjem zaštite koja se pruža radnicima na neodređeno vreme, dok se povećava zaštita dostupna onima sa privremenim ugovorima;
- Mere za olakšavanje traženja posla, usklađivanja veština i mobilnosti radne snage;
- Bolji pristup obuci i obrazovanju za podršku tekućim sektorskim promenama;
- Dobro osmišljene subvencije za zapošljavanje ranjivih grupa (dugotrajno nezaposlene ili mlade) kako bi se ubrzala njihova reintegracija na tržište rada;
- Strukturne reforme tržišta rada i integracija u trgovinske tokove.

Osoblje Fonda na sličan način sumira najmanji zajednički sadržilac ovih reformi i u izdanju iz 2017. godine (WEO, 2017a). Ono što međutim izdvaja ovaj izveštaj jeste podsticanje rodne ravnopravnosti i inkluzije. U osnovi ovog segmenta jeste integracija žena na tržište rada, a koje su sa njega izostale iz kulturnih, društvenih i ekonomskih razloga.

Pitanje zaposlenosti, kao i politike koje direktno utiču na trendove ovog koncepta, predmet su delovanja MMF-a od njegovog nastanka. Stoga, mere koje se odnose na tržište rada ne možemo posmatrati kao novinu. Međutim, sa promenom shvatanja odnosa ekonomskog rasta i dohodovne nejednakosti, kao i insistiranjem da podizanje kvaliteta i broja radnih mesta smanjuje unutrašnju nejednakost, prethodno opisane Fondove promene u pogledu politika tržišta rada možemo takođe okarakterisati kao konverziju. Važno je istaći da određeni reformski koraci u okviru navedene politike predstavljaju i suštinske novine, pre svega kada je reč o rodnoj i generacijskoj ravnopravnosti i inkluziji ovih kategorija na tržište rada.

6.2.2.3. Finansijska inkluzija

U okviru strukturnih reformi posebno se ističe značaj finansijske inkluzije za smanjenje nejednakosti. Ovaj segment predstavlja suštinsku promenu u strukturnim politikama jer je i sam proizvod insistiranja na konceptu inkluzivnog rasta i širokoj upotrebi tehnoloških inovacija. Glavna promoterka ove novine u strukturnim politikama bila je Kristin Lagard. Prema njenim rečima finansijska inkluzija osnažuje pojedince i porodice, posebno žene i siromašne, a finansijski sistemi koji dobro funkcionišu obogaćuju čitave zemlje (ob.cit. Lagarde, 2014b).

Tehnološke inovacije su možda najperspektivniji način da se unapredi finansijska inkluzija, zato što smanjuje troškove opsluživanja klijenata sa niskim primanjima (Ibidem).

Promovisanje finansijske inkluzije je esencijalno u naporima MMF-a da doprinese smanjenju nejednakosti (Furusawa, 2015).

Finansijska inkluzija podrazumeva širu dostupnost finansijskih usluga siromašnijim slojevima društva. To je način da se akumulirana štednja i kapital stave na raspolaganje domaćinstvima i preduzećima koji pre nisu imali pristup ili je on bio otežan finansijskim uslugama (Furusawa, 2016a). Mitsuhiro Furusawa (Mitsuhiro Furusawa) u jednoj od svojih izjava objašnjava značaj ovog koncepta za ekonomsku nejednakost (Ibidem):

„Pristup finansijskim uslugama otvara vrata porodicama, omogućavajući im da izjednače potrošnju i ulažu u svoju budućnost kroz obrazovanje i zdravlje. Furusawa dalje nastavlja: „Pristup kreditima omogućava preduzećima da se prošire, otvaraju radna mesta i smanjuju nejednakost, odnosno finansijska inkluzija je most između ekonomske mogućnosti i ishoda“.

Furusawa upozorava na važnosti izgradje finansijskog sistema, regulatornih institucija i odgovarajućeg mehanizama nadzora kako bi finansijska inkluzija imala pun pozitivan efekta, a ne otišla u drugu krajnost i podsticala rast jaza između bogatih i siromašnih (Furusawa, 2016b)

Sama Lagard svojom izjavom „mi u MMF-u prepoznajemo i podržavamo finansijsku inkluziju kao ključni stub finansijskog razvoja i inkluzivnog rasta“ ističe da ova promena u strukturnim politikama predstavlja novi smer u razvoju finansijskog sektora (ob.cit. Lagarde, 2014).

Drugim rečima, finansijska inkluzija se mora posmatrati kao blisko isprepletana sa procesom razvoja finansijskog sektora jer su upravo te institucije subjekti širenja ove vrste inkluzije kroz aktivnosti usmerene prema onim društvenim slojevima koji ranije nisu imali tako lak pristup potrebnom kapitalu. Ovaj vid sektorske politike predstavlja značajnu reformu i možemo ga okarakterisati kao novi set mera kojim se bitno utiče na postojeće politike MMF u pogledu razvoja finansijskih institucija i finansijskog sistema država članica. Finansijskom inkluzijom ne samo da se ekonomska nejednakost pozicionirala kao jedan od ciljeva reformskih procesa u finansijskom sektoru, već se njome doprinosi i razgradnji (tip promene) starog pristup Fonda kako ekonomskoj nejednakosti, tako i razvoju finansijskih institucija.

6.2.2.4. Trgovinske politike

Oblast trgovine je percipirana i podržana od strane MMF-a kao jedna od ključnih oblasti koje doprinose ekonomskom rastu. Stoga i trgovinske politike, pre svega one koje promovišu veći stepen liberalizacije i integracije država u trgovinske tokove, predstavljaju važan aspekt promišljanja i delovanja Fonda. Međunarodni monetarni fond ima krucijalnu ulogu u skretanju pažnje na systemske i makroekonomske implikacije razvoja trgovinskih politika (IEO, 2019).

U prilog izrečenom govore izjave nekadašnjih čelnika MMF-a, poput izjave Kelera da je trgovina ključna za rast, kao i da veći stepen integracije u globalnoj ekonomiju doprinosi borbi protiv svetskog siromaštva (Köhler, 2002). U sličnom duhu i Lagard veliča benefite

od dublje trgovinske integracije u podsticanju rasta, zapošljavanja i realnih prihoda, kao i napore MMF-a u ovim procesima (Lagarde, 2017).

Sam osnivački akt ove institucije naglašava mandate MMF-a u pogledu širenja uravnoteženog rasta međunarodne trgovine. O posvećenosti MMF-a pitanju trgovine govore brojni radovi njegovog osoblja (Jonsson and Subramanian, 2001; Obstfeld, 2009; Ju, Wu, and Zeng, 2010), kao i broje publikacije i izveštaji (WEO, 2002, 2019; ESR, 2018; Clift and Diehl, 2007).

Značaj trgovine za delovanje MMF-a je prepoznat i u literaturi, gotovo da postoji konsenzus u akademskoj zajednici o ulozi ove institucije u promovisanju politika koje doprinose otvorenosti trgovinskih tokova (Robbins, 2003; Hartzell, Hoddie and Bauer, 2010; Ali and Naeem, 2017).

U izveštaju Nezavisne kancelarije za evaluaciju o odnosu MMF-a prema pitanju trgovine, navode se promene u pristupu MMF-a u pogledu pre svega vršenja nadzora, pružanja stručne i tehničke pomoći radi ukazivanja na benefite koje donosi otvorena međunarodna trgovina, promovisanja multilateralnog pristupa kao najsvrsishodnijeg za dalju liberalizaciju trgovine, i identifikovanja rizika i troškova uvođenja restriktivnih mera (ob.cit. IEO, 2019, 9).

U istom izveštaju se ističe da MMF posvećuje posebnu pažnju osnaživanju mehanizama za sagledavanje socijalnih posledica trgovinskih trendova u državama članicama (Ibidem, 2009, 9). Ove promene možemo shvatiti i kao neku vrstu reakcije Fonda na kritike da liberalizacija trgovinskih tokova negativno utiče na siromaštvo i ekonomsku nejednakost (Asteriou, Dimelis and Moudatsou, 2014).

Osooblje Fonda odbacuje ovakav izričit stav i ističe da trgovina poput novčića ima dve strane, odnosno da efekti trgovine mogu istovremeno imati negativne posledice po manuelne radnike u razvijenim zemljama, ali i pozitivne po zaposlene u zemljama u razvoju (Dabla-Norris et al., 2015, 19). Drugim rečima, trgovinske politike mogu produbljivati ili smanjivati nejednakost u zavisnosti od okolnosti.

Potvrda ove teze se nalazi i u Svetskom ekonomskom izgledu iz oktobra 2016. godine u kom stoji da veća trgovinska integracija može ojačati produktivnost i rast, podižući tako opšte blagostanje (WEO 2016b, 67). Nesumnjivo je da liberalizacija trgovine pojedine grupe ili pojedince stavlja u nepovoljan položaj kao gubitnike ovih procesa. U pomenutom Izgledu se prepoznaje da su komplementarne fiskalne mere mehanizam kojim se osigurava „da trgovinska integracija funkcioniše za sve”, tj. osigurava ravnomerna raspodela koristi koje međunarodna trgovina nosi sa sobom (WEO, 2016b, 67).

Trgovinske politike koje zastupa MMF na posredan način doprinose smanjenju nejednakosti, što se posebno odnosi na zemlje u razvoju. Sa jedne strane, veći stepen otvorenosti privrede, doprinosi većem ekonomskom rastu, stoga i većoj zaposlenosti. Sa druge strane, veća konkurencija na tržištu vodiće većoj produktivnosti i padu cena proizvoda i usluga što će poboljšati životni standard najugroženijih slojeva i smanjiti jaz. Razlog za ovakav trend, po mišljenju osoblja Fonda, leži u činjenici da koristi od trgovine imaju tendenciju da favorizuju one na dnu raspodele dohotka jer siromašni troše veći deo svog prihoda na robu kojom se intenzivno trguje (WEO, 2016b, 67).

Konkretne mere trgovinske politike koje doprinose smanjenju dohodovne nejednakosti prepoznali smo u izjavama predstavnika MMF-a i tiču se ukidanja subvencija u poljoprivredi (posebno se odnosi na razvijene zemlje), poziva za regulacijom internet

trgovine i poštovanje Sporazumu o trgovinskim olakšicama iz februara 2017. godine (WEO, 2018a, 30).

Nsuli ukazuje na spremnost Fond da pruži finansijsku pomoć zemljama članicama kako bi im pomogao da reše potencijalni uticaj mera trgovinske reforme na platni bilans putem svojih redovnih finansijskih sredstava (Nsouli, 2007). Pored toga, Fond je takođe stvorio Mehanizam trgovinske integracije (TIM) kako bi osnažio svoju podršku zemljama koje pate od privremenog zastoja u platnom bilansu zbog liberalizacije trgovine od strane drugih zemalja (Ibidem, 2007).

Istražujući promene politika MMF-a u kontekstu smanjenja dohodovne nejednakosti jasno se uviđa prelivanje promene diskursa o značaju ovog koncepta u oblikovanje pojedinih politika MMF-a. Označena kao najvažniji metod u borbi protiv nejednakosti, fiskalna politika je doživela suštinsku promenu u percepciji njenog značaja i uloge od strane osoblja MMF-a. Za razliku od ove politike, odnos Fonda prema monetarnoj politici u ovom kontekstu je bio poprilično neutralan. Osim prepoznavanja inflacije kao izvora nejednakosti i prema tome insistiranjem na odgovornom monetarnom pristupu u pogledu stabilnosti cena, Fond se nije upuštao u neka dublja promišljanja ili eksperimentisanja u vezi upotrebe ove politike radi smanjenja nejednakosti. Olakšavajuća okolnost jeste i upitnost manevarskog prostora monetarne politike da u većoj meri doprinese smanjenju dohodovne nejednakosti.

U kontekstu strukturnih mera, promene koje se predlažu u pogledu reformi tržišta rada i finansijske inkluzije mogu se posmatrati kao značajni iskoraci u odnosu na prethodnu praksu MMF-a. Ovim politikama nije dodat samo novi cilj, već se kroz insistiranje na novim konceptima poput rodne ravnopravnosti, generacijskog jaza, finansijskih inovacija i sa njima povezanim kreativnim merama, promene u ovim politikama mogu okarakterisati kao bitne.

Priroda promena u pogledu elemenata strukturnih politika koje se odnose na izgradnju institucija, reforme finansijskog sektora i trgovinske politike se na osnovu klasifikacije promena iz teorijskog dela mogu opisati kao taloženje ili fino podešavanje, pre svega jer se postojeće shvatanje uloge ovih politika i njihov način operacionalizacije samo usmerio na pitanje unutrašnje nejednakosti.

6.3. Mehanizmi delovanja Međunarodnog monetarnog fonda u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti

Kroz analizu diskursa predstavnika Međunarodnog monetarnog fonda i analizu sadržaja Svetskih ekonomskih izgleda i pratećih izveštaja prepoznali smo tri grupe mehanizama delovanja MMF-a putem kojih Fond operacionalizuje redefinisani diskurs i reformisane politike u cilju podsticanja smanjenja ekonomske nejednakosti. Reč je o mehanizmima nadzora i monitoringa, dodeli koncesionih i nekoncesionih zajmova kroz reformisane i nove kreditne linije, kao i o pružanju tehničke pomoći u izgradnji pre svega institucionalnih kapaciteta država za smanjenje dohodovne nejednakosti.

Tehnička pomoć se u ovom kontekstu smatra sastavnim delom procesa nadzora, prikupljanja podataka, redovnih konsultacija, kao i kreiranja, implementacije i evaluacije pomenutih programa te se ona neće zasebno analizirati u ovom delu. Takođe, u zvaničnim izveštajima Fonda malo se pažnje posvećuje ovom vidu delovanja MMF-a, pre svega zbog problema tajnosti i netransparentnosti aranžmana. Izazov bi predstavljao i izbor indikatora ili načina da sagledamo u kojoj meri je ovaj vid delovanja MMF-a posvećen temi ekonomske nejednakosti.

Istraživanje preostala dva mehanizma delovanja su ključan segment u proveru dubine promene pristupa Međunarodnog monetarnog fonda ekonomskoj nejednakosti. Na ovaj način želimo da proverimo kritike koje su usmerene na pristup Fonda ovom problemu. Reč je o kritikama koje se odnose na „organizacionu hipokriziju“, tj. tezu da je neosporno došlo do promene diskursa o unutrašnjoj ekonomskoj nejednakosti, ali da se ta retorička promena nije prelila u delovanje MMF-a u praksi (Nunn and White, 2016). Aleksander Kentikelenis (Alexander Kentikelenis) je sa svojim saradnicima u mnogim svojim radovima kroz sintagmu „more talk than walk“ (u slobodnom prevodu) „više priča nego što radi“ je opisao odsustvo praktične primene novog narativa o nejednakosti i proklamovane uloge Fonda kao važnog aktera za njeno smanjenje (Kentikelenis et al., 2016, 18; Shriwise, Kentikelenis, and Stuckler, 2020).

U prethodnim delovima smo odbacili tvrdnje da Fond nema potrebnu ekspertizu, kao ni povoljnu „unutrašnju kulturu“ da bi se na adekvatan način posvetio konceptu nejednakosti (Clift and Robles, 2021, 4). U narednim pasusima namera nam je da ukažemo da se promena pristupa MMF-a u pogledu diskursa i politika usmerenih ka smanjenju unutrašnje ekonomske nejednakosti prelila i na delovanje u praksi kroz reforme mehanizama delovanja.

6.3.1. Mehanizam vršenja nadzora

Reforma funkcije nadzora MMF-a usled iskustva u Azijskoj krizi prepoznata je kao prioritet u osnaživanju uloge Fonda u prevenciji kriza kao pretnje ekonomijama država članica i funkcionisanju sistema u celini.

Važnost reforme ove funkcije prepoznata je još u mandatu Horst Kelera koji je insistirao na razvoju ranih signalnih mehanizama koji će na vreme upozoriti na moguće pretnje i obezbediti mehanizme za njihovu amortizaciju (ob. Cit. Köhler, 2002).

Kod gotovo svih direktora MMF-a nakon Azijske krize primetno je isticanje važnosti unapređivanja sposobnosti Fonda da nadzire i prati kretanja ekonomskih i društvenih trendova kako u pojedinačnim državama, tako i na multilateralnom nivou (Strauss-Kahn, 2009b; Kato, 2009; Lagarde, 2016b)

Ishodi vršenja funkcije nadzora i monitoringa su sastavni deo Svetskih ekonomskih izgleda, ne samo kroz redovne analize osnovnih indikatora ekonomskog stanja u svetu, već i njihovoj posvećenosti u određenim izdanjima posebnim temama, kao što je to bio i slučaj i sa pitanjem nejednakosti. Od jesenjeg izdanja ove publikacije iz 2007. godine, koju smo inače označili kao i prekretnu tačku, pod simboličnim naslovom „Globalizacija i nejednakost“, u svakom sledećem broju ovih izveštaja pitanje nejednakosti je u većoj ili manjoj meri predmet analize. Svrhu uključivanja ove teme kao redovne čini namera da se javnosti predstave trendovi ekonomske nejednakosti, ponude politike i mere koje doprinose njenom smanjenju.

Kao potvrdu izrečenom navodimo i stav osoblja da je „analiza pitanja nejednakosti rutinizirana u multilateralnom i bilateralnom nadzoru u zemljama gde se ovaj nivo i trend nejednakosti smatra makro-kritičnim, tj. važnim za makroekonomsku stabilnost i inkluzivni rast“ (IMF, 2022).

Funkciju nadzora i monitoringa MMF vrši na multilateralnom i bilateralnom nivou. Prilikom vršenja multilateralnog nadzora Fond kroz praćenje relevantnih ekonomskih indikatora sagledava ekonomsku krvnu sliku međunarodnog monetarnog i finansijskog sistema, kao i razvojnih trendova na međunarodnom nivou. Pored Svetskog ekonomskog izgleda, ishodi ove funkcije pretočeni su još u izveštaje Fiskalnog monitora (Fiscal Monitor), Izveštaje o globalnoj finansijskoj stabilnosti (Global Financial Stability Report) i redovne godišnje izveštaje Izvršnog odbora direktora MMF-a.

Razvoj sposobnosti i efikasnosti Fonda da vrši ovu funkciju pratio je dinamiku širih reformskih procesa koje je Fond preduzeo radi obnove kredibiliteta i legitimiteta nakon Azijske krize. Tako se u radovima osoblja Kancelarije za nezavisnu evaluaciju MMF-a potvrđuje da je segment multilateralnog finansijskog nadzora prešao dug put u prevazilaženju svojih slabosti i da danas analize ranjivosti sistema, koje ova institucija pokriva, obuhvataju širok opseg tema od rizika i promena na finansijskim tržištima, tržišne likvidnosti, uloge finansijskih aktera, do ekonomskih trendova i njihovih kanala preliivanja između razvijenih država i zemalja u razvoju (Zettelmeyer, 2018, 1).

U istraživanju promena politika MMF-a kroz analizu sadržaja njegovih izveštaja i publikacija detaljnije smo pokazali posvećenost Fonda vršenju funkcije multilateralnog nadzora u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti. Očigledan je uticaj promene diskursa o značaju dohodovne nejednakosti na evoluciju ovog konkretnog mehanizma delovanja Međunarodnog monetarnog fonda.

U članu 4, stav 1 i 3, Osnivačkog ugovora MMF-a ističe se obaveza Fonda da vrši pregled/nadzor razvojnih i ekonomskih politika svih država članica (IMF, 2016 ed.)

Po ovom članu i funkcija bilateralnog nadzora MMF-a nosi ime. Tako Konsultacija u skladu sa članom IV predstavlja najvažniji mehanizam Fonda u razmatranju ovih politika i prikupljanja potrebnih podataka.

U nameri da proverimo u kojoj meri u okviru ove vrste nadzora je delovanje MMF-a posvećeno pitanju unutrašnje ekonomske nejednakosti, analizirali smo poslednji važeći vodič za osoblje Fonda u vršenju ovih konsultacija u period trajanja studije slučaja. U uputstvu osoblju za vršenje nadzora putem Konsultacija u skladu sa članom IV, iz maja 2015. godine, uočava se da je pitanje dohodovne nejednakosti sastavni deo vršenja ove funkcije.

U delu posvećenom razmatranju i praćenju fiskalnih politika država članica navodi se da su ove politike neretko miks politika posvećenih makroekonomskim izazovima među kojima je i unutrašnja nejednakost (IMF, 2015d, 18). U istom vodiču se dalje ističe da osoblje ima slobodu da napravi posebne operativne vodiče za razmatranje doprinosa fiskalnih politika i mera pitanjima niskih stopa rasta, nezaposlenosti i dohodovne nejednakosti (Ibidem, 2015d, 21). Na kraju, u segmentu „poslovi i rast”, stoji da je pitanje smanjenja nejednakosti sastavni deo agende Fonda u promovisanju politika kojima se podstiče rast i otvaranje radnih mesta (Ibidem, 2015d, 38).

Istraživanjem arhive Fonda, konkretno Izveštaja osoblja MMF-a po Konsultacijama u skladu sa članom IV, ustanovili smo da je u periodu od 1997. do 2018. godine, ukupan broj ovih izveštaja koji se bave između ostalog i pitanjem dohodovne nejednakosti bio 325 (IMF). U periodu od 2008. godine i nastanka finansijske krize do 2018. godine broj izveštaja bilateralnog vršenja nadzora koji su u sebi sadržali temu nejednakosti iznosi 290 (Ibidem). Rekordna godina je upravo poslednja godina studije slučaja u kojoj je 52 izveštaja osoblja direktno pokrivalo temu ekonomske nejednakosti u državama članicama (IMF, 2022).

Navedeni podaci nam na nedvosmislen način pokazuju da se promena pristupa MMF-a po pitanju ekonomske nejednakosti odrazila i na promene u vršenju funkcije nadzora.

Preciznije rečeno, redefinisanje diskursa i promene u politikama oblikvale su alate za vršenje multilateralnog i bilateralnog nadzornom MMF-a. Značajan zaključak na koji nas upućuju prethodno navedeni podaci, jeste da se prodor novog shvatanja ekonomske nejednakosti u ove mehanizme delovanja MMF-a dogodio za vreme i nakon finansijskih kriza iz 2008. i 2010. godine.

6.3.2. Pružanje finansijske pomoći Međunarodnog monetarnog fonda

Pozajmice MMF-a predstavljaju vid pružanja finansijske pomoći državama članicama u uslovima pojačane nesigurnosti ili u kriznim situacijama.

Svrha jednog od najvažnijih mehanizama delovanja MMF-a jeste da amortizuje krizne šokove i omogući zemljama prostor kako bi sprovele potrebne reforme ili preduzele druge aktivnosti u otklanjanju uzroka koji su doveli do krize, kao i da otkloni posledice ovih šokova.

Politika uslovljavanja zapravo odražava „organizacionu kulturu“ osoblja Fonda, tj. njihovo shvatanje poželjnih ciljeva, ekonomskih politika i ponašanja aktera. Stoga je očekivano da se promene u institucionalnoj kulturi preliju i na sadržaj politike uslovljavanja. U osnovi ove politike jesu predlozi i preporuke, tj. konkretne mere, čijom implementacijom se uslovljava dodela sredstava od strane MMF-a.

Uloga uslovljavanja sa jedne strane jeste da podstakne sprovođenje nužnih reformi u cilju prevazilaženja nepovoljnih okolnosti zbog kojih se zemlja i obratila za pomoć. Sa druge strane uslovi koji prate zajmove Fonda su i garancija za sprečavanje moralnog hazarda da se pozajmljena sredstva ne vrate. Politika uslovljavanja je pretočena u program koji odobrava/aminuje Izvršni odbor direktora na predlog osoblja. Važno je naglasiti da donošenje ovog programa, tj. pružanja pomoći inicira država koja traži pomoć dostavljanjem „Pisma o namerama“ koje sadrži i memorandum o ekonomskim i finansijskim politikama.

Ovaj memorandum zapravo čine predlozi politika i mera koje će država članica preduzeti kako bi otklonila uzroke i efekte krize, ali i osigurala vraćanje pozajmljenih sredstava. U kreiranju ovog seta predloga aktivno učestvuje i osoblje MMF-a, čija uloga je da savetuje, predloži i obezbedi da uslovi već budu dogovoreni pre nego što se pomenuti dokumenti nađu pred Odborom izvršnih direktora. Procedure i pravila kojima se stvaraju i implementiraju ovi programi su jasan odraz odnosa principal i agent, dok se sama politika uslovljavanja posmatra kao sredstva vršenja poverenog mandata (Bassanetti, 2017, 193).

Ova politika je od 1952. godine sastavni deo pružanja finansijske pomoći državama članicama od strane Fonda i tada je bila percipirana kao set monetarnih i fiskalnih politika i mera usmerenih ka održavanju deviznih kurseva. Sa naftnim krizama, krahom Bretonvudskog sistema, otpočinjanja procesa deregulacije u razvijenim zemljama i tranzicije u nekadašnjim državama istočnog bloka, došlo je do uvećanja broja i širenja ovih uslova i na sektore koji nisu primarni za makroekonomsku stabilnost poput strukturnih mera.

Na početku studije slučaja ukazali smo da su upravo primena i sadržaj politike uslovljavanja MMF-a bili predmet oštih kritika od strane stručne zajednice nakon Azijske krize. Tako Aksel Dreher (Axel Dreher) ističe da je politika uslovljavanja bila neefikasna, ne samo zbog preopterećenosti broja uslova i zadiranja u oblast bez ekspertize, već i odsustva predvidivih mehanizama sankcije za nepoštovanja dogovorenog ili odustajanja države članice od donetog programa (Dreher, 2009, 256-259). Ovaj autor u zajedničkom članku sa Žan-Egbert Strumom (Jan-Egbert Strum) i Džejms Vrilendom ukazuje i na neprincipijelnost u primeni i povlašćenost podobnih država kada su u pitanju kompleksnost i brojnost uslova koje sadrži programi finansijske podrške MMF-a, odnosno da je politika uslovljavanja na neki način i sredstvo za ostvarivanje političkih interesa najvažnijih principala (Dreher, Sturm, and Vreeland, 2015, 122-123). Programi MMF su bili i predmet protivljenja jer se isticalo da Fond prilikom svog delovanja u različitim slučajevima primenjuje gotovo identična rešenja bez uzimanja u obzir posebnosti koje karakterišu te države (Marshall, 2009).

Za ovo istraživanje od posebne važnosti su kritike na račun uslovljavanja koje se tiču socijalne dimenzije i pre svega ekonomske nejednakosti.

U jednom od prvih spoljnih kritičkih pregleda politike uslovljavanja Fonda u okviru G24 međuvladine grupe UNCTAD-a (Konferencije UN za trgovinu i razvoj), navodi se da je politika uslovljavanja suviše usmerena na kratkoročne ishode, suviše fokusirana na

upravljanje tražnjom, i ne posvećuje dovoljno pažnje posledicama njihove primene po rast, socijalnu potrošnju i dohodovnu nejednakost (Buir, 2003, 1).

Programi MMF-a, tj. uslovi sadržani u njemu, a koji se pre svega odnose na liberalizaciju tržišta kapitala, veći stepen integracije u međunarodne trgovinske tokove, kao i strukturne mere, uvećavaju regionalnu i društvenu nejednakost koja podriva ekonomsku sigurnost i političku stabilnost u državama (Sandbrook and Romano, 2004, 1007-1028).

Na uzorku od 58 programa Fonda u periodu od 1975. do 1991. godine studija Gopala Garude je utvrdila vezu između primene ovih programa i poremećaja distribucije prihoda, tj. produbljivanja jaza između bogatih i siromašnih slojeva (Garuda, 2000). Za Vilijama Isterlija (William Easterly), primena strukturnih prilagođavanja iz programa Fonda dovodi do ograničene mogućnosti država da u postkriznim periodima smanje unutrašnju nejednakost i siromaštvo (Easterly, 2000).

Odgovor na ove kritike Fond je ponudio u reformama i nastanku novih kreditnih linija, promeni pristupa u kreiranju programa i uključivanjem „makro-socijalnih“ politika i zahteva u uslove za dodelu finansijske pomoći.

Načini na koji Fond pruža finansijsku pomoć državama članicama mogu se podeliti na nekoncepcione i koncepcione. Prvu grupu čine kreditne linije u okviru Računa opštih resursa (GAB) koje su usmerene na pružanje finansijske pomoći radi otklanjanja poremećaja u platnom bilansu, spoljnih šokova i podsticanju ekonomskog rasta kod razvijenih i srednje razvijenih država.

Kreditne linije iz ove grupe poput Stand-baj aranžmana (Stand-by arrangement) ili Aranžmana za produženo finansiranje (Extended Fund Facility – EFF) nisu direktno/namenski posvećene društvenim izazovima poput dohodovne nejednakosti, već njima doprinose kroz sadržaj politike uslovljavanja koji čine makroekonomska i strukturna prilagođavanja njihovih programa. Reč je o najčešćim oblicima pružanja finansijske pomoći država članica. U kontekstu ekonomske nejednakosti, ova grana programa MMF-a nije pretrpela neke značajnije izmene u smislu formiranja posebnih kreditnih linija posvećenih našoj temi istraživanja. Promene koje su za nas relevantne jesu one koje se tiču upliva makro-socijalnih reformi u uslove koji prate ove programe.

Druga grupa su koncepcione kreditne linije koje čine Fond za smanjenje siromaštva i rast (Poverty Reduction and Growth Trust - PRGT). Ovaj mehanizam je 1999. godine zamenio do tada, ispostaviće se, neefikasan Fond Olakšica za pojačano strukturno prilagođavanje (Enhanced Structural Adjustment Facility – ESAF).

Pored toga što je namenjen zemljama u razvoju, ovaj Fond predstavlja značajan reformski korak nakon Azijske krize u kreiranju programa posebno prilagođenih potrebama siromašnih država sa izraženom socijalnom dimenzijom. Reč je o programima koji pod izrazito povlašćenim uslovima omogućavaju zemljama u razvoju da prevaziđu makroekonomsku nestabilnost i podstaknu društveni progres.

Iako je pre svega bio posvećen pitanju siromaštva, važnost ovog mehanizma se ogleda u integrisanju socijalnih tema prilikom kreiranja programa, tj. reformskih politika i mera koje smo označili da doprinose smanjenju unutrašnje nejednakosti.

Primena PRGT programa podrazumeva integraciju ključnih socijalnih i sektorskih politika, predloga infrastrukturnih projekata, institucionalnih reformi i drugih mera koje imaju za cilj otklanjanje negativnih posledica tržišnih trendova, u njegov makroekonomski i strukturni okvir (WEO, 1999a).

U nameri da se načini finansiranja prilagode specifičnim potrebama zemalja u razvoju koje traže pomoć u okviru PRGT formirane su tri kreditne linije: proširena kreditna olakšica (Extended Credit Facility – ECF); kreditna olakšica u pripravnosti (Stand-by Credit Facility - SCF); i mehanizam ubrzanog kreditiranja (Rapid Credit Facility – RCF). Navedene kreditne linije u ovoj formi su uvedene 2010. godine. Proširena kreditna olakšica je zamenila do tada Olakšicu za smanjenje siromaštva i rast, dok su druge dve linije po prvi put formirane sa ciljem efikasnijeg i bržeg odgovora na iznenadne ili kratkoročne šokove sa kojima se mogu suočiti zemlje u razvoju (Vetterlein, 2015, 87-88).

Iako je prvobitno bio posvećen pitanju siromaštva, nastanak Fonda za smanjenje siromaštva i rast, kao i reforme i nastanak novih kreditnih linija u okviru ovog programa, predstavljali su značajan reformski korak i u kontekstu ekonomske nejednakosti. Ovaj vid promena je važan zbog povlašćenog pristupa zemljama u razvoju, pre svega zbog uzimanja u obzir njihovih društvenih i ekonomskih potreba uključujući tu i smanjenje dohodovne nejednakosti.

Međunarodni monetarni fond nije pokazao posebnu kreativnost prilikom reformisanja svojih programa pružanja finansijske pomoći u kontekstu ekonomske nejednakosti. Nadležni akteri ove institucije nisu formirali posebne grane finansiranja ili neke posebne kreditne linije koje bi bile posvećene smanjenju dohodovne nejednakosti već su koristili unapređene postojeće ili višenamenske nove mehanizme. Verovatno je prevladalo mišljenje da nije potrebno stvarati posebne već je moguće uticati na trendove dohodovne nejednakosti kroz postojeće koncesione i nekoncesione programe.

6.3.3. Promena pristupa Fonda u procesu kreiranja programa

Važan aspekt promena u pružanju finansijske pomoći MMF-a državama članicama jeste insistiranje na novom pristupu u pogledu „vlasništva“ nad programima koji se primenjuju u ovim zemljama.

Nakon negativnih iskustava iz kriza pred kraj 20. veka MMF počinje da insistira da su zemlje koje traže finansijsku pomoć ne samo odgovorne za sprovođenje tih programa, već i njihove vlasnice. Pod vlasništvom se ovde podrazumeva uloga/učešće država u kreiranju ovih programa, tj. implementaciji njihovih interesa i stvarnih potreba u uslove koje je potrebno ispuniti u toku primene.

Svrha ovog novog pogleda Fonda sa jedne strane jeste da motiviše države članice da budu dosledne i efikasne u primeni dogovorenih politika i mera. Sa druge strane insistiranje nad vlasništvom podiže nivo kvaliteta i usmerenost pružanja finansijskih sredstava MMF-a kroz isticanje stvarnih interesa i kapaciteta država. Novi pristup na posredan način odražava raspoloženja javnosti i moguće otpore reformama, jer se stavovi javnog mnjenja kroz političke predstavnike država donekle oslikavaju i u sadržaju programa koje inicira država članica

U kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti ova promena je bitna jer omogućava zemljama između ostalog da kandiduju reformske politike i mere u oblastima obrazovanje, socijalne zaštite, tržišta rada, kapitalnih investicija i druge koje doprinose smanjenju jaza između društvenih slojeva. U prilog izrečenom govori i stav osoblja MMF-a da je novi koncept vlasništva država članica nad programima MMF-a vodeći princip u pružanju pomoći ove institucije (IMF Staff, 2002, 5).

U prethodnim rečenicama krije se teza da je Međunarodni monetarni fond sa promenom pristupa u pogledu vlasništva odstupio od zagovaranja univerzalnih rešenja u različitim slučajevima, odnosno da se više pažnje sada posvećuje posebnostima država prilikom pružanja finansijske pomoći.

Pored „vlasništva“ nad programima i uzimanja u obzir specifičnih okolnosti i karakteristika države koja traži pomoć, novinu u pristupu u formiranju programa predstavlja i uzdržanost u primeni uslova koje se nalaze u ovim programima.

Ova uzdržanost podrazumeva smanjenje broja uslova i fokusiranje na one strukturne i makroekonomske mere koje su neophodne za prevazilaženje kriznih situacija i uspešnu primenu programa (ob. cit. Buir, 2003, 10).

U prilog potvrdi postojanja ovih novih pristupa govore brojni radovi, a ono u čemu se oni razlikuju jeste pitanje njihove adekvatnosti, doslednosti primene, kao i njihovih posledica po efikasnost programa (Boughton, 2003; Drazen and Isard, 2004).

Bez želje da se upuštamo u dalju debatu o svrsishodnosti i stalnosti u primeni pomenutih principa, smatramo da je sama percepcija o promeni pristupa od strane država važnija od pitanja stroge primene u praksi. Razlog za ovakav stav treba tražiti u potrebama i izazovima država koje zahtevaju kompleksna rešenja koja se ne mogu svesti na samo nužne uslove.

Važno je da konstatujemo da i ova promena deo reformskih procesa koje je MMF preduzeo kako bi povratio ugled i obnovio poverenje kod država članica. Insistiranjem na većoj usmerenosti uslova u programima ka poštovanju interesa i potreba država članica, Fond je želeo da svoje programe učini privlačnijim i zastupljenijim u praksi i na taj način dođe do priznanja svoga statusa i potvrde svog legitimiteta od strane država članica.

6.3.4. Integracija makro-socijalnih uslova u sadržaj program MMF-a

Politike i mere koje smo prepoznali kao alate koje zagovara i zastupa MMF za smanjenje ekonomske nejednakosti pre svega se operacionalizuju u praksi kroz uslove i zahteve sadržane u programima.

Integracija makroekonomskih i strukturnih uslova koji se odnose na nejednakost se nastavlja na procese redefinisavanja diskursa o značaju unutrašnje nejednakosti i promene u politikama i merama koje doprinose smanjenju ekonomskog jaza unutar država i između njih.

Označili smo Svetsku ekonomsku krizu iz 2008. godine kao prekretnicu u konačnoj stabilizaciji dohodovne nejednakosti kao jednog od prioriteta agende Fonda.

Nakon ove krize i prioritizacije unutrašnje nejednakosti, politike i mere koje je MMF označio kao delotvorne u borbi protiv nejednakosti postale su sastavni deo politike uslovljavanja programa finansijske pomoći državama članicama. Ovaj proces takođe nije monolitan već se kroz određenu dinamiku razvijao u kriznom i postkriznom periodu.

Ključna dva dokumenta koja nam pomažu da sagledamo ovu dinamiku, kao i sadržaj integrisanja „makro-socijalnih“ uslova u programe MMF-a, jesu zvanični pregledi dizajna i politike uslovljavanja u programima MMF-a. (Review of Program Design And Conditionality) iz 2011. godine i 2018. godine. Reč je svojevrsnim izveštajima osoblja Fonda koji su predmet diskusije i potvrde Odbora izvršnih direktore MMF-a. U ovim dokumentima je zastupljena interna analiza sadržaja i primene zahteva na kojima se uslovljava pružanje finansijske pomoći od strane MMF-a. Ono što se primećuje i u ovom slučaju jesu procedure koje opet akcentuju ulogu Odbora direktora kao predstavnika principala u kontroli delovanja agenta, tj. osoblja i menadžmenta MMF-a.

Pregled iz 2011. godine pokriva period od 2006. do 2011. godine uz osvrte na interval između 2002. i 2005. godine. Ovim dokumentom zapravo stičemo uvid o sadržaju politike uslovljavanja u kriznom periodu i u godinama koje su prethodile Velikoj recesiji. Na ovaj način možemo sagledati da li je pre ove krize bilo uslova koji su se odnosili na nejednakost, tj. potvrditi da li se razvoj ovih zahteva uklapa u evolutivne obrasce odnosa Fonda prema konceptu ekonomske nejednakosti. Drugi dokument se odnosi na vremenski period od 2011. do 2018. godine i značajan jer potvrđuje iznetu tezu da je redefinisanje diskursa vodilo promenama ne samo u pojedinim politikama već i u ključnim mehanizmima delovanja.

U prvom izveštaju osoblje Fonda još na početku pravi ogradu u odnosu na programe neophodne fiskalne konsolidacije i naglašava nužnost kompromisa koji su morali biti učinjeni radi spašavanja samog sistema (ob. cit., IMF STAF, 2011, 6).

Izveštaj ukazuje da su se uslovi koji se odnose na podsticanje rasta i makro-socijalne politike bili zastupljeniji u programima usmerenim na zemlje u razvoju (Ibidem, 2011, 13). Takođe se navodi da su ovi ciljevi, instrumenti i strukturni zahtevi bili izraženiji za siromašnije države članice (Ibidem, 2011, 13). Opravdanje se može naći u početnim uslovima i većoj potrebi ka izgradnji institucija i regulatornog okvira, kao i prilagođavanja ekonomije međunarodnim tokovima.

Pojedini makro-kritični uslovi/indikator i strukturni uslovi su direktno vezani za makro-socijalna pitanja, ali su oni predstavljali mali udeo u ukupnom broju strukturnih uslova (Ibidem, 2011, 21).

Makro-socijalni uslovi beleže rast neposredno nakon nastanka Velike recesije u obe grupe programa (GAB i PRGT) i odnose se na reforme tržišta rada, javne uprave i javnih usluga, reforme penzionog sistema, podsticanja zapošljavanja (Ibidem, 2011, 21). Važnu promenu predstavlja odustajanje osoba MMF-a od mera kojima se zamrzavaju plate kao deo procesa unutrašnje devalvacije posebno u sektorima obrazovanja i zdravstva (Ibidem, 2011, 22).

U ovom izveštaju se još navodi i da je fokus fiskalnih mera u ovom periodu bio pre svega na fiskalnoj konsolidaciji usled finansijskih kriza iz 2008. i 2010. godine. Međutim, pomenute krize nisu negativno uticale na uvećanje broja zahteva koji se odnose na fiskalna izdvajanja usmerena na makro-socijalne politike (Ibidem, 2011, 24). Naime, u izveštaju se ukazuje da je broj ovih uslova u periodu od 2006. do 2008. porastao za 50%, dok je u periodu 2009. – 2011. godine rast broja ovih zahteva iznosio 60% (Ibidem, 2011, 24). Ovi podaci apsolutno potvrđuju veću pažnju u programima MMF-a, pre svega PRGT programa, ka onim uslovima koji doprinose smanjenju dohodovne nejednakosti. Ovi podaci potvrđuju i nalaz da je fiskalna politika percipirana kao najznačajniji alat za otklanjanje uzroka i posledica nejednakosti.

U Pregledu dizajna i politike uslovljavanja u programima MMF-a iz 2018. godine nedvosmisleno se dokazuju teze o prelivanju promene diskursa i politika MMF-a u pogledu ekonomske nejednakosti u mehanizme delovanja MMF-a za pružanje finansijske pomoći država članica.

Naime, u ovom izveštaju se navodi da su socijalni rashodi uglavnom bili zaštićeni u programima podržanim od strane Fonda u periodu od 2011. do 2018. godine. Više od polovine programa u uzorku uključivalo je indikativne ciljeve (IT) ili kvantitativne indikatore performansi (QPC) za socijalnu i sličnu prioritetnu potrošnju. (ob. cit., IMF STAF, 2018, 23). Udeo ovih indikatora se gotovo udvostručio u odnosu na nalaze u prethodnom Pregledu (Ibidem, 2018, 23). Gotovo 90% PRGT programa je sadržalo uslove koje smo prepoznali da doprinose smanjenju nejednakosti (Ibidem, 2018, 24)

Uspešnost sprovođenja ovih zahteva bila je oko 70%, a posebno se izdvajaju oni uslovi koji se odnose na socijalnu zaštitu, obrazovanje i zdravstvo (Ibidem, 2018, 24). Primećena su veća fiskalna izdvajanja za ove oblasti u zemljama korisnicima PRGT programa uprkos fiskalnoj konsolidaciji (Ibidem, 2018, 24).

Izveštaj još potvrđuje i prisustvo strukturnih uslova koji se odnose na tržište rada. Reč je o uslovima koji doprinose smanjenju strukturne/dugoročne nezaposlenosti, većoj uključenosti radne snage na tržištu rada, podizanju konkurentnosti i većoj ponudi radnih mesta (Ibidem, 2018, 36). U ovom dokumentu se potvrđuje i upotreba strukturnih uslova koji se odnose na veće uključivanje žena na tržište rada, ravnopravnost u prihodim, bolje uslove porodiljskog odsustva, podsticajne poreske olakšice u samozapošljavanju i pokretanju ženskog preduzetništva (Ibidem, 2018, 37).

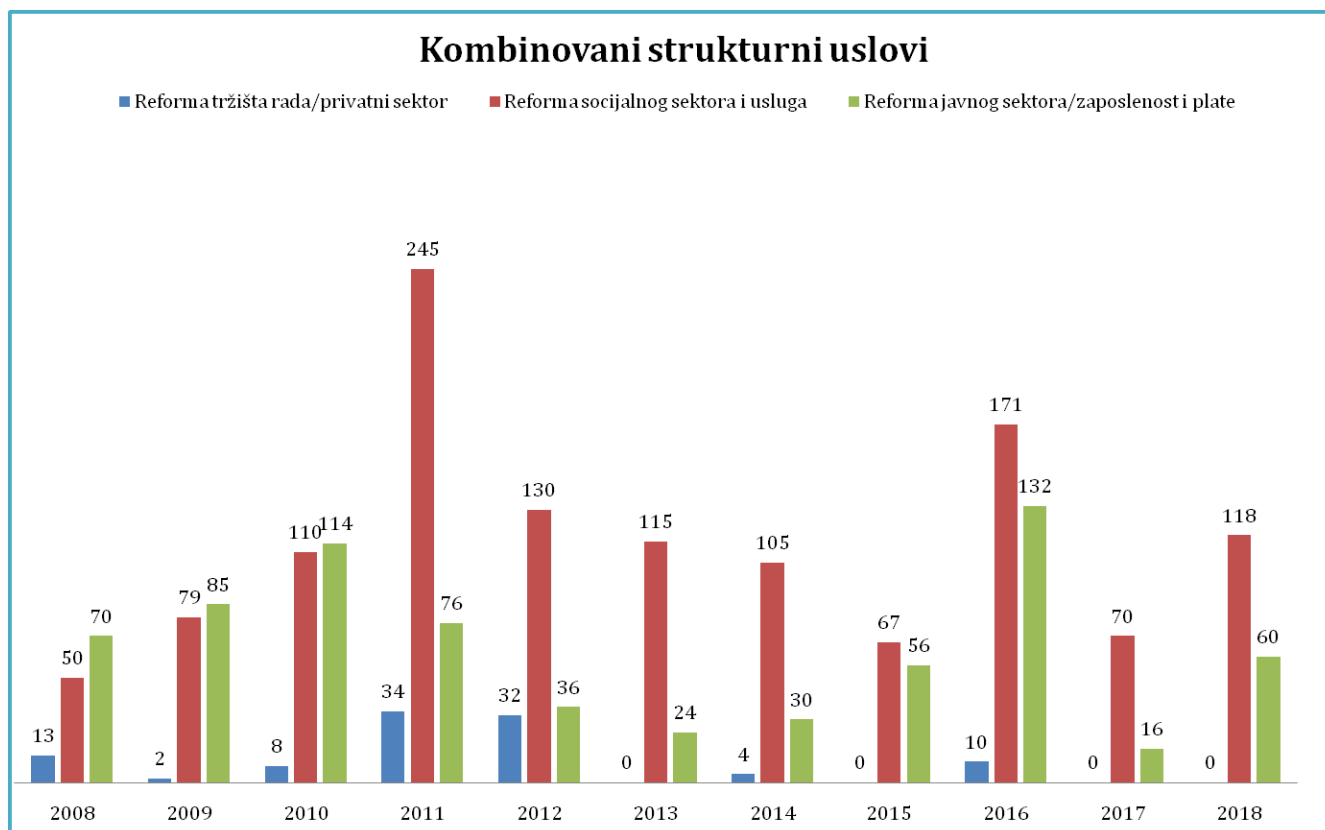
U nameri da potvrdimo navedene podatke, istražili smo arhivu MONA (Monitoring of Fund Arrangements) u kojoj su predstavljeni svi uslovi koji su bili predmet zahteva programa MMF-a u dodeli finansijske pomoći državama članica. Za naše istraživanje su bitni indikatori koji se poklapaju sa merama i politikama koje smo označili da doprinose smanjenju dohodovne nejednakosti u periodu nakon finansijske krize iz 2008. godine do poslednje godine studije slučaja (2018. godine).

Na uzorku od 162 programa iz obe grupe kreditnih linija (GAB i PRGT), analizirali smo prisustvo kombinovanih strukturnih uslova (prethodne aktivnosti, indikativni ciljevi i

strukturni pokazatelji) koji se odnose na politike i mere koje smo prepoznali da na direktan način oblikuju trendove unutrašnje nejednakosti. Reč je uslovima koji se odnose na reforme tržišta rada, reforme socijalnog sektora i socijalnih usluga, kao i reforme koje se odnose na javni sektor, zapošljavanje i plate. Sastavni deo ovih uslova jesu i javna izdvajanja za finansiranje reformi i pružanja pre svega socijalnih usluga, direktnih i indirektnih transfera. Ishodi naše analize prezentovani su na grafikonu 4. Od ukupno 28282 selektovanih strukturnih uslova u 11 kategorija, 2062 njih, gotovo 7.3%, je pripadalo grupi koju smo označili da doprinosi smanjenju dohodovne nejednakosti. Preko 60% od ovog broja odnosila se na mere pružanja socijalnih usluga i reforme socijalnog sektora u državama koje su bile primaoci finansijske pomoći MMF-a.

Takođe na ovom grafikonu vidimo potvrdu da su ovi uslovi bili najzastupljeniji u godinama fiskalne konsolidacije, kao i da njihova dinamika zavisi i od broja iniciranih i realizovanih programa. Ono što je očigledno jeste da broj strukturnih uslova koji se odnose na socijalne usluge i reforme socijalnog sektora nije se vraćao na nivo pre finansijske krize iz 2008. godine.

Grafikon 4. Prisustvo strukturnih uslova u programima MMF-a kojima se doprinosi smanjenju dohodovne nejednakosti u periodu od 2008. do 2018. godine (MONA)⁴⁵

⁴⁵ Podaci su preuzeti iz arhive MONA - Baza podataka za praćenje aranžmana Fonda. Dostupno na: [MONA Full dataset \(2002-current\): \(imf.org\)](https://www.imf.org/datasets/2002-current)

Na osnovu analize zvaničnih izveštaja o sadržaju i dizajnu programa MMF-a u periodu od 2002. do 2018. godine, kao i analizom baze makroekonomskih i strukturnih uslova koji su sadržali svi programi u intervalu od 2008. do 2018. godine, možemo zaključiti da postoji trend prelivanja fiskalnih politika i redistributivnih mehanizama, kao i pojedinih sektorskih politika koji smo označili da doprinose smanjenju unutrašnje nejednakosti u uslove koji prate programe pružanja finansijske pomoći državama članicama od strane Međunarodnog monetarnog fonda. Implementacija mera i instrumenata navedenih ekonomskih politika u programe dodele finansijske pomoći MMF-a potvrđuje tezu da je u odnosu na početnu tačku studije slučaja došlo do značajnih evolutivnih procesa koje možemo okarakterisati kao taloženje i pretvaranje postojećeg sadržaja politike uslovljavanja koja je pratila navedene programe Fonda. Reč je o reformama koje na direktan način utiču na sposobnost Fonda da doprinese smanjenju nejednakosti unutar država članica.

Promene u mehanizmima multilateralnog i bilateralnog nadzora, nastanak i reformski procesi u okviru PRGT programa Fonda za dodelu finansijskih sredstava, promene pristupa u pogledu vlasništva, fokusiranost u odabiru uslova i insistiranje na posebnosti država članica prilikom kreiranja aranžmana, kao i integrisanje makro-socijalnih zahteva i indikatora u politiku uslovljavanja, predstavljaju argument u prilog tezi da se proces redefinisanja diskursa o dohodovnoj nejednakost odrazio i na reforme mehanizama delovanja MMF-a.

VII ZAKLJUČAK

Primenom posebnog teorijskog okvira koji je objedinio epistemološki različite teorijske pravce ukazali smo na promenu pristupa Međunarodnog monetarnog fonda u pogledu politika i mehanizama delovanja usmerenih na smanjenje ekonomske nejednakosti kako unutar država članica, tako i posledično između njih.

Naglašavanjem uloge pojedinačnih teorija i njihovih koncepata (principal-agent pristup, teorije birokratizacije i eksploatacije kriza) unutar ovog okvira, njihovog komplementarnog odnosa, kao i vezivnih tačaka koje dodatno doprinose koheziji ovog osobenog teorijskog pristupa, stvorili smo adekvatan alat koji je ponudio sveobuhvatnije i preciznije objašnjenje razloga, načina i rezultata ovog novog pristupa MMF-a, kao i uloge ključnih aktera unutar Fonda koje smo označili kao nosioce ovih promena.

U osnovi promene pristupa MMF-a u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti jeste promena diskursa o značaju unutrašnje dohodovne nejednakosti. Reč je o suštinskoj promeni, promeni paradigme, koja predstavlja osnov, tj. iz koje proističu promene u pogledu politika i mehanizama delovanja MMF-a u ovom kontekstu.

Upotrebom istorijske analize diskursa dokazali smo da je u osnovi ovog novog diskursa promena shvatanja značaja unutrašnje nejednakosti, koja je prošla put od statusa nužne posledice ekonomskog razvoja do bitne determinate ekonomskog rasta i društvene stabilnosti. Upravo promena shvatanja odnosa dohodovne nejednakosti i ekonomskog rasta je uticala na prioritizaciju ovog vida nejednakosti u diskursu i agendi MMF-a. Ova analiza je i potvrdila tezu o promeni odnosa unutrašnje i međunarodne dimenzije nejednakosti u smeru njihove pozitivne međuzavisnosti. Bitan segment rezultata istraživanja jeste i potvrda uloge finansijskih kriza kao faktora iniciranja reformskih procesa unutar MMF-a, među kojima je i promena pristupa ekonomskoj nejednakosti. Krize su takođe u ovom istraživanju predstavljale scenografiju odvijanja pomenutih reformskih procesa, ali i sredstvo za promovisanje i zastupanje promene pristupa MMF-a ekonomskoj nejednakosti.

U nameri da dodatno ojačamo iznete argumente, u disertaciji su bile korišćene i statističke metode od kojih je za ovo istraživanje bila najvažnija linearna regresija. Značaj ove metode ogleđa se u utvrđivanju statističke značajnosti korelacije između eksploatacije kriza i postkriznih perioda od strane agenata promena radi promovisanja reformskih procesa i prioritizacije unutrašnje nejednakosti u agendi Fonda. Takođe, primena ove metode dokazala je i statističku značajnost odnosa promene shvatanja veze ekonomskog rasta i unutrašnje nejednakosti i narativa o percepciji unutrašnje ekonomske nejednakosti kao jednog od prioriteta delovanja MMF-a.

Istraživanjem reformskih procesa u unutar MMF-a u kontekstu smanjenja ekonomske nejednakosti, utvrdili smo da se redefinisani diskurs, tj. narativi koji ga čine, prelili i na promene u politikama i mehanizmima delovanja Fonda po pitanju nejednakosti.

Ove promene kako smo pokazali nisu bile monolitne, tj. nisu imale istu dinamiku i niti dubinu, pa se njihov karakter mora pojedinačno tumačiti. Najznačajnija promena jeste svakako shvatanje uloge fiskalne politike i redistributivnih mera kao najefikasnijeg alata u smanjenju nejednakosti unutar država članica. MMF je prepoznat opširan set ovih mera kojima se podstiče jednakost šansi i kompenzuju razlike u jednakosti ishoda, a sve u cilju

kreiranja dugoročnog i inkluzivnog rasta. Ovde možemo govoriti o tipu razgradnje kako to nazivaju Veterlin i Moskela gde promena podrazumeva aktivno zagovaranje upotrebe fiskalnih mera za smanjenje ekonomske nejednakosti što pre nije bila praksa u delovanju MMF-a. Promene razgradnje, na osnovu istraživanja, prepoznajemo i u pojedinim sektorskim politikama poput politika koje se odnose na reforme tržišta rada i finansijske inkluzije. Pored pomenute promene u navedenim sektorskim politikama bila je zastupljena i promena pretvaranja koja je postojeće elemente ovih politika usmeravala kao ekonomskoj nejednakosti.

Politike koje se odnose na institucionalni dizajn i pravni okvir, kao i trgovinske politike, kako smo to istakli u radu, možemo pre posmatrati kao promene finog podešavanja i taloženja, gde se nejednakost pridodaje kao novi cilj postojećem setu mera ovih politika. Takođe utvrdili smo da monetarna politika nije imala bilo kakve relevantne izmene koje bi opravdale tvrdnju o prelivanju redefinisano diskursa o ekonomskoj nejednakosti.

U pogledu mehanizama delovanja, nakon finansijske krize iz 2008. godine možemo govoriti da se promena pristupa ekonomskoj nejednakosti jasno prepoznaje u funkciji vršenja multilateralnog i bilateralnog nadzora, kao i u sadržaju politike uslovljavanja koja prati programe pružanja finansijske pomoći. Kao argument u prilog tezi u disertaciji je kroz analizu zvaničnih izveštaja osoblja Fonda i MONA baze programa i njihovih indikatora, utvrđen rast broja uslova koje je MMF prepoznao da doprinose smanjenju nejednakosti i njihove zastupljenosti u konkretnim paketima finansijske pomoći.

Međutim, osim dodavanja smanjenja ekonomske nejednakosti kao jednog od ciljeva postojećim ili novoformiranim kreditnim linijama koje su imale širu svrhu u održavanju ili obnovi makroekonomske stabilnosti, Fond nije formirao posebne pakete pomoći koji bi bili pre svega posvećeni ekonomskoj nejednakosti.

Važna promena koja ne utiče direktno na pitanje nejednakosti, ali omogućava da se ovo pitanje nađe u programima jesu promene u pristupu njihovog kreiranja. Naime, ukazali smo da je MMF fokus pomerio na principe „vlasništva“ nad programima od strane država članica, veću usmerenost uslova koji čine ove programe na proklamovane ciljeve u njima, kao i uzimanje u obzir ekonomskih i društvenih posebnosti država kojima se pomaže.

Na osnovu navedenog zaključuje se da i kada se radi o mehanizmima delovanja karakter promena zavisi od pojedinačnih elemenata. Tako za funkciju nadzora se može reći da u potpunosti odražava novi pristup Fonda ekonomskoj nejednakosti, dok zbog odsustva posebnih kreditnih linija ili veće zastupljenosti mera i strukturnih zahteva koji doprinose smanjenju unutrašnje nejednakosti, a koji prate ove linije pomoći, možemo govoriti o promeni taloženja i konverzije. Bez obzira na različit karakter ovih promena, nesumnjivo je potvrđeno njihovo prisustvo kojim se dokazuje postojanje novog pristupa MMF-a ekonomskoj nejednakosti.

Želimo ovde da naglasimo da prilikom razmatranja ovih promena mora se imati na umu kompleksnost, važnost i širina polja delovanja ove institucije, pa se i sve promene unutar nje moraju posmatrati kao evolutivne te stoga nije ni opravdano očekivati brze, sveobuhvatne i radikalne promene u ponašanju Fonda. Upravo iz ovog razloga stvarne efekte reformi politika i mehanizama delovanja MMF-a u kontekstu ekonomske nejednakosti treba očekivati u godinama nakon posmatrane studije slučaja, tj. u periodu koji tek predstoji.

Svi navedeni zaključci, pored toga što su potvrdili ciljeve doktorske disertacije, imaju dvostruku svrhu u budućim istraživanjima uloge Međunarodnog monetarnog fonda, kao i dalje jedne od najvažnijih institucija međunarodnog ekonomskog sistema, u pogledu ekonomske nejednakosti. Naime, sa jedne strane ovo istraživanje motiviše da se nastavi sa istraživanjem promena u pogledu diskursa, politika i načina delovanja MMF-a u ovom kontekstu i nakon 2018. godine kako bi se utvrdilo da li je Fond u uslovima pandemije korona virusa i trenutnih geopolitičkih kriza nastavio sa prioritizacijom ekonomske nejednakosti. Shodno tome i da li došlo do dubljih promena pre svega u mehanizmima delovanja MMF-a za smanjenje dohodovnog jaza unutar država članica. Važan segment naših budućih koraka bi bilo i istraživanje kvaliteta i rezultata primene ovih mehanizama, prvenstveno programa za pružanje finansijske pomoći državama članicama.

Druga svrha ovih zaključaka jeste da motiviše druge autore u našoj akademskoj zajednici da se upuste u debatu istraživanja uloge MMF-a u smanjenju ekonomske nejednakosti, kao i drugih reformskih procesa unutar ove institucije koje imaju za cilj repositioniranje u odnosu na principale i prilagođavanje Fonda novim globalnim izazovima. Usudujemo se da zaključimo da ova disertacija u određenoj meri daje doprinos ovoj debati.

VIII BIBLIOGRAFIJA

8.1. Literatura

1. Abbott, Philip, Thomas Barnebeck Andersen, and Finn Tarp. "IMF and economic reform in developing countries." *The Quarterly Review of Economics and Finance* 50.1 (2010): 17-26.
2. Abdelal, Rawi, Mark Blyth, and Craig Parsons, eds. *Constructing the international economy*. Cornell University Press, 2011.
3. Abdelal, Rawi. "the Capital Account." *Reforming the IMF for the 21st Century* 19 (2006): 185-197.
4. Abdel-Kader, Khaled. "What Are Structural Policies?." *Finance and Development* 50.1 (2013): 46-47.
5. Acharya, Viral, et al. "The financial crisis of 2007-2009: Causes and remedies." *Restoring financial stability: how to repair a failed system* (2009): 1-56.
6. Adler, Emanuel. "Constructivism and International Relations." *Handbook of International Relations*, (2002): 127-158., doi:10.4135/9781848608290.n5.
7. Aghion, Philippe, Eve Caroli, and Cecilia Garcia-Penalosa. "Inequality and economic growth: the perspective of the new growth theories." *Journal of Economic literature* 37.4 (1999): 1615-1660.
8. Ali, Amajd, and Muhammad Zahid Naeem. "Trade Liberalization and Fiscal Management of Pakistan: A Brief Overview." *Policy Brief-Department of Economics, PU, Lahore* 1 (2017): 1-6.
9. Allegret, Jean-Pierre, and Philippe Dulbecco. "The institutional failures of International Monetary Fund conditionality." *The Review of International Organizations* 2, no. 4 (2007): 309-327.
10. Almunia, Miguel, et al. "From great depression to great credit crisis: similarities, differences and lessons." *Economic policy* 25.62 (2010): 219-265.
11. Ansell, Chris, Arjen Boin, and Paul 't Hart, 'Political Leadership in Times of Crisis', in R. A. W. Rhodes, and Paul 't Hart (eds), *The Oxford Handbook of Political Leadership* (2014; online edn, Oxford Academic, 2 Sept. 2014), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199653881.013.035>, Pristupljeno 5. 3. 2022.
12. Ansell, Chris, Arjen Boin, and Paul t'Hart. "Political leadership in times of crisis." *The Oxford handbook of political leadership* (2014): 418-433.
13. Ansell, Christopher, Arjen Boin, and Sanneke Kuipers. "Institutional crisis and the policy agenda." *Handbook of public policy agenda setting*. Edward Elgar Publishing, 2016. 415-432.
14. Ansell, Christopher, Christopher K. Ansell, and David Vogel, eds. *What's the beef?: the contested governance of European food safety*. MIT press, 2006.
15. Arner, Douglas W. "The global credit crisis of 2008: Causes and consequences." *Int'l Law*. 43 (2009): 91.
16. Asteriou, Dimitrios, Sophia Dimelis, and Argiro Moudatsou. "Globalization and income inequality: A panel data econometric approach for the EU27 countries." *Economic modelling* 36 (2014): 592-599.

17. Azis, Iwan J. "IMF perspectives and alternative Views on the Asian crisis." *Economics of Globalisation*. Routledge, 2017. 51-74.
18. Babb, Sarah L., and Bruce G. Carruthers. "Conditionality: forms, function, and history." *Annual Review of Law and Social Science* 4 (2008): 13-29.
19. Babb, Sarah. "The Washington Consensus as transnational policy paradigm: Its origins, trajectory and likely successor." *Review of International Political Economy* 20.2 (2013): 268-297.
20. Baker, Paul, and Erez Levon. "Picking the right cherries? A comparison of corpus-based and qualitative analyses of news articles about masculinity." *Discourse & Communication* 9.2 (2015): 221-236.
21. Baker, Rose M. "The agency of the principal-agent relationship: An opportunity for HRD." *Advances in Developing Human Resources* 21.3 (2019): 303-318.
22. Baldwin, Richard E., and Virginia Di Nino. *Euros and Zeros: The Common Currency Effect on Trade in New Goods*. No. 12673. National Bureau of Economic Research, Inc, 2006.
23. Ban, Cornel, and Kevin Gallagher. "Recalibrating policy orthodoxy: The IMF since the great recession." *Governance* 28.2 (2015): 131-146.
24. Ban, Cornel. "Is there more Room to Negotiate with the IMF on Fiscal Policy." *Boston University, Frederick S. Pardee Center for the Study of the Longer-Range Future, Global Economic Governance Initiative/GEGI Working Paper* 9 (2014).
25. Ban, Cornel. "Give Me a Paradigm Shift But Not Yet: Adaptive Change on Fiscal Policy at the International Monetary Fund." *Available at SSRN* 2266653 (2013).
26. Barnett, Michael N., and Martha Finnemore. "The politics, power, and pathologies of international organizations." *International organization* 53.4 (1999): 699-732.
27. Barnett, Michael, and Liv Coleman. "Designing police: Interpol and the study of change in international organizations." *International Studies Quarterly* 49, no. 4 (2005): 593-619.
28. Barnett, Michael, and Martha Finnemore. *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*. Cornell University Press, 2004.
29. Barro, Robert J. "Education and economic growth." *Annals of economics and finance* 14.2 (2013): 301-328.
30. Barro, Robert J. "Inequality and Growth in a Panel of Countries." *Journal of economic growth* 5, no. 1 (2000): 5-32.
31. Beach, Derek. "Process-tracing methods in social science." *Oxford research encyclopedia of politics*. 2017.
32. Beazer, Quintin H., and Byungwon Woo. "IMF conditionality, government partisanship, and the progress of economic reforms." *American Journal of Political Science* 60, no. 2 (2016): 304-321.
33. Behar, Mr Alberto. *The endogenous skill bias of technical change and inequality in developing countries*. International Monetary Fund, 2013.
34. Benhabib, Jess. "The tradeoff between inequality and growth." *Annals of economics and finance* 4 (2003): 491-507.
35. Bennett, Andrew, and Colin Elman. "Case study methods in the international relations subfield." *Comparative Political Studies* 40.2 (2007): 170-195.
36. Bennett, Andrew, and Jeffrey T. Checkel. "Process Tracing: From Philosophical Roots to Best Practices (SWP 21)." (2012).
37. Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication research*. Free Press.

38. Berg, A., Ostry, J. D., & Zettelmeyer, J. (2012). What makes growth sustained? *Journal of Development Economics*, 98(2), 149–66.
39. Berg, Andrew, and Anne Krueger. "Lifting all boats: Why openness helps curb poverty." *Finance & Development* 39, no. 3 (2002): 16-16.
40. Berg, Andrew, Jonathan D. Ostry, Charalambos G. Tsangarides, and YorbolYakhshilikov. "Redistribution, inequality, and growth: new evidence." *Journal of Economic Growth* 23, no. 3 (2018): 259-305.
41. Berg, Andy, and Jonathan D. Ostry. "Equality and efficiency." *Finance & Development* 48.3 (2011): 12-15.
42. Best, Jacqueline. "Bringing Power Back in: The IMF's Constructivist Politics in Critical Perspective." (2010).
43. Best, Jacqueline. "Legitimacy dilemmas: The IMF's pursuit of country ownership." *Third World Quarterly* 28.3 (2007): 469-488.
44. Bhagwati, Jagdish N. *The wind of the hundred days: How Washington mismanaged globalization*. MIT press, 2002.
45. Bhagwati, Jagdish. "The capital myth: the difference between trade in widgets and dollars." *Foreign affairs* (1998): 7-12.
46. Bhutta, Zulfiqar A., et al. "The impact of the food and economic crisis on child health and nutrition." *UNICEF conference, New York: UNICEF*. 2008.
47. Birdsall, Nancy M., et al. "The East Asian miracle: economic growth and public policy: Main report." *Disclosure* (2007).
48. Birdsall, Nancy, David Ross, and Richard Sabot. "Inequality and growth reconsidered: lessons from East Asia." *The World Bank Economic Review* 9.3 (1995): 477-508.
49. Birkland, Thomas A. "Agenda setting in public policy." *Handbook of public policy analysis*. Routledge, 2017. 89-104.
50. Black, John, et al. *A Dictionary of Economics*. Oxford University Press, 2017, <https://doi.org/10.1093/acref/9780198759430.001.0001> (Pristupljeno 24. 3. 2021.)
51. Blanchard, Olivier J., Florence Jaumotte, and Prakash Loungani. "Labor market policies and IMF advice in advanced economies during the Great Recession." *IZA Journal of Labor Policy* 3, no. 1 (2014): 1-23.
52. Blommaert, Jan, and Chris Bulcaen. "Critical discourse analysis." *Annual review of Anthropology* 29.1 (2000): 447-466.
53. Blundell-Wignall, Adrian, Paul Atkinson, and Se Hoon Lee. "The current financial crisis: Causes and policy issues." *OECD Journal: Financial market trends* 2008.2 (2009): 1-21.
54. Boin, Arjen, Allan McConnell, and Paul T. Hart, eds. *Governing after crisis: the politics of investigation, accountability and learning*. Cambridge University Press, 2008. п. 9.
55. Boin, Arjen, Magnus Ekengren, and Mark Rhinard. "Hiding in plain sight: Conceptualizing the creeping crisis." *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy* 11.2 (2020): 116-138.
56. Boin, Arjen, Magnus Ekengren, and Mark Rhinard. (2021) Understanding and Acting Upon a Creeping Crisis. In: Boin A., Ekengren M., Rhinard M. (eds) Understanding the Creeping Crisis. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-70692-0_1(Pristupljeno 24. 3. 2021.)
57. Boin, Arjen, Paul 't Hart, and Allan McConnell. "Crisis exploitation: political and policy impacts of framing contests." *Journal of European public policy* 16.1 (2009): 81-106.

58. Boin, Arjen, Paul T. Hart, and Femke van Esch. "Political leadership in times of crisis: Comparing leader responses to financial turbulence." *Comparative Political Leadership*. Palgrave Macmillan, London, 2012. 119-141.
59. Bordo, Michael D., and Christopher M. Meissner. "Does inequality lead to a financial crisis?." *Journal of International Money and Finance* 31.8 (2012): 2147-2161.
60. Born, Brooksley. "Deregulation: A Major Cause of the Financial Crisis." *Harv. L. & Pol'y Rev.* 5 (2011): 231.
61. Boughton, Mr James M. *Who's in Charge? Ownership and Conditionality in IMF-supported Programs*. International Monetary Fund, 2003.
62. Bourguignon, Francois. "Pareto superiority of unegalitarian equilibria in Stiglitz' model of wealth distribution with convex saving function." *Econometrica: Journal of the Econometric Society* (1981): 1469-1475.
63. Bousrih, Lobna. "Social capital, human capital and sustainable economic development." *The Poznan University of Economics Review* 13.3 (2013): 42-54.
64. Breen, Michael, and Michael Breen. "Who Controls the IMF?." *The politics of IMF Lending* (2013): 13-26.
65. Breen, Michael. "The political economy of IMF conditionality." *Unpublished PhD Dissertation. University College Dublin. Dublin. Online-<http://siteresources.worldbank.org/INTRAD/Resources/Breen.pdf>* (2008).
66. Brinton, Laurel J. "Historical discourse analysis." *The handbook of discourse analysis* (2015): 222-243.
67. Broome, André, and Leonard Seabrooke. "Seeing like an international organisation." *New political economy* 17.1 (2012): 1-16.
68. Broome, André, and Leonard Seabrooke. "The IMF and experimentalist governance in small Western states." *The Round Table* 97, no. 395 (2008): 205-226.
69. Broome, André. "Stabilizing global monetary norms: the IMF and current account convertibility." *Owning Development: Creating Policy Norms in the IMF and the World Bank* (2010): 113-36.
70. Broome, André. "The International Monetary Fund, crisis management and the credit crunch." *Australian Journal of International Affairs* 64, no. 1 (2010): 37-54.
71. Browning, Edgar K., and William R. Johnson. "The trade-off between equality and efficiency." *Journal of Political Economy* 92.2 (1984): 175-203.
72. Broz, J. Lawrence, and Michael B. Hawes. "US domestic politics and International Monetary Fund policy." *Delegation and agency in international organizations* 1 (2006): 77-106.
73. Bryant, Ralph C. "Reform of IMF Quota Shares and Voting Shares: A Missed Opportunity." *Brookings Institute* (2008).
74. Campbell, Donald T., and Donald W. Fiske. "Convergent and discriminant validation by the multitrait-multimethod matrix." *Psychological bulletin* 56.2 (1959): 81.
75. Campbell, John L. "Ideas, politics, and public policy." *Annual review of sociology* 28.1 (2002): 21-38.
76. Checkel, Jeffrey T. "Process tracing." In *Qualitative methods in international relations*, pp. 114-127. Palgrave Macmillan, London, 2008.
77. Chernoff, Fred, Jérémie Cornut, and Patrick James. "Analytic eclecticism and International Relations: Promises and pitfalls." *International Journal* 75, no. 3 (2020): 383-391.

78. Cho, Yoon Je. "Re-examination of Korea's Economic Adjustment Policies since the 1997 Crisis." In *New Development Strategies*, pp. 177-200. Palgrave Macmillan, London, 2004.
79. Chu, MrKe-young, Mr Sanjeev Gupta, and Mr Vito Tanzi, eds. *Economic Policy and Equity*. International Monetary Fund, 1999
80. Chwieroth, Jeff. "Shrinking the State: Neoliberal economists and social spending in Latin America." *Constructing the international economy* (2010): 23-46.
81. Chwieroth, Jeffrey M. "9. IMF Surveillance: 'Getting Tough' on Exchange Rate Policies." *Beyond the Dollar* (2010).
82. Chwieroth, Jeffrey M. "Controlling capital: the International Monetary Fund and transformative incremental change from within international organisations." *New Political Economy* 19.3 (2014): 445-469.
83. Chwieroth, Jeffrey M. "Organizational change 'from within': Exploring the World Bank's early lending practices." *Review of International Political Economy* 15.4 (2008): 481-505.
84. Chwieroth, Jeffrey M. "Organizational change 'from within': Exploring the World Bank's early lending practices." *Review of International Political Economy* 15, no. 4 (2008): 481-505.
85. Clegg, L., 2012. Global governance behind closed doors: The IMF boardroom, the Enhanced Structural Adjustment Facility, and the intersection of material power and norm stabilisation in global politics. *The Review of International Organizations*, 7(3), pp.285-308.
86. Clegg, Liam. "Post-crisis Reform at the IMF: Learning to be (Seen to be) a Long-term Development Partner." *Global Society* 26.1 (2012): 61-81.
87. Clegg, Liam. *Controlling the World Bank and IMF*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
88. Clements, Benedict, et al. "The IMF and income distribution." *Inequality and Fiscal Policy* (2015): 21-36.
89. Clift, Ben, and Te-Anne Robles. "The IMF, tackling inequality, and post-neoliberal 'reglobalization': The paradoxes of political legitimation within economic parameters." *Reglobalization*. Routledge, 2021. 39-54.
90. Clift, Ben. "Contingent Keynesianism: the IMF's model answer to the post-crash fiscal policy efficacy question in advanced economies." *Review of international political economy* 26.6 (2019): 1211-1237.
91. Clift, Ben. "The IMF, the eurozone and global financial crises, and the politics of economic ideas." (2020): 99-108
92. Clift, Jeremy, and Elisa Diehl, eds. *Financial Globalization: The Impact on Trade, Policy, Labor, and Capital Flows*. International Monetary Fund, 2007.
93. Coady, David, and Allan Dizioli. "Income inequality and education revisited: persistence, endogeneity and heterogeneity." *Applied Economics* 50.25 (2018): 2747-2761.
94. Coady, David, Ruud de Mooij, and Baoping Shang. "Inequality and fiscal redistribution in advanced economies." *Inequality and Fiscal Policy* (2015): 37-56.
95. Coady, Mr David, and Mr Sanjeev Gupta. *Income inequality and fiscal policy*. International Monetary Fund, 2012.
96. Coletta, Damon. "Principal-agent theory in complex operations." *Small Wars & Insurgencies* 24.2 (2013): 306-321.

97. Copelovitch, Mark S. "Master or servant? Common agency and the political economy of IMF lending." *International Studies Quarterly* 54.1 (2010): 49-77.
98. Copelovitch, Mark, et al. *The Unipolar Fallacy: Common Agency, American Interests, and International Financial Institutions*. Working Paper, 2013.
99. Cornia, G. A. and B. Martorano (2012). "Development Policies and Income Inequality in Selected Developing Regions", 1980–2010 Discussion Paper No. 210. Geneva: UNCTAD
100. Cornut, J., 2015. Analytic eclecticism in practice: A method for combining international relations theories. *International Studies Perspectives*, 16(1), pp.50-66.
101. Cortell, Andrew P., and Susan Peterson. "Dutiful agents, rogue actors, or both? Staffing, voting rules, and slack in the WHO and WTO." *Delegation and Agency in International Organizations*. Cambridge, UK (2006): 255-280.
102. Creswell, John W., and J. David Creswell. *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications, 2018.
103. Crotty, James, and Kang-Kook Lee. "Was IMF-imposed economic regime change in Korea justified? The political economy of IMF intervention." *Review of Radical Political Economics* 41, no. 2 (2009): 149-169.
104. Dabla-Norris, Ms Era, et al. *Causes and consequences of income inequality: A global perspective*. International Monetary Fund, 2015.
105. Damon Coletta (2013) Principal-agent theory in complex operations, *Small Wars & Insurgencies*, 24:2, 306-321, DOI: 10.1080/09592318.2013.778016
106. De Grauwe, Paul, and Yuemei Ji. "The legacy of austerity in the Eurozone." *CEPS commentary* (2013): 1-6.
107. De Grauwe, Paul. "A Mechanism of Self-destruction of the Eurozone." *CEPS commentary* 9.9 (2010).
108. De Grauwe, Paul. *The financial crisis and the future of the Eurozone*. No. 21. European Economic Studies Department, College of Europe, 2010.
109. Derviş, Kemal, and Zia Qureshi. "Income distribution within countries: Rising inequality." (2016).
110. Dieter, Heribert. "The decline of the IMF: Is it reversible? Should it be reversed?." *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations* 12, no. 4 (2006): 343-349.
111. Dreher, Axel, and Nathan M. Jensen. "Independent actor or agent? An empirical analysis of the impact of US interests on International Monetary Fund conditions." *The Journal of Law and Economics* 50, no. 1 (2007): 105-124.
112. Dreher, Axel, and Roland Vaubel. "The causes and consequences of IMF conditionality." *Emerging Markets Finance and Trade* 40.3 (2004): 26-54.
113. Dreher, Axel, Jan-Egbert Sturm, and James Raymond Vreeland. "Politics and IMF conditionality." *Journal of Conflict Resolution* 59.1 (2015): 120-148.
114. Dreher, Axel. "IMF and economic growth: The effects of programs, loans, and compliance with conditionality." *World Development* 34, no. 5 (2006): 769-788.
115. Dreher, Axel. "IMF conditionality: theory and evidence." *Public choice* 141.1-2 (2009): 233-267.
116. Driscoll, David D. "The IMF and the World Bank: how do they differ?." *The IMF and the World Bank*. International Monetary Fund, 1995.
117. Džuverović, Nemanja. *Ekonomskifaktorioružanihsukoba: Povećanje ekonomskih nejednakostika ousroksukoba unutar država*. Službeni glasnik, 2013.

118. Easterly, William. "The effect of IMF and World Bank programs on poverty." *Available at SSRN 256883* (2000).
119. Eichengreen, Barry, and Ngaire Woods. "The IMF's unmet challenges." *Journal of Economic Perspectives* 30, no. 1 (2016): 29-52.
120. Eichengreen, Barry, et al. "How the subprime crisis went global: Evidence from bank credit default swap spreads." *Journal of International Money and Finance* 31.5 (2012): 1299-1318.
121. Eichengreen, Barry. "The financial crisis and global policy reforms." *University of California, Berkeley* (2009).
122. Fabrizio, Ms Stefania, et al. *From Ambition to Execution: Policies in Support of Sustainable Development Goals*. International Monetary Fund, 2015.
123. Fabrizio, Ms Stefania, et al. *Macro-structural policies and income inequality in low-income developing countries*. International Monetary Fund, 2017.
124. Fairclough, Norman (1989). *Language and power*. London: Longman.
125. Fairclough, Norman. "Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: The universities." *Discourse & society* 4.2 (1993): 133-168.
126. Fairclough, Norman. "Critical discourse analysis." *The Routledge handbook of discourse analysis*. Routledge, 2013. 9-20.
127. Fearon, James, and Alexander Wendt. "Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View." *Handbook of International Relations*, (2002): 66-99., doi:10.4135/9781848608290.n5.
128. Feldstein, Martin. "Refocusing the IMF." *foreign Affairs* (1998): 20-33.
129. Fetters, Michael D., and José F. Molina-Azorin. "Rebuttal—Conceptualizing integration during both the data collection and data interpretation phases: A response to David Morgan." *Journal of Mixed Methods Research* 13.1 (2019): 12-14.
130. Fiebiger, Brett, and Marc Lavoie. "The IMF and the New Fiscalism: was there a U-turn?." *European Journal of Economics and Economic Policies* 14.3 (2017): 314-332.
131. Finnemore, Martha, and Kathryn Sikkink. "International norm dynamics and political change." *International organization* 52.4 (1998): 887-917.
132. Fischer, Stanley. "The Asian crisis: A view from the IMF." *Washington DC* 22 (1998).
133. Forster, Timon, Alexander E. Kentikelenis, Bernhard Reinsberg, Thomas H. Stubbs, and Lawrence P. King. "How structural adjustment programs affect inequality: A disaggregated analysis of IMF conditionality, 1980–2014." *Social Science Research* 80 (2019): 83-113.
134. Foucault, Michel. "Orders of discourse." *Social science information* 10.2 (1971): 7-30.
135. Frenkel, Roberto. "Globalization and financial crises in Latin America." *Cepal Review* (2003).
136. Furceri, Davide, and Jonathan D. Ostry. "Robust determinants of income inequality." *Oxford Review of Economic Policy* 35, no. 3 (2019): 490-517.
137. Furceri, Davide, and Prakash Loungani. "The distributional effects of capital account liberalization." *Journal of Development Economics* 130 (2018): 127-144.
138. Furceri, Davide, Prakash Loungani, and Aleksandra Zdzienicka. "The effects of monetary policy shocks on inequality." *Journal of International Money and Finance* 85 (2018): 168-186.
139. Gabor, Daniela. "The International Monetary Fund and its new economics." *Development and Change* 41.5 (2010): 805-830

140. Gallagher, Kevin, Stephany Griffith-Jones, and José Antonio Ocampo, eds. *Regulating global capital flows for long-run development*. Boston University, The Frederick S. Pardee Center for the Study of the Longer-Range Future, 2012.
141. Gallagher, Kevin. 2014. "Countervailing Monetary Power: Re-regulating Capital Flows in Brazil and South Korea." *Review of International Political Economy*. Advance online publication. DOI:10.1080/09692290.2014.915577
142. Galor, Oded, and Daniel Tsiddon. "Income distribution and growth: the Kuznets hypothesis revisited." *Economica* (1996): S103-S117.
143. Garuda, Gopal. "The distributional effects of IMF programs: A cross-country analysis." *World Development* 28.6 (2000): 1031-1051.
144. Gee, James Paul. *An introduction to discourse analysis: Theory and method*. routledge, 2014.
145. George, Alexander L., and Andrew Bennett. *Case studies and theory development in the social sciences*. mit Press, 2005.
146. George, Alexander L., and Timothy J. McKeown. "Case studies and theories of organizational decision making." *Advances in information processing in organizations* 2.1 (1985): 21-58.
147. Georgieva, Kristalina. "New Priorities for the Global Economy". Workshop on *New Forms of Solidarity*, Vatican City. February, 2020. Dostupno na: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/02/05/sp-200205-kristalina-georgieva-new-priorities-for-the-global-economy> (Pristupljeno: 20.1.2021.)
148. Ghosh, Mr Atish R., et al. *IMF-supported programs in Indonesia, Korea and Thailand*. International Monetary Fund, 1999.
149. Gill, Stephen, and Stephen Gill. "The geopolitics of the Asian crisis." *Power and Resistance in the New World Order: 2nd Edition, Fully Revised and Updated* (2008): 150-160.
150. Global Financial Impact Reports (2017). *2017 Financial Impact Report: International Monetary Fund*. <http://globalfinancialimpact.org> (Pristupljeno: 15.3.2019)
151. Glynos, Jason, et al. "ESRC National Centre for Research Methods Review paper." (2009).
152. Goda, Thomas. "Global trends in relative and absolute income inequality." *Ecos de Economía* 20, no. 42 (2016): 46-69.
153. Goda, Thomas. "The role of income inequality in crisis theories and in the subprime crisis." *Post Keynesian Economics Study Group Working Paper* 1305 (2013).
154. Goldstein, Morris, et al. "IMF structural programs." *Economic and financial crises in emerging market economies*. University of Chicago Press, 2003. 363-458.
155. Gould, Erica R. "Money talks: Supplementary financiers and international monetary fund conditionality." *International Organization* 57.3 (2003): 551-586.
156. Gould-Davies, Nigel, and Ngaire Woods. "Russia and the IMF." *International Affairs* 75.1 (1999): 1-21.
157. Grant, Ruth W., and Robert O. Keohane. "Accountability and abuses of power in world politics." *American political science review* 99.1 (2005): 29-43.
158. Grigoli, F., and A. Robles. "IMF Working paper: Inequality Overhang." (2017): 28.
159. Gros, Daniel, and Rainer Maurer. "Can austerity be self-defeating?." *Intereconomics* 47.3 (2012): 175-184.

160. Gros, Daniel. "Has austerity failed in Europe? CEPS Commentary, 16 August 2013." (2013).
161. Guston, David H. "Principal-agent theory and the structure of science policy." *Science and Public Policy* 23, no. 4 (1996): 229-240.
162. Hale, Galina, and Maurice Obstfeld. "The Euro and the geography of international debt flows." *Journal of the European Economic Association* 14.1 (2016): 115-144.
163. Hall, Peter A. "Policy paradigms, social learning, and the state: the case of economic policymaking in Britain." *Comparative politics* (1993): 275-296.
164. Hall, Peter A. "The Economics And Politics Of The Euro Crisis". *German Politics* 21 (4): 2012. pp. 355-371.
165. Halter, D., Oechslin, M., & Zweimüller, J. (2014). Inequality and growth: The neglected time dimension. *Journal of Economic Growth*, 19(1), 81-104.
166. Hartley, Jean, John Benington, and Peter Binns. "Researching the roles of internal-change agents in the management of organizational change." *British Journal of Management* 8.1 (1997): 61-73.
167. Hartzell, Caroline A., Matthew Hoddie, and Molly Bauer. "Economic liberalization via IMF structural adjustment: Sowing the seeds of civil war?." *International Organization* 64.2 (2010): 339-356.
168. Hasan, Iftekhhar, Liuling Liu, and Gaiyan Zhang. "The determinants of global bank credit-default-swap spreads." *Journal of Financial Services Research* 50 (2016): 275-309.
169. Hawkins, Darren G., and Wade Jacoby. "How agents matter." *Delegation and agency in international organizations* 199 (2006): 199-228.
170. Hawkins, Darren G., David A. Lake, Daniel L. Nielson, and Michael J. Tierney. "Delegation under anarchy: states, international organizations, and principal-agent theory." *Delegation and agency in international organizations* 3 (2006): 21.
171. Hibben, Mark. "Coalitions of change: explaining IMF low-income country reform in the post-Washington Consensus." *Journal of international Relations and Development* 18 (2015): 202-226.
172. Hibben, Mark. *Drivers of Change: Explaining IMF Low Income Country Reform in the Post Washington Consensus*. Diss. Syracuse University, 2014.
173. Hines Jr, James R., Hilary W. Hoynes, and Alan B. Krueger. *Another Look at Whether a Rising Tide Lifts All Boats*. No. 8412. National Bureau of Economic Research, Inc, 2001.
174. Hodges, B.D., Kuper, A. and Reeves, S. (2008) *Discourse analysis, The BMJ*. British Medical Journal Publishing Group. Dostupno na: <https://www.bmj.com/content/337/bmj.a879> (Pristupljeno: 27.1. 2023).
175. Hodson, Dermot. "The IMF as a de facto institution of the EU: A multiple supervisor approach." *Review of International Political Economy* 22.3 (2015): 570-598.
176. Holsti, Ole R. "Content analysis." *The handbook of social psychology* 2 (1968): 596-692.
177. Howarth, David, and Tal Sadeh. "In the vanguard of globalization: The OECD and international capital liberalization." *Review of International Political Economy* 18.5 (2011): 622-645.
178. Huber, John D., and Charles R. Shipan. "The costs of control: Legislators, agencies, and transaction costs." *Legislative Studies Quarterly* (2000): 25-52.
179. IMF (2016). *Global Financial Stability Report (GFSR) 2016: Fostering Stability in a Low-Growth, Low-Rate Era*.

180. Iradian, Garbis. "Inequality, Poverty, and Growth." *Inequality, Poverty, and Growth* 2005, no. 28 (2005): 1-39.
181. Ishii, Shogo, et al. *Capital account liberalization and financial sector stability*. Washington, DC: International Monetary Fund, 2002.
182. Iyer, Sriya, Michael Kitson, and Bernard Toh. "Social capital, economic growth and regional development." *Regional studies* 39.8 (2005): 1015-1040.
183. Jacobs, Thomas, and Robin Tschötschel. "Topic models meet discourse analysis: a quantitative tool for a qualitative approach." *International Journal of Social Research Methodology* 22.5 (2019): 46
184. Jaumotte, Florence, Subir Lall, and Chris Papageorgiou. "Rising income inequality: technology, or trade and financial globalization?." *IMF Economic Review* 61, no. 2 (2013): 271-309.
185. Jeanne, Olivier, Arvind Subramanian, and John Williamson. *Who needs to open the capital account*. Peterson Institute, 2012.
186. Johnston, Alastair Iain. "Treating international institutions as social environments." *International studies quarterly* 45.4 (2001): 487-515.
187. Jonsson, Gunnar, and Arvind Subramanian. "Dynamic gains from trade: Evidence from South Africa." *IMF Staff papers* 48.1 (2001): 197-224.
188. Joyce, Joseph P. "Adoption, implementation and impact of IMF programmes: A review of the issues and evidence." *Comparative Economic Studies* 46 (2004): 451-467.
189. Joyce, Joseph P. 2013. *The IMF And Global Financial Crises*. New York: Cambridge University Press.
190. Ju, Jiandong, Yi Wu, and Li Zeng. "The impact of trade liberalization on the trade balance in developing countries." *IMF Staff Papers* 57.2 (2010): 427-449.
191. Kahler, Miles. "Economic crisis and global governance: The stability of a globalized world." *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 77 (2013): 55-64.
192. Kanwal, Safina, and Maria Isabel Maldonado García. "Representation of gender through framing: A critical discourse analysis of Hillary Clinton's selected speeches." *International Journal of English Linguistics* 9.2 (2019): 321-331.
193. Kapur, Devesh, and Richard Webb. "Beyond the IMF." *Economic and Political Weekly* (2007): 581-589.
194. Kapur, Devesh. "Processes of change in international organizations." *Governing globalization: issues and institutions* (2002): 334-55.
195. Kassim, Hussein, and Anand Menon. "The principal-agent approach and the study of the European Union: promise unfulfilled?." *Journal of European Public Policy* 10.1 (2003): 121-139.
196. Kaya, Ayse. "Conflicted principals, uncertain agency: the International Monetary Fund and the Great Recession." *Global Policy* 3.1 (2012): 24-34.
197. Kaya, Ayse. "Revival of Multilateralism and the Challenges Ahead." *Global Governance Audit* (2012): 19-20.
198. Kendall, Gavin. 2007. "What Is Critical Discourse Analysis?." *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* 8 (2). <https://doi.org/10.17169/fqs-8.2.255>.
199. Kentikelenis, Alexander E., Thomas H. Stubbs, and Lawrence P. King. "IMF conditionality and development policy space, 1985–2014." *Review of International Political Economy* 23.4 (2016): 543-582.

200. Kentikelenis, Alexander E., Thomas H. Stubbs, and Lawrence P. King. "Structural adjustment and public spending on health: Evidence from IMF programs in low-income countries." *Social Science & Medicine* 126 (2015): 169-176.
201. Killick, Tony, Moazzam Malik, and Marcus Manuel. "What can we know about the effects of IMF programmes?." *World Economy* 15.5 (1992): 575-598.
202. Killick, Tony. *IMF programmes in developing countries: Design and impact*. Routledge, 2003.
203. Kincaid, G. Russell. "The IMF's Role in the Euro Area's Crisis: What Are the Lessons from the IMF's Participation in the Troika." *Background Papers for „The IMF and the Crises in Greece, Ireland, and Portugal “*, Independent Evaluation Office of the International Monetary Fund (2017): 137-208.
204. Kopits, George. "The IMF and the euro area crisis: The fiscal dimension." *The IMF and the crises in Greece, Ireland and Portugal* (2017): 209-253.
205. Kostakopoulou, Dora. "Ideas, norms and European citizenship: Explaining institutional change." *The Modern Law Review* 68.2 (2005): 233-267.
206. Kotz, David M. "The financial and economic crisis of 2008: A systemic crisis of neoliberal capitalism." *Review of radical political economics* 41.3 (2009): 305-317.
207. Kovačević, R. "Reforma međunarodnog monetarnog sistema." *Bankarstvo* 40.9-10 (2011): 26-51.
208. Krasner, Stephen D. "Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables." *International organization* 36.2 (1982): 185-205.
209. Kroszner, Randall S., and Philip E. Strahan. "Regulation and deregulation of the US banking industry: causes, consequences, and implications for the future." *Economic regulation and its reform: what have we learned?*. University of Chicago Press, 2014. 485-543.
210. Krueger, Anne O. "Whither the World Bank and the IMF?." *Journal of Economic Literature* 36.4 (1998): 1983-2020.
211. Krueger, Anne O. *Trade policy and economic development: how we learn*. No. w5896. National Bureau of Economic Research, 1997.
212. Krugman, Paul. "Revenge of the optimum currency area." *NBER macroeconomics annual* 27.1 (2013): 439-448.
213. Kuznets, Simon. "Economic growth and income inequality." *The American economic review* 45.1 (1955): 1-28.
214. Lagarde, Christine. *Lifting the small boats*. International Monetary Fund, 2015.
215. Lake, David A. "Why "isms" are evil: Theory, epistemology, and academic sects as impediments to understanding and progress." *International Studies Quarterly* 55, no. 2 (2011): 465-480.
216. Lamdany, Ruben. "Assessing the effectiveness of IMF structural conditionality." *The Journal of Social Science* 68 (2009): 133-148.
217. Lane, Philip R. "Growth and adjustment challenges for the Euro area." *The Economic and Social Review* 44.2, Summer (2013): 273-295.
218. Lane, Philip R. "The European sovereign debt crisis." *Journal of economic perspectives* 26.3 (2012): 49-68.
219. Lane, Philip, and Barbara Pels. *Current Account Imbalances in Europe*. No. 8958. CEPR Discussion Papers, 2012.

- 220.Lang, Valentin. "The economics of the democratic deficit: The effect of IMF programs on inequality." *The Review of International Organizations* 16.3 (2021): 599-623.
- 221.Lavigne, Marie. "Ten years of transition: a review article." *Communist and Post-Communist Studies* 33, no. 4 (2000): 475-483.
- 222.Lawton, Michael. "Greek Chaos." *DW*, 22 Oct. 2009, <https://www.dw.com/en/greece-faces-a-ballooning-budget-deficit/a-4817426>. Pristupljeno: 1 Feb. 2021.
- 223.Lombardi, Domenico, and Ngaire Woods. "The politics of influence: An analysis of IMF surveillance." *Review of International Political Economy* 15, no. 5 (2008): 711-739.
- 224.Lucas Jr, Robert E. "Nobel lecture: Monetary neutrality." *Journal of political economy* 104.4 (1996): 661-682.
- 225.Lyne, Mona M., Daniel L. Nielson, and Michael J. Tierney. "Who delegates? Alternative models of principals in development aid." *Delegation and agency in international organizations* 44 (2006).
- 226.Mahoney, James, and Kathleen Thelen. "A theory of gradual institutional change." *Explaining institutional change: Ambiguity, agency, and power* 1 (2010): 1-37.
- 227.Majone, Giandomenico. "Two logics of delegation: agency and fiduciary relations in EU governance." *European Union Politics* 2.1 (2001): 103-122.
- 228.Marchesi, Silvia, and Jonathan P. Thomas. "IMF conditionality as a screening device." *The Economic Journal* 109.454 (1999): 111-125.
- 229.Mariotti, Chiara, Nick Galasso, and Nadia Daar. *Great Expectations: Is the IMF turning words into action on inequality?*. Oxfam, 2017.
- 230.Marsh, David, and Gerry Stoker. 2005. „Uvod“. U *Teorije i Metode Političke Znanosti*, 1st ed. Zagreb: Političkamisao - FakultetpolitičkihznanostiSveučilište u Zagrebu.
- 231.Marsh, David, and Paul Furlong. 2005. „Koža, A Ne Košulja: Ontologija i Epistemologija u Političkoj Znanosti“. U *Teorije i Metode Političke Znanosti*, 1st ed. Zagreb: Politička misao - Fakultet političkih znanosti Sveučilište u Zagrebu.
- 232.Marshall, John. "One size fits all." *IMF tax policy in sub-Saharan Africa. Christian Aid occasional paper* 2 (2009).
- 233.Martin, Lisa L. "Institutions and the global political economy." *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. 2017.
- 234.Martin, Lisa. "Distribution, information, and delegation to international organizations: The case of IMF conditionality." *Delegation and agency in international organizations* 1 (2006): 140-164.
- 235.Masuch, Klaus, et al. "Structural policies in the euro area." *ECB Occasional Paper* 210 (2018).
- 236.Mayr, Andrea. "Institutional Discourse." *The Handbook of Discourse Analysis*. Wiley-Blackwell, 2015. 755-774.
- 237.Meltzer, Allan H. "Report of the International Financial Institution Advisory Committee." (2000).
- 238.Meltzer, Allan H. "The IMF returns." *The Review of International Organizations* 6, no. 3-4 (2011): 443-452.
- 239.Meltzer, Allan H., and Jeffrey D. Sachs. "A blueprint for IMF reform." *Wall Street Journal, March* 8 (2000).
- 240.Milanovic, Branko, and John E. Roemer. "Interaction of global and national income inequalities." *Journal of Globalization and Development* 7, no. 1 (2016): 109-115.

241. Milanovic, Branko. "Globalization and inequality." *Global inequality: Patterns and explanations 2* (2007).
242. Milanovic, Branko. "Globalization and inequality." *Global inequality: Patterns and explanations 2* (2007).
243. Milanovic, Branko. *Global income inequality: What it is and why it matters*. The World Bank, 2006.
244. Milanovic, Branko. *Worlds apart: Measuring international and global inequality*. Princeton University Press, 2005.
245. Milanovic, Branko. *Worlds apart: Measuring international and global inequality*. Princeton University Press, 2005...
246. Miller, Gary J. "The political evolution of principal-agent models." *Annu. Rev. Polit. Sci.* 8 (2005): 203-225.
247. Milner, Helen V. "Why multilateralism? Foreign aid and domestic principal-agent problems." *Delegation and agency in international organizations* 107 (2006): 107-139.
248. Mishkin, Frederic S., (2008), "Global Financial Turmoil and the World Economy," Caesarea Forum of the Israel Democracy Institute, Eilat, Israel, July 2.
249. Mitnick, Barry M. "Delegation of specification: An agency theory of organizations." *Revised version to be included in Barry M. Mitnick, ed., Theory of Agency (Cambridge University Press, Forthcoming)* (2012).
250. Mitnick, Barry M. "Origin of the theory of agency: an account by one of the theory's originators." *Available at SSRN 1020378* (2019).
251. Mody, Ashoka. *EuroTragedy: a drama in nine acts*. Oxford University Press, 2018.
252. Mohtadi, Hamid. "Growth-distribution trade-offs: the role of capacity utilisation." *Cambridge Journal of Economics* 12.4 (1988): 419-433.
253. Momani, Bessma. "Global financial governance." *International Organization and Global Governance*. Routledge, 2013. 565-577.
254. Momani, Bessma. "IMF staff: Missing link in fund reform proposals." *The Review of International Organizations* 2, no. 1 (2007): 39-57.
255. Momani, Bessma. "IMF surveillance and America's Turkish delight." *Perspectives: Review of International Affairs* 27 (2006): 5-24.
256. Momani, Bessma. "Internal or external norm champions: The IMF and multilateral debt relief." *Owning development: Creating policy norms in the IMF and World Bank* (2010): 29-47.
257. Momani, Bessma. "Recruiting and diversifying IMF technocrats." *Global Society* 19, no. 2 (2005): 167-187.
258. Moravcsik, Andrew. "Theory synthesis in international relations: real not metaphysical." *International Studies Review* 5, no. 1 (2003): 131-136.
259. Moravcsik, Andrew. "Transparency: The revolution in qualitative research." *PS: Political Science & Politics* 47.1 (2014): 48-53.
260. Morgan, David L. "Commentary—After triangulation, what next?." *Journal of Mixed Methods Research* 13.1 (2019): 6-11.
261. Moschella, Manuela. "IMF surveillance in crisis: the past, present and future of the reform process." *Global society* 26, no. 1 (2012): 43-60.
262. Murphy, Austin. "An analysis of the financial crisis of 2008: causes and solutions." *An Analysis of the Financial Crisis of* (2008).

263. Nelson, Rebecca M., Paul Belkin, and Derek E. Mix. "Greece's debt crisis: Overview, policy responses, and implications." Library of Congress Washington DC Congressional Research Service, 2010.
264. Newman, Barbara A., and Randall J. Thomson. "Economic growth and social development: a longitudinal analysis of causal priority." *World development* 17.4 (1989): 461-471.
265. Nielson, Daniel L., and Michael J. Tierney. "Theory, data, and hypothesis testing: World Bank environmental reform redux." *International Organization* 59.3 (2005): 785-800.
266. Nielson, Daniel L., Michael J. Tierney, and Catherine E. Weaver. "Bridging the rationalist-constructivist divide: re-engineering the culture of the World Bank." *Journal of International Relations and Development* 9, no. 2 (2006): 107-139.
267. Nunn, Alex, and Paul White. "The IMF and a new global politics of inequality?." *Journal of Australian Political Economy* 78 (2016): 186-231.
268. Oatley, Thomas, and Jason Yackee. "American interests and IMF lending." *International Politics* 41, no. 3 (2004): 415-429.
269. Oberdabernig, Doris A. 2013. "Revisiting the Effects of IMF Programs on Poverty and Inequality." *World Development* 46: 113-142.
270. Obstfeld, Maurice, and Poul M. Thomsen. "The IMF is not asking Greece for more austerity." *IMF Blog* 12 (2016).
271. Obstfeld, Maurice. "Financial flows, financial crises, and global imbalances." *Journal of international money and finance* 31.3 (2012): 469-480.
272. Obstfeld, Maurice. "International finance and growth in developing countries: what have we learned?." *IMF staff papers* 56.1 (2009): 63-111.
273. Ocampo, José Antonio. "A broad view of macroeconomic stability." *The Washington consensus reconsidered* (2008): 63-94.
274. OECD (2015), *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*, OECD, Paris. org/ieo/pages/EvaluationImages279.aspx (Pristupljeno: 15.3.2019)
275. Okun, Arthur M. *Equality and efficiency: The big tradeoff*. Brookings Institution Press, 2015.
276. O'Neill, Kate, Jörg Balsiger, and Stacy D. VanDeveer. "Actors, norms, and impact: Recent international cooperation theory and the influence of the agent-structure debate." *Annu. Rev. Polit. Sci.* 7 (2004):
277. Orhangazi, Özgür. "Enter Economism, Exit Politics-Experts, Economic Policy and the Damage to Democracy." *METU Studies in Development* 30.1 (2003): 133.
278. Ortiz, Isabel, Matthew Cummins, Jeronim Capaldo, and Kalaivani Karunanethy. "The decade of adjustment: A review of austerity trends 2010-2020 in 187 countries." (2015).
279. Ostry, Jonathan D. "Inequality and the duration of growth." *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention* 12.2 (2015): 147-157.
280. Ostry, Jonathan D., Andrew Berg, and Charalambos G. Tsangarides. 2014. "Redistribution, Inequality, and Sustained Growth: Reconsidering the Evidence." *IMF Staff Discussion Note SDN 14* (02).
281. Ostry, Jonathan D., Andrew Berg, and Siddharth Kothari. "Growth-equity trade-offs in structural reforms." *Scottish Journal of Political Economy* (2018).
282. Ostry, Jonathan D., Prakash Loungani, and Davide Furceri. "Neoliberalism: oversold." *Finance & development* 53, no. 2 (2016): 38-41.

283. Ostry, Jonathan D., Prakash Loungani, and Davide Furceri. 2016. "Neoliberalism: Oversold?" *Finance & Development* 38-41.
284. Otker-Robe, Inci, and Anca Maria Podpiera. "The social impact of financial crises: evidence from the global financial crisis." *World bank policy research working paper* 6703 (2013).
285. Overbeek, Henk. "Sovereign debt crisis in Euroland: root causes and implications for European integration." *The International Spectator* 47.1 (2012): 30-48.
286. Palley, Thomas. "America's flawed paradigm: macroeconomic causes of the financial crisis and great recession." *Empirica* 38.1 (2011): 3-17.
287. Panda, Brahmadev, and Nabaghan Madhabika Leepsa. "Agency theory: Review of theory and evidence on problems and perspectives." *Indian journal of corporate governance* 10.1 (2017): 74-95.
288. Park, Susan, and Antje Vetterlein, eds. *Owning development: creating policy norms in the IMF and the World Bank*. Cambridge University Press, 2010.
289. Park, Susan. "Constructivism." *International organization and global governance*. Routledge, 2018. 146-156.
290. Paternesi Meloni, Walter. *Austerity and competitiveness in the Eurozone: a misleading linkage*. No. 75962. University Library of Munich, Germany, 2016.
291. Pedersen, Ove K. "Discourse analysis." *Preuzetosa: http://openarchive.cbs.dk/bitstream/handle/10398/7792/WP%20CBP20* (2009): 2009-65.
292. Petroulas, Pavlos. "The effect of the euro on foreign direct investment." *European Economic Review* 51.6 (2007): 1468-1491.
293. Pollack, Mark A. "Delegation, agency, and agenda setting in the European Community." *International organization* 51.1 (1997): 99-134.
294. Pollack, Mark A. "International Relations Theory and European Integration." *Journal of Common Market Studies* 39.2 (2001): 221-244.
295. Pollack, Mark. "Delegation and discretion in the European Union." *Delegation and agency in international organizations* 1 (2006): 165-196.
296. Pollack, Mark. "Principal-Agent Analysis and International Delegation: Red Herrings, Theoretical Clarifications, and Empirical Disputes. Bruges Political Research Papers No. 2, February 2007." (2007): 20.
297. Poole, Emily. "The IMF's 'Surveillance': How Has It Changed since the Global Financial Crisis?" *Bulletin*—March 2015." (2015).
298. Pop-Eleches, Grigore. "Public goods or political pandering: Evidence from IMF programs in Latin America and Eastern Europe." *International Studies Quarterly* 53, no. 3 (2009): 787-816.
299. Przeworski, Adam, and James Raymond Vreeland. "The effect of IMF programs on economic growth." *Journal of development Economics* 62, no. 2 (2000): 385-421.
300. Radelet, Steven, and J. Sachs. "The East Asian Financial Crisis: Diagnosis, Remedies, Prospects." *Financial Markets Integration and International Capital Flows, Cheltenham, UK, Northampton, USA, Elgar* (2001): 219-295.
301. Rajmil, Luis, et al. "Impact of the 2008 economic and financial crisis on child health: a systematic review." *International journal of environmental research and public health* 11.6 (2014): 6528-6546.
302. Ramesh, M. "Economic crisis and its social impacts." *Global Social Policy* 9.1_suppl (2009): 79-99.

- 303.Ranis, Gustav, Frances Stewart, and Alejandro Ramirez. "Economic growth and human development." *World development* 28.2 (2000): 197-219.
- 304.Ranis, Gustav. "Human development and economic growth." *Dostupno na: SSRN* 551662 (2004).
- 305.Ramlogan, Parmeshwar, and Mr Bernhard Fritz-Krockow. *International monetary fund handbook: its functions, policies, and operations*. International Monetary Fund, 2007.
- 306.Rapkin, David P., and Jonathan R. Strand. "Reforming the IMF's weighted voting system." *World Economy* 29, no. 3 (2006): 305-324.
- 307.Ravallion, Martin. "A poverty-inequality trade off?." *The Journal of Economic Inequality* 3 (2005): 169-181.
- 308.Redclift, Michael, and Colin Sage. "Global environmental change and global inequality: North/South perspectives." *International Sociology* 13.4 (1998): 499-516.
- 309.Redding, Stephen, and Anthony J. Venables. "Economic geography and international inequality." *Journal of international Economics* 62.1 (2004): 53-82.
- 310.Reinhart, Carmen M., and Christoph Trebesch. "The international monetary fund: 70 years of reinvention." *Journal of Economic Perspectives* 30, no. 1 (2016): 3-28.
- 311.Reinhart, Carmen M., and Vincent R. Reinhart. "Capital flow bonanzas: An encompassing view of the past and present." *NBER international seminar on macroeconomics*. Vol. 5. No. 1. Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2009.
- 312.Ricci, Luca Antonio. "A Model of an Optimum Currency Area." *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal* 2.2008-8 (2008): 1-31.
- 313.Rice, Julie Steinkopf, and April M. Bond. "The Great Recession and free market capitalist hegemony: A critical discourse analysis of US newspaper coverage of the economy, 2008–2010." *Sociological focus* 46.3 (2013): 211-228.
- 314.Robbins, Donald. "The impact of trade liberalization upon inequality in developing countries-A review of theory and evidence." *Documentos de Economía* 003601 (2003).
- 315.Rodrik, Dani. *Growth after the Crisis*. Centre for Economic Policy Research, 2009.
- 316.Rogers, Rebecca. "An introduction to critical discourse analysis in education." *An introduction to critical discourse analysis in education*. Routledge, 2004. 31-48.
- 317.Rogoff, Kenneth. "The IMF strikes back." *Foreign Policy* (2003): 39-46.
- 318.Rose, Andrew K., and Mark M. Spiegel. *Cross-Country Causes and Consequences of the 2008 Crisis: Early Warning*. No. w15357. National Bureau of Economic Research, 2009.
- 319.Ross, Stephen A. "Compensation, incentives, and the duality of risk aversion and riskiness." *The Journal of Finance* 59, no. 1 (2004): 207-225
- 320.Ross, Stephen A. "The economic theory of agency: The principal's problem." *The American economic review* 63.2 (1973): 134-139.
- 321.Ross, Stephen A. "The economic theory of agency: The principal's problem." *The American economic review* 63, no. 2 (1973): 134-139.
- 322.Roubini, Nouriel. "The shadow banking system is unravelling." *Financial Times* 21 (2008).
- 323.Sachs, Jeffrey D. Sachs and Steven Radelet. "The Onset of the East Asian Financial Crisis". Originally published in *Currency Crises*, by Krugman, Paul. 105 - 162. Chicago: University of Chicago Press, 2000.
- 324.Sainz, Mario, et al. "We share the euro, but not our humanity: humanity attributions are associated with the perceived causes, consequences, and solution to the Greek financial crisis." *The Social Science Journal* 58.1 (2021): 31-45.

- 325.Sandbrook, Richard, and David Romano. "Globalisation, extremism and violence in poor countries." *Third World Quarterly* 25.6 (2004): 1007-1030.
- 326.Sayago, Sebastián. "The construction of qualitative and quantitative data using discourse analysis as a research technique." *Quality & Quantity* 49.2 (2015): 727-737.
- 327.Schäuble, Wolfgang. "Speech by the German Federal Minister of Finance Dr Wolfgang Schäuble 4th Lindau meeting in economics." (2011).
- 328.Schwartz, Moisés J., and Shinji Takagi. *Background papers on the IMF and the crises in Greece, Ireland, and Portugal*. International Monetary Fund, 2017.
- 329.Scott, Kenneth E. "The financial crisis: causes and lessons." *Journal of Applied Corporate Finance* 22.3 (2010): 22-29.
- 330.Seabrooke, Leonard. "Pragmatic numbers: the IMF, financial reform, and policy learning in least likely environments." *Journal of international relations and development* 15 (2012): 486-505.
- 331.Seguino, Stephanie, et al. *Humanity divided: Confronting inequality in developing countries*. UNDP, 2013.
- 332.Seguino, Stephanie. "The global economic crisis, its gender and ethnic implications, and policy responses." *Gender & Development* 18.2 (2010): 179-199.
- 333.Sembene, Mr Daouda. *Poverty, growth, and inequality in sub-Saharan Africa: did the walk match the talk under the PRSP approach?*. International Monetary Fund, 2015.
- 334.Shriwise, Amanda, Alexander E. Kentikelenis, and David Stuckler. "Universal social protection: is it just talk?." *Sociology of Development* 6.1 (2020): 116-144.
- 335.Siebenhüner, Bernd. "Learning in international organizations in global environmental governance." *Global Environmental Politics* 8, no. 4 (2008): 92-116
- 336.Sil, Rudra, and Peter J. Katzenstein. *Beyond paradigms: analytic eclecticism in the study of world politics*. Macmillan International Higher Education, 2010.
- 337.Sinn, Hans-Werner. "Austerity, growth and inflation: remarks on the Eurozone's unresolved competitiveness problem." *The World Economy* 37.1 (2014): 1-13.
- 338.Sklias, Pantelis, and Georgios Maris. "The political dimension of the Greek financial crisis." *Perspectives on European Politics and Society* 14.1 (2013): 144-164.
- 339.Snidal, Duncan. "Rational Choice and International Relations." *Handbook of International Relations*, (2002): 99–127., doi:10.4135/9781848608290.n5.
- 340.Snow, David A., et al. "Frame alignment processes, micromobilization, and movement participation." *American sociological review* (1986): 464-481.
- 341.Sriwimon, Lanchukorn, and PattamawanJimarkon Zilli. "Applying Critical Discourse Analysis as a conceptual framework for investigating gender stereotypes in political media discourse." *Kasetsart Journal of Social Sciences* 38.2 (2017): 136-142.
- 342.Steinwand, Martin C., and Randall W. Stone. "The International Monetary Fund: A review of the recent evidence." *The Review of International Organizations* 3, no. 2 (2008): 123-149.
- 343.Stiglitz, Joseph E. "8. Inequality and Economic Growth." *The Political Quarterly* 86 (2015): 134-155.
- 344.Stiglitz, Joseph E. "The financial crisis of 2007-2008 and its macroeconomic consequences." (2009).
- 345.Stiglitz, Joseph. "The global crisis, social protection and jobs." *International labour review* 148.1-2 (2009): 1-13.

346. Stiglitz, Joseph. "What I learned at the world economic crisis." *Globalization and the poor: Exploitation or equalizer* (2000): 195-204.
347. Stockhammer, Engelbert. "Rising inequality as a cause of the present crisis." *Cambridge Journal of Economics* 39.3 (2015): 935-958.
348. Stone, Randall W. "Erica R. Gould. 2006. Money talks: The International Monetary Fund, conditionality, and supplementary financiers. Stanford: Stanford University Press. xi, 280 pp." (2009): 211-213.
349. Stone, Randall W. "The political economy of IMF lending in Africa." *American Political Science Review* (2004): 577-591.
350. Stone, Randall W. "The scope of IMF conditionality." *International organization* 62.4 (2008): 589-620.
351. Strauss-Kahn, D. (2007). My Vision for the IMF. Retrieved 10 December 2020, from <https://www.wsj.com/articles/SB118902878300018561>
352. Strupczewski, Jan. "Greek 2009 deficit revised higher, euro falls." (2010).
353. Stubbs, Thomas, and Alexander Kentikelenis. "Targeted social safeguards in the age of universal social protection: the IMF and health systems of low-income countries." *Critical Public Health* 28.2 (2018): 132-139.
354. Stubbs, Thomas, et al. "How to evaluate the effects of IMF conditionality." (2018).
355. Sturn, Simon, and Till van Treeck. "The role of income inequality as a cause of the Great Recession and global imbalances." *Wage-led growth: an equitable strategy for economic recovery* (2013): 125-152.
356. Swedberg, Richard. "The doctrine of economic neutrality of the IMF and the World Bank." *Journal of Peace Research* 23.4 (1986): 377-390.
357. Taylor, John B. "Government as a cause of the 2008 financial crisis: A reassessment after 10 years." (2018).
358. Thacker, Strom C. "The high politics of IMF lending." *World politics* 52.1 (1999): 38-75.
359. Thompson, Maria. "Social capital, innovation and economic growth." *Journal of behavioral and experimental economics* 73 (2018): 46-52.
360. Tierney, Michael, and Catherine Weaver. "Principles and principals? The possibilities for theoretical synthesis and scientific progress in the study of international organizations." *Conference on Theoretical Synthesis in the Study of International Organizations. Washington DC. 2004.*
361. Tilly, Charles. "Means and ends of comparison in macrosociology." *Comparative social research* 16 (1997): 43-54.
362. Titscher, Stefan, and Bryan Jenner, eds. *Methods of text and discourse analysis: In search of meaning.* Sage, 2000.
363. Trčková, Dita. "An Ideological Square of the "First World" Versus the "Third World" in Newspaper Discourse: A Case Study of the 2010 Haiti Earthquake." *From Theory to Practice 2012* (2012): 95-112.
364. Van Dijk, Teun A. "Critical discourse analysis." *The handbook of discourse analysis* (2015): 466-485.
365. Van Dijk, Teun A. "Discourse analysis as ideology analysis." *Language & peace.* Routledge, 2005. 41-58.
366. Van Treeck, Till. "Did inequality cause the US financial crisis?." *Journal of Economic Surveys* 28.3 (2014): 421-448.

367. Vargas, Mr Mauricio, and Santiago Garriga. *Explaining inequality and poverty reduction in Bolivia*. International Monetary Fund, 2015.
368. Vetterlein, Antje, and Manuela Moschella. "International organizations and organizational fields: explaining policy change in the IMF." *European Political Science Review* 6.1 (2014): 143-165.
369. Vetterlein, Antje, and Susan Park. "Do Policy Norms Reconstitute Global Development." *Owning Development: Creating Policy Norms in the IMF and the World Bank*. Cambridge University Press, 2010. 225-248.
370. Vetterlein, Antje. "Paradigm maintenance: The IMF and social policies after the financial crisis." *Global Social Policy* 15.1 (2015): 85-88.
371. Wade, Robert, and Frank Veneroso. "The Asian crisis: the high debt model versus the Wall Street-Treasury-IMF complex." *New left review* 228 (1998): 3.
372. Wahlbeck, Kristian, and Mareike Awolin. "The impact of economic crises on the risk of depression and suicide: a literature review." (2009).
373. Weaver, Catherine. "The meaning of development: Constructing the World Bank's good governance agenda." *Constructing the international Economy* 47 (2010).
374. Weeks, John. "Euro crises and Euro scams: trade not debt and deficits tell the tale." *Review of Political Economy* 26.2 (2014): 171-189.
375. Weick, Karl E., and Robert E. Quinn. "Organizational change and development." *Annual review of psychology* 50.1 (1999): 361-386.
376. Weiss, Thomas G., and Rorden Wilkinson. "From international organization to global governance." *International organization and global governance*. Routledge, 2018. 3-19.
377. Wendt, Alexander. "Driving with the rearview mirror: On the rational science of institutional design." *International Organization* 55.4 (2001): 1019-1049.
378. Wheelan, Charles. *Naked statistics: Stripping the dread from the data*. WW Norton & Company, 2013.
379. Willett, Thomas D. *Towards a broader public choice analysis of the International Monetary Fund*. No. 2002-25. Claremont Colleges Working Papers, 2002.
380. Witte, Robert S., and John S. Witte. *Statistics*. John Wiley & Sons, 2016.
381. Wodak, Ruth, and Michael Meyer. "Critical discourse analysis: History, agenda, theory and methodology." *Methods of critical discourse analysis* 2 (2009): 1-33.
382. Wodak, Ruth. "Complex texts: Analysing, understanding, explaining and interpreting meanings." *Discourse Studies* 13.5 (2011): 623-633.
383. Wodak, Ruth. "Critical discourse analysis, discourse-historical approach." *The international encyclopedia of language and social interaction* (2015): 1-14.
384. Wodak, Ruth. "Language, power and identity." *Language teaching* 45.2 (2012): 215-233.
385. Woods, Ngaire. "Global governance after the financial crisis: A new multilateralism or the last gasp of the great powers?." *Global Policy* 1.1 (2010): 51-63.
386. Woods, Ngaire. "Understanding pathways through financial crises and the impact of the IMF: An introduction." *Global Governance* (2006): 373-393.
387. World Bank (1993) *The East Asian miracle: Economic growth and public policy*. Oxford: Oxford University Press.
388. Wyplosz, Charles. "The Eurozone crisis: A near-perfect case of mismanagement." *Economia Marche/Journal of Applied Economics* 33.1 (2014): 1-13.

8.2. Izjave i obrćanja predstavnika Međunarodnog monetarnog fonda

1. Ahmed, Masood. "Making Globalization Work for the Poor, by Masood Ahmed, Deputy Director, Policy Development and Review Department, IMF", December 12, 2000, The Independent, London. <https://www.imf.org/en/News/Articles/VC/vc121200> (Pristupljeno: 17. 12. 2021.)
2. Aninat, Eduardo. "Adjusting to a Globalized Economy -- Address by Eduardo Aninat", October 13, 2000, San Diego La Jolla, California. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101300> (Pristupljeno: 9. 1. 2022.)
3. Aninat, Eduardo. "The IMF and the World Economy, by Mr. Eduardo Aninat, Deputy Managing Director, International Monetary Fund", January 1, 2001, Español. <https://www.imf.org/en/News/Articles/VC/vc010201> (Pristupljeno: 14. 12. 2021.)
4. Berg, G. Andrew, Ostry, D. Jonathan. "Warning! Inequality May Be Hazardous to Your Growth", April 8, 2012. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2011/04/08/inequality-and-growth> (Pristupljeno: 21. 5. 2022.)
5. Burton, David. "Asia: Ten Years On--Taking Stock and Looking Forward, Speech by David Burton, Director, Asia and Pacific Department, IMF, Singapore Press Club, Singapore", June 5, 2007, Singapore. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp060507> (Pristupljeno: 1. 6. 2022.)
6. Burton, David. "The challenges ahead for Asia, a Commentary by David Burton, Director of the Asia-Pacific Department", October 16, 2006, Bangkok Post (Thailand). <https://www.imf.org/en/News/Articles/VC/vc101606> (Pristupljeno: 16. 12. 2021.)
7. Camdessus, Michel. "Income Distribution and Sustainable Growth: The Perspective from the IMF at Fifty", June 1, 1995, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/spmds9509> (Pristupljeno: 3. 4. 2020.)
8. Camdessus, Michel. "International Cooperation for High-Quality Growth: The Role of the IMF at 50--Address by Michel Camdessus", December 21, 1994, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/spmds9501> (Pristupljeno: 3. 4. 2020.)
9. Camdessus, Michel. "Press Conference by Michel Camdessus, Managing Director", April 24, 1997, IMF Headquarters Building Washington, D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/54/tr970424> (Pristupljeno: 3. 4. 2020.)
10. Camdessus, Michel. "Statement by Michel Camdessus at the Third meeting of Western Hemisphere Finance Ministers, Cancún, Mexico", February 3, 2000, Cancún, Mexico. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020400> (Pristupljeno: 4. 2. 2022.)
11. Camdessus, Michel. "The IMF We Need -- Remarks by Michel Camdessus", February 2, 2000, Bangkok, Thailand. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020300> (Pristupljeno: 19. 3. 2022.)

12. Camdessus, Michel. "The IMF We Need -- Remarks by Michel Camdessus", February 2, 2000, Bangkok, Thailand.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020300>(Pristupljeno: 9. 6. 2022.)
13. Camdessus, Michel. "Toward a Second Generation of Structural Reform in Latin America", May 21, 1997, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/spmds9706> (Pristupljeno: 3. 4. 2020.)
14. Camdessus, Michel. "Address by Michel Camdessus to the Board of Governors of the Fund", September 23, 1997, Hong Kong, China.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/spmds9711> (Pristupljeno: 12. 3. 2022.)
15. Camdessus, Michel. "Addressing Concerns for the Poor and Social Justice in Debt Relief and Adjustment Programs -- Address by Michel Camdessus", October 22, 1998, South Orange, New Jersey.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp102298> (Pristupljeno: 26. 1. 2022.)
16. Camdessus, Michel. "An Agenda for the IMF at the start of the 21st Century -- Remarks by Michel Camdessus", February 1, 2000, New York.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020100>(Pristupljeno: 21. 1. 2022.)
17. Camdessus, Michel. "Development and Poverty Reduction: a Multilateral Approach -- Address by Michel Camdessus", February 13, 2000, Bangkok, Thailand.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012199>(Pristupljeno: 19. 1. 2022.)
18. Camdessus, Michel. "From the Crises of the 1990s to the New Millennium -- Remarks by Michel Camdessus", November 27, 1999.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp112799> (Pristupljeno: 9. 2. 2022.)
19. Camdessus, Michel. "International Financial Policy in the Context of Globalization-- Remarks by Michel Camdessus", October 11, 1999, Frankfurt, Germany. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101199> (Pristupljeno: 10. 2. 2022.)
20. Camdessus, Michel. "Latin America in a Globalized Economy: The Chilean Response - Remarks by Michel Camdessus", March 14, 1999, Paris, France.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp031499> (Pristupljeno: 1. 3. 2022.)
21. Camdessus, Michel. "Making Globalization Work for Workers--Address by Michel Camdessus", December 2, 1997, Bangkok, Thailand.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp120297> (Pristupljeno: 5. 3. 2022.)
22. Camdessus, Michel. "Old Battles and New Challenges: A Perspective on Latin America", October 20, 1997, Bordeaux, France.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp060898> (Pristupljeno: 28. 1. 2022.)

23. Camdessus, Michel. "Poverty Reduction and Growth: An Agenda for Africa at the Dawn of the Third Millennium -- Opening Remarks by Michel Camdessus", January 18, 2000, Libreville, Gabon. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp011800> (Pristupljeno: 8. 2. 2022.)
24. Camdessus, Michel. "Russia: In Search of a Vision to Revitalize Reform -- Address by Michel Camdessus", June 16, 1999, Russia. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp061699> (Pristupljeno: 11. 2. 2022.)
25. Camdessus, Michel. "Statement by Michel Camdessus at the Third meeting of Western Hemisphere Finance Ministers, Cancún, Mexico", February 3, 2000, Cancún, Mexico. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020400> (Pristupljeno: 27. 2. 2022.)
26. Camdessus, Michel. "Supporting Nigeria's Recovery: An IMF Perspective - Address by Michel Camdessus", March 18, 1999, Abuja, Nigeria. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp031899> (Pristupljeno: 20. 2. 2022.)
27. Camdessus, Michel. "The IMF We Need -- Remarks by Michel Camdessus", February 2, 2000, Bangkok, Thailand. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020300> (Pristupljeno: 20. 1. 2022.)
28. Carstens, Agustín. "Latin America and the Global Economy: Prospects for Growth and Stability, Speech by Agustín Carstens, Deputy Managing Director, IMF", March 4, 2005, Acapulco, Mexico. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp030405> (Pristupljeno: 6. 12. 2021.)
29. Carstens, Agustín. "The Compendium and the socio-economic reality of America, Address by Mr. Agustín Carstens, Deputy Managing Director, International Monetary Fund", November 21, 2005, Mexico City, Mexico. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp112105a> (Pristupljeno: 7. 12. 2021.)
30. Fische, Stanley. "Transcript--Panel Discussion on Macroeconomic Policies and Poverty Reduction", April 13, 2001, IMF Auditorium. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/54/tr010413> (Pristupljeno: 5. 12. 2021.)
31. Fischer, Stanley. "Latin America 2000 -- Address by Stanley Fischer", October 12, 2000, Rio de Janeiro. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101200> (Pristupljeno: 15. 12. 2021.)
32. Fischer, Stanley. "Economic Policy and Equity - Opening Remarks by Stanley Fischer", June 8, 1998, Washington, D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp060898> (Pristupljeno: 27. 1. 2022.)
33. Fischer, Stanley. "Lunch address by Stanley Fischer at American University", April 13, 2000, Washington,

- D.C.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp041300>
(Pristupljeno: 5. 2. 2022.)
34. Furusawa, Mitsuhiro. "13th Regional Conference on Central America, Panamá, and the Dominican Republic (CAPDR), Keynote Speech by Mitsuhiro Furusawa, Deputy Managing Director, International Monetary Fund" , July 23, 2015, San Salvador, El Salvador. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp072315a>
(Pristupljeno: 16. 12. 2022.)
 35. Furusawa, Mitsuhiro. "Achieving Sustainable Social Spending, Keynote Address at Tokyo Fiscal Forum 2016 by Mitsuhiro Furusawa", June 6, 2016, Tokyo, Japan. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp060616> (Pristupljeno: 15. 8. 2020.)
 36. Furusawa, Mitsuhiro. "Building Economic Progress in Bangladesh", February 28, 2017, Dhaka University, Bangladesh. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/02/28/sp02272017-Building-Economic-Progress-in-Bangladesh> (Pristupljeno: 15. 9. 2022.)
 37. Furusawa, Mitsuhiro. "Capacity Building as Life-Long Learning: The Joint Vienna Institute", June 30, 2017, Joint Vienna Institute, Vienna, Austria. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/06/29/sp62917-capacity-building-as-life-long-learning-the-joint-vienna-institute> (Pristupljeno: 20. 9. 2022.)
 38. Furusawa, Mitsuhiro. "Fiscal Policy under Demographic Change and Radical Uncertainties in Asia", June 4, 2017, Tokyo, Japan. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/06/05/sp060517-fiscal-policy-under-demographic-change-and-radical-uncertainties-in-asia> (Pristupljeno: 21. 9. 2022.)
 39. Furusawa, Mitsuhiro. "Open Workshop on International Taxation of the 7th IMF-Japan High Level Tax Conference for Asian Countries", April 6th, 2016, Tokyo, Japan. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp040616> (Pristupljeno: 25. 8. 2022.)
 40. Furusawa, Mitsuhiro. "Reaping the Benefits of Financial Integration: What Is To Be Done? ", November 30, 2015, Bangkok, Thailand. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp113015>
(Pristupljeno: 14. 6. 2022.)
 41. Furusawa, Mitsuhiro. "Sustaining Momentum in Uncertain Times: Policy Priorities for the Global Economy" , June 28, 2018, Czech National Bank, Prague. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/06/27/sp062818-furusawa-sustaining-momentum-in-uncertain-times> (Pristupljeno: 26. 12. 2022.)
 42. Gaspar, Vitor. "Closing Remarks to the Fiscal Affairs Department's 50th Anniversary Conference on "Fiscal Affairs, Past and Future" by Vitor Gaspar, Director of Fiscal Affairs Department" , December 5, 2014, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp120514a>
(Pristupljeno: 21. 11. 2022.)
 43. Gaspar, Vitor. "Opening Remarks of Vitor Gaspar, Director of the Fiscal Affairs Department at a Press Conference Presenting the Fall 2017 Fiscal Monitor: Tackling Inequality", October 11, 2017. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/10/10/sp101117-opening-remarks-of-vitor-gaspar-at-the-fall-2017-fiscal-monitor-press-conference>
(Pristupljeno: 5. 7. 2022.)

44. Heller, S. Peter. "Human Dimensions of the Asian Economic Crisis by Peter S. Heller", January 21, 1999, Bangkok, Thailand.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012199>(Pristupljeno: 18. 1. 2022.)
45. Heller, Peter."Social Policy Concerns for the New Architecture in Asia -- Remarks by Peter Heller", November 9, 1999.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp110999>(Pristupljeno: 25. 1. 2022.)
46. Heller, S. Peter. "Wealth Creation and Social Justice: an IMF Perspective, Peter S. Heller, Deputy Director, Fiscal Affairs Department, IMF", February 13, 2003, Geneva.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp021303a> (Pristupljeno:25. 12. 2021.)
47. Köhler, Horst. "Building a Better Future in Africa, Address by IMF Managing Director Horst Köhler", May 3, 2002, Accra, Ghana.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp050302> (Pristupljeno: 11. 1. 2022.)
48. Köhler, Horst. "Investing in Better Globalization, Remarks by Horst Köhler, Managing Director of the International Monetary Fund", September 19, 2002, Washington, D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp091902> (Pristupljeno: 6. 1. 2022.)
49. Köhler, Horst. "Reform of the International Financial Architecture: A Work in Progress, Remarks by Horst Köhler, Managing Director, IMF", July 5, 2002.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp070502> (Pristupljeno: 8. 1. 2022.)
50. Köhler, Horst. "Strengthening the Framework for the Global Economy, Address by Horst Köhler, Managing Director, IMF", November 15, 2002, Berlin.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp111502> (Pristupljeno: 26. 12. 2021.)
51. Köhler, Horst. "The Continuing Challenge of Transition and Convergence, Remarks by Horst Köhler, Managing Director, IMF", November 6, 2000, Vienna, Austria.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp110600> (Pristupljeno: 10. 1. 2022.)
52. Köhler, Horst. "The IMF in a Changing World -- Remarks by Horst Köhler", August 7, 2000, Washington, D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp080700> (Pristupljeno: 13. 1. 2022.)
53. Köhler, Horst. "The Role of the IMF in Safeguarding the Stability of the International Financial System, Address by IMF Managing Director Horst Köhler", June 21, 2002.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp062102> (Pristupljeno:12. 1. 2022.)
54. Köhler, Horst. "Townhall Meeting - IMF Managing Director Horst Köhler and World Bank President James Wolfensohn with Civil Society Representatives Participating in the International Conference on Poverty Reduction Strategies", January 17, 2002, Washington, D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp062102> (Pristupljeno: 14. 1. 2022.)

55. Köhler, Horst. "Fostering Sustainable Growth in Latin America - Key Challenges, Speech by Horst Köhler, Managing Director, IMF", April 29, 2003, Americas Washington DC. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp042903> (Pristupljeno: 23. 12. 2021.)
56. Köhler, Horst. "Sustaining Global Growth and the Way Forward for Latin America, Remarks by Horst Köhler, Managing Director, IMF", March 11, 2003, Madrid. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp031103> (Pristupljeno: 24. 12. 2021.)
57. Köhler, Horst. "The Monterrey Consensus and Beyond: Moving from Vision to Action -- Introductory Remarks by Horst Köhler, Managing Director, IMF", March 21, 2002, Monterrey, Mexico. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp032102> (Pristupljeno: 24. 12. 2021.)
58. Köhler, Horst. "Toward a Better Globalization, Horst Köhler, Managing Director of the IMF, Inaugural Lecture on the Occasion of the Honorary Professorship Award at the Eberhard Karls University in Tübingen", October 16, 2003, Tübingen. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101603a> (Pristupljeno: 21. 12. 2021.)
59. Köhler, Horst. "Toward a More Focused IMF--Luncheon Address by Horst Köhler", May 30, 2000, Paris, France. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp053000> (Pristupljeno: 3. 2. 2022.)
60. Köhler, Horst. "Toward a More Focused IMF--Luncheon Address by Horst Köhler", May 30, 2000, Paris, France. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp053000> (Pristupljeno: 6. 2. 2022.)
61. Krueger, O. Anne. "The World Economy at the Start of the 21st Century, Remarks by Anne O. Krueger, First Deputy Managing Director, IMF", April 6, 2006, New York. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp040606> (Pristupljeno: 30. 7. 2021.)
62. Krueger, O. Anne. "Address on Globalization, by Anne O. Krueger, First Deputy Managing Director, IMF", June 18, 2003, St. Petersburg, Russia. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp061803> (Pristupljeno: 22. 12. 2021.)
63. Krueger, O. Anne. "An Intolerable Surge? International Capital Flows and the Indian Policy Response, Address by Anne O. Krueger, First Deputy Managing Director, IMF", January 21, 2004, Pune, India. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012104> (Pristupljeno: 18. 12. 2021.)
64. Krueger, O. Anne. "Dismantling Barriers and Building Safeguards: Achieving Prosperity in an Age of Globalization, by Anne O. Krueger, First Deputy Managing Director, IMF", August 13, 2003, Canberra, Australia. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp081303> (Pristupljeno: 20. 12. 2021.)
65. Krueger, O. Anne. "From Despair to Hope: The Challenge of Promoting Poverty Reduction, A Lecture by Anne O. Krueger, First Deputy Managing Director, IMF",

- November 17, 2005, University of Innsbruck.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp111705>
(Pristupljeno: 13. 12. 2021.)
66. Krueger, O. Anne. "Globalization: Preserving the benefits, By Anne O. Krueger, First Deputy Managing Director, IMF", September 25, 2003, OECD Observer 240/241. <https://www.imf.org/en/News/Articles/VC/vc092503a> (Pristupljeno: 5. 1. 2022.)
67. Krueger, O. Anne. "Supporting Globalization, Remarks By Anne O. Krueger", September 26, 2002. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp092602a> (Pristupljeno: 7. 1. 2022.)
68. Lagarde, Christine. "The Future of Asian Finance: Ensuring Stability and Continued Prosperity", September 2, 2015, Jakarta, Indonesia. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp090215> (Pristupljeno: 8. 6. 2022.)
69. Lagarde, Christine. " "A New Global Economy for a New Generation" By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", January 23, 2013, Davos, Switzerland. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012313> (Pristupljeno: 23. 5. 2022.)
70. Lagarde, Christine. " "A New Multilateralism for the 21st Century: the Richard Dumbleby Lecture" By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund ", February 3, 2014, London. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020314> (Pristupljeno: 27. 7. 2022.)
71. Lagarde, Christine. " "Delivering on the Promise of 2025," Keynote Address by Christine Lagarde, Managing Director, IMF", September 6, 2015, Ankara, Turkey. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp090615> (Pristupljeno: 17. 9. 2022.)
72. Lagarde, Christine. " "Fulfilling the Asian Dream—Lasting Growth and Shared Prosperity" By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", April 7, 2013, Hainan, China. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp040713> (Pristupljeno: 7. 9. 2022.)
73. Lagarde, Christine. " "Lifting the Small Boats," Speech by Christine Lagarde, Managing Director, IMF", June 17, 2015, Brussels. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp061715> (Pristupljeno: 15. 7. 2022.)
74. Lagarde, Christine. " "Strong Laws and Institutions for a Strong Global Economy" by Christine Lagarde at the Washington Foreign Law Society", June 4, 2013, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp060413b> (Pristupljeno: 3. 8. 2022.)
75. Lagarde, Christine. " "The Global Policy Actions Needed to Stay Ahead of the Crisis" By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", April 10, 2013, Economic Club of New York, New York. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp041013> (Pristupljeno: 6. 9. 2022.)

76. Lagarde, Christine. “ “Toward a Second Ivoirien Miracle” By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund”, January 7, 2013, Abidjan. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp010713> (Pristupljeno: 24. 5. 2022.)
77. Lagarde, Christine. “ 'Steer, Don't Drift': Managing Rising Risks to Keep the Global Economy on Course”, October 1, 2018. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/09/27/sp100118-steer-dont-drift> (Pristupljeno: 18. 6. 2022.)
78. Lagarde, Christine. ““Asia and the Promise of Economic Cooperation” By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund”, November 14, 2012, Kuala Lumpur. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp111412> (Pristupljeno: 10. 5. 2022.)
79. Lagarde, Christine. ““Innovation, Technology and the 21”, February 25, 2014, Stanford University. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp022514> (Pristupljeno: 25. 7. 2022.)
80. Lagarde, Christine. ““Stability and Growth for Poverty Reduction” By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund”, May 15, 2013, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp051513> (Pristupljeno: 30. 7. 2022.)
81. Lagarde, Christine. “2017 High Level Caribbean Forum: Unleashing Growth and Strengthening Resilience”, November 16, 2017. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/11/16/sp-111617-md-opening-remarks-at-the-2017-high-level-caribbean-forum> (Pristupljeno: 4. 10. 2022.)
82. Lagarde, Christine. “A Time to Repair the Roof”, October 5, 2017, Harvard University. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/10/04/sp100517-a-time-to-repair-the-roof> (Pristupljeno: 23. 9. 2022.)
83. Lagarde, Christine. “Accelerating Reforms to Establish a Risk Prevention System - A View from the IMF”, March 20, 2016, China Development Forum, Beijing. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp032016a> (Pristupljeno: 2. 12. 2021.)
84. Lagarde, Christine. “Address to St. Petersburg International Economic Forum”, May 25, 2018, St. Petersburg. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/05/25/sp052518-lagarde-address-to-st-petersburg-ief> (Pristupljeno: 17. 10. 2022.)
85. Lagarde, Christine. “Addressing Corruption with Clarity”, September 18, 2017, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/09/18/sp091817-addressing-corruption-with-clarity> (Pristupljeno: 26. 9. 2022.)
86. Lagarde, Christine. “Age of Ingenuity: Reimagining 21st Century International Cooperation”, December 4, 2018, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/12/04/sp120418-md-kissinger-speech> (Pristupljeno: 22. 10. 2022.)
87. Lagarde, Christine. “ASEAN and the IMF: Working Together to Foster Inclusive Growth”, February 27, 2018, Jakarta, Indonesia. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/02/25/sp022718-jakarta-MD-asean-and-the-imf-working-together-to-foster-inclusive-growth> (Pristupljeno: 10. 10. 2022.)
88. Lagarde, Christine. “Asia’s Advancing Role in the Global Economy, By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund”, March 12, 2016, New Delhi, India.

- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp031216> (Pristupljeno: 23. 8. 2022.)
89. Lagarde, Christine. "Asia-Pacific Region: Gearing Up for the Next Transformation", September 6, 2017, International Conference, Seoul.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/09/06/sp090617-asia-pacific-region-gearing-up-for-the-next-transformation> (Pristupljeno: 27. 9. 2022.)
90. Lagarde, Christine. "Becoming the Champion: Uganda's Development Challenge", January 27, 2017, Kampala, Uganda.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/01/27/sp01272016-Becoming-the-Champion-Ugandas-Development-Challenge> (Pristupljeno: 18. 9. 2022.)
91. Lagarde, Christine. "Boosting Growth and Adjusting to Change", September 28, 2016, Northwestern University.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/27/AM16-SP09282016-Boosting-Growth-Adjusting-to-Change> (Pristupljeno: 9. 9. 2022.)
92. Lagarde, Christine. "Building a Future for Italy's Youth—Challenging the Present, Daring the Future, Bocconi University Inaugural Speech, By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", December 9, 2014, Bocconi University.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp120914> (Pristupljeno: 8. 12. 2022.)
93. Lagarde, Christine. "Building a More Resilient and Inclusive Global Economy", April 12, 2017. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/04/07/building-a-more-resilient-and-inclusive-global-economy-a-speech-by-christine-lagarde> (Pristupljeno: 13. 9. 2022.)
94. Lagarde, Christine. "Building the Future of Myanmar—an Address to the Yangon Institute of Economics", December 7, 2013, Yangon.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp120713> (Pristupljeno: 7. 11. 2022.)
95. Lagarde, Christine. "Cambodia at the New Frontier—an Address to the Royal School of Administration, by Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", December 3, 2013, Phnom Penh.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp120313> (Pristupljeno: 3. 11. 2022.)
96. Lagarde, Christine. "Cambodia at the New Frontier—an Address to the Royal School of Administration, by Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", December 3, 2013, Phnom Penh.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp120313> (Pristupljeno: 3. 11. 2022.)
97. Lagarde, Christine. "Challenges of Job-Rich and Inclusive Growth, By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", October 8, 2014, Washington, D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp100814> (Pristupljeno: 18. 7. 2022.)
98. Lagarde, Christine. "China and the Global Economy: Creating New Ingredients for Growth, by Christine Lagarde, IMF Managing Director", March 20, 2015, Fudan University, Shanghai.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp032015> (Pristupljeno: 28. 11. 2022.)

99. Lagarde, Christine. "China's Youth: Global Leaders, Global Citizen, by Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund" , March 23, 2014, Tsinghua University, Beijing, China.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp032314> (Pristupljeno: 5. 11. 2022.)
100. Lagarde, Christine. "China's Next Transformation: the Key Steps Forward, By Christine Lagarde Managing Director, International Monetary" , March 24, 2014, Beijing, China. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp032414> (Pristupljeno: 15. 11. 2022.)
101. Lagarde, Christine. "Decisive Action to Secure Durable Growth; Lecture by Christine Lagarde, IMF Managing Director, at an event hosted by Bundesbank and Goethe University, Frankfurt, Germany, April 5, 2016", April 5, 2016, Frankfurt, Germany.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp040516> (Pristupljeno: 26. 8. 2022.)
102. Lagarde, Christine. "Demographic Change and Economic Well-being: The Role of Fiscal Policy, By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", March 4, 2016, Cambridge.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp030416> (Pristupljeno: 3. 9. 2022.)
103. Lagarde, Christine. "Djibouti—Harnessing Trade and Technology for Inclusive Growth" , December 18, 2017, Djibouti.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/12/18/sp121817-md-djibouti-speech> (Pristupljeno: 5. 10. 2022.)
104. Lagarde, Christine. "Doubling Down on Development Speech by IMF Managing Director Christine Lagarde", July 14, 2016, Washington D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/07/14/14/32/SP071416-Doubling-Down-on-Development> (Pristupljeno: 10. 8. 2022.)
105. Lagarde, Christine. "Economic Diplomacy and the Need for a New Multilateralism by Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", October 29, 2014, Washington, D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp102914> (Pristupljeno: 20. 7. 2022.)
106. Lagarde, Christine. "Economic Inclusion and Financial Integrity—an Address to the Conference on Inclusive Capitalism, Speech by Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund" , May 27, 2014, London.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp052714> (Pristupljeno: 28. 7. 2022.)
107. Lagarde, Christine. "Empowerment Through Financial Inclusion, Address to the International Forum for Financial Inclusion by Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", June 26, 2014, Mexico.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp062614a> (Pristupljeno: 19.7.2022.)
108. Lagarde, Christine. "Empowerment—the Amartya Sen Lecture, By Christine Lagarde Managing Director, International Monetary Fund", June 6, 2014, London.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp060614> (Pristupljeno: 29. 7. 2022.)

109. Lagarde, Christine. "Fix the Roof While the Window of Opportunity is Open: Three Priorities for the Global Economy", April 11, 2018, University of Hong Kong. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/04/09/spring-meetings-curtain-raiser-speech> (Pristupljeno: 8. 10. 2022.)
110. Lagarde, Christine. "Ghana: Planting Economic Seeds for Future Prosperity", December 18, 2018, Accra, Ghana. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/12/17/sp121718-ghana-planting-economic-seeds-for-future-prosperity> (Pristupljeno: 5. 1. 2022.)
111. Lagarde, Christine. "Introductory Remarks at Foreign Policy's Diplomat of the Year Award", June 13, 2018, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/06/13/sp061318-introductory-remarks-at-foreign-policy-s-diplomat-of-the-year-award> (Pristupljeno: 13. 10. 2022.)
112. Lagarde, Christine. "Japan and the IMF: Working Together to Promote Inclusive and Sustainable Growth", November 7, 2017. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/11/07/sp110817-MD-OAPAnniversary> (Pristupljeno: 28. 9. 2022.)
113. Lagarde, Christine. "Kazakhstan – Embracing the Next Transformation", May 24, 2016, Nazarbayev University, Astana. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp052416> (Pristupljeno: 20. 6. 2022.)
114. Lagarde, Christine. "Lipton, David The IMF at 70: Making the Right Choices— Yesterday, Today, and Tomorrow by Christine Lagarde, Managing Director, IMF", October 10, 2014, , Washington, D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101014> (Pristupljeno: 5.8.2022.)
115. Lagarde, Christine. "Looking Ahead to Chart Today's Course: The Future of Work in sub-Saharan Africa", December 17, 2018, Accra, Ghana. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/12/17/sp121718looking-ahead-to-chart-todays-course-the-future-of-work-in-sub-saharan-africa> (Pristupljeno: 10. 1. 202.)
116. Lagarde, Christine. "Luncheon Address by Christine Lagarde, IMF Managing Director at the China Development Forum 2012 -- Beijing, Sunday, March 18", March 18, 2012 Beijing. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp031812> (Pristupljeno: 26. 3. 2022.)
117. Lagarde, Christine. "Macroeconomics After the Great Recession", November 3, 2016. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/11/03/SP110316-Macroeconomics-After-the-Great-Recession> (Pristupljeno: 16.6.2022.)
118. Lagarde, Christine. "Making Globalization Work for All", September 13, 2016, Toronto. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/13/sp09132016-Making-Globalization-Work-for-All> (Pristupljeno: 12. 8. 2022.)
119. Lagarde, Christine. "Managing an Inclusive Transition for the Global Economy", October 7, 2016, Washington, D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/10/07/AM16-SP100716-Managing-an-Inclusive-Transition-for-the-Global-Economy> (Pristupljeno: 26. 6. 2022.)
120. Lagarde, Christine. "Managing Spillovers--Striking the Right Balance of Domestic Objectives and External Stability, by Christine Lagarde, Oslo, Norway", June 16, 2016,

- Oslo, Norway. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp061616> (Pristupljeno: 18 .8. 202.)
121. Lagarde, Christine. “Managing the Transition to a Healthier Global Economy; Speech by Christine Lagarde, Managing Director, at an event hosted by Council of the Americas Washington, D.C., September 30, 2015”, September 30, 2015, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp093015> (Pristupljeno: 4. 9. 2022.)
 122. Lagarde, Christine. “Mending the Trust Divide”, September 18, 2016, Washington, D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/16/SP091816-Christine-Lagarde-Mending-the-Trust-Divide> (Pristupljeno: 6. 8. 2022.)
 123. Lagarde, Christine. “New Economic Landscape, New Multilateralism” , October 11, 2018. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/10/11/sp101218-new-economic-landscape-new-multilateralism> (Pristupljeno: 20. 10. 2020.)
 124. Lagarde, Christine. “Nigeria—Act with Resolve, Build Resilience, and Exercise Restraint”, January 6, 2016, Abuja. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp010616> (Pristupljeno: 28. 8. 2022.)
 125. Lagarde, Christine. “Opening Address to the Conference on “Challenges for Securing Growth and Shared Prosperity in Latin America” by Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund”, December 5, 2014, Santiago, Chile. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp102811> (Pristupljeno: 19 .6. 2022.)
 126. Lagarde, Christine. “Opening Remarks — IMF-CGD Event on “Financial Inclusion: Macroeconomic and Regulatory Challenges” ” , April 11, 2016. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp041116> (Pristupljeno: 26. 8. 2022.)
 127. Lagarde, Christine. “Opening Remarks by Christine Lagarde for the Annual Meetings Press Conference” , October 11, 2018, Bali, Indonesia. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/10/11/sp101118-opening-remarks-by-christine-lagarde-for-the-annual-meetings-press-conference> (Pristupljeno: 28. 12. 2022.)
 128. Lagarde, Christine. “Peru—Seizing Opportunities in a Changing Global Economy”, November 18, 2016, Universidad del Pacífico, Lima. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/11/18/SP111816-Peru-Seizing-Opportunities-in-a-Changing-Global-Economy> (Pristupljeno: 11. 9. 2022.)
 129. Lagarde, Christine. “Reinvigorating Productivity Growth”, April 3, 2017, American Enterprise Institute. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/04/03/sp040317-reinvigorating-productivity-growth> (Pristupljeno: 16. 9. 2022.)
 130. Lagarde, Christine. “Research Conference on Globalization: Managing Director’s Opening Remarks”, October 11, 2017, Washington, D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/10/11/res-conference-on-globalization-managing-directors-opening-remarks> (Pristupljeno: 6. 7. 2022.)
 131. Lagarde, Christine. “Revenue Mobilization and International Taxation: Key Ingredients of 21st-Century Economies by IMF Managing Director Christine Lagarde”, February 22, 2016, Abu Dhabi.

- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp022216> (Pristupljeno: 30. 8. 2022.)
132. Lagarde, Christine. "Seizing a Once-in-a-Generation Opportunity, Keynote Remarks by Christine Lagarde, Managing Director, IMF", July 8, 2015, Washington, D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp070815> (Pristupljeno: 27. 6. 2022.)
133. Lagarde, Christine. "Speech: Brothers and Sisters, There is Much to Do by Christine Lagarde, IMF Managing Director", October 9, 2015, Lima, Peru. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp100915> (Pristupljeno: 3. 9. 2022.)
134. Lagarde, Christine. "Speech: Catalyst for Change: Empowering Women and Tackling Income Inequality by Christine Lagarde, IMF Managing Director", October 22, 2015, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp102215> (Pristupljeno: 5. 9. 2022.)
135. Lagarde, Christine. "Spending Reform for Sustainable and Inclusive Growth in Arab Countries", February 9, 2018, Dubai. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/02/09/sp021018-dubai-spending-reform-for-sustainable-and-inclusive-growth-in-arab-countries> (Pristupljeno: 3. 10. 2022.)
136. Lagarde, Christine. "Statement to the UN High-Level Panel on Women's Economic Empowerment", September 19, 2017, New York. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/09/19/sp091917-statement-to-the-un-high-level-panel-on-women-economic-empowerment> (Pristupljeno: 25. 9. 2022.)
137. Lagarde, Christine. "Straight Talk: Focus, Flexibility, Service - Finance & Development, September 2014", September 2014. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2014/09/straight.htm> (Pristupljeno: 5. 8. 2022.)
138. Lagarde, Christine. "Supporting the European Recovery in a Rapidly Changing World, By Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", July 18, 2014, Paris. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp071814> (Pristupljeno: 19. 11. 2022.)
139. Lagarde, Christine. "Ten Years After Lehman—Lessons Learned and Challenges Ahead", September 5, 2018. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2018/09/05/blog-ten-years-after-lehman-lessons-learned-and-challenges-ahead> (Pristupljeno: 24. 10. 2022.)
140. Lagarde, Christine. "The Business Case for Women's Empowerment", November 18, 2016, Peru. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/11/18/SP111816-The-Business-Case-for-Womens-Empowerment> (Pristupljeno: 28. 6. 2022.)
141. Lagarde, Christine. "The Caribbean and the IMF—Building a Partnership for the Future, by Christine Lagarde, Managing Director, IMF", June 27, 2014, University of the West Indies at Mona, Jamaica. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp062714> (Pristupljeno: 25. 11. 2022.)
142. Lagarde, Christine. "The Challenge Facing the Global Economy: New Momentum to Overcome a New Mediocre, by Christine Lagarde Managing Director, International

- Monetary Fund”, October 2,
2014.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp100214>
(Pristupljeno: 23. 7. 2022.)
143. Lagarde, Christine. “The Class of 2018: A New Odyssey”, May 12, 2018, Claremont, California.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/05/12/sp051218-the-class-of-2018-a-new-odyssey> (Pristupljeno: 7. 6. 2022.)
144. Lagarde, Christine. “The Future Global Economy and the Future Fund, by Christine Lagarde Managing Director, International Monetary Fund”, October 11, 2013, Washington D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101113> (Pristupljeno: 2. 8. 2022.)
145. Lagarde, Christine. “The Helen Alexander Lecture: The Case for the Sustainable Development Goals”, September 17,
2018.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/09/17/sp09172018-the-case-for-the-sustainable-development-goals> (Pristupljeno: 9. 7. 2022.)
146. Lagarde, Christine. “The Post-2015 Development Agenda: Unity in Ambition, Unity in Action”, September 25,
2015.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp092515>
(Pristupljeno: 22. 6. 2022.)
147. Lagarde, Christine. “The Road to Sustainable Global Growth—the Policy Agenda” ,
April 2, 2014, Washington D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp040214> (Pristupljeno: 22.10.2022.)
148. Lagarde, Christine. “The Role of Business in Supporting a More Inclusive Global Economy”, October 10, 2016, New York.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/10/10/SP101016-The-Role-of-Business-in-Supporting-a-More-Inclusive-Global-Economy> (Pristupljeno: 8. 8. 2022.)
149. Lagarde, Christine. “The Role of Emerging Markets in a New Global Partnership for Growth by IMF Managing Director Christine Lagarde”, February 4, 2016, University of Maryland. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020416>
(Pristupljeno: 29. 8. 2022.)
150. Lagarde, Christine. “Three “Rosetta Moments” for the Global Economy in 2015 by Lagarde Christine, Managing Director, International Monetary Fund” , January 15, 2015, Washington D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp011515> (Pristupljeno: 2. 12. 2022.)
151. Lagarde, Christine. “Together, Korea’s Women and Economy Can Soar” , September 5, 2017. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/09/05/sp090617-together-korea-s-women-and-economy-can-soar> (Pristupljeno: 19. 9. 2022.)
152. Lagarde, Christine. “Towards a More Secure Recovery Shared by All” , October 13, 2017. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/10/13/sp101317-md-am-plenary> (Pristupljeno: 1. 10. 2022.)
153. Lagarde, Christine. “Unity in Diversity: The Case for Europe, by Christine Lagarde, Finance in Dialogue, Vienna”, June 17, 2016, Vienna.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp061716> (Pristupljeno: 17. 8. 2020.)

154. Lagarde, Christine. "What Comes Next?" , May 20, 2017, Washington College – Chestertown, Maryland.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/05/20/sp052017-what-comes-next-commencement-address-lagarde> (Pristupljeno: 22. 9. 2022.)
155. Lagarde, Christine. "Women's Empowerment: An Economic Game Changer", November 14, 2016, Los Angeles.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/11/14/SP111416-Womens-Empowerment-An-Economic-Game-Changer> (Pristupljeno: 12. 9. 2022.)
156. Larsen, Flemming. "The United States as a Job Creation Machine: an Example for Germany?--Flemming Larsen", October 10, 1997, Bavaria, Germany.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101097> (Pristupljeno: 10. 3. 2022.)
157. Lipsky, John. "Employment Policies and Social Sustainability: The Human Dimension in the Global Economy, Speech by John Lipsky, First Deputy Managing Director of the International Monetary Fund, at G8 Social Summit 2009, Rome", March 31, 2009, Rome, Italy.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp033109>(Pristupljeno: 18. 3. 2022.)
158. Lipsky, John. "Fiscal Policy and Structural Fiscal Challenges, remarks by John Lipsky at the China Development Forum", March 20, 2011, Beijing.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp032011> (Pristupljeno: 21. 4. 2022.)
159. Lipsky, John. "Latin America in an Uneven Global Recovery: Managing Abundance", January 24, 2011, Paris.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012411> (Pristupljeno: 25. 4. 2022.)
160. Lipsky, John. "Remarks by John Lipsky on "Fair Growth: Economic Policies for Latin America's Poor and Middle-Income Majority"", January 24, 2008.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012408> (Pristupljeno: 25. 5. 2022.)
161. Lipton, David. "Fiscal Policy and Income Inequality," by David Lipton, First Deputy Managing Director, IMF, Washington, D.C., March 13, 2014", March 13, 2014, Washington, D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp031314> (Pristupljeno: 4. 8. 2022.)
162. Lipton, David. " "Energy Subsidy Reform: The Way Forward" Presentation by David Lipton, First Deputy Managing Director, International Monetary Fund", March 27, 2013.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp032713> (Pristupljeno: 17. 5. 2022.)
163. Lipton, David. "Addressing the Debate over the Economic Impact of Migration Remarks for the Conference on "Can Migration Work for All in Europe?" ", January 9, 2017, Brussels, Belgium.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/01/09/FDMD-Europe-Migration-Keynote-Speech-Bruegel> (Pristupljeno: 10. 9. 2022.)
164. Lipton, David. "Bridging South Africa's Economic Divide", July 19, 2016, Johannesburg.

- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/07/18/20/15/SP071916-Bridging-South-Africas-Economic-Divide> (Pristupljeno: 11. 8. 2022.)
165. Lipton, David. "Can Globalization Still Deliver?", May 24, 2016. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp052416a> (Pristupljeno: 15.6.2022.)
166. Lipton, David. "Central Bankers and Inclusive Growth: Building a Framework for Financial Inclusion", April 22, 2017. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/04/22/sp042217-central-bankers-and-inclusive-growth-building-a-framework-for-financial-inclusion> (Pristupljeno: 14. 9. 2022.)
167. Lipton, David. "IMF Annual Meetings Seminar—Making Macroeconomics Work for Women Opening Remarks", October 5, 2016. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/10/05/AM16-SP100516-Opening-Remarks-Making-Macroeconomics-Work-for-Women> (Pristupljeno: 7. 8. 2022.)
168. Lipton, David. "Introductory Remarks by the First Deputy Managing Director David Lipton at the Sixth IMF Statistical Forum", November 19, 2018. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/11/19/sp111918fdmd-intro-remarks> (Pristupljeno: 29. 10. 2022.)
169. Lipton, David. "Japan's Growth Challenge—Special Case or Herald for the Future, Opening Remarks by David Lipton, First Deputy Managing Director, IMF, Seminar, International Monetary Fund, Washington D.C., September 26, 2012", September 26, 2012, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp092612> (Pristupljeno: 13. 5. 2022.)
170. Lipton, David. "New Opportunities and New Risks: Prospects for Sub-Saharan Africa and Mozambique, Speech by David Lipton, First Deputy Managing Director, in Maputo", May 6, 2013, Maputo. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp050613> (Pristupljeno: 28. 4. 2022.)
171. Lipton, David. "Press Conference at the Conclusion of the 2012 Article IV Mission to China, Opening Remarks by David Lipton, IMF First Deputy Managing Director, Beijing", June 8, 2012, Beijing. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp060812> (Pristupljeno: 18. 5. 2022.)
172. Lipton, David. "Reflections on International Spillovers and Cooperation", November 1, 2018. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/11/01/sp110118-international-spillovers-and-cooperation-opening-remarks> (Pristupljeno: 29. 9. 2022.)
173. Lipton, David. "Reflections on South Africa's Challenges and Opportunities for Reform", March 5, 2015, Cape Town, South Africa. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp030515> (Pristupljeno: 6. 12. 2022.)
174. Lipton, David. "Remarks by the International Monetary Fund's First Deputy Managing Director David Lipton", June 27, 2016, Washington, DC. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/07/06/17/37/SP062716-Remarks-by-the-International-Monetary-Funds-First-Deputy-Managing-Director-David-Lipton> (Pristupljeno: 21. 8. 2020.)

175. Lipton, David. "Rising Challenges to Growth and Stability in Latin America in a Shifting Global Environment, Opening Remarks by David Lipton, First Deputy Managing Director, IMF", June 1, 2015, Washington D.C.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp060115> (Pristupljeno: 19. 12. 2022.)
176. Lipton, David. "South Africa: Facing the Challenges of the Global Economy", May 8, 2012, Pretoria, South African.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp050813> (Pristupljeno: 20. 5. 2022.)
177. Lipton, David. "South Africa: Facing the Challenges of the Global Economy", May 8, 2013, Pretoria, South African.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp050813> (Pristupljeno: 8.9. 2022.)
178. Lipton, David. "Spain: Building a Flexible Economy to Face the Future", April 3, 2018, Madrid. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/04/03/sp040318-Spain-Building-a-Flexible-Economy-to-Face-the-Future> (Pristupljeno: 9. 10. 2022.)
179. Lipton, David. "Strengthening the Asia/IMF Relationship in a Highly Uncertain Global Environment, Speech at Asian Financial Forum by David Lipton, First Deputy Managing Director, International Monetary Fund, Hong Kong", January 16, 2012, Hong Kong. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp011612> (Pristupljeno: 6. 4. 2022.)
180. Lipton, David. "The Challenges to Sustaining the Global Recovery", October 23, 2017, Munich, Germany.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/10/23/sp102317-the-challenges-to-sustaining-the-global-recovery> (Pristupljeno: 30. 9. 2022.)
181. Lipton, David. "Trust and the Future of Multilateralism", April 30, 2018.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/04/30/sp042618-trust-and-the-future-of-multilateralism> (Pristupljeno: 7. 10. 2022.)
182. Loungani, Prakash. "Globalization by the Book, Keynote Address Given at the American Association of Publishers, by Prakash Loungani, Chief, Policy Communications, External Relations Department, International Monetary Fund", February 5, 2007, Washington DC. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020507> (Pristupljeno: 29. 12. 2021.)
183. Managing, Deputy. "Can Financial Inclusion Make a Difference in Central America?", November 17, 2016, Antigua, Guatemala.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/11/17/SP111716-Can-Financial-Inclusion-Make-a-Difference-in-Central-America> (Pristupljeno: 30. 6. 2022.)
184. Managing, Deputy. "Financial Inclusion: Bridging Economic Opportunities and Outcomes", September 20, 2016.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/20/sp092016-Financial-Inclusion-Bridging-Economic-Opportunities-and-Outcomes> (Pristupljeno: 29. 6. 2022.)
185. Nsouli, M. Saleh. "Ensuring a Sustainable and Inclusive Globalization, Speech by Saleh M. Nsouli, Director, Offices in Europe, IMF delivered at the Universal Postal Union Congress", July 25,

- 2008, Geneva. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp072508> (Pristupljeno: 17. 3. 2022.)
186. Nsouli, M. Saleh. "What is the IMF doing to help countries maximize the benefits of globalization?", June 29, 2007, Monaco. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp062907> (Pristupljeno: 19. 4. 2022.)
187. Obstfeld, Maurice. "Can Accommodative Monetary Policies Help Explain the Productivity Slowdown? ", January 10, 2018. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/01/09/sp011018-can-accommodative-monetary-policies-help-explain-the-productivity-slowdown> (Pristupljeno: 17.6.2022.)
188. Obstfeld, Maurice. "Two Trilemmas for Monetary Policy", July 24, 2017. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/07/24/sp072417-two-trilemmas-for-monetary-policy> (Pristupljeno: 3. 7. 2022.)
189. Ouattara, D. Alassane. "The Political Dimensions of Economic Reforms: Conditions for Successful Adjustment--Address by Mr. Alassane D. Ouattara", June 9, 1999, Berlin, Federal Republic of Germany. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp061099> (Pristupljeno: 12. 2. 2022.)
190. Rato, Rodrigo de. "Latin America in the Global Economy--Challenges and Opportunities, Remarks by Rodrigo de Rato, Managing Director of the IMF", February 4, 2005, London, United Kingdom. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020405> (Pristupljeno: 4. 11. 2022.)
191. Rato, Rodrigo de. "Latin America: Structural Reforms and Competitiveness, Remarks by Rodrigo de Rato, Managing Director of the International Monetary Fund", March 24, 2006, Acapulco, Mexico. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp032406> (Pristupljeno: 2. 11. 2022.)
192. Rato, Rodrigo de. "Luncheon Remarks by Rodrigo de Rato, Managing Director of the International Monetary Fund, At the Sixth Jacques Polak Annual Research Conference", November 3, 2005, Washington DC. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp110305c> (Pristupljeno: 2. 11. 2022.)
193. Rato, Rodrigo de. "Remarks by Rodrigo de Rato, Chairman of the Executive Board and Managing Director of the International Monetary Fund, to the Board of Governors of the IMF, at the Joint Annual Discussion", September 24, 2005. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp092405> (Pristupljeno: 3. 1. 2022.)
194. Rato, Rodrigo de. "Speech by Rodrigo de Rato, Managing Director of the IMF at the MIT Latin Conference", April 27, 2007, Cambridge, Massachusetts. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp042707> (Pristupljeno: 27. 12. 2021.)
195. Rato, Rodrigo de. "Speech by Rodrigo de Rato, Managing Director of the IMF, the Harvard Business School Alumni Dinner", February 26, 2007, Washington

- DC.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp022607>
(Pristupljeno: 28. 12. 2021.)
196. Rato, Rodrigo de. "The Global Economic Outlook and Risks from Global Imbalances, Remarks by Rodrigo de Rato, IMF Managing Director", September 30, 2005, Miami, Florida.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp093005>
(Pristupljeno: 3.11.2022.)
197. Rato, Rodrigo de. "Challenges and Opportunities in Latin America, Remarks by Rodrigo de Rato, Managing Director of the IMF", November 26, 2004, Madrid, Spain.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp112504a>
(Pristupljeno: 19. 12. 2021.)
198. Rato, Rodrigo de. "Keeping the Train on the Rails: How Countries in the Americas and Around the World Can Meet the Challenges of Globalization, by Rodrigo de Rato, Managing Director of the IMF", June 18, 2007, Montreal, Canada.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp061807> (Pristupljeno: 2. 6. 2022.)
199. Rato, Rodrigo de. "Latin America: Between Populism and Modernity -- Speech by Rodrigo de Rato, Managing Director, IMF", November 30, 2006, Cato Institute, Washington DC.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp113006> (Pristupljeno: 10. 12. 2021.)
200. Rato, Rodrigo de. "Macroeconomic Policies and Social Equity, Speech by Rodrigo de Rato, Managing Director of the International Monetary Fund at the Opening Session of the ECLAC-IMF Conference, Lima, Peru", September 20, 2007, Lima, Peru.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp092007> (Pristupljeno: 24. 5. 2022.)
201. Rato, Rodrigo de. "Prospering in a Globalized Economy, Remarks by Rodrigo de Rato, Managing Director of the International Monetary Fund", March 17, 2005, Mumbai, India. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp031705>
(Pristupljeno: 6. 12. 2021.)
202. Rato, Rodrigo de. "Reaping the Benefits of Globalization: Economic Prospects and Challenges for Asia", July 30, 2007, Manila, Philippines.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp073107> (Pristupljeno: 30. 5. 2022.)
203. Rato, Rodrigo de. "Speech at the High-Level Conference on Investment in Central America, by Rodrigo de Rato, Managing Director of the IMF, San Jose, Costa Rica", February 2, 2007, San José, Costa Rica.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020207> (Pristupljeno: 8. 12. 2021.)
204. Rato, Rodrigo de. "Speech by Rodrigo de Rato, Managing Director of the IMF, at the Ibero-American Association of Chambers of Commerce, Madrid, Spain", October 8, 2007, Madrid, Spain.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp100807>(Pristupljeno: 25. 3. 2022.)
205. Rato, Rodrigo de. "Ten Years After the Asian Currency Crisis: Future Challenges for the Asian Economies and Financial Markets, Speech by Rodrigo de Rato, Managing Director of the International Monetary Fund", January 22, 2007, Tokyo, Japan.

- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012207> (Pristupljeno: 9. 12. 2021.)
206. Shafik, Nemat. “ “Global Economic Challenges and Fostering Future Prosperity” Address at the University of Iceland by IMF Deputy Managing Director NematShafik”, October 28, 2011, Reykjavik.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp102811> (Pristupljeno: 9. 4. 2022.)
207. Shinohara, Naoyuki. “ “Asia’s Economic Integration: A Driver of Global Growth in the 21st Century” by Naoyuki Shinohara, Deputy Managing Director, International Monetary Fund”, November 20, 2012, Phnom Penh, Cambodia. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp112012> (Pristupljeno: 20. 4. 2022.)
208. Shinohara, Naoyuki. “ “Joint IMF/ADB Seminar on Nurturing New Engines of Growth” Remarks by Naoyuki Shinohara, Deputy Managing Director, International Monetary Fund”, May 6, 2011, Vietnam.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp050611> (Pristupljeno: 2. 5. 2022.)
209. Shinohara, Naoyuki. “ “Leveraging Fiscal Policy for Inclusive Growth” by Naoyuki Shinohara, Deputy Managing Director, International Monetary Fund”, May 2, 2014. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp050214> (Pristupljeno: 24. 7. 2022.)
210. Shinohara, Naoyuki. “China's Next Transformation: the Key Steps Forward, By Christine Lagarde Managing Director, International Monetary” , September 16, 2014, Luanda, Angola. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp091914> (Pristupljeno: 17. 11. 2022.)
211. Shinohara, Naoyuki. “Conference on Economic Transformation and Inclusive Growth in Frontier Asia”, January 28, 2013, Bangkok.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012813> (Pristupljeno: 30. 4. 2022.)
212. Shinohara, Naoyuki. “Conference on Economic Transformation and Inclusive Growth in Frontier Asia”, January 28, 2013, Bangkok. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012813>(Pristupljeno: 22. 5. 2022.)
213. Shinohara, Naoyuki. “IMF-Japan High level Tax Seminar for Asian Countries “Emerging Taxation Issues in Asian Countries”: Closing Remarks by Mr. Shinohara, IMF Deputy Managing Director”, February 3, 2012, Tokyo, Japan.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020312> (Pristupljeno: 5. 5. 2022.)
214. Shinohara, Naoyuki. “IMF-Japan High level Tax Seminar for Asian Countries “Emerging Taxation Issues in Asian Countries”: Closing Remarks by Mr. Shinohara, IMF Deputy Managing Director”, February 3, 2012, Tokyo, Japan. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020312> (Pristupljeno: 30. 5. 2022.)
215. Shinohara, Naoyuki. “Natural Resources and Development: Confronting Emerging Challenges in Botswana, Public Lecture at the Bank of Botswana By Mr. Naoyuki

- Shinohara, Deputy Managing Director, International Monetary Fund”, March 30, 2011. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp033011> (Pristupljeno: 8. 5. 2022.)
216. Shinohara, Naoyuki. “Presentation to the Asian Institute of Management by Naoyuki Shinohara, IMF Deputy Managing Director, The Asia-Pacific Economic Outlook and Policy Challenges in an Uncertain Global Environment”, November 4, 2011, Manila. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp110411> (Pristupljeno: 12. 5. 2021.)
217. Shinohara, Naoyuki. “Third Joint IMF-JICA Conference on Frontier and Developing Asia: Supporting Rapid and Inclusive Growth”, February 18, 2015, Tokyo, Japan. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp021815> (Pristupljeno: 12. 12. 2022.)
218. Shinohara, Naoyuki. “Will Asia Remain Resilient to Global Economic Headwinds? Near-term Economic Prospects and Risks By Naoyuki Shinohara, Deputy Managing Director”, September 13, 2012, Tokyo, Japan. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp091312> (Pristupljeno: 15.5.2022.)
219. Singh, Anoop. “Latin America: Building on Recent Trends and Sustaining Rising Prosperity, Anoop Singh, Director, Western Hemisphere Department, IMF”, May 14, 2007, Catholic University, La Paz, Bolivia. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp051007b> (Pristupljeno: 4. 12. 2021.)
220. Singh, Anoop. “The U.S. Outlook and Implications for Latin America, Speech by Anoop Singh, Director, Western Hemisphere Department, IMF”, May 29, 2008. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp052908b> (Pristupljeno: 16. 3. 2022.)
221. Strauss-Kahn, Dominique. “ “Global Challenges, Global Solutions” – an Address at George Washington University By Dominique Strauss-Kahn, Managing Director, International Monetary Fund”, April 4, 2011, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp040411> (Pristupljeno: 10. 4. 2022.)
222. Strauss-Kahn, Dominique. “Address to Finance Ministers of the Americas and Caribbean, By Dominique Strauss-Kahn, Managing Director, International Monetary Fund”, May 28, 2010, Lima. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp052810> (Pristupljeno: 26. 5. 2022.)
223. Strauss-Kahn, Dominique. “Africa's Economic Transformation—the Road Ahead, Address by Dominique Strauss-Kahn, Managing Director, IMF”, March 8, 2010, Nairobi. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp030810> (Pristupljeno: 21.3.2022.)
224. Strauss-Kahn, Dominique. “Crisis Management and Policy Coordination: Do We Need a New Global Framework? Speech by Dominique Strauss-Kahn, Managing Director, International Monetary Fund”, May 15, 2009, Oesterreichische Nationalbank, Vienna. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp051509> (Pristupljeno: 3. 12. 2021.)

225. Strauss-Kahn, Dominique. "Human Development and Wealth Distribution, By Dominique Strauss-Kahn, Managing Director, International Monetary Fund", November 1, 2010, Agadir.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp110110> (Pristupljeno: 17. 4. 2022.)
226. Strauss-Kahn, Dominique. "The Euro At 10: the Next Global Currency? Speech by Dominique Strauss-Kahn, Managing Director of the International Monetary Fund at the Peterson Institute", October 10, 2008, Washington D.C.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101008> (Pristupljeno: 18. 4. 2022.)
227. Strauss-Kahn, Dominique. "The Global Jobs Crisis— Sustaining the Recovery through Employment and Equitable Growth, By Dominique Strauss-Kahn, Managing Director, International Monetary Fund", April 13, 2011, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp041311> (Pristupljeno: 8. 4. 2022.)
228. Strauss-Kahn, Dominique. "The Right Kind of Global Recovery", February 1, 2011, Singapore.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020111> (Pristupljeno: 12. 4. 2022.)
229. Strauss-Kahn, Dominique. "The Triple Comeback -- the Impact of the Financial Crisis on Global Economic Governance, Speech by By Dominique Strauss-Kahn, Managing Director, International Monetary Fund", December 8, 2010, Geneva. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp120810> (Pristupljeno: 16. 4. 2022.)
230. Strauss-Kahn, Dominique. "Toward a More Stable International Monetary System, Opening Remarks by Dominique Strauss-Kahn, Managing Director, IMF", February 10, 2011, Washington D.C. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp021011> (Pristupljeno: 27. 5. 2022.)
231. Sugisaki, Shigemitsu. "A Decade of Transition: Achievements and Challenges-- Concluding Remarks by Shigemitsu Sugisaki", February 3, 1999, Washington, D.C.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp020399> (Pristupljeno: 4. 3. 2022.)
232. Tao, Zhang. "Adapting to Climate Change: Pricing Right, Taxing Smart, and Acting Now", January 31, 2018. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/01/31/sp013118-adapting-to-climate-change-pricing-right-taxing-smart-and-acting-now> (Pristupljeno: 2. 10. 2022.)
233. Tao, Zhang. "Mining the Future: A New Growth Model for Botswana", July 26, 2018, Botswana. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/07/25/sp072518-mining-the-future-new-growth-model-for-botswana> (Pristupljeno: 12. 10. 2022.)
234. Thomsen, Poul. "The IMF and the Greek Crisis: Myths and Realities", 30 September, 2019, London School of Economics. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2019/10/01/sp093019-The-IMF-and-the-Greek-Crisis-Myths-and-Realities> (Pristupljeno: 12. 10. 2022.)
235. Weeks-Brown, Rhoda. "Corruption Disintegration", November 29, 2018, National Harbor, Maryland.<https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/12/04/sp112918-corruption-disintegration> (Pristupljeno: 12. 7. 2022.)

236. Zhang, Tao. "Global Economic Challenges and Opportunities", September 25, 2017, Cleveland. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/09/25/sp092517-global-economic-challenges-and-opportunities> (Pristupljeno: 24. 9. 2022.)
237. Zhang, Tao. "Policies to Ensure Asia's Sustained Economic Success", May 25, 2018, Singapore. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/05/24/sp052518-policies-to-ensure-asia-s-sustained-economic-success> (Pristupljeno: 6 6. 2022.)
238. Zhu, Min. "International Tax Dialogue Conference on Taxation and Inequality, Opening Remarks by Deputy Managing Director Min Zhu", December 7, 2011, New Delhi. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp120711> (Pristupljeno: 28. 5. 2022.)
239. Zhu, Min. "Speech: Small Middle Income Countries: Raising the Bar by IMF Deputy Managing Director Min Zhu", January 29, 2016, Gaborone, Botswana. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012916> (Pristupljeno: 27. 8. 2022.)
240. Zhu, Min. "Transforming Asia's Low-Income Countries into Tomorrow's Emerging Markets, Speech by Min Zhu, Special Advisor to the Managing Director, International Monetary Fund, Daejeon, South Korea", July 27, 2010, Daejeon, South Korea. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp071210a> (Pristupljeno: 14. 5. 2022.)

8.3. Dokumenta i publikacije Međunarodnog monetarnog fonda:

1. "IMF World Economic Outlook, October 2018: Challenges to Steady Growth." *IMF*, 3 Oct. 2018, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018. (Pristupljeno: 18.5.2020)
2. "IMF World Economic Outlook Update, July 2018: Less Even Expansion, Rising Trade Tensions." *IMF*, 2 July 2018, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/07/02/world-economic-outlook-update-july-2018. (Pristupljeno: 18.5.2020)
3. "IMF World Economic Outlook, October 2018: Challenges to Steady Growth." *IMF*, 3 Oct. 2018, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018. (Pristupljeno: 18.5.2020)
4. "IMF World Economic Outlook Update, January 2018: Brighter Prospects, Optimistic Markets, Challenges Ahead." *IMF*, 11 Jan. 2018, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/01/11/world-economic-outlook-update-january-2018. (Pristupljeno: 18.5.2020)
5. IMF. "Articles of Agreement." *IMF*, 26 Jan. 2016, www.imf.org/en/Publications/Articles-of-Agreement/Issues/2020/03/16/Articles-of-Agreement-2020-45716. (Pristupljeno: 18.5.2020)
6. "IMF World Economic Outlook, October 2017: Seeking Sustainable Growth: Short-Term Recovery, Long-Term Challenges." *IMF*, 10 Oct. 2017, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/09/19/world-economic-outlook-october-2017. (Pristupljeno: 18.5.2020)

7. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update, July 2017: A Firming Recovery." *IMF*, 24 July 2017, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/07/07/world-economic-outlook-update-july-2017. (Pristupljeno: 18.5.2020)
8. "IMF World Economic Outlook, April 2017: Gaining Momentum?" *IMF*, 18 Apr. 2017, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/04/04/world-economic-outlook-april-2017. (Pristupljeno: 18.5.2020)
9. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update, January 2017: A Shifting Global Economic Landscape." *IMF*, 16 Jan. 2017, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/27/A-Shifting-Global-Economic-Landscape. (Pristupljeno: 18.5.2020)
10. "IMF World Economic Outlook (WEO), October 2016: Subdued Demand: Symptoms and Remedies." *IMF*, 4 Oct. 2016, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Subdued-Demand-Symptoms-and-Remedies. (Pristupljeno: 18.5.2020)
11. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update, July 2016: Uncertainty in the Aftermath of the U.K. Referendum." *IMF*, 19 July 2016, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Uncertainty-in-the-Aftermath-of-the-U-K. (Pristupljeno: 18.5.2020)
12. "IMF World Economic Outlook (WEO): Too Slow for Too Long, April 2016." *IMF*, 12 Apr. 2016, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Too-Slow-for-Too-Long. (Pristupljeno: 18.5.2020)
13. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update, January 2016." *IMF*, 19 Jan. 2016, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Subdued-Demand-Diminished-Prospects. (Pristupljeno: 18.5.2020)
14. "IMF World Economic Outlook, October 2015: Adjusting to Lower Commodity Prices." *IMF*, 6 Oct. 2015, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/World-Economic-Outlook-October-2015-Adjusting-to-Lower-Commodity-Prices-43229. (Pristupljeno: 18.5.2020)
15. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update, July 2015: Slower Growth in Emerging Markets, a Gradual Pickup in Advanced Economies." *Imfsg*, International Monetary Fund, 9 July 2015, www.elibrary.imf.org/view/book/9798400229831/9798400229831.xml. (Pristupljeno: 18.5.2020)
16. "IMF World Economic Outlook (WEO), April 2015: Uneven Growth: Short- and Long-Term Factors." *IMF*, 7 Apr. 2015, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Uneven-Growth-Short-and-Long-Term-Factors. (Pristupljeno: 18.5.2020)
17. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update, January 2015: Cross Currents." *IMF*, 6 October. 2021, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Cross-Currents>. (Pristupljeno: 18.5.2020)
18. "IMF World Economic Outlook (WEO), October 2014: Legacies, Clouds, Uncertainties", *IMF*, 7 October, 2014. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Legacies-Clouds-Uncertainties>(Pristupljeno: 18.5.2020)

19. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update: An Uneven Global Recovery Continues", *IMF*, 24 July, 2014.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/An-Uneven-Global-Recovery-Continues> (Pristupljeno: 18.5.2020)
20. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Recovery Strengthens, Remains Uneven", *IMF*, 3 April, 2014.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Recovery-Strengthens-Remains-Uneven> (Pristupljeno: 18.5.2020)
21. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update: Is the Tide Rising?" *IMF*, 21 January, 2014. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Is-the-Tide-Rising> (Pristupljeno: 18.5.2020)
22. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Transitions and Tensions, October 2013", *IMF*, 7 Octobe, 2013.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Transitions-Tensions> (Pristupljeno: 18.5.2020)
23. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - Growing Pains, July 2013".*IMF*, 9, July, 2013. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Growing-Pains> (Pristupljeno: 18.5.2020)
24. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Hopes, Realities, and Risks, April 2013", *IMF*, 16 April, 2013.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Hopes-Realities-Risks> (Pristupljeno: 18.5.2020)
25. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - Gradual Upturn in Global Growth During 2013", *IMF*, 23 January, 2013.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Gradual-Upturn-in-Global-Growth-During-2013> (Pristupljeno: 18.5.2020)
26. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Coping with High Debt and Sluggish Growth, October 2012 ", *IMF*, 9 October, 2012.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Coping-with-High-Debt-and-Sluggish-Growth> (Pristupljeno: 18.5.2020)
27. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - New Setbacks, Further Policy Action Needed, July 2012", *IMF* , 16 July, 2012.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/New-Setbacks-Further-Policy-Action-Needed> (Pristupljeno: 18.5.2020)
28. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Growth Resuming, Dangers Remain, April 2012", *IMF*, 17 April, 2012.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Growth-Resuming-Dangers-Remain> (Pristupljeno: 16.4.2020)
29. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - Global Recovery Stalls, Downside Risks Intensify, January 2012", *IMF*, 24 January 2012.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Global-Recovery-Stalls-Downside-Risks-Intensify> (Pristupljeno: 16.4.2020)
30. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Slowing Growth, Rising Risks, September 2011 ", *IMF*, 21 September, 2011.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Slowing-Growth-Rising-Risks> (Pristupljeno: 16.4.2020)

31. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - Mild Slowdown of the Global Expansion, and Increasing Risks, June 2011", IMF, 17 June, 2011.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Mild-Slowdown-of-the-Global-Expansion-and-Increasing-Risks> (Pristupljeno: 16.4.2020)
32. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Tensions from the Two-Speed Recovery: Unemployment, Commodities, and Capital Flows, April 2011." *IMF*, 11 April, 2011.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Tensions-from-the-Two-Speed-Recovery-Unemployment-Commodities-and-Capital-Flows> (Pristupljeno: 16.4.2020)
33. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - Global Recovery Advances but Remains Uneven, January 2011." *IMF*, 25 January, 2011.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Global-Recovery-Advances-but-Remains-Uneven> (Pristupljeno: 16.4.2020)
34. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Recovery, Risk, and Rebalancing, October 2010." *IMF*; 6 October, 2010
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Recovery-Risk-and-Rebalancing> (Pristupljeno: 16.4.2020)
35. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - Restoring Confidence without Harming Recovery, July 2010.", *IMF*, 7 July, 2010.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Restoring-Confidence-without-Harming-Recovery> (Pristupljeno: 16.4.2020)
36. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Rebalancing Growth, April 2010.", *IMF*, 14 April, 2010.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Rebalancing-Growth> (Pristupljeno: 16.4.2020)
37. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - A Policy-Driven, Multispeed Recovery, January 2010." *IMF*, 26 January, 2010.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/A-Policy-Driven-Multispeed-Recovery> (Pristupljeno: 16.4.2020)
38. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Sustaining the Recovery, October 2009.", *IMF*, 1 October, 2009.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Sustaining-the-Recovery> (Pristupljeno: 16.4.2020)
39. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - Contractionary Forces Receding But Weak Recovery Ahead, July 2009." *IMF*, 8 July, 2009.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Contractionary-Forces-Receding-But-Weak-Recovery-Ahead> (Pristupljeno: 16.4.2020)
40. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Crisis and Recovery, April 2009.", *IMF*, 16 April, 2009. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Crisis-and-Recovery>. (Pristupljeno: 16.4.2020)
41. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - Global Economic Slump Challenges Policies, January 2009." *IMF*, 28 January, 2009.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Global-Economic-Slump-Challenges-Policies> (Pristupljeno: 16.4.2020)
42. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - Rapidly Weakening Prospects Call for New Policy Stimulus - November 2008." *IMF*, 6 November, 2008.

- <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Global-Economic-Slump-Challenges-Policies> (Pristupljeno: 16.4.2020)
43. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Financial Stress, Downturns, and Recoveries." *IMF*, 2 October, 2008.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Financial-Stress-Downturns-and-Recoveries> (Pristupljeno: 16.4.2020)
44. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - Global slowdown and rising inflation, July 2008." *IMF*, 15 July, 2008.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Global-slowdown-and-rising-inflation> (Pristupljeno: 16.4.2020)
45. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Housing and the Business Cycle, April 2008." *IMF*, 3 April, 2008.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Housing-and-the-Business-Cycle> (Pristupljeno: 16.4.2020)
46. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - An update of the key WEO projections, January 2008." *IMF*, 29 January, 2008
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/An-update-of-the-key-WEO-projections> (Pristupljeno: 16.4.2020)
47. "IMF World Economic Outlook (WEO) -- Globalization and Inequality, October 2007." *IMF*, 9 October, 2007.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Globalization-and-Inequality> (Pristupljeno: 15.4.2020)
48. "IMF World Economic Outlook (WEO) Update - An update of the key WEO projections, July 2007." *IMF*, 25 July, 2007.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/An-update-of-the-key-WEO-projections1> (Pristupljeno: 15.4.2020)
49. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Spillovers and Cycles in the Global Economy, April 2007." *IMF*, 11 April, 2007.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Spillovers-and-Cycles-in-the-Global-Economy> (Pristupljeno: 15.4.2020)
50. "IMF World Economic Outlook (WEO) -- Financial Systems and Economic Cycles, September 2006". *IMF*, 14 September, 2006.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Financial-Systems-and-Economic-Cycles> (Pristupljeno: 15.4.2020)
51. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Globalization and Inflation, April 2006". *IMF*, 13 April, 2006.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Globalization-and-Inflation> (Pristupljeno: 15.4.2020)
52. "IMF World Economic Outlook (WEO) - Building Institutions, September 2005." *IMF*, 14 September, 2005.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Building-Institutions> (Pristupljeno: 15.4.2020)
53. "IMF World Economic Outlook (WEO) - April 2005". *IMF*, 7 April, 2005.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Globalization-and-External-Imbalances> (Pristupljeno: 15.4.2020)

54. "IMF World Economic Outlook (WEO)- September 2004". *IMF*, 29 September, 2004.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/The-Global-Demographic-Transition> (Pristupljeno: 15.4.2020)
55. "IMF World Economic Outlook (WEO)-April 2004". *IMF*, 14 April, 2004.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Advancing-Structural-Reforms> (Pristupljeno: 15.4.2020)
56. "IMF World Economic Outlook (WEO)- September 2003". *IMF*, 13 September, 2003.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Public-Debt-in-Emerging-Markets> (Pristupljeno: 15.4.2020)
57. "IMF World Economic Outlook (WEO)- April 2003". *IMF*, 9 April, 2003.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Growth-and-Institutions> (Pristupljeno: 15.4.2020)
58. "IMF World Economic Outlook (WEO)- September 2002.", *IMF*, 25 September, 2002.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Trade-and-Finance> (Pristupljeno: 15.4.2020)
59. "IMF World Economic Outlook (WEO), April 2002.", *IMF*, 18 April, 2002.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Recessions-and-Recoveries> (Pristupljeno: 15.4.2020)
60. "IMF World Economic Outlook (WEO), The Global Economy After September 11, December 2001." *IMF*, 18 December, 2001.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/The-Global-Economy-After-September-11> (Pristupljeno: 15.4.2020)
61. "IMF World Economic Outlook (WEO), The Information Technology Revolution, October 2001." *IMF*, 31 October, 2001.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/The-Information-Technology-Revolution> (Pristupljeno: 15.4.2020)
62. "IMF World Economic Outlook (WEO), Fiscal Policy and Macroeconomic Stability, May 2001." *IMF*, 1 May, 2001.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Fiscal-Policy-and-Macroeconomic-Stability> (Pristupljeno: 15.4.2020)
63. "IMF World Economic Outlook (WEO), Focus on Transition Economies, October 2000." *IMF*, 19 September, 2000.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Focus-on-Transition-Economies> (Pristupljeno: 15.4.2020)
64. "IMF World Economic Outlook (WEO), Asset Prices and the Business Cycle, May 1998." *IMF*, 22 May, 2000.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Asset-Prices-and-the-Business-Cycle> (Pristupljeno: 15.4.2020)
65. "IMF World Economic Outlook (WEO), Safeguarding Macroeconomic Stability at Low Inflation, October 1999." *IMF*, 22 September, 1999.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Safeguarding-Macroeconomic-Stability-at-Low-Inflation> (Pristupljeno: 15.4.2020)
66. "IMF World Economic Outlook (WEO), International Financial Contagion, May 1999." *IMF*, 1 May, 1998.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/International-Financial-Contagion> (Pristupljeno: 15.4.2020)

67. "IMF World Economic Outlook (WEO), Financial Turbulence and the World Economy, October 1998." *IMF*, 1 October, 1998.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Financial-Turbulence-and-the-World-Economy> (Pristupljeno: 15.4.2020)
68. "IMF World Economic Outlook (WEO), Financial Crises: Causes and Indicators, May 1998." *IMF*, 1 May, 1998.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Financial-Crises-Causes-and-Indicators> (Pristupljeno: 15.4.2020)
69. IEO, "IEO Annual Report 2021", 31 August, 2021, <https://ieo.imf.org/en/our-work/annual-reports> (Pristupljeno: 15.4.2022)
70. IEO, "IEO Annual Report 2019", 6 August, 2019, <https://ieo.imf.org/en/our-work/annual-reports> (Pristupljeno: 15.4.2022)
71. IEO, "IEO Annual Report 2017", 31 August, 2017, <https://ieo.imf.org/en/our-work/annual-reports> (Pristupljeno: 15.4.2022)
72. IEO, "IEO Evaluation Report – The IMF and Social Protection". 24 July, 2017
<https://ieo.imf.org/en/our-work/Evaluations> (Pristupljeno: 15.4.2022)
73. IEO, "Structural Conditionality in IMF-Supported Programs – Evaluation Update". 15 May, 2018. <https://ieo.imf.org/en/our-work/Evaluations> (Pristupljeno: 15.4.2022)
74. IEO, "IEO Annual Report 2005-06", 1 September, 2006, <https://ieo.imf.org/en/our-work/annual-reports> (Pristupljeno: 15.4.2022)
75. IMF, "Guidelines on Conditionality", 25 September, 2002.
<https://www.imf.org/External/np/pdr/cond/2002/eng/guid/092302.htm> (Pristupljeno: 15.8.2022)
76. IMF, "Strategy for IMF Engagement on Social Spending." *Policy Paper* 19.016 (2019)
77. *IMF engagement on social safety net issues in surveillance and program work* Vol No. 2022/007 (2022). International Monetary Fund (Technical Notes and Manuals No. 2022/007).
78. IMF Staff. "2011 Review of Conditionality - Design of Fund-Supported Programs." *IMF*, 18 June 2012, www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2016/12/31/2011-Review-of-Conditionality-Design-of-Fund-Supported-Programs-PP4694. (Pristupljeno: 15.3.2023)
79. IMF Staff. "2018 Review of Program Design and Conditionality." *IMF*, 20 May 2019, www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2019/05/20/2018-Review-of-Program-Design-and-Conditionality-46910. (Pristupljeno: 15.3.2023)
80. *Guidelines on Conditionality*. Washington, DC : International Monetary Fund . September, 2002b . *World Economic Outlook* . Washington, DC : International Monetary Fund .
81. IMF, "[External Sector Report: Tackling Global Imbalances amid Rising Trade Tensions](https://www.imf.org/en/Publications/ESR/Issues/2018/07/19/2018-external-sector-report), 2018". *IMF*, 19 July, 2018.
<https://www.imf.org/en/Publications/ESR/Issues/2018/07/19/2018-external-sector-report> (Pristupljeno: 15.3.2023)
82. IMF, Fiscal Policy. "Fiscal Policy And Income Inequality", IMF Policy Paper." *Washington DC* (2014).
83. IMF, "Fiscal Monitor - Back To Work: How Fiscal Policy Can Help, October 2014" *IMF*, 8 October, 2014. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2016/12/31/Back-To-Work-How-Fiscal-Policy-Can-Help> (Pristupljeno: 15.3.2023)

84. IMF, “Fiscal Monitor: Tackling Inequality, October 2017” *IMF*, 11 October, 2017.
<https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2017/10/05/fiscal-monitor-october-2017> (Pristupljeno: 15.3.2023)
85. IMF, “Guidance Note for Surveillance under Article IV Consultation”. *IMF*, May 2015.
www.imf.org/external/np/pp/eng/2015/031915.pdf (Pristupljeno: 15.3.2023)

8.4. Internet arhive i baze podataka

1. Internet arhiva govora i medijskih izvora Međunarodnog monetarnog fonda. Dostupna je na: <https://www.imf.org/en/news/searchnews#sort=%40imfdate%20descending>
2. IMF Monitoring of Fund Arrangements (MONA) Database. Dostupno na: <https://www.imf.org/external/np/pdr/mona/Arrangements.aspx>
3. IMF Factsheets Dostupno na: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets>

BIOGRAFIJA AUTORA

Ognjen Dragičević (1989) je istraživač-saradnik na Univerzitetu u Beogradu - Fakultetu političkih nauka. Doktorske akademske studije politikologije – međunarodne i evropske studije, upisao je školske 2013/2014. godine. U zvanje istraživača-pripravnika biran je 2018. godine, dok je u sadašnje zvanje izabran 2021. godine. Od akademske 2013/2014 na Fakultetu političkih nauka angažovan je kao saradnik-demonstrator na predmetima Savremeni ekonomski sistemi, Međunarodni ekonomski odnosi i Unutrašnje tržište Evropske unije. Ognjen Dragičević je bio dobitnik prestižnih nacionalnih stipendija za ostvarena postignuća u toku akademskog obrazovanja poput stipendija za student doktorskih akademskih studija Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Fonda za mlade talente Republike Srbije. Kandidat tečno govori engleski jezik i služi se ruskim jezikom.

Osnovne akademske međunarodne studije završio je 2012. godine na Fakultetu političkih nauka (9,59). Iste godine upisao je master akademske studije na Fakultetu političkih nauka - modul: Međunarodna politika. Master rad, pod naslovom „Uloga međunarodnih finansijskih institucija u podsticanju međunarodne nejednakosti - delovanje Međunarodnog monetarnog fonda u jugoistočnoazijskoj krizi iz 1997. godine“, uspešno je odbranio 2013. Godine. Prosečna ocena kolege Dragičevića za vreme master studija je bila 10,00.

Ognjen Dragičević je do sada izlagao rezultate svojih istraživanja na naučnim konferencijama u organizaciji Udruženja za međunarodne studije (International Studies Association) i Asocijacije za međunarodne studije za Centralnu i Istočnu Evropu (Central and East European International Studies Association – CEEISA), kao i Evropskog konzorcijuma za politička istraživanja (European Consortium for Political Research – ECPR).

Do sada je objavio nekoliko naučnih radova u regionalnim i domaćim naučnim časopisima. Teme njegovog istraživačkog interesovanja su ekonomska nejednakost, finansijske krize, uloga i delovanje međunarodnih finansijskih institucija i karakteristike ekonomskih sistema.

Izjava o autorstvu

Ime i prezime autora Ognjen Dragičević

Broj indeksa 41/2013

Izjavljujem

da je doktorska disertacija pod naslovom

Politike i mehanizmi delovanja Međunarodnog monetarnog fonda u procesu smanjenja ekonomske nejednakosti u periodu od 1997. do 2018. godine

- rezultat sopstvenog istraživačkog rada;
- da disertacija u celini ni u delovima nije bila predložena za sticanje druge diplome prema studijskim programima drugih visokoškolskih ustanova;
- da su rezultati korektno navedeni i
- da nisam kršio/la autorska prava i koristio/la intelektualnu svojinu drugih lica i da je rezultat sopstvenog istraživačkog rada;

Potpis autora

U Beogradu, 11. jul 2023. godine

Dragičević Ognjen

obrazac izjave o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada

Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada

Ime i prezime autora _____ Ognjen Dragičević

Broj indeksa _____ 41/2013

Studijski program _____ Međunarodne i evropske studije

Naslov rada _____ **Politike i mehanizmi delovanja Međunarodnog monetarnog fonda u procesu smanjenja ekonomske nejednakosti u periodu od 1997. do 2018. godine**

Mentor _____

Izjavljujem da je štampana verzija mog doktorskog rada istovetna elektronskoj verziji koju sam predao/la radi pohranjivanja u **Digitalnom repozitorijumu Univerziteta u Beogradu**.

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci vezani za dobijanje akademskog naziva doktora nauka, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane rada.

Ovi lični podaci mogu se objaviti na mrežnim stranicama digitalne biblioteke, u elektronskom katalogu i u publikacijama Univerziteta u Beogradu.

Potpis autora

U Beogradu, 11. jul 2023. godine

Dragičević Ognjen

Izjava o korišćenju

Ovlašćujem Univerzitetsku biblioteku „Svetozar Marković“ da u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu unese moju doktorsku disertaciju pod naslovom:

Politike i mehanizmi delovanja Međunarodnog monetarnog fonda u procesu smanjenja ekonomske nejednakosti u periodu od 1997. do 2018. godine

koja je moje autorsko delo.

Disertaciju sa svim priložima predao/la sam u elektronskom format pogodnom za trajno arhiviranje.

Moju doktorsku disertaciju pohranjenu u Digitalnom repozitorijumu Univerziteta u Beogradu i dostupnu u otvorenom pristupu mogu da koriste svi koji poštuju odredbe sadržane u odabranom tipu licence Kreativne zajednice (Creative Commons) za koju sam se odlučio/la.

1. Autorstvo (CC BY)
2. Autorstvo – nekomercijalno (CC BY-NC)
3. Autorstvo – nekomercijalno – bez prerada (CC BY-NC-ND)
4. Autorstvo – nekomercijalno – deliti pod istim uslovima (CC BY-NC-SA)
5. Autorstvo – bez prerada (CC BY-ND)
6. Autorstvo – deliti pod istim uslovima (CC BY-SA)

(Molimo da zaokružite samo jednu od šest ponuđenih licenci.

Kratak opis licenci je sastavni deo ove izjave).

Potpis autora

U Beogradu, 11. jul 2023. godine

1. **Autorstvo.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence, čak i u komercijalne svrhe. Ovo je najslobodnija od svih licenci.
2. **Autorstvo – nekomercijalno.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.
3. **Autorstvo – nekomercijalno – bez prerada.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez promena, preoblikovanja ili upotrebe dela u svom delu, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela. U odnosu na sve ostale licence, ovom licencom se ograničava najveći obim prava korišćenja dela.
4. **Autorstvo – nekomercijalno – deliti pod istim uslovima.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence i ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela i prerada.
5. **Autorstvo – bez prerada.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez promena, preoblikovanja ili upotrebe dela u svom delu, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.
6. **Autorstvo – deliti pod istim uslovima.** Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence i ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca dozvoljava komercijalnu upotrebu dela i prerada. Slična je softverskim licencama, odnosno licencama otvorenog koda.